

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કોપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૧૦૩૯ સિંચ્છત

ગ્રંથનામ બાળવિધવા રૂપવંતી

દુઃખ દર્શક ભાગ - ૫૩૯

વર્ગીક

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી ગ્રંથાલય
ગુજરાતી ગ્રંથાલય-સંગ્રહ

૧૭૩૨

બાળવિધવા રૂપવંતી દુઃખ દર્શક

ભાગ પેહેલો

૨મી ને

પ્રસિદ્ધ કરનાર

નરભિરામ કાશીરામ દવે.

આવૃત્તી ૧ પેહેલી

પ્રત, ૧,૦૦૦

મુંબઈ,

ફાઈ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૭૭; સંવત ૧૯૩૩.

કીમત ૨, રૂપીઆ.

૧૦૩૨

આ પુસ્તકનો સર્વ હક સરકારમાં રેજીસ્ટર કરાવી ગ્રંથ કર્તાએ
સ્વાધિન રાખ્યો છે.

બાહર ખખર:

આ પુસ્તક નીચેને ઠેકાણેથી શેકડી કીમતે મળશે.

દેશાવર વાળાએ દરએક નકલે ટપાલના ૩ આના
વધારે મોકલવા દસ કરતાં વધારે અથવા દસ નંગ મંજાવશે
તેને ટપાલ ખર્ચ ખસશે નહિ.

મુંબઈમાં—પારસી બજાર સ્વીટ મધે, ફોર્ટ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં તેના
માલિક પાસેથી તથા ત્યાં મારા નામથી પણ મળશે.

” કોટમાં શાપુરજી કરામજી માદનતી દુકાનેથી.
બજારગેટ સ્વીટ.

બારકોટ—મેસરસ એચરજા કરાણી ની કું1૦ બુકસેલર, ધોમી-
તલાવ નાં ૭૬૮ (યુનિયન પ્રેસની સામે)

” બારકોટ રામવાડીને નાકે દામાદર હથેલસ બુક દિપો
માંથી તેમજ તેની કોઈ પાસેની દુકાનમાંથી પણ
મળશે.

” બારકોટ મારવાડી બજારમાં ધી વાળા શેક શીવજી
માતીચંદની દુકાનેથી નાણાવડી છોટાજી પરસોતમ
પાસેથી શેકડે નાણે મંગાવી લેવી.

રાજકોટ—રાજકોટ મધ્ય, ટ્રેનિંગ કોલેજમાં રાજેશી વીડનદાસજી
ધનજીભાઈ પાસેથી.

સૂરત—ચોકબજાર, કાકાભાઈ પરબુદાસ બુક દિપો માંથી.

નડીઆદ—સરકારી ગુજરાતી નિશાળના હેડ મારતર રાં
હરગોવીંદાસ મવારામ પાસેથી.

ઉમરેઠ—કન્યાશાળાના મારતર બાપુજી લલુભાઈ પાસેથી શેકડે.

પ્રસ્તાવના.

સંજ્ઞન સદે ગ્રહસ્થ સાહેબો હું આ “બાળવિદ્યા રૂપવંતી દુષ્પદરીક” નામના પ્રસિદ્ધ સંબંધી કેટલીક યોગ્ય સૂચના કરું છું, તે એકે દરેક જાણે પોતાના ખરા અંતઃકરણ અને ખરી ઉલટથી સદરહુ પુસ્તક પ્રથમથી તે છેવટ સુધી વાંચી મનોયાતન કરવું, મનોયાતન કરવું એટલુંજ નહિ પણ એ વિષય ને પોતાના ધ્યાનમાં ઉતારીને તેને ઘટતે રહે જવા તથા તે શા ઉપયોગમાં આવશે હતાદિ સર્વ જનોએ ઘટતો ઉપાય લેવો.

ઘણા વખતથી એટલે આશરે હજાર પંદરસે વર્ષ પરની વાત લેતાં જે એક આપણા દેશમાં ખરાબ રીવાજ પસારાયો છે તે એકે બાળલગ્ન કરવાને લોકો એટલા બધા મસ્ત થઈ આગળ પડ્યા છે કે તે કામ કરવા હયા કરાવવા ને જરા પણ આચક્રે ખાતા નથી. ગરીબ અને તાલેવર એ તો જાણે પોતાના બાપ-દાદાનો કાયદો સમજી ચૂક્યા છે. આ કુળકુળ દેશ જ્યાં કે કાચૂ સોનું પાકે એવો નામાંકિત દેશ. જેને આર્યા વર્ત અથવા ભરત ખંડ કહે છે, અને તેને આખી દુનિઆ ઓળખે છે, જેમાં જ્યાં જોઈએ તેવું ઇશ્વરે સુખ આપ્યું છે. ઝાડ પાનથી તથા સરોવરને નદીઓથી તેમજ માટાં માટાં જંગલો અને રમણીય પશુ પંખીઓ તથા ફાડી ખાનાર વિકાળ પશુઓથી અને ઝેરી જનવરથી ભરપૂર છે કે જેની લીલા વર્ણવવી આ જગોએ મુશ્કેલ છે. ટુંકામાં એવો જે આપણો કુળકુળ દેશ તેમાં આપણો જન્મ છે, ત્યારે આપણે પ્રભુનો પૂરો ઉપકાર માનવો જોઈએ. સઘળાં સાધનો છતાં આજકાલ લોકો ઘણા વર્ષથી ખાસડાં ખાતા ખાતા છેક નિર્બળ અવસ્થામાં આવી જઈ પર

પ્રસ્તાવના.

રાજને તામે થયા. અરેરે દુષ્ટ વખત!! અને દુષ્ટજનો. તમે એવું શું કર્યું છે, તમારે માથે એટલાં દુષ્ટો પડ્યાંને આજે એક કંગાલ અવસ્થામાં આવી જઈ છેક પરાધીન થઈ વરણ સંકર બની ગયા છો, તમારે સંપ તમારું રાજ, અને તમારું શૂર તે ક્યાં ગયું? તમારામાં જે અસહ્ય ચાર વરણના લોકો હતા, તે સમૂહ ભંગ થઈ આજે તરેહવાર અગણિત માતો બની ગઈ છે જેમાં જરા પણ સંપ દેખાવામાં આવતો નથી. સંપ દેખવામાં આવતો નથી એવું જ નહિ પણ પ્રાચીન કાળના આર્ય જનોનો રીવાજ જેમાંનું એક તત્ત્વ માત્ર આજના આર્ય જનોમાં હોય એ કહેવું અને સાંભળવું અસંભવિત છે. પ્રાચીન આર્ય જનો મોટા યોદ્ધા હતા. શૂરાતની તથા સ્વદેશ હિતે રહ્યા હતા, ધર્મિષ્ઠ ન્યાયી અને વેદાન્તિ હતા; ધર્મ્યાદિ એક જ આપણે કૈલાસ પૂરીનું સુખ સાંભળીએ છીએ તેવું સુખ તે વખતમાં ભોગવતા હશે એમાં જરા પણ શક નહિ. વગરે વધારે કહેવું એ હાલમાં દલગીર ભરેલું છે. હવે તો ફિકર ના કરવી જોયું તે અરે જે જોઈએ તે સૌ છે, પણ એક સંપ નથી, માટે પ્રથમ સંપ કરવો. વળી એક ખીજમાં જે હું પદ વધી જઈ દુરાચરણ પસાર્યું છે, તે છોડી એકદમ તો ક્યાંથી પણ રક્તે રક્તે અસહ્ય પંક્તિમાં આવવાને દરેક આર્ય જનોએ યાદોમ કરીને પડવું જોઈએ. આટલી વાત બંધ કરી આ વિષય સંબંધી બોલવું જોઈએ તે એકે આપણામાં બાળકન કરવાનો આજ ધણી કાળથી આવતો આવેલો તે એટલો બધો વધી ગયો છે કે તે માટે ધણી ખમી વખત આખરદાર ફરજદોની આખર લુંટાય છે; એટલું જ નહિ પણ તે છેક સરકાર સુધી ધસડાય છે. બાળકન કરવું એવું પ્રાચીન વખતમાં જરા પણ ન હોતું એવું અનુમાન કેટલાંક જૂનાં પુસ્તકો તથા ઇતિહાસ પરથી જોવામાં આવે છે. એ વિષે આ પુસ્તકમાં અગાડી જતાં કેટલેક ભાગે ટુંકામાં બયાન કરવામાં આવ્યું છે તે વાંચેથી માલમ પડશે. દલગીર છું

પ્રતાપના.

કે, 'પ્રાહ્મણ, વાણિયા, ક્ષત્રી ઇત્યાદિ તેવીજ હંચી જનની મા-
તમાં બાળજન થાય છે. પાંચ છ વર્ષની છોકરી અને ૪, ૫ વર્ષ
નો છોકરો અથવા ૧૫, ૨૦ વર્ષનો છોકરો ને ૬, ૭ વર્ષ ની
છોકરી સાથે લગ્ન કરાવે છે. અરેરે કેવું આશ્ચર્ય છે !
તેઓને જે માટપણે ભણી ગણી તથા એક બીજાઓને ઓળખી
વગરે પરણવું જોઈએ તે સઘળું દૂર કરી આ કમકમાટ ભરેલો
રીવાજ કરે છે, અસંજના આર્ય જનો ૨૦, ૨૫, વર્ષની ઉમ્મર
સૂચી ભણી ગણી વગરે કેટલીક બાબતોમાં હિંમિઆર થઈ વિધુતા
દર્શાવતા ત્યારે તેમનાં મા બાપ તેમના લગ્નની વાત કાઢતા. વળી
તેમાં કેટલાકતો ધાણું કરી ઇચ્છાવર પરણેત કરતા તે હવે ક્યાં
છે ? અરેઅર આ તો કળી કહ્યું છે તે બરાબર કળીજ આગ્યો છે
એમાં શક નહિ: શું સત્યાનાથ વાળી દીધું છે કે તેમનાં મા-
બાપ તેઓને પુરું ભણાવતાં નથી તથા તેમને જે નાનપણમ
શીખી નીકળે છે તેનો ભય નહિજ રાખતાં તુરત બાળજનન કરા-
વે છે. વળી તેમાં કેટલીક માતમાં તો જેમ દોરને વેચે તેમ પો
તીકી લાડીલી દીકરીઓને વેચી કેટલોક પૈસો ગ્રહણ કરે છે. અરેરે
એવાં દુષ્ટ મા બાપાં તમે દીકરીનાંજ પેટપર મેક્યાંછો ? તમારું
કયે અવતારે સાચું થયું ? મારા દેખવામાં જોણે એ રીતથી પૈસો
ગ્રહણ કર્યો છે, તેઓ આખરે બીજા માગતા થયા છે અને તેઓ
દુષ્ટકર્મને બંધન થઈ ચૂક્યા છે. પૈસો લેવાની લાલચે દીકરી નો વર
ગમે તો બોબડો હોય, કાણો હોય ઇત્યાદિ તે નહિ જોતાં પો-
તાનો સ્વાર્થ તાકે છે, ધિક છે તેવાં કરનારાને કે દુનિઆમાં હજારો
ધંધા મળવા છતાં નીચ કર્મને આધિન થાય છે. બાળજન કર્યાથી
દુનિઆમાં નાના પ્રકારના રોગ ફેલાય છે. કૂળને કલંક લગાડે
છે. દરિદ્રતાને વશ થાય છે. તેમજ દેવાદાર પણ થાય છે.
શૈર્ષથી મંદ રહે છે અને પ્રજા ઘણી હાજરી હાજતમાં જન્મે છે
તે સર્વે પ્રકાર આજે આમેલૂમ જોવામાં આવે છે. ઉપલો દુઃખ
'દાયક ભરેલો રીવાજ આપણી ઘણી ખરી માતમાં પસરી ગયો

છે, જે માંહે આણુધટતાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે અને રાજા અને રાંક આખરફાર અને વેપારી સૌને બદ્દો લાગે છે, તે અરેખર આ પુસ્તક વાંચેથી માલમ પડશે.

આ “બાળવિધવા રૂપવંતી દુઃખદર્શક” નામની વાર્તા (ગદ્ય પદ્ય રૂપે) મેં મનકલ્પિત કરીછે. પરંતુ તે ખીજે રૂપે સાચી માનવાને કંઈજ હરકત નથી. સંઘર્ષાં જનોના જાણવામાં છે કે બાળલમ એ નિષેધ છે, છતાં એ દુષ્ટકર્મ કરવાને લોકો આલુજ રહે છે.

આ પુસ્તક મેં સને ૧૮૯૯-૧૦ ની સાલમાં બનાવ્યું હતું. પરંતુ તે વખતે મને બહાર પાડવાને કોઈ પણ જાતનો અવકાશ નહોતો. સદરહ પુસ્તકમાં પ્રથમથી તે છેવટ સૂચીમાં તેજ વખતની મારી લઘુ બુદ્ધિ રચેલું છે, ન તેજ પ્રમાણે હાલ પ્રગટ કરી દેશી સદગ્રહસ્થોની હજૂર ધરું છે. પુસ્તક કાઢતાં મારા મનને વિચાર થયો કે ફરીથી એને એક વાર વાંચી સુધારી છપાવ્યું હોય તો વધારે સાફ, પણ હું આજની હોવાથી તથા કેટલાંક હથિઆરમંદ હોવાથી તેવું ને તેવુંજ છપાવી બહાર પાડ્યું છે, આગળ જતાં સંધારણ તરીકે સહેજ સહેજ ફેરફાર કર્યો છે. સર્વ જનોએ આ પુસ્તક રચના સંબંધીમાં મારી તે વખતની બુદ્ધિ ઉપર અને પ્રગટ કરવાની શરૂઆતમાં મને જે જે અડચણો પડેલી તેપર વિચાર લેવે. પ્રથમ જ્યારે આ પુસ્તક રચના માંડ્યું તે વખતે મારી ઉંમર વીસ વર્ષની હતી. હાલમાં અરધું પુસ્તક છપાયા પછી મને માલમ પડ્યું કે પ્રકરણ ન પાડતાં વાર્તા રૂપે કર્યું હોયતો ઠીક પડતે, પણ હાલ લોકોમાં નાટક પુસ્તકો ધ્યા તેવાંજ કોઈ ખીજાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ વધી ગયોછે એમ જાણી મેં તેવીજ ઢબમાં રહેવા દીધું છે. અરેખર તેમાં કોઈ કોઈ જગોએ ભૂલો થઈ હશે. વાંચનારા સજ્જન સદગ્રહસ્થો એ આ વિષય પર તથા મને પડેલી અડચણો પર ધ્યાન પહોંચાડી જ્યાં જ્યાં ચૂક માલમ પડે ત્યાં ત્યાં માફ કરી સુધારી વાંચવું.

હું. નરભેરામ કાશીરામ દવે.

પ્રસ્તાવના.

લખવાને ખુશી ઉપજોછે કે મુ'બાઇ શહેરના પ્રખ્યાત માનવંતા સેઠ માધવદાસ રૂગનાથદાસે મને આ પુસ્તક છપાવવામાં કેટલીક યોગ્ય મદત કરીછે જ્યાં તેઓનો મારાપર ઉપકાર થયોછે. એઓ સાહેબ એક સુધારાના સાથીછે તેમજ ગુજરાતી ભાષાઓમાં એ માનવંતાછે.

ખીજું આ સાથે મુ'બાઇના માનવંતા સેઠાએ ધણીખરી નકલો ખરીદવાને મને મદદ કરીછે તેનો તથા “ ગુપ્તઉદારતા કરનારા સેઠોનો ” મારા પર અતી આનંદમય ઉપકાર થયોછે. આ પુસ્તક ને લગતી કેટલીક યોગ્ય મદત મારાપરમ સ્નેહી મૂળજી ઠાકરસી એ તથા સેઠ જગમોહનદાસ સામળદાસે કરીછે જ્યાં તેઓનો ઉપકાર માનુંછું.

લા. હું તમારો દુવાગીર સેવક
નરભેરામ કાશીરામ દવે.

તારી. ૨ જાન્યુઆરી શને ૧૮૭૮.

પ્રકરણ વળી

પ્રકરણ ૧ લું.

સ્થાન—એક રાજનગરી તેમાં રૂપવંતીનું સાસરું ને નવનિધરાય તે કૈલાસ પૂરીનો વિદ્વાન બ્રાહ્મણ એ બન્નેનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્થાન—રૂપનાથ કામનાથનું ઘર. (રૂપવંતીના પિતા) નંદકોર રૂપવંતીની પ્રિય બેન. સુભદ્રા, નવનિધરાયનો ફાઇની દીકરી. મૂળદેવ નવનિધરાયનો પ્રિય મિત્ર તથા નવનિધરાયનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૩ જું.

સ્થાન—રૂપવંતીની ખાનગી મેડી. રૂપવંતી નવનિધરાય તથા મૂળદેવનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૪ થું.

સ્થાન—નવનિધરાયનો હિતારો. (રઘુરામનું ઘર) ધનલક્ષ્મી નવનિધરાયની માતૃશ્રી તથા મૂળદેવને નવનિધરાયનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૫ મું.

સ્થાન—રૂપનાથ કામનાથનું ઘર. (તેમાં રૂપવંતીની ખાનગી મેડી) રૂપવંતી નવનિધરાય મૂળદેવ ને નંદકોરનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૬ મું.

સ્થલ—ઉપરનુંજ. રૂપવંતી, નંદકોર, નવનિધરાય, મનસુખરામ.
(નવનિધરાયની માસીનો છોકરો) ને છોટમ (રૂપનાથનો ગુમાસ્તા.)
એઓનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૭ મું.

સ્થલ—રાજમાર્ગ. નવનિધરાય, મૂળદેવ, ને મનસુખરામનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્થલ—પ્રેમચંદ ગાંધીનો વાડો. કાશીવિષ્ણનાથ તે નવનિધ-
રાયના પિતા એ બોલેનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૯ મું.

સ્થલ—રઘુરામ ભટ્ટનું ઘર. કાશીવિષ્ણનાથ, મનસુખરામ.
ધનલક્ષ્મી, નવનિધરાય ને છોટમનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્થલ—રૂપનાથ કામનાથનું ઘર. રૂપવંતી નવનિધરાય ને
નંદકોરનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સ્થલ—રઘુરામ ભટ્ટનું ઘર. ધનલક્ષ્મી, કાશીવિષ્ણનાથ, નવ-
નિધરાય ને મૂળદેવનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સ્થલ—મૂળદેવનું ધર. મૂળદેવ ને નવનિધરાયનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સ્થલ—રૂપનાથ કામનાથનું ધર. રૂપવંતી નંદકોરને નવનિધરાયનો સંવાદ.

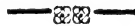
પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્થલ—મૂળદેવનું ધર. નવનિધરાય તથા મૂળદેવનો સંવાદ.

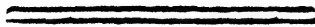
પ્રકરણ ૧૫ મું.

સ્થલ—રૂપવંતીનું ધર. રૂપવંતી, નવનિધરાય ને મૂળદેવનો સંવાદ.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સ્થલ—નવનિધરાય, મૂળદેવ ને લખુ સિપાઈનો સંવાદ.

બાળવિધવા રૂપવંતી

દુઃખ દર્શક.

ભાગ ૧.

પ્રકરણ પેહેલું.

સ્થળ એક રાજનગરી. (રૂપવંતીનું સાસરું તે હિમ્મતરાવ પાડેકનું ઘર.)

રૂપવંતી—રાજનગરની એક વિધવા સ્ત્રી. (રસીકજાન હિમ્મતરાવની પત્ની.)

નવનિધરાય—કૈલાસપૂરીનો વિદ્વાન શ્રાદ્ધાળુ, તે રૂપવંતીના ભાણેજી જમાઈ બાળભદ્રનો મિત્ર.

(રૂપવંતી તથા નવનિધરાયનો સંવાદ) નવનિધરાય હિમ્મતરાવ પાડેકનું ઘર પૂછતા જાય છે. પછી તે મહેલજાના એક ઉભા રહેલા આદમીને કહે છે કે, ભાઈ હિમ્મતરાવ પાડેકનું ઘર ક્યાં છે. (તે માણસ નવનિધરાયને આંગળી કરીને) પેલું. (નવનિધરાય જાય છે. બારણું ખોલી ઘરમાં પેસે છે. ઘરમાં થોડેક દૂર જઈ આમ તેમ જુવે છે એટલામાં,)

રૂપવંતી—(ઘરડામાંથી નવનિધરાય સામું જોઈને) કેમ ભાઈ, કેનું કામ છે?

નવનિધરાય—(ધીમથી) અત્રે હિમ્મતરાવ પોડક છે ?

રૂપવંતી—તેઓને તમે ઓળખો છો ?

નવનિધરાય—તે હું તમને કહું છું, પણ તેઓ સાદિય હાલમાં ક્યાં છે.

રૂપવંતી—તેઓનું તમારે શું કામ છે અને તમે તેઓ-નેજ ઓળખતા આવ્યા છો ?

નવનિધરાય—તેમજ છે. પણ તમારું નામ શું ?

રૂપવંતી—મારું નામ રૂપવંતી છે.

નવનિધરાય—(ખુશી થઈને) વાહ !! પરમેશ્વરનો શું બનાવ છે ! જેનું કામ હવું તેજ તમે મારી મનમુક્ત છો.

રૂપવંતી—તમારે મારું શું કામ છે ? તમે મને ઓળખો છો ?

નવનિધરાય—તમને હું ઓળખતો નથી, પરંતુ નામથી ઓળખું છું.

રૂપવંતી—તમને મારું નામ કોણે બતાવ્યું ?

નવનિધરાય—હું કહું છું, પણ અત્રે તમારા ઘરમાં કોઈ બાંધુ આવ્યો છે ?

રૂપવંતી—નાજી; ન ચીત રહ્યો. (જરા મોટેથી) તમે મને કેના તરફથી પીછાણો છો.

નવનિધરાય—(ઓળખાણ કાઢીને) મણીપુર શહેરના રહેનાર બળભદ્ર નામનો મારો મિત્ર છે, અને તેની સાથે હિમ્મતરાવ પોડકની દીકરીની દીકરી પરણેલી છે, તેના પીછાણથી તે પોડકનું ઘર પૂછતાં આવ્યો છું. તેમજ તેની મા ગવરીને તેનો સંદેસો કહેવા છે, તથા તેને મળવું છે.

રૂપવંતી—વારું. તેઓ સઘળાં બહારગામ ગયાં છે. તમારે પાણીપાણી પીવું છે ? વળી તમે મારી સાથે શું વાત કરવા આવ્યો છો ?

નવનિધરાય—ના; પાણી પીવું નથી. પરંતુ તે બાળબંદ્ર મારો આસ ઇચ્છે મિત્ર છે અને તેને ત્યાં મારું રહેવું ધણીકવાર થાય છે, જેથી તેઓની મ્હાને હું ઓળખું છું, અને તેઓએ મને કહ્યું હતું કે એક મારાં મામી ધણાં હિંસીઆર અને ભણેલાં છે, પરંતુ તે ધણાં દુઃખીયાં છે, મારે તમે જ્યારે કોઈ દિવસ જાઓ ત્યારે તમે તેને તથા મારી માને ઓળખાશે.

રૂપવંતી—વાર, તેઓનો કંઈ પત્ર છે? પણ તે આપનું નામ શું?

નવનિધરાય—પત્ર નથી. ફક્ત ઉપલી પીઠાણુથી મારે જ્યારે અત્રે કંઈ કામ સારું આવવું પડ્યું, ત્યારે તેઓએ મને કહ્યું હતું કે રાજનગર જાઓ ત્યારે મારી માને કહેના કે રૂડીઆત સારી છે; ઘણાં પત્યાદી.

રૂપવંતી—વાર ભાઈ. (વેગળેથી આંગળી કરીને) પેતે પાથરણે બેસો.

નવનિધરાય—ધાતું સારું. (પાથરણે બેસેછે) એટલે કરીથી નવનિધરાયને

રૂપવંતી—ભાઈ આપને ક્યાં રહેવું, અને આપનું નામ શું?

નવનિધરાય—મારું નામ નવનિધરાય, અને મારે તમારા રાજનગર ગામથી થોડે છેટે કૈલાસપૂરી કરીને નગર છે ત્યાં રહેવું.

રૂપવંતી—(ખુશીથી) વાહ! કૈલાસપુર એતો આખી પૃથ્વી-માં પ્રખ્યાત છે, અને ત્યાંના જે કોઈ રહેવાસી તે દેવજન હોયછે.

નવનિધરાય—અરે વાહ! એમ તે કેમ કહેવાય!

રૂપવંતી—ભાઈ સાહેબ, તમને ખબર તો હશે કે કોઈ રાજા તરફથી પ્રધાન યા એલચી કોઈ બીજી જગ્યાએ કામચંદ બંધ છે ત્યારે તેને ખુદ રાજા જેટલુંજ માન મળે છે.

નવનિધરાય—(મનમાં) અહ: !

રૂપવંતી—એમ કેમ! અહ: કહેછો! શું મારી ગરીબ અને દુખિઆરીનો બોલ નહિ ગમ્યો?

નવનિધરાય—શું તમે ગરીબ ને દુઃખિઆરાં છો ?

રૂપવંતી—હાજી. મારું શરીર એ પ્રકારે છેક ખેલાલ થઈ ગયું છે.

નવનિધરાય—શાણે કરી છેક ખેલાલ થઈ ગયું છે, તે કહેશો ?

રૂપવંતી—(ધીમિથી) સાચે સાચૂ ?

નવનિધરાય—તેમાં શો ફરૂ.

રૂપવંતી—આ કહું. પ્રથમ રાયાથી અંને અપવાસથી.

નવનિધરાય—શું ? અપવાસ નકોરડા* કરો છો ?

રૂપવંતી—ના, ના, ના.

નવનિધરાય—ત્યારે કેવી રીતથી.

રૂપવંતી—ફક્ત મારે સવારમાં વહેલાં ઉઠવું, પછી દાતાણ પાણી કરવું, બાદ પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરું છું.

નવનિધરાય—ઘણું સાચું, એથી તમારી દેહનું સાર્યક થશે. પરંતુ તેમાં અપવાસની વાત કંઈ નહિ આવી ?

રૂપવંતી—જરા ધીરજ રાખોને, એટલા તળે ઉપર શા મારું થઈ જાઓ છો ?

નવનિધરાય—પૂછ્યું એટલામાં તળે ઉપર થઈ તમને શું કરવાના છીએ, પણ બરાબર જવાબ આપોની કે અઠવાડી-આમાં કયા કયા દિવસ અપવાસમાં લો છો.

રૂપવંતી—અઠવાડીઆના સાત દિવસ, તેમાંના કોઈજ અપવાસમાં લેજાં છું.

નવનિધરાય—તમારે તે અપવાસ શા વારતે કરવા જોઈએ ?

રૂપવંતી—મારે દુઃખ છે તેથી.

* આખો દિવસ પાણી સરખું પણ પીવું નહિ તે.

નવનિધરાય—તમારે શું દુઃખ છે. તે મને વિભાગથી સાચે સાચૂ કહેા.

રૂપવંતી—પણુ આપને બરાબર ક્યાં રહેવું તેતા કહેા ?

નવનિધરાય—મારે જે રહેવાનું ડેકાણું છે, તે મેં તમને કહ્યું છે તે નિશ્ચય રાખજો. પણુ અપવાસની વાત શા સારું કહેવી જવા દો છો.

રૂપવંતી—હું જવા દેતી નથી. આ કહું. (કહે છે) પ્રથમ સોમવાર, મંગળવાર અને શનિવાર.

નવનિધરાય—(કરીથી) તમારે કંઈ દુઃખ છે તેથી કરોડો, ને શું દુઃખ છે તે મને કહેા.

રૂપવંતી—મારા દુઃખનો તો કંઈ પાર નથી, પણુ એકદમ તમને કહેવાતું નથી.

નવનિધરાય—તમારે માટે તો આવી રહ્યું છે, પરંતુ સ્ત્રીની જાત એકદમ કહે નહિ.

રૂપવંતી—હા ! સ્ત્રીની બુદ્ધિ પાનિએ જો ?

નવનિધરાય—ઘણું કરીને તમારે છોકરાં જોઈએ છીએ કે કંઈ ખીજા કારણસર ?

રૂપવંતી—અરે ભાઈ છોકરાંની શી વાત કરો છો ?

નવનિધરાય—એમ કેમ નહિ વારું ? સ્ત્રી અપવાસ કરે તે છોકરાં સાડ કે પુણ્ય સાડ, માટે તમે તેજ વારતે કરો છો એમ લાગે છે.

રૂપવંતી—મારે તો તે બેમાંથી કશુંએ જોઈતું નથી.

નવનિધરાય—વાર. તમે હાય પગ જોડીને શા વારતે બેસી રહ્યાં છો. જરા ઓરડામાંથી બહાર આવોની ?

રૂપવંતી—મને તમારા મિઠાશ ભરેલા શબ્દ ઘણાજ રસીક લાગે છે ને મને આશા છે કે તમે મારા દુઃખની વાત જાણશે ને તેમાંની કેટલીક ભાગી શકશે ખરા.

નવનિધરાય—અપવાસની વાત જવા દેવાનું કરતાં માં.

રૂપવંતી—શાબાશ ! તેતો સઘળું કહીશ, ને તે હું કેવા અને કયા પ્રકારથી કરું છું. તે સઘળાનું તમને જાણ થશે; પણ હું તમને વેગળેથી કેવી લાગું છું ?

નવનિધરાય—તમે વેગળેથી મારી નજરે સાફ જાતમાં લાગો છો.

રૂપવંતી—એવિના કંઈ ખીચુ માલમ પડે છે ?

નવનિધરાય—હોવે, ધણુએ.

રૂપવંતી—શું શું તે ?

નવનિધરાય—તમે નાદે. કાને, પગે અને ખીજી જગ્યાએ ઘરેણું કેમ ધાડ્યું નથી ?

રૂપવંતી—મને ઘરેણાં ધાલવાનો ધાર અને છમછમાર પરમેશ્વરે આજકાલ કરતાં ત્રણ વર્ષથી ઉતરાવી નાંખ્યો છે.

નવનિધરાય—શા વારતે વાર ?

રૂપવંતી—વાર, હું એ કહું છું, પણ તમે જાતે પુરૂષ અને સમજુ છો કે એ વિના આ મારી જાતમાં તમને કંઈ ખીચું માલમ પડે છે, ને હાલ હું સ્ત્રીનીજ જાતના શણગારમાં છું ?

નવનિધરાય—હા તમે સ્ત્રીનીજ જાતમાં છો ને સ્ત્રીજ રૂપમાં છો, મગર સ્ત્રીના જેવું બોલો છો, તથા તમારે નાદે. કાને અને સુંદર અંધર, તેમજ ગાલે ખૂબ સૂરત છુંદણાં પાડેલાં છે જેથી.

રૂપવંતી—છુંદણાંની વાત શું કરો છો ! છુંદણાં તો દુઃખરૂપી ત્રાણ લાગ્યાથી કર્માઈ ગયાં.

નવનિધરાય—વાહ ! વળી છુંદણાં તે કર્માઈ જતાં હશે ?

રૂપવંતી—હોવે, કર્માઈ તે કેવાં જાય ?

નવનિધરાય—શું મેં છુંદણાં જોયાં નથી કે દીકાં નથી, તમારે જોવાં છે.

રૂપવંતી—અત્રે કોની પાસે છે.

નવનિધરાય—આ મારે જમણે હાથે (કોણી નીચે) મુંદર ખૂબ સૂરત કમળના જેવા નીલા રંગનો ગોટો છે.

રૂપવંતી—લાવો અને તમારો અને મારો સરખાવી જોઈએ, પછી ?

નવનિધરાય—હાથે, તમે કહ્યું તે ખરું પણ તમને દુઃખ ન લાગે તો કહું.

રૂપવંતી—(નમંતાઈથી) હાજી, આપની જેવી ઠંઠા કરમાયો.

નવનિધરાય—(મોટેથી) શું તમે જાતે વિધવા સ્ત્રી છો ?

રૂપવંતી—(પુશી થઈને) મારા મનમાં જે વાત તમને અસહ્ય કહેવાની હતી તે મને મેં તમારે માટેથી ઉલટાવી પૂછી જોવાથી દેખાઈ આવી ખરી ! પરંતુ તમે મને વિધવા શા ઉપરથી કહી, તેમજ હું વિધવા છું કે નહિ, તે તમે શા ઉપરથી જાણ્યું ?

નવનિધરાય—મેં તમારાં ઘડીરના એક અવયવ ઉપરથી.

રૂપવંતી—(મેં કાવડું રાખીને) વળી તે કયું અંગ ?

નવનિધરાય—તે માથાનું ઢાંકણ.

રૂપવંતી—માથાનું ઢાંકણ સ્ત્રીને સાદ્યો ને પુરુષને પાઘડી.

નવનિધરાય—વાહરે, શું ! જ્યાં ત્યાં તમે ગોળા ગરખા મેલો છો કે સ્ત્રીનું ઢાંકણ સાદ્યો ને પુરુષનું પાઘડી ? પરંતુ જે ખરી વાત છે, તે તમે કહેતાં લાજો છો. પણ તમે અદ્ય મૂકી કહેશો તોજ કહેવાશે.

રૂપવંતી—હાજી, જરા એમ તો ખરુંજ.

નવનિધરાય—હા, ત્યારે હું જ કહી દઉં.

રૂપવંતી—વાહ, તમારો ઉપકાર; પણ ઉપર તમે કશાં તેવાંજ હશે કે ની?

નવનિધરાય—ના, ના, ના; તે તો જુદાંછે. પરંતુ તે તો ઘણી સ્ત્રીઓને હોયછે; પણ જ્યારે સ્ત્રીનો ભરથાર દૈવગતિથી મળ્યું પામેછે, ત્યારે તે સ્ત્રીજ ઉતરાવી નાંખેછે.

રૂપવંતી—શું? મારે હાથે કંકણ કે સૂડીઓ નથી?

નવનિધરાય—નારે તે વાત પછી, પણ એતો ખીજીકે.

રૂપવંતી—ત્યારે તે પણ કહો.

નવનિધરાય—એકતો સૂડી, ખીજી તમારા માથાનો કેશ એ સૌ નથી.

રૂપવંતી—હાજી, તમારે માઢે કહેવાને એકદમ લાજતી હતી.

નવનિધરાય—(ગીતિમાં)

છો શું લક્ષણવંતાં, દીસો છે. રે અનિ ઘણાં સારાં,

હતો ઝ્યાસ, જે (તમ) મનમાં, તે કહી દીધુંલાગો છે પ્યારાં?

(એટલામાં)

રૂપવંતી—આહા!! શું તમારા મૂખની મધૂર વાણી?

નવનિધરાય—તમારા વિવેકમાં કંઈ કસૂર હોય, અને મને સાંભરી આગ્યું કે, તમે જે અપવાસ કરો છો તે વાત કહેવાને તમે કબૂલ થયેલાંછો, માટે તે વાત કરો.

રૂપવંતી—હાજી, સાંભળો. (નવનિધરાય સાંભળે છે) હું એક બ્રાહ્મણની દીકરી છું અને મને મારા રાજનગર ગામમાં દસ વર્ષની ઉંમરમાં એક કુળવાન બ્રાહ્મણને ઘેર પરાણાવી હતી અને જ્યારે મારી ઉંમર ૧૨, ૧૩, કે ૧૪ વર્ષની આણીને લાએક થઈ તેવા વખતમાં તમારા ભાઈ મારા સ્વામીનાથ તેનું શરીર દિવસે દિવસે ડોહ બીતરવ્યાધી થવાથી ઓગળવા માંડ્યું તથા તેઓની.

સઘળી ઇંદ્રીઓ નરમ પડતી ગઈ, અને અંતે એવા પ્રકારથી દૈવ્યયોગે સાધારણ આરામ થયો. વળી તેમને સરકારી ચાકરી હતી, જેથી તેમને પરગામ રહેવાનું વધારે બનતું, વળી તેઓ પોતાને હાથે રાંધી જમવાને ધણું આનંદ રાખતા હતા, જેથી કરી મારે તેઓની સાથે લઘુ વયમાંથીજ રહેવું પડતું હતું. વળી તેઓની કેટલીક અમથી આનંદી તરીકે બાણવાનું જારી રાખતી હતી, જેથી મને કોઈનો આવેલો કાગળ વાંચ્યો ને તેનો ઉત્તર લખ્યો બાણતી હતી. છેવટ સંસારપૂરીનું સુખ નહિ લેતાં તેઓ મારા સ્વામીનાથ થોડા દિવસમાં સ્વર્ગવાસી થયા.

નવનિધરાય—(મનમાં) અરેરે !! પ્રભુ ધણુંજ દલગીર થવા લાયક બિના બની છે. અરે ! રૂપવંતી (નિચું જોઈ) હવે શું આ તમારે સુ કુમાર અંગ કર્મોઈ જવાનું ?

રૂપવંતી—(ધોમથી) હાજી, સ્ત્રીનું દુઃખ સ્ત્રીજ જાણે, પુરૂષ શું જાણે.

નવનિધરાય—જરા તેમાંથી કોઈક તો કહે.

રૂપવંતી—ભાઈ, તમારા ગુણની મને જાણ નથી, ત્યાંસૂધી તથા તમને કેટલીક રીતમાં કેળવ્યા નથી ત્યાં સૂધી તમને મેં નહિ કહેવાની (અદ્ય ભરેલી) વાત કેમ કહી દેવાય ?

નવનિધરાય—શું અબજા જાત !! ધણા વખતથી તમારે ને મારે આ વાત કરવામાં વખત ગયો છે અને હજી તમે મારા ગુણ જોવા તપાસવા માગો છો.

રૂપવંતી—શા વારતે નહિ જોઈએ ? સાંભળો. હું જાતે અબજા અને વળી વિધવા સ્ત્રી કે; મારી વાત બહાર જાય તો કેવું ખરાબ ?

નવનિધરાય—એમાં શું ખરાબ.

રૂપવંતી—હાય, હાય !! તમેતો દવ બાળ્યો તો; સારું થયું કે તમને જે મેં મારી અત્યાર સૂઝીમાં વાત કરી છે તે કંઈ પાછી આવવાની નથી, પરંતુ સારું થયું કે તમે પેહેલેથીજ જાણાવ્યું.

નવનિધરાય—(દઝગીર સાથે) શું હવે તમે મને અગાડી કહેવાને નથી ધારતાં ?

રૂપવંતી—હા તેમજ થયું. તમે માણસ છો ને વળી સમજાવ્યો તેમજ તમે સારી નરસી વાતોમાં વાકેફદાર છો, તો હવે તમ સરખા શાણા આદમીને માટેથી એવું વાક્ય નીકળે એ સારું નહિ, વળી જોજો કે હજુ સારું થયું કે પાશેરામાં પેહેલી પૂણી છે.

નવનિધરાય—(હસીને) શાખાસ, તમારા મનને હું પાશેરાની પૂણી બરાબર ? કેમ ?

રૂપવંતી—જરા વિચાર કરો કે પાશેરામાં પેહેલી પૂણી તે શું ? વાહ! મારાથી તમને એવું કહેવાય.

નવનિધરાય—(હરખાધને) હાહા મને સાંભળ્યું કે હજુ જે યુવ વાત રહેલી છે તે હજુ હવે કરવાની છે ને હું આગળથીજ દવ + બાળું છું ? કેમ ?

રૂપવંતી—હાજી, એવીજ રીતે.

નવનિધરાય—(મઠિ મુખે) અરે પ્રિય રૂપવંતી, એ સમજાવું મારાથી અજાણપણાથી કહેવાઈ ગયું, મોટે હવે આગળ વાત આવવાની છે તે બંધ થાય તે સારું નહિ, આરે આવેલું પહાણુ જાણી જોઈને ડુબાવી દેવું એમાં કેને નુકસાન છે ?

રૂપવંતી—વાર મેં યદ રાખ્યું. વળી યદ રાખ્યો કે એ વાતમાં તો કંઈ સાર નથી પણ હજુ આગળ ભવ તરવો છે, મોટે હવેથી હું જે કહું તે સમજાવું પેટમાં રાખ્યો. વળી હું

+ આગ લાગવી (ડુંગરપર જે આગ લાગે છે તેને દવ કહે છે.)

નતે કોણ માઆપની દીકરી છું, એ સધળાનો વિચાર કરી કહેવું.

નવનિર્ધરાય—(આર્યામાં)

“રે થયો હું ખુશી, સુંદર બોલ (જે) કહ્યો તમે મુજને”.

નહિ આજ પછી એવું, સાહસ બોલી નહિ કહું તુજને ?

(એ સાંભળી ખુશી થઈ)

રૂપવંતી—(આર્યામાં)

“મુજ પ્યારા આજે, વંદન કરીને કહું વળી કાંઈ”

પણ સોગન આમો (મારા) ખે બોલીના કદી કહું જ્યાંઈ ?

(એટલામાં)

નવનિર્ધરાય—આહ !! શું તમારે સુંદર હાસ્ય રસ ભરેલો આર્યાવૃત ! હવેથી તમારા પોતાના કસમ કે કોઈપણ વખતે અવિચાર્યું તમને કે ખીજનને કહું તો, માટે હે રૂપવંતી, તમે મને આગળ કહેશો ?

રૂપવંતી—તમારા સિવાય મારે કોઈને કહેવાની નથી.

નવનિર્ધરાય—ત્યારે હવે પ્રથમ વાત અપવાસની કોણ.

રૂપવંતી—(નીચું જોઈ) હું દુનિઆદારીની વાતથી કેવળ અજાણીશ્ચું, પરંતુ ભણ્યા પછી કાચર કૃતની ખુદરત લીલા જાણવી વાઢેક થઈશ્ચું. વળી આ જગત વિષે માણસ એ સર્વ પ્રાણી કરતાં સર્વોપરી સુખ માણે છે, તો તે મને મારી આ વિધવા અવસ્થામાં અત્યંત દુઃખ સાંભરી આવી અહીં નિશ્ચિન આ દેહવિષે અગણિત વિચાર આવી મને દુઃખ કરાવે છે, જોણે કરી મારી કેટલીક માન ઇંદ્રીઓ બેહર મારી ગઈ છે, જેથી હવે મારી અવસ્થા જેવી અને કયા પ્રકારથી કાઢું છું, તે મેં આપને રૂપરૂ કહેલી બિનાથી પ્રથમથી તે છેવટ સૂઝીમાં વાઢેક થયા હશેજ.

નવનિર્ધરાય—(દલગીર થઈ) મનેતો તમે જ્યારથી વાત કરે છે ત્યારથી મેં મારા મનમાં ક્યાંસ બાંધી લીધા છે. પરંતુ, શું ? તે સારું અપવાસ કરવા ?

રૂપવંતી—આણું તે કેના આગળ ખવાય અને ગાણું તે કેના આગળ ગવાય ?

નવનિધરાય—(માં મલકાવીને) હા: બાળરીનું એ આણું ખંડાય અને ગાંડુંએ ગવાય.

રૂપવંતી—વાહ ! તમે તો કહેતા હતા કે હું કોઈ વખત અવિચાર્યું ખોલીશ નહિ, પરંતુ કૂવામાં હોય તોજ અવાડા-માં આવે એ કહેવત ઘરડાં કંઈ ખોટી કહી ગયાં નથી.

નવનિધરાય—શું જરાએ હસવાનું ટોળ ન કરીએ ?

રૂપવંતી—અરેરે ! મારીજ દુખિઆરીની આગળ ?

નવનિધરાય—જરા ધીજી રાખો; જે દુખિઆર છે. ને તેની આગળ એકદમ દુઃખ ભરેલી વાત કરીએ તો તેને, સાચું તો નહિજ લાગે. પણ તે ગમે તેવા પ્રકારથી દુઃખી હશે, ને જે તેના આગળ એવી રીતથી (ટોળ કરી) કહીશું તો હસ્યા વિના રહેશે, એમ તમને કદી ભાસે છે ?

રૂપવંતી—વાર એટલેથી બસ કરવું છે ?

નવનિધરાય—કેમ શું; પેટ ભરાયું ? વળી અપવાસની જે વાત અધૂરી છે તથા ખીજી હવે જે આગળ કહેવા ધારેલી છે તે નથી કહેવી ? મને કપટી જાણ્યો ? પરંતુ હું તેવો નથી. જ્યારે તમારે ને મારે હજી આગાડી વધારે સમાગમ થતો જશે, ત્યારે હું કેવો માણસ છું. તે તમે સારી પેઠે જાણશો.
(એટલામાં)

ઉપગીતિ.

॥ નારદસરખા મુની, હતા ધણા તે ભણેલ સુ બેશ, ॥

॥ તે પણ આ રીતે, જ્યાં જ્યાં વદતા ધરી ઉપ; વેષ ॥ ૧

(એટલામાં)

રૂપવંતી—વાહ: નવનિધરાય, શું તમારા મૂખની મધૂર વાણી ? જેવા જોઈએ તેવાજ દાખલો આપ્યો છે.

નવનિધરાય—શું જોઈ છે ?

રૂપવંતી—નાજી; જોઈ કેમ કહેવાય ? પણ ખરું જોતાં તમે એક ભાંગી જુદી છો.

નવનિધરાય—એમાં હું ભાંગી જુદી શાનો ?

રૂપવંતી—જે સમજીમાં સમજી તેજ ભાંગી જુદી કહેવાય.

નવનિધરાય—વાર, ત્યારે હું તમારા મનને એક નજીવ વસ્તુ જેવા હૂં ?

રૂપવંતી—ના, તેમ નહિ; પણ તમારા બોલવા ઉપરથી મને ભાસે છે કે તમે સંસાર સંબંધી તથા ઇશ્વર સંબંધી પુસ્તકો વાંચી અધિક સમજણ મેળવી છે. વળી તેમાં વધારે એ કે તમે કવિતા બનાવી જાણો છો.

નવનિધરાય—એટલું બધું તો હું જાણતો નથી, પણ અમારો એક કવિતારૂપ ગુરુ છે કે જેના આધારથી પીંગળ ભણી ડીંગળ મેલવા શીખ્યો છું.

રૂપવંતી—વારજી, દુનીઆમાં જે સમજી છે તે કંઈ અમ-સ્થા કરતા નથી, પણ તે આડે ગાંડે કુમેદ હોય છે ત્યારેજ મોં કાઢી બહાર ફરે છે અને આ પ્રમાણે સવાલ ઉપર મવાલ દે છે.

નવનિધરાય—એ બધું ટોળ કરવાનું કારણ જાણ્યું.

રૂપવંતી—જોજો વધારે બોલતા, સ્ત્રીની જુદી પાનિએ જો ?

નવનિધરાય—મને કંઈ ફિકર નથી; તેમજ પુરૂષ થઈ પુરૂષ ફિકર રાખતો નથી.

રૂપવંતી—એમ કેમ ? મને કંઈ બરાબર સમજ ન પડી.

નવનિધરાય—પુરૂષને કોઈ વાતની ફિકર નથી.

રૂપવંતી—કવિના ચેલા સાહેબ, સ્ત્રીના કરતાં પુરુષને હજાર દરજ્જે ફિકર હોય છે. પુરુષ વિદ્વાન હોય ને તે કુળવાન તથા આયશ્વાન હોય ને તે જ્યારે કોઈ નજીવ કામમાં પડે ત્યારે તેને દુનિઆમાં ઓછી કેહેણુ રહે છે? પણ તમારા વિષે તો મને લાગે છે કે તમે એવા નથી. પણ ઉપરની હકિકતથી એવું બન્યું છે કે હું કેટલા સુખમાં છું તે તમે જોઈ લીધું. હરે. ફિકર નહિ. વળી હું તમને એક વાત કહું તે ધ્યાનમાં લેશો ?

નવનિધરાય—હોવે ર હોવે ધાન્યમાં લેઈશું ?

રૂપવંતી—હજી મૂંઝી તમારી અસલ પ્રકૃતિ મસ્કરી કરવાની ગઈ નહિ.

નવનિધરાય—શું મેં ઓટું કહ્યું ?

રૂપવંતી—જરા ફરીથી કહેા.

નવનિધરાય—ધાન્યમાં લેઈશું.

રૂપવંતી—શું ધાનમાં લેશો ?

નવનિધરાય—(નીચું જોઈ ઉંચું જોઈ હાથના આળામાં) જીવે શાણાબાઈ, ધાન્યમાં તો પાતળી પાતળી દાળ, રોટલી, શાક ચટણી વગરે ધાણું લેનાય છે.

રૂપવંતી—શાઆશ ! એક ચોપડીમાં લખ્યું છે કે એક વખતે બે ગામની સીમનો ટોટો થયો ત્યારે તે ટોટો તપાસવાને કોઈ સાહેબ આવ્યો હતો. સાહેબે બન્ને પક્ષવાળાઓને કહ્યું કે તમે જો ગીતા ઉપર હાથ મૂકો તો જો ગીતાપર હાથ મૂકે તે પ્રમાણે તેનો હક ઠરે. પછી સાહેબે તેના એક સિપાઈને કહ્યું કે સિપાઈ ગાંવમેં જાકર કોઈ બમનકે ઉદરમેં ગીતા લાવ. સિપાઈ આવ્યો બહુત અજા સાહેબ. પછી સિપાઈ તો ઝટપટ તરવાર ખેંચે ગામમાં જઈ ઘેરો લાવ્યો ને સાહેબને કહ્યું ઘેરો લાવે રાહિય, એટલે તો આજી બાજીના લોક ખડખડાટ હસી પડ્યા.

જીએ એટલા માણસમાં તેની કેટલી નીચી થઈ? (આંખના આણસારમાં જરા માંધુ હલાવીને) વિચાર કરો. (એટલામાં)

નવનિધરાય—હું કંઈ ઘેટોખેટો લાગ્યો નથી.

રૂપવંતી—ફરીથી જરા વિચાર કરો, મેં તમને એમ કહ્યું કે તમે ધ્યાનમાં લેશો. ત્યારે તમે કહ્યું કે ધ્યાનમાં તો બધુંએ લેવાય; શું તમારું સાંભળવું? અમરથો વપ્પત ગાળ્યો. ટુંકું કરો ને પાધરા પાધરા સીધા ચાલો.

નવનિધરાય—હાં હાં! સમજ્યો, ધ્યાનમાં લેશો? હવે બરાબર, સમજ્યો.

રૂપવંતી—(ફરીથી) ઠીક ત્યારે પણ આ સહેજ કહું છું તે ખૂબ મનમાં ઠસાવી રાખજો.

નવનિધરાય—ઘણું સારું, હવે એવું કદી ના બને કતી? (એટલામાં)

રૂપવંતી—અત્રે મારું સાસરું છે. વળી તમે જે કામે અત્રે આવ્યા હતા તેતો થયું નહિ પણ ઉલટું બકરી કાઢતાં ઉંટ પેઠયું એવું થયું.

નવનિધરાય—(હસીને) શું રૂપવંતી, એમ થયું?

રૂપવંતી—ખરજી તો! પુણ્ય કરતાં પાપની આજમાં તમારે ફસવું પડ્યું.

નવનિધરાય—નહિ બાઈ; એવી કંઈ આજબાજ લગાડશો નહિ.

રૂપવંતી—ડરશો નહિ. અત્રે તમે ને હું બંને જણાંછીએ. મારાં સાસુ, મોટી નણુંદ, ને સસરો ૪-૫ દિવસથી બહારગામ ગયાં છે. તે આજરોજ આવવાનાં છે. મારી નાની નણુંદ તેને સાસરે ગઈ છે. મારે દિએર છે તેતો નાનો છે, ને તેપણુ તેની સાથે ગયો છે માટે નચિંત રહેજો.

નવનિધરાય—શું, નમિંત રહે ! ઉલટી તમારી વાત સાંભળીને ખુશી થયો.

રૂપવંતી—વાહ ! શું ખુશી થયા ?

નવનિધરાય—તે એ કે, હું જે કામ તમારે સાસરે આવ્યો છું તે હવે જલદી થશે.

રૂપવંતી—અરરર !! દવ બાળયો તો !!! (એટલામાં)

નવનિધરાય—પાધરૂં કહ્યું તેમાં દવ શાનો બાળયો ? ખરાખર કહો ? મને કંઈ વેહેમ પડ્યો.

રૂપવંતી—કહું. પછી રૂપવંતી મનમાં વિચાર કરી કહે છે;
(સાંભળો)

નવનિધરાય—હાં કહો હાં.

રૂપવંતી—શું હાં કહો, હાં, કંઈ મનમાં જોગું તો ખરી; ધરમાં ખીલે બાંધેલી ગાય તો છૂટી નથી ગઈ.

નવનિધરાય—નહિરે એમ નહિ, તમે આવજું સમજો છો.

રૂપવંતી—હજુ તમે જ્યાં ત્યાં હસવાની વાત કરો છો.

નવનિધરાય—નહિ, મેં કહ્યું કે હાં કહો. (પછી)

રૂપવંતી—(લાંબેથી) એમ કહો ને ત્યારે, સીધા સીધા જવાબ આપતાં શું થાયછે ? કીક. હવે એક કામ કરવું, તે એ કે તમે અત્રે તમારે કામ સારૂં આવ્યા છો તેની ના નહિ પણ મારી સાસુ સસરે ઘેર નથી અને તમે આવ્યા છો, માટે તે જો આવી પડે તો તેને કંઈ શંકા પડે, માટે (એટલામાં)

નવનિધરાય—વળી શું શંકા પડવાની છે ?

રૂપવંતી—કેમ નહિ ? હું સ્ત્રી અને તમે પુરુષ તો આ ધરમાં તમે જેને સારૂં આવ્યા છો, તે ધરમાં નથી અને જ્યારે આવે ત્યારે દેખે તો તમારી તો શું પણ મારી તો પત્તર આપણી નાંખે.

નવનિધરાય—એમાં શું તે કરવાનાં છે.

રૂપવંતી—હજી તમને ઉંડી નજર પહોંચ્યાડતાં આવડતી નથી, જરા વિચાર કરો. (નવનિધરાય વિચાર કરે છે ને પછી)

નવનિધરાય—હું સમજ્યો ? તમારી વાત જાંડી છે.

રૂપવંતી—એમ ત્યારે; વાસ્તે હવે આપણે કંઈ ઉપાય કરવો જોઈએ ખરો. તેઓને આવવા વેળા થઈ છે.

નવનિધરાય—જીઓ એક કળ કરીએ.

રૂપવંતી—કહો.

નવનિધરાય—કદી તેઓ આવીજ પડે તો હું અત્રે એક જગાએ બેસી રહીશ ને તમે તેને ખારણું ઉઘાડી આવજો. પછી હું તેની પાસે જઈશ.

રૂપવંતી—(મનમાં હસીને) એતો મામા પરણ્યા ને કોઈ રાંડયાં, એકનું એકજ એ કળ સારી નહિ. હું કંઈ ખીજો ઉપાય સોધું. (રૂપવંતી વિચાર કરી કહે છે જીવો)

આ ધરના તાબાનો આ પછીત પછવાડે વાડો છે, ને વાડામાં એક ખારી છે, તે ખારી સરકારી સર્વામ રસ્તાપર પડે છે માટે કદી તે આવે તો તમને હું સાન કરું કે ઝટ ઝટ ધીમિ ધીમિ દાદરો ઉતરી ખારી જોડીબોલી નીકળી જવું. વળી આ એક, તમને કાગળમાં લખી આપું તે પ્રમાણે નિશાની બંધ આવજો. (પછી રૂપવંતી એક ગોખલામાંથી કાગળ ને કલમ લઈ લખી આપે છે. “રાજનગરની કંસારવાડ તેમાં રૂપેરી શેહેરીમાં રૂપનાથ કામનાથ જોશીનું ઘર” એ પ્રમાણે એક કાગળમાં લખી આપી ને રૂપવંતી નવનિધરાય સામું જોઈ કોણે ખારણું ડોક્યું ?

નવનિધરાય—કોણ જાણે ભલા જીઓને ? (એટલે)

રૂપવંતી—(ઝોટથી) કોણ હશે ? (એટલે)

(ખારણેથી) એ તો હમે છીએ, એટલામાં રૂપવંતી તેમને થોભા-

પીને નવનિધરાય સામુ જાય છે, ને જવાનું કહે છે. નવનિધરાય પાધડી બાગડી વીંટી કુંટી પાછલી પછીતની પાસેના વાડા તરફ જાય છે. રૂપવંતી બારણું ઉઘાડે છે. રૂપવંતીનાં સાસુ સસરા તથા મોઢી નાણુંદ નાનો દીએર ધરમાં આવેછે. રૂપવંતી ઝખ ઝખ પાણીનો લોટો આણી તેમની નજીક મૂકે છે. રૂપવંતી ધણા દિવસથી તેને પીએર ગાઇ ન હોતી તથા તેઓની રજા લેઇ જાય છે.

પ્રકરણ ૨ ભું.

રુથલ રૂપનાથ કામનાથ તે રૂપવંતીના પિતાનું ઘર.

નંદકોર,—રૂપવંતીની પ્રિય બેન.

સુભદ્રા,—નવનિધરાયની કાંઈની છોકરી.

મૂળદેવ,—નવનિધરાયનો પ્રિય મિત્ર.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના બાપનું ઘર બોલી કાઢી બારણું ઠોકીને લાંબેથી) ઉઘાડજો. (એટલે ધરમાંથી)

રૂપવંતી—કોણ છે? જો હોય તે બોલજો. એટલે નવનિધરાય મૂળદેવ સાથે ખડકીમાં પેસે છે ને (નવનિધરાય સામું જોઇ) ઠીક ઠીક તમારી ક્યારનીએ ગઇ જોયા કશું કે મેં લખી આપેલો કાગળ તે બોલ નાંખ્યો કે શું?

નવનિધરાય—(માળપર ચઢતાં ચઢતાં) મારે ભૂલું કેમ? બંધું ધૂળજ વળે તો ?

રૂપવંતી—હા હા !! તમે ધણા હાંશીઆર છો.

નવનિધરાય—મેં મારી મેળે હેંશીઆર કેમ કહેવાય ?

રૂપવંતી—શા સાડેં નહિ કહેવાય ?

નવનિધરાય—સાંભળો કહેવતછે કે વરનીમાં કોને વખાણે ?

રૂપવંતી—વરને, પ્રિય વરને.

નવનિધરાય—વળી પ્રિયવર તે કયો ?

રૂપવંતી—એમ નહિ; એમ, વરને પ્રિય વરને.

નવનિધરાય—હાં હાં ખરીવાત; જો મેં મારેજ મોઢેથી
કહ્યું હોત કે હુંજ હેંશીઆરકું તો ઉપરની કહેવત મને
લાગુ પડત.

(વળી કહ્યું છે કે)

ગીતિ.

॥ રે શું સુંદર ખાણું, ભક્ષ કરવા મનુષ્યને કાળે; ॥

॥ પણ તે સાડેં નડતું છ, જમે ખરાપણ તુર્ત કહેવા લાગે. ॥ ૧
(એ સાંભળી)

રૂપવંતી—વાહ: વાહ: શું મિઠાશ ભરેલા ગીતિ વૃત
કહ્યો !! પરંતુ એ ગીતિ વૃતમાં મારી એટલી બધી સમજણ નથી કે
તેનો હું ખરાખર અર્થ કરી શકું મોટે મહેરબાની કરીને આ-
પણી સાદી અને શુદ્ધ ગૂજરાતી ભાષામાં સમજાવશો !

નવનિધરાય—જેવી આપની ઇચ્છા.

(ફરીથી ગદ્યમાં સમજાવે છે.)

સાંભળો જાણે કોઈ માણસે જન્મવાની નાત કરીછે
ને ત્યાં સંધળા જન્મવા આવેલા લોકો જમાડનાર માણસને
માન આપવા સાડેં મુખેથી વિવેકમાં બોલશે કે ભાઈ આજની
રસોઈમાં શું કહેવું છે ? સંધળું રસદાર જેવું નોંધએ તેવુંજ
થવું છે. આ મોઢા વરસમાં તમેજ કરો તથા દાળ ઘઉં વગરે-
ની ઊંચામાં ઊંચી જાત પાપરી છે. શાક પણ એક એક દરજ્જે
અદતાં છે. વગરે થોડા દિવસ ગયા કે તેમાંનું કોઈ સંભા-

રતું નથી. પરંતુ તે ઘડીનું કહેવું ધર ઘણીને વિવેકમાં માન
આતર તરીકે છે. (એટલામાં)

મૂળદેવ—(નવનિધરાયને) ભાઈ તમને પણ રૂપવંતી એ-
વી રીતે કહેતાં હશે કેમ વારં ?

નવનિધરાય—અરં છે. પણ રૂપવંતીના મનનો ખરો
ભાવાર્થ ક્યારે જાણાય ?

મૂળદેવ—જ્યારે તમે વિચાર્યા વગરનું ટોળ કરી ન
બોલો તો.

નવનિધરાય—હવેથી જો હું એ પ્રમાણે બોલું તો આ
તમારે ગળે હાથ.

મૂળદેવ—ભાઈ નવનિધરાય, તમે સ્ત્રી ચરિત્રની વાતો ઘણી
વાંચી છે એમાં શક નહિ; જોવી કે મદન મોહિતા, નંદ બત્રીસી,
સૂડામોતેરી, ઇલાદી. આપણા આગલા કવિ શામળ ભટ્ટે સ્ત્રી
ચરિત્રનું ભારે વર્ણન કર્યું છે.

નવનિધરાય—ભાઈ તમારી વાત સાચી માનું છું ને આ
રૂપવંતી દેખતાંજ કહું છું, તે એ કે સ્ત્રી જાત એકદમ પોતાના
મનનો ભાવાર્થ પારકા આદમીને જાણાવતી નથી, પરંતુ
આંખની, મૂખની અને ખીજી કેટલીક તરેહથી ચતુરાઈથી
જાણાવે છે.

મૂળદેવ—આટલા તમે હિંચીઆર છતાં રૂપવંતીના ડહા-
પણમાં છેક મધન થઈ ગયા છે. અને ઉપરની કહેવત થોડી
ઘણી તમનેજ લાગુ પડે એમ છે. હશે. પરંતુ હવે તમારે જો
અપવાસની વાત કરવાની છે તે કરો.

નવનિધરાય—ભાઈ તે કંઈ રહેવાની નથી; પણ વાતમાંથી
વાત એ કે જ્યારે મારે પ્રથમ રૂપવંતીનો મેળાપ થયો ત્યારે
તમે ન હોતા. તે વખતે મને રૂપવંતીએ કહ્યું હતું કે સ્ત્રીના
કરતાં પુરૂષને વધારે લાજ હોય છે. એ ખરું હશે ?

મૂળદેવ—હા ખરી વાત છે, હવે પાધરા રહેજો. વચ્ચે નારદિઆં કરશો નહિ.

નવનિધરાય—વાર બાધ. પછી (સામું ફરીને રૂપવંતીને) કહે છે તમે અપવાસ શા સાર કરો છો, તે કહો.

રૂપવંતી—તમે જાણો છો કે જેને સુખ છે તેને ફરવા હરવાનું કીક બની શકે છે.

નવનિધરાય—વળી ફરવાનું તે શું?

રૂપવંતી—તમે અજાણ્યાને કાલા થઇ પૂજો છો એ સાર નહિ.

નવનિધરાય—નહિ; મને તેની સમજ ન પડી.

રૂપવંતી—સમજુ શાણા? તમે તથા હું એક માતી છીએ તથા એકજ જીવ્જાતાં રહેનાર છીએ તો જે સ્ત્રી વિધવા થાય છે તેનાથી એક બે વર્ષ બહાર દેવ દરસન સરખું જવાય નહિજ, તેમજ સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓને છૂટ છે તેવું કંઇ મારાથી બની શકે?

નવનિધરાય—જો ફરવા ધારે તો ખૂણે ખાચરે ફરી શકે ખરી.

રૂપવંતી—(નીચું જોઇ) એ સઘળી વાત ખરી. પણ સ્ત્રીના આખેહુબ શણગારથી ફરવા જવાયું?

નવનિધરાય—ફિકર નહિ. જો તમે મારી એક શીખામણ માનશો તો અધિક ફાયદો થાય એવું છે. વળી તમારી ઉમ્મર હજુ ઘણી નાની છે.

રૂપવંતી—(હસીને) તે શો ફાયદો? વળી તમને એથી વધારે કહેવાને મને શરમ આવે છે ખરી તોપણ કહું છું તે એ કે હમણાં મારી ઉમ્મર યુવા અવસ્થા સાથે ભરજીવાનીમાં જાય છે તેમજ જે વખતે હું વિધવા નહોતી ત્યારે મારી સાથીલી સહિયો સાથે હું પોતાના ખરા હેતુથી કોઇ કોઇ વખતે ખરા શણગાર સાથે

બહાર ફરવા કે દેવ દરસનને જતી કે જેવી સાંજની સુંદર મંદ મંદ હવા તથા સૂરજનાં કિરણ વક્રિભવન થવાથી આ માફ મૂખ જે શોભી રહેતું હતું તે નથી. તેમજ તે વખતે સંસારપૂરીનું સુખ લેવાને જેલે વિચારે આવી રહી માફ મન પ્રફૂલ રહેતું, તે હવે સઘળું વ્યર્થ થઈ, પરાઈનું સુખ જોઈ મારે બાળ્યા વિના એક પણ સાધન રહ્યું નથી.

નવનિધરાય—(દલગીર થઈ) વાઈ હાલમાં અત્રે લાચાર છીએ. પરંતુ એ વિના કંઈ ખીજું દુઃખ છે ?

રૂપવંતી—ગાયત્રી જણી વધારે શું કહે. પણ જરા મવાણ કરો. ઘરમાં મારે જમવાનો વખત થયો છે, માટે અહીંથી વાત અધુરી રાખો ને હાલમાં તમે ક્યાં ઉતાર્યાછો તથા તમે જમ્યા પણ નહિ હશે. સાચૂ કહો.

નવનિધરાય—અત્રે રાજનગરમાં મારી ફાઈનું ઘર છે ત્યાં ઉતર્યોછું ને આજ રોજ મારે પણ અપવાસ છે.

રૂપવંતી—શાખાશરે, શાખાસ !! ગાંડી સાસરે ન જાય ને ડાહીને શીખામણ દે, એવું તો થયું. તમે અપવાસ શા સાર કરો છો તે મને પ્રથમ કહેશો તોજ હું અગાડી એ વાત કહીશ.

નવનિધરાય—આજરોજ મોટામાં મોટી એકાદશી છે ને આપણા હિંદુ લોકનો મુખ્ય તહેવાર ગણાય છે, માટે બ્રાહ્મણને તે એકાદશી કર્યા સિવાય ચાલે નહિ.

રૂપવંતી—નાના મને શક પડે છે, તમને રૂપવંતીના કસમ કે તમે અગિયારશ કરો છો ?

નવનિધરાય—તમારી એક મોટી ભૂલ છે. વળો ગમેતેમ થાય પણ સમ તે દેવાય ? તેમ ભલાંછો કે એકદમ કસમ આવી પારકા માણસના મનની વાત લઈ લેવાનું કરો છો. તમે મને કસમ નહિ આપ્યા હોત તો શું હું તમને નહિ કહેત ? પણ કપટી.

હોય તેજ કપટની વાત જાણે. મને મારી વાત કહેવામાં જરા દોષ શંકા કે વાંધો નથી.

રૂપવંતી—હું તેવી નથી; સૌ તમને અગાડી માલમ પડશે. પરંતુ જ્યારે તમારે મુખેથી મારી વાતને તમારી વાત મળતી આવી ત્યારે પૂછવું તો પડે.

નવનિર્ધરાય—શું તે સારું કસમ આપવા? કંઈ ખીન્ને ધૂલાજ કે કહેવાનું ન હોતું?

રૂપવંતી—તમે જાણતા હોશો કે હું રૂપવંતીને વધારે લંબાવીને કોઈ ખીજી વાતની લેહમાં નાંખુ તો, તમારે જે કહેવાની વાત તે તે ભૂલી જાય પણ અમુક ધારવું કે હું જે વાતની જીકર લઈશું તે પરિપૂર્ણ થાય ને તેની અંદરનો ભાવાર્થ મળે ત્યારેજ છોડું, હું વીસરી જવાની નથી.

નવનિર્ધરાય—અરે જોતાં તમે આણવિશ્વાસુ છો. જમત કર્તા ધધરનો નિયમ તોડીએ ને કોઈએ આપેલા કસમ તોડીએ તે બરાબર છે. જુઓ મારે આજરોજ અગિઆરશ છે તેથી તથા ખીજા કારણસર.

રૂપવંતી—નાજી હમણાં કહો. કદી મરી ગઈતો ભૂત થઈને પણ તમારા પેટની વાત લેવી પડે.

નવનિર્ધરાય—અરે શું સ્ત્રી ચરિત્ર!! હું તે વાત કહેતાં જરા આચકો ખાઉં છું.

રૂપવંતી—હું જાતે વિધવા અને મારી પોતાની અદ્ય ભરેલી વાતો તમને કહેવાને શરમાઈ નહિ તો તમે તો પુરૂષ છો. હજાર આદમીમાં ખેસો છો ઉડો છો, તો મને નથી લાગતું કે કોઈ વિર્લો પુરૂષ નહિ કહેશે. વળી હું તે વાત કોઈને કહીશ નહિ. અગે તમારા ને મારા સિવાય કોઈ નથી. મૂળદેવતો રાત દિવસ અમારા ગામમાં ફરે હરે છે તેથી મારા પિતાને ઓળખતા હશે તેથીજ તેઓ આપણને સાત કરી નીચે ગયા છે.

વળી આજરોજ અત્રે તમને શુકનમાં માલણ મળી હોય એમ લાગે છે તે એ કે કોઇપણ પરાયું આદમી હજી સૂધી અત્રે આબુ નથી. વળી કોઇ આવશે તો બારેબાર મારા પિતા પાસે જશે. પણ આ મેડાપર કોઇએ આવશે નહિ માટે તમે કોઇ વાતનો ડર નહિ રાખતાં બેસવું, ને મને તમારી રહેલી અપવાસની વાત કરે.

નવનિધરાય—હા હું તમોને સર્વસ્ત કહું છું, પરંતુ તે જરા શરમ ભરેલી છે.

રૂપવંતી—ફિકર નહિ. હું જોગિં તો ખરી કે કેવી શરમ ભરેલી છે.

નવનિધરાય—(જરા હશીને તથા આમતેમ જોઇ મનમાં કહું કે ન કહું એટલામાં) જુઓ, રૂપવંતી આજકાલ કરતાં ઘણા વરસથી બહાર, તેમ મારા માબાપ આપણી આખી માતના ગામોમાં ફરી વળ્યાં પરંતુ મારું એવું નસીબ છે કે મને પોતાને લાયક કોઇપણ સ્ત્રી મળતી નથી માટે હું તે મળવા વાસ્તે અપવાસ કરું છું. એજ મારું કારણ છે.

રૂપવંતી—વારું ચોકો ચોકડું મળ્યું તો ખરું. યાદ કરે કે સૌને પણ એમજ હોય છે.

નવનિધરાય—મારે તો સ્ત્રી જોઇએ છીએ માટે એવા ઉપાય લેજાં છું પણ તમે.

રૂપવંતી—તમે આવા વિદ્વાન થઇ વેહમ રૂપી નગરીમાંથી આવ્યા હોય એમ લાગે છે.

નવનિધરાય—એ વેહમ જ્યારે પુરતે પુરતું બેસતું આવે ત્યારેજ ટળે.

રૂપવંતી—ખરી વાત છે.

નવનિધરાય—મેં તમને પછાડી કહ્યું છે કે તમારા કાયદાની એક વાત છે તે હું તમને કહીશ, માટે હું તેમાંની કેટલીક આ ડોકાણે કહું છે તે એ કે, તમે તમારા સ્વર્ગવાસી,

ભરથાર પછાડી અધિક દુઃખ વેઠી તમારા સુકુમાર ખુબ સૂરત અંગને પીગાળી નાંખ્યું તેમ મેં કંઈ સ્ત્રી મળવા સારું કર્યું નથી. હશે. તમારો તે પછી શા વિચાર છે ? હું મારો અપવાસ કરવો છોડું તો તમે છોડો કે નહિ વાર ?

રૂપવંતી—(નીચું જોઇ) ઇશ્વર છોડાવે તો છૂટે.

નવનિધરાય—હવેથી હું તમારી આગળ જે જે વાત કહું તેના ખૂબ વિચાર કરવો અને તે ખરી છે કે ખોટી તેના યાસ કરવો.

રૂપવંતી—વારંછ, વારં.

નવનિધરાય—(લંબાણથી) આ સંસાર પૂરીમાં પરમેશ્વરે માણસને આપેલી વસ્તુઓને હરેક રીતે સારે માર્ગે વાપરવાની તથા ક્લેશ વગર સુખચેતનાં રહેવાને બખ્ખેલી છે. નાનપણમાં જ્યારે જનુંનીની પેટે અવતરીએ છીએ ત્યારથી તે જીવતા સુધીની જીંદગીમાં હરેક જાતનું સુખ અને દુઃખ નિવારણ કરીએ છીએ. પરંતુ તેની સાથે જે સંતોષ રાખી વર્તે, તેમજ એકીન ભર રહે છે તે સદાકાળ સુખી રહે છે. મારે હે રૂપવંતી, હું અને તમે આજસૂધી જો એકીનથી આત્યાં હોઇશું તો નક્કી જાણવું કે આપણે જગ કર્તા બાપ સારંજ કરશે, અને મનકામના પુરી પાડશે. હવે છેવટ આ જગોએ ખરેખર જાણાવું છું તે ધ્યાનમાં લેશો. ઇશ્વરે માણસને નાક, જીભ, આંખ, કાન, પગ વગરે ૧૨ હંદ્રિઓ આપી છે અને તે સર્વ પ્રાણીમાં હોય છે. તે સૌ પોત પોતાનું કામ બજાવે છે. આપણે ઉત્તમ મનુષ્ય જાત છીએ, ને તેને વિચાર શક્તિ તથા અંગજ્ઞાન એ બંને આપેલાં છે. વિચાર શક્તિથી સારા નડતાનો યાસ કરીએ છીએ. અંગજ્ઞાનથી ભૂખ તરસ તાડ ઉનું ભાવ વગરે જાણીએ છીએ. તો હાલમાં તમ ને હું જે વાત કહું છું તેના ખરે સાર લેઇ વર્તવું જોઇએ. આપણી મહા પાપી માતમાં

વિધવા સ્ત્રીને અયંત દુઃખ સહિયું પડે છે. આગલા જમાનામાં ઇચ્છાવર પરણવાનો તથા સ્ત્રીને ભણાવવાનો ચાલ હતો. પુરુષ તથા સ્ત્રી ભણી ગણી સમજી થઈ પોતાની ખુશી પ્રમાણે વર કન્યા ધારી પાતી ગ્રહણ (લગ્ન) કરતાં જેથી તેઓને મોક્ષ તરેહનું દુઃખ પડતું ન હોતું. પોતાની ખુશીથી જેમ રાધિકું અનાજ ગમેતો ગમે તેવું થયું હોય અને તે જમી સંતોષ માનીએ છીએ, તેમ પોતાની ખુશીથી પરણેતની જોડે કદી કંદાસ થતો નથી એ એક ઇચ્છાવર પરણેત કહી-વાય છે. ખીયું તેઓ મોટી ઉંમરે પરણતાં, જેથી સીંગી (ખળીઓ) વગર ફેટલાંક નાનપણમાં થતાં દુઃખોથી જે નુકસાન થાય છે તેથી તે વખતે એ ફિકરથી રહેવાય છે. વગર આ જગ્યાએ વધારે બોલવાનું છે પણ વખત યોડો છે તેથી હવે સહ-જ કહું છું. આપણી હિંદુ જાતમાં ઘણાં તડાં પડેલાં છે, જેથી જે જાતમાં ઘણાં તડાં હોય છે તે કદી સુખ પામતું નથી. વળી એક એવા ખાખ આજ છે કે કદી સ્ત્રી મરી ગઈ તો પુરુષ તુરત પરણે છે ને કદી ન મળે તો એમને એમ તેની સાત પડીનો વલ્લ જાય છે ને વાદો ને વાદો (ડાંડ) મરી જાય છે. આપરે હિંદુ ધર્મ પ્રમાણે રમજાનમાં પ્રથમ * આકડી વહેરે પરણાવે છે અને પછી બાળે છે. અરેરે દુટ ચાલ !! બિચારી વિધવા સ્ત્રીઓ છતાં નહિ મળતા પુરુષોનો જન્મારો કેવો વ્યર્થ જાય છે ! એ ખંડુ પાપ જેણે આ પાપી કરો ચાલ કાઢ્યો છે તેને માયે છે. તેમજ હાલના જમાનાના લેશની પોતાની દોકરીઓ રાંડે છે, મગર તે કુમળી વયમાં મહા મહા દુઃખ પેડી પોતાનો જન્મારો પૂરો કરી કાળાંતે રમજાનમાં ઘરે છે. અરેરે અફસોસ છે !! મને બોલવાને મારું મન વધારે ઉરકેરાય છે. એ બિચારી વિધવાએ સંસારનું શું સુખ હીં ? જેથી જનમી તેવી ને તેવીજ મર્ણ

પામી. વિચાર કરે કે સ્ત્રી તથા પુરુષ અને સઘળા પ્રાણીઓમાં નર અને માદા બન્ને મૂંઢલાં છે જેઓ અરસ પરસ રહે છે અને સંસારનું સુખ લેછે. આ તો બિચારીને નાતપણથીજ ખૂણે સોંપે છે. ચિત્કાર છે તેના અભાગીયાં માથાપને કે પથ્થર કે કેમ ન અવતર્યાં? ગાયની જણી માંઢેથી તો બોલતી નથી પરંતુ જ્યારે તેને રૂઠુ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેને (મદનકામ) તેની ઇંદ્રિયોજ હાથમાં નહિ રહેતાં હજાર રોલન કરાવે છે. તેનું ભરજોબન ખીલી રહે છે. તેનાં નાન્યુક અવયવો ખીલી નીકળે છે, જે તે જોઇ તેનાથી હરનિય પીડાય છે ને દુઃખી થાયછે. આખરે ઇશ્વરનો કાયદો તોડે છે ને તેમાંથી ગુણ કર્મ કરે છે જે પાપ છાનું રહેતું નથી. તે દાખલો આપણા કવિ નર્મદા-સંકરે તેની નર્મ કવિતામાં સઘળું વર્ણન કર્યું છે. માટે હે પ્રિય રૂપવંતી, ઇશ્વરે એમ નથી કહ્યું કે ધણી મરી ગયા પછી અપવાસ કરવા તથા માથાનો દેશ મુડાની દેવો વગરે ઇશ્વરે જન્મથી આપેલી વસ્તુઓને કાઢી નાંખવાથી તેના ગુનેગાર છીએ. નહિ સમજતી નાની છોકરી તો ભાચાર છે. પણ તેના માથાપને તથા તેનાં સગાં કુટુંબી તથા જાતીને એ બાળ હંત્યા પાપ સિવાય જગતમાં ખીચું કોઇ પાપ નથી. સૌમનનું છે. સમગ્ર હોઇએ ને જો લોક વિધવા સ્ત્રી તથા પોતાની કુમળી પુત્રીનું સુખ જાણે તો તેના સહિજ ઉપાય છે. (આ બધી વાત નવનિધરાય રૂપવંતીના આગળ કરે છે તેમ રૂપવંતીની આંખોમાંથી દડદડ આમુંની સગિતા વહે છે. તે લાજની મરી ઉસકાં આતી જાય છે. પોતાના પેહેરેલા કપડાના પાલવથી અનૃ (આંસુ) પડેછે. નવનિધરાય પણ દલગીર થાય છે, અને તેને રો ના પ્રિય રૂઆ નહિ એમ કહે છે. (એટલામાં ઉસકલેમર.)

રૂપવંતી—અરેરે ગુણના ભરેલા શાણા ને સમજી નવનિ-
ધરાય તમે વિધવા સ્ત્રીના દુઃખનું આપેલું ચિત્ર કહ્યું જેમ તે

ખરેખર મારા મનમાં ઉતર્યું છે. (પછી રૂપવંતી નીચે પ્રમાણે ગીત કહે છે.)

પદ રાહ હુમરી.

“વહી ગયો કોઈ જૂગ મૂખ મૂખથી ના બોલે, મૂખ; વહીટેક.”
 “છોટાપણ આજસમાં ગુમાવ્યો, યુવા પણ સૌ બેલ મચાવ્યો;
 “વ્રધાપણ ગતિ મૂઢ, સજન મૂખથી ના બોલે, ખરે મૂખથી,
 વહી ૧”

“આજાપણ હું મુગધા નારી, ભરજોબન પીડથી દુઃખિઆરી;
 “કામ બાણા તીર અંગે સહ, દીનરાત હું ઝોલેરે ખરે વહી ૨”
 “કેશર ઘોળી ભર્યું ઘટમાંહી, નાથ વગર સૌ ઉજાડ જ્યાંહી;
 “પ્રેમ પદારથ માંહી ભમે, મન તરવર ડોલેરે, ખરે મન. વહી. ૩”
 “બાળ લગન દુરભાગ્ય દહન જન, કોટી વૃથા ઘરમાં હોય ધન પણ;
 “વિના ગોદમાંનાથ, નિર્ભે રંગ કેમ કરી રાજોરે; ખરે રંગ,
 વહી ૪”

(એટલામાં)

નવનિધરાય—વાહ !! શું તમારું ગાણું ? તમારા ગાણા-
 માં મિકાશ અને ગોહ્યાર્ય રહ્યા છે. વાર પણ રૂપવંતી, આવી
 જાતનું ગાણું ખરેખર વિધવા સ્ત્રીના અત્યંત દુઃખનું છે. ઠીક
 થયું. હું પણ એને ઉતારી લેઈશ કારણ એ કવિતા મન રંજન.
 કર્તા છે.

રૂપવંતી—વારું ભાઈ શું કરીએ લાચારીથી જે કંઈ
 જાહે આવી રહ્યું હતું તે કહ્યું પછી ગમે તેવું હોય.

નવનિધરાય—ખરેખર વિધવા સ્ત્રીને પોતાના અણગ-
 મતા વખતે જાહે કરી ગાવા લાયક છે, જેથી સહેજ મનને
 આરામ આપે છે એટલુંજ નહિ પણ તેમાંથી ઘણો સાર મેલ-

મ પડે છે. જે સમજીએ અને કવિતા ગાઈ શકી તેનો અર્થ જાણે છે, તે આ તમારા ગાણાનો બરાબર ચિતાર કરશે. (એટલામાં નીચેથી કોઈ બારણું ઠોકે છે. રૂપવતી તેને ઝટ ઝડ બારણું ઉઘાડે છે. બારણું ખોલી જુએ છે તો એક છોકરી નજરે પડે છે ને તે કહે છે મારા નવનિધરાય આંબ્યા છે ?)

રૂપવતી—હા આંબ્યા છે પણ તમારું નામ શું ?

સુભદ્રા—મારું નામ સુભદ્રા પણ મને નવનિધરાયને મળવો.

રૂપવતી—(તેને સાન કરીને) આ મેડાપર છે તમે જાઓ.

સુભદ્રા—વારું (એમ કહી મેડાપર ચડે છે.)

નવનિધરાય—(નીચે આવી) કેમ કેમ સુભદ્રા કેમ છે ? તને આ ઘર કોણે ખતાવ્યું, ને એવડી કેમ ઉતાવળી થઈ ગાભરી ગાભરી બોલે છે ?

સુભદ્રા—ભાઈ તમારું ઘણું કામ પડ્યું છે. મામા તથા તમારી મા ડ્યારનાં કહ્યા કરે છે કે ભાઈ તો સારો; જ્યાં તો પોતાનું કામ સૂકી રખડતો કરે.

નવનિધરાય—વારું એવિના કંઈ કહેતા હતા કે ?

સુભદ્રા—મને તો ઘણું એ કહ્યું હતું પણ મને જે યાદ છે તે કહું છું, હવે ચાલો.

નવનિધરાય—વારું, ફિકર નહિ. તું જ ને બાપાને એમ કહેજે કે હમણાં આમાણાં આવે છે. ને કહેજે કે નવનિધરાય તેના મિત્રને ત્યાં કંઈ જરૂરનું કામ છે તેથી રોકાવા છે માટે ફિકર ના કરતા.

સુભદ્રા—ઠીક, હું જઈને કહીશ, પણ તમે વધારે વાર નહિ કરતા, નહિતો તમારા પૂઆ કે કોઈ અત્રે તેડવા આવશે ને અમસ્થો દેડ ફરેતો કરશે.

નવનિધરાય—એન તું કઈ બીજું કહીશ માં; જે મેં કહ્યું તેટલું જ કહેજે. (એટલામાં સુભદ્રા મેડો ઉતરી જાય છે ને

નીચેથી રૂપવંતી બારણું બંધ કરી સુલદ્રાની નજર ચૂકાવી મેડે ચડે છે ને પછી નવનિધરાયને)

રૂપવંતી—વાહ? તમને તો તેડાંપર તેડાં આબ્યાં. તમે કેવારના ભૂખ્યા છો માટે મેહરબાની કરી અત્રે જમીને ધર તરફ સીધારે તો ઘણું સારું.

નવનિધરાય—તમારી વાત માન્ય હૈં છું. તે આ કે તમારા પિતા કે મા અગર તમારા પીએરનું કોઇપણ મને ઓળખતું નથી, અને મને તમે જમવાને આ પ્રમાણે કહેો છો; વળી કદાપિ જમવાને રહું ને પછી તેઓને તમે ગમે તે રીતથી તમારાં માઆપને સમજાવશો. પરંતુ તેઓ પ્રથમ જમતાં તો કંઈ એ નહિ કહે, પણ પાછળથી તેઓ કંઈ તમારા તરફની શંકા લાવી ફજેત કરશે તો તમને વળી આટલા દુઃખમાં એ એક માટું દુઃખ પેદા થશે, માટે એ વાત જવા દો. મારે રહેવા તથા જમવાનું સાચું કેકાણું છે તે તરફની જરા ફિકર કરશો નહિં.

રૂપવંતી—એ વાત ખરી છે. પણ મારા મનને આજે એવી ઉમેદ છે કે નવનિધરાય અત્રે જમે તો તેઓનો મહેટો ઉપકાર.

નવનિધરાય—તમારી એવી ઇચ્છા છે તો હું તેમ કરવાને આનાકાતી નથી કરતો, પરંતુ વખતે ઘણે વખત થાય અને સુલદ્રાના કહેવા મુજબ મારી મા અગર પિતા મને તેડવા આયા તો તેઓને જવાબ આપવા દોયલો પડશે.

રૂપવંતી—તે કંઈ તમારે ફિકર કરવી નહિ. હું મારે માથે લજો છું. હું સ્ત્રી થઈ ડરતી નથી તો તમે કેમ પોતિયાં છોડી નાંખો છો. હું તેનો જવાબ એક ધાના બે કડકા કરીને આપીશ. માટે તમે બે ફિકરથી જમવા રહો.

નવનિધરાય—તમે તેઓને શું કહેશો તે પ્રથમ મારે જાણવું જોઈએ.

રૂપવંતી—તે કહેવાનું કંઈ કારણ નથી. પરંતુ જવાબ આપશે એ પોતાની અક્ષય અતુરતા છે. હું જરા તેની આગળ વાંધા પડતું નહિ બોલું.

નવનિધરાય—(પ્રશ્ન થઈને) કીક; ત્યારે કંઈ ખીજો કાચો પોચો હશે કે ?

રૂપવંતી—તે હવે સૌ જાણશે ?

નવનિધરાય—જાણશે તો, સારું અગર નહીં જો તે એક જાણશે.

રૂપવંતી—સરવાળે મૈ જાણશે. પછી કંઈ કહેવું છે ?

નવનિધરાય—ધરડાંની એવી વાત છે કે જે એકદમ અતુરતાથી કરે તે અપજ્ઞાને પામે છે, તથા તે બોલતાં તેને એકદમ નથી લાગતું કે આ મેં સારું કહ્યું કે નકારું.

રૂપવંતી—શાખાચરે શાખાશ !! શું મ્હોટું પિંગળ ગળડાવ્યું ! જે માદો જાય તેતો મરતાનીજ ખબર લાવે.

નવનિધરાય—એમ જોઈ વાત છે, પરંતુ એ સઘળું હિંદુ લેખિતા વહેમ છે. અતુર માણસ સારા નડતાનો કયાસ કરે છે.

રૂપવંતી—તે ત્રણ ના કહે છે, તમે પોતેજ અતુર છોને એટલે હવે તે વાતની ફિકર શું કરવા રાખો છો ? પરંતુ કદાપિ તમારી મા કે પિતા એમાંથી કદાચ આવ્યું ને! ખરેખર મને સાચું કહે કે તમે તેઓને શું કહ્યો ?

નવનિધરાય—જો મનેજ દેખશે તો જેમ મેં સુભદ્રાને કહ્યું છે તેમજ કહીશ. એવી ઉલટું કહું તો જૂઠું પડે. મેં મૂળ દેવનું નામ દીધું છે માટે મૂળ દેવનુંજ ધર છે તથા તેનેજ કાંઈ રોકાયલાઈ એમ કહીશ.

રૂપવંતી—મને સાંભરી આવ્યું ? જુઓ તેમ થશે તો ફિકર નથી, પણ કદીક બહારના આદમીને તેઓ પૂછશે કે આ ધર કોનું છે તો શું તે જાણું રહેશે ?

નવનિધરાય—પરગામના આદમીને એટલી બધી વધારીને વાત પરાયા આદમીને પૂછવાની જરૂર નથી તથા મારાં માં બાપ એવાં ખાણુ એતક કરે એવાં નથી, પૂછીને તેઓ સીધાં સીધાં આદ્યાંજ જાયે.

રૂપવંતી—ઠીક; ત્યારે મૂળ દેવને તે કહી રાખજો તથા તેઓ આવે તો તેમની જોડે એમ પણ કહેવરાવજો કે અત્રે રાજ નગરમાં ક્યાં સૂધી રહેવાનાં છે.

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો.

રૂપવંતી—ફિકરતો ખરીજ કે કદી તેઓને જલદી જવાનું થાય તો તમારે પણ તેઓની સાથે જવાનું બનેજ; વળી હજી અગાડી આપણી વાત કરવાને લાંબા વખત જોઈશું મોટે તેનો વિચાર પડે છે. વળી ભાઈ નવનિધરાયજી હવે જમવાને શા સાડાં વિલંબ કરો છો, ચાલો ને?

(એટલામાં નંદકુંવર મેડે આવે છે ને રૂપવંતીને.)

નંદકુંવર—વાહ! રૂપવંતી જમવાનો વખત ક્યારનો થઈ ગયો છે, પણ તમારે મેડેથી ઉતરવાનો પરવાર હજી કેમ આવતો નથી? ચાલો, જમવા ઉતરો.

રૂપવંતી—વારં ઠીક, પણ જરા ધીમેથી કહેતાં શું થાય છે? તું જા, હું તારી પછાડી આવું છું, ભાણું તૈયાર કર. (પછી નંદકુંવર જાય છે ને રૂપવંતી નવનિધરાય સામું ફરીને) કેમ સાહેબ તમારે જમવાની મરજી છે કે નહિ, (એટલે.)

નવનિધરાય—(માથું ધુણાવીને) ના ના ના, તમે જાઓ ને જલદી જમી પરવારીને આવો.

રૂપવંતી—તમે જમવાને નથી ઉડતા તેથી દલગીર છું, લાચાર, તમે રજા આવો તો હું જાઉં, વળી તમે અત્રેજ બેસજો.

નવનિધરાય—જાઓ, મારી રજા છે, હું તો બેસીશ પણ તમે મને મૂકીને જમવા જાઓ, એ તમને ઘટતું તો નથી. વિવેક સાડ તો લોક મરી જાય છે.

રૂપવંતી—(સીડી ઉતરતાં કહેછે.)

આર્યા.

“હો સમજ્યુ શાણા, આ રહું ઉભી નહિ જાઉં છોડે,”

“પણ મજ પિતા માત, જાણે લકશે નંદકુંવર પોંડે.”

(એટલે)

નવનિધરાય—(ખુશી થઈ) સમજ્યો, ફિકર નહિ કરો. જો તો કોળીઓ ભૂંડા નહિ, એકાંડે પૂરેપૂરાં જમીને આવજો. પણ જરા બારણે નજર કરો કે કેટલા વાગ્યાં છે, મને તો લાગેછે કે બારની તૈયારી છે.

રૂપવંતી—ફિકર ના કરો. બારનું કંઈ બહાર નહિ વાગે.

નવનિધરાય—શાખાશ ! બધી પતરાજ છોડીને જમવા જાઓ પણ જમીને કેટલીવારમાં આવશો.

રૂપવંતી—એક કલાક કરતાં જાહે નહિ થાય. વળી તમને એ રીતથી નહિ પણ કોઈ બીજી રીતથી પણ જમાડવા જોઈએ બારા માટે તે પણ સૌ ઝટઝટ કરી જલદી આવીશ.

નવનિધરાય—હું કોઈ ચીજ માં ભણી કરનાર નથી માટે એ બધા આગ્રહ પડતો મુકો.

રૂપવંતી—બીજું કંઈ નહિ લાવું, પણ પાન સોપારી એ-લચી વિના કંઈ લાવીશ નહિ, મારું આવવું મોકું થશે એમ જાણી પોતે જરા પણ ધભરાશે નહિ.

નવનિધરાય—તે પણ લાવશો નહિ, મારે પાનની બાંધા છે. વળી એ વસ્તુ હાથમાં પણ લેતો નથી.

રૂપવંતી—એ ખરું છે માન્ય કરું છું, પણ આજે સધળો ત્રાગ અને હજી સૂચીનો જે કાંઈ બનાવ થશે તે ઇચ્છરજ કરાવે છે ; માટે શું બીડી નહિ લેશો ? જો તમે મારા હાથની બીડી નહિ લેશો તો નક્કી જાણવું કે અહીં આથીજ રામરામ કરવા

પડશે, ને સઘળું ધૂળધાણી ને રાખવાણી થશે. હું આપને પાનતી (પટ્ટી) ખીડી કરીને આપીશ અને પોતે માન પૂર્વક સ્વીકારી લેશે, નેથી મારું કેટલુંએક દુઃખ ટાળ્યું એમ સમજીશ. ખીચ્યું મારે કંઈ પણ વિવેક કરવો જોઈએ તે કર્યો એમ સમજીશ. માટે હે પ્રિય નવનિધરાય, હવે હું જાઉં છું.

નવનિધરાય—જરાક કહેવાનું છે, દુષ્પિઆરીની ખીડી લેઈએ તો દુઃખતો નહિ કરાવે?

રૂપવંતી—તમે સમજ્યો છો, ગમે તેમ માનો, હવે રજા આપો. મને ખીજી ખૂમ પડી

નવનિધરાય—વારું જાઓ. (પટ્ટી રૂપવંતી ઝપાટા બંધ તેના ઘરમાં જાય છે ને નવનિધરાય એકલા મેડીપર બેસે છે.)

પ્રકરણ ૩ જી.

સ્થલ—(રૂપનાથ કામનાથનું ઘર, તેમાં રૂપવંતીની આનગી મેડી.)

રૂપવંતી—નવનિધરાય—મૂળદેવ, એ ત્રણ તથા—

ધનલક્ષ્મી—નવનિધરાયની માતૃશ્રી.

જોસી—એક વિદ્વાન ધ્રાણ્ણ.

(પ્રથમ, રૂપવંતી તથા નવનિધરાયનો સંવાદ.)

રૂપવંતી—(નવનિધરાયને) બાઈ, મને ગયાને કેટલો વખત લાગ્યો હશે વારું?

નવનિધરાય—કલાક ઉપર. (એટલામાં ડોહાએ ખડકીનું ખારણું ઠોક્યું, તે સાંભળી.)

રૂપવંતી—તીચેનું ખારણું ડોહો ઠોક્યું? (નવનિધરાય સામું નજર કરીને) જરા નજર કરોગી.

નવનિધરાય—(નીચે નજર કરીને) મારી માતૃમી જેવી જણાય છે. (પછી ચૂપકીથી.)

રૂપવંતી—ભાઈ બરાબર કહોને કે એ કોણ છે. જો તમારી માતૃમી જ હોય તો, મૂળદેવને બારણું ઉઘાડવા મોકલીએ. (એટલામાં નવનિધરાય અગાસીમાં જઈ મૂળદેવને આંખના અણસારામાં કહે છે કે મારી માતૃમી આ આંખે માટે તેઓને વહેલા વહેલા જઈ બારણું ઉઘાડી (હાથનાં અણસારામાં) મેં તમને જેમ કહ્યું છે, તેમજ કહ્યો. મૂળદેવ (આંખના અણસારામાં) કીક. પછી મૂળદેવ ધીમેથી ઉઠી બારણું ઉઘાડે છે, ને જુએ છે. (એટલામાં) મારે નવનિધરાય આવ્યો છે, તે ક્યાં છે.

(એટલે ખડકીમાં થોભાવીને)

મૂળદેવ—તેનું શું કામ છે, ને તમારું નામ શું ?

ધનલક્ષ્મી—મારું નામ ધનલક્ષ્મી ને હું નવનિધરાયની માતા હાગું છું. વળી નવનિધરાય આજ સવારના ઘર છોડી મૂળદેવના ઘરનું નામ દેઘને ગયા છે, પરંતુ બારણે બાર ઉપર એક વાગ્યો તો પણ તેમને ઘર તરફ વાળી વાટ સરખી જોવાની સૂઝ પડી નથી. એ એવા તે શું કામમાં ભરાયા છે ? વળી તમારું નામ શું ?

મૂળદેવ—મારું નામ મૂળદેવ ને તેઓને મારા એક સરકારી કામ સાર રહેલા છે, વળી એઓને ગમે તેમ કરી જલદીથી મોકલતે; પણ તેમ બન્યું નહિ માટે માફ કરશો.

ધનલક્ષ્મી—ભાઈ એઓ સવારના આવેલા છે, વળી તેઓ અગિઆરશ વાળા છે, જેથી તેઓને સારું ફરાળ કરવાની ધણી રાહ જોઈ પણ તેઓ જ્યારે આવ્યા નહિ ત્યારે મારે આવવું પડ્યું. માટે એઓને મોકલો.

મૂળદેવ—માજી હું મોકલું છું તમે જાઓ, તમે તેઓની કંઈ ફિકર નહિ કરતાં.

ધનલક્ષ્મી—તમે જાણોછો કે પરગામના લોકો ક્યાં સૂધી રાહ જોયા કરે? એ જ્યાં સૂધી ઘર તરફ આવશે નહિ, ત્યાં સૂધી મારાથી તથા તેના બાપથી અને જેને ઘેર આવ્યાં છીએ તેઓ કારણ ક્યાં વિના ખેસી રહશે.

મૂળદેવ—વારં મા, હું તુરત તમારા તરફ મોકલું છું, ક્ષમા કરજો, તમને વધારે મેહનત પડીછે. વળી માજી આપને અને ક્યાં સૂધી રહેવું છે.

ધનલક્ષ્મી—ઘણું કરી ત્રણેક દિવસ લાગશે.

મૂળદેવ—માજી કેમ એટલે વેગળેથી સૌને આવવું પડ્યું છે વારં?

ધનલક્ષ્મી—ઘણું તો તમારા ભાઈબંધ સાથે આવું પડ્યું છે.

મૂળદેવ—કાકી, મને કહોને, શું કામ છે? અને તે હું નવનિધરાયને નહિ કહું.

ધનલક્ષ્મી—તેમનો વીવાહ કરવા સાથે પાણુ હવે એઓને જગદી મોકલજો, હું તમારે વિશ્વાસે જાગું અને અમે ત્યાં સત્રજાં તમારા વિશ્વાસ પર ખેસી રહીશું. (એવું કહી ધનલક્ષ્મી તેઓને ઉતારે જાયછે ને મૂળદેવ નવનિધરાય પાસે મેડીએ જાયછે, ને નવનિધરાયને)

મૂળદેવ—ભાઈ કંઈ ફિકર કરશો નહિ, જેવી રીતે તમે મને પ્રથમ કહ્યું હતું તેમજ ઘખજા સાથે બરાબર કહ્યું છે.
(એટલે)

નવનિધરાય—એ વિના કંઈ વધારે બોલવું થયું હતું?

મૂળદેવ—નહિ ભાઈ, પણ તેઓને મેં રૂપવંતીની ખાતર એટલું પૂછી જોયું કે તમે આહીઆં શા સાથે આવ્યાં છો; ત્યારે મને કહ્યું કે તમારા મિત્ર નવનિધરાયનો વીવાહ કરવાછે તેટલા સાથે આવ્યાં છીએ, માટે અમારું રહેવું ત્રણ દિવસ થશે.

(એટલામાં)

રૂપવંતી—(મૂળદેવ સામું જોઈ) તમારો ઉપકાર માનું છું.
હવે નવનિધરાય ત્રણ દિવસતો છેજ; ફિક્કર નથી. મારી અંને
તેઓની સધળી હકિકત એટલી મુદતમાં પૂર્ણ થશે.

મૂળદેવ—હવે ખાઈ પીને ચમન ખાજી ઉડાવો.

રૂપવંતી—(હસીને) વાર બાઈ તમારા મૂખમાં ગોળ.

(એટલામાં)

નવનિધરાય—(રૂપવંતી સામું જોઈ) હજીય તો કોણ
જાણે કેવી કેવી વાતો થશે.

રૂપવંતી—તેમાં એવી મિઠાશ છે કે સાકર તેની આગળ
શું ગણતીમાં છે ?

નવનિધરાય—વાર, પ્રિય રૂપવંતી, હવે મને મારે મુકામે
જવાની રજા આપો. મૂળદેવે મારી માનુષીને કહ્યું છે કે તમારી
પછાડી નવનિધરાયને મોકલું છું, માટે જો વધારે વાર થાય તો
વળી તેઓ અહીં આં આવશે, માટે એટો વિશ્વાસ આપી ધાત
કરવો નહિ, લોભ કરવામાં વધારે સારું નથી—કહ્યું છે કે—

રાગ અસલ—સોરઠ.

આલ—એવારે, લોભન કરીએ—૧૬.

લોભ કર્યો રતનાગર સાગરે,
ક્ષાર સિધું મહિં નાંખ્યોરે કંઈ; એવારે. ૧

લોભ કર્યો ચકવા ચકવીએ,
સ્વસ્ત્રી અંતર પટ, નાંખ્યોરે કંઈ; એવારે. ૨

લોભ કર્યો લંકા પતિ રાવણે,
આખર દુકડા કરી નાંખ્યોરે કંઈ; એવારે. ૩

એ ઉદાહરણુ લેઈ ડગ ભરવું,
ભારે તો આ ભવ, તરાયોરે કંઈ; એવારે. ૪

માટે સર્વે વાતનો વિચાર કરવો. વળી તમે તો નિરાંતે થયાં છો.

રૂપવંતી—હું તમને ટેકા આપું છું, તમને મેં કેમજ ખબાર? વળી તમે પણ મને થોડા વખતપર રજા આપી હતી માટે તમે મારી રજા માગો તે કરતાં તમારે પોતેજ જવું જોઈએ. વળી તમે જાઓ ખરા પણ મને મેહરબાની કરીને કહેતા જાઓ કે તમે તમારે મુકામેથી અત્રે ક્યારે આવશો. પણ એટલામાં રૂપવંતી પોતાના જમણા હાથે નવનિધરાયને પાનની ખીડી આપે છે તે નવનિધરાય ના પાડે છે, અને તે પરથી રૂપવંતી ગાઇ સંભળાવે છે.

ગીતિ.

“ છે આ સુંદીર ખીડી, બનાવી છે કંઈ સરસ જીવગતીથી ”

“ માટે વિનવી કહું છું, છે નહિ ખીજી લો કહું રૂકતીથી.”

(એટલામાં)

નવનિધરાય—(હસીને) હું તમારે ભાવાર્થ સમજ્યો. પરંતુ મને તેની આજ કાલ થયાં આઠ વર્ષથી બાધા છે જેથી હું તે ખાતો નથી, માટે શું તમે મારું ઘણા દિવસનું લીધેલું વ્રત ભંગ કરાવવાનાં? વળી મને સોપારીની પણ બાધા છે.

રૂપવંતી—એમજ કહોને કે હું પાણી પણ પીતો નથી.

નવનિધરાય—તમારે એ વિષે અવલોકન કરવું હોય તો કોઈ દિવસ કોઈને (જેને મારી સાથે રાત દિવસ પીછાન છે તેને) પૂછી લેજો કે નવનિધરાયનું કહેવું ખરું છે કે ખોટું.

રૂપવંતી—(હસીને) એ તો અમરજીના મઠ આગળને આગળ આવ્યા, અફસોસ !!

નવનિધરાય—ફિકર નહિ કરો. એ ખીડી હાલમાં પોતેજ આવી જાઓ, હું જ્યારે ઘેરથી ફરીને તમારે અહીંયાં આવીશ ત્યારે થઇ પડશે. વળી એકાદસીને દિવસે પાનપણું ખાવ નહિ.

રૂપવંતી—ખવાયકે ન ખવાય, (આંગળી કરીને) એ પેલા જોશી જાય છે તેને પૂછી જોઈએ.

નવનિધરાય—પૂછી જુઓને, (એટલે જોશીને)

રૂપવંતી—ઓ જોશી, ઓ જોશી, જરા આમ તો આવો.

જોશી—કેમ બાધ.

રૂપવંતી—આજ રાત્ર એકાદસી કે માટે પાન ખવાય કે નહિ.

જોશી—બાધ પાનનું તો એવું છેકે, જે માણસ એકાદસી કરેછે અને જેને પાન ખાવાની ટેવ છે તેને તો ફિકર નથી, તેમજ જે અપવાસ કરી ફરાળ કરેછે તેને પણ પાન ખાવાની હરકત નથી.

રૂપવંતી—ધણું સાડું, જોશી, તમને તસદી આવી માફ કરશો.

જોશી—કંઈ નહિ. (એટલામાં રૂપવંતી પોતાની કેડમાંથી પૈસાની કોથળી કાઢી જોશીને ૧ આનો દક્ષણ તરીકે આપેછે. જોશી આશિર્વાદ દઈ તેઓ તેને રસ્તે જાયછે.) ને

રૂપવંતી—(નવનિધરાયને) કેમ સાહેબ, શાસ્ત્રનો જાણનાર જોશી કેવો બિચારો મળી ગયો કે તેણે એક ધાના પે કડકા કરીને આપ્યા. હવે આપને સમક્ષ ખુલાસો થયો હશે ખરો.

નવનિધરાય—(ભો કાવકું રાખીને) શું ઇશ્વરનો ખતાવ છેકે, જ્યાં ત્યાં રૂપવંતી તમને તમારી વાતમાં હરકોઈ મદત કરેછે. લાચાર પણ એક એમછે કે હજીમૂઝી મેં સ્નાન કર્યું નથી માટે મારાથી પાનતો નહિજ ખવાય, હવે નફી થઈ ચૂક્યુંછે. હું ફરનાર નથી. પરંતુ હજી કંઈ વહી ગયું નથી, તેમજ મારી માનુશીના કહ્યા પ્રમાણે અત્રે ત્રણ દિવસછું માટે એટલી મૂદતમાં તમે મને એકથી તે દસ વખત પાન આપશો તોપણ લેવાશે, માટે પ્રિય રૂપવંતી આ વખત ગુમાવી દો.

રૂપવંતી—(જરા ચીરડાઈને) જો તમે ખીડી નહિ લેશો તો મારે કસમ આપવા પડશે. વળી કાલની રાત કોણે દીઠીછે, તેમ

એક પણ પછી શું થશે તે આપણે જાણતાં નથી; તેમજ આવો લાગ ફરી ફરીને નહિજ આવે માટે જરા મારા વચન પર નિધા રાખો.

નવનિધરાય—ઇશ્વર તમારી મનકામના પૂરી પાડે.

રૂપવંતી—તથા સત્.

નવનિધરાય—તમે એટલો આશ્રહ શાને વાસ્તે કરો છો ? પાનની ખીડી ખાઈને બહાર જઈને અને પાન ખાધેલું મોઢું કંઈ છાનું રહેતું નથી, મારું પાન ખાધેલું મૂખ જોઈ વખતે મારાં માતા પિતા કહેશે કે ભાઈ કોઈ દિવસ કોઈના હાથનું પાન ખાય નહિ અને આજ રોજ એકાદસીને દહાડે પાન ખાધું એતો નવાઈની વાત, માટે એ વાત જવા દો. તેમાંથી કોઈ ખીજો વિચાર ધારે અને અત્રે જે આવવાની દૂરસદ મળે છે તે પણ દોહાલી થાય.

રૂપવંતી—હાજી, ખરી વાત છે. પરંતુ આપની એવીજ ઇચ્છા છે ?

નવનિધરાય—હા; હવે મને વધારે આનાકાની ના કરો. વખત વધારે લાગ્યો છે અને મારાં માનુશી પિતા વગરે મારે વારતે કદપાનત કરશે.

રૂપવંતી—આપનો એવીજ મરજી છે ? પરંતુ તમારાં વચન મને વારે વારે યાદ આપ્યા કરશે અને જીવને ઉત્પાત કરાવશે.

નવનિધરાય—ઠીક, ઠીક. પછી (પોતાના ગજવામાંથી કાઢીને) આ બુદ્ધિ ઉત્તેજક મનોરંજક નામની ચોપડી છે તે લો અને ખાનગી વખતે વાંચ્યા કરશો તો તમારું કેટલુંક દુઃખ ભાગશે અને તેમાંથી કેટલુંક માન મળશે. વળી આ પોળનું નામ હું ભૂલી ગયો છું માટે મને ફરીથી યાદ દેવરાવો.

રૂપવંતી—આ પોળનું નામ કંસારાની પોળ કહેવાયછે, માટે જ્યારે આવડું પડે ત્યારે ઉપણું નામ યાદ રાખવું. તેમજ મૂળદેવ આ ગામના રહેવાશીછે અને આ શહેરીના ભામિયાછે, વળી તેમ મારા ધરના પણ અજાણ્યા નથી. માટે તેઓને સાથે સંબંધને આવા તો ફિકર જેવું નથી. વળી મૂળદેવ આપણી રૂપર વાત કરી ક્યાં ગયાછે, તે મને ખબર નથી. હશે, તેઓની ફિકર નથી.

નવનિધરાય—તમે માનો કે ન માનો, પરંતુ આ મેડીનું મને મારે મુકામે જવાને એક પણ પગથીજી ઉતરવું ગમતું નથી. લાચાર; પારકી માના કોઈને મળશે નહિ. વળી તમારી સાથે વાત કરવાને એટલો ઇન્તેજરછું કે તે મેં મારે માટેથી કહેવાઈ શકાવું નથી. અરેરે, જીવને કેવી રીતે ઠેકાણે રાખી ધર તરફ વળું ? (એટલામાં)

ગીતિ.

રૂપવંતી { “મન શાન્ત થશે ક્યારે, થશે વાત આ સંપૂર્ણ જ્યાંએ,”
(ને) { જ્યાં સૂધી પણ ના આપ્યું, ત્યાં સૂધી મન ધભરાટ
ધણો થાએ.” ૧

નવનિધરાય—(મનમાં) અરે, લોભીટ મન ! તને જવું હજી કેમ ગમતું નથી ? વળી પ્રિય રૂપવંતી, કહેવત છે કે ઉતાવળા સો બાવરા અને ધીરા સો ગંભીર, માટે જેતે કામ કરવું તેની પછવાડે લપ્તાઈ રહ્યાથી જીવને દુઃખ કરાવેછે; વળી તમારે અને મારે સમાગમ આ પ્રથમજ છે, તેમજ તમે અને મેં અત્યાર સૂધીમાં જે જે વાતો કરી તે તે સંબંધી સર્વનાથી ગ્રમ છે, માટે એતો ધીમે સર્વોત્તમ થશે. મૂળદેવ પણ કંઈ વધારે વાત જાણતા નથી, માટે તે પણ હાલમાં ઠીક છે, તો પણ તે તો મારે દિલોજન ઇજ્જતિન બંધ છે, તેની કંઈજ ફિકર નથી. હવે હું જાગીશું. (નવનિધરાય સીડીનું પગથીજ એક ઉર્ધ્વા ખીજી ઉતરે છે ને ફરીને રૂપવંતી સામું જીએ છે. એટલામાં નવનિધરાયને)

રૂપવંતી—હું ભૂલી ભૂલી, મને વચન આપતા જાઓ કે હું બરાબર આવીશ.

નવનિધરાય—(આમ તેમ જોઈ) સાચાનું કે જૂઠાનું.

રૂપવંતી—પ્રિયજી સાચાનું.

નવનિધરાય—હું વચન આપવાને ના પાડતો નથી. પરંતુ એ તો જમીએ તો જમાડવું પણ પડે તે ઠીક, હું તમને વચન આપીશનો કદાપિ તમારે પણ વખતે આપવું પડશે.

રૂપવંતી—ઠીક છે; જેવું કામ તેવું વચન. પરંતુ હમણું કંઈ લેવાનું છે ?

નવનિધરાય—ના, હમણું નહિ; એતો જ્યારે ફરીને હું અત્રે તમારી પાસે આવીશ અને જ્યારે સઘળી વાત સંપૂર્ણ થશે ત્યારે તેનું કામ છે.

રૂપવંતી—ઘણું સાફ, આપની જેવી ઇચ્છા. પણ કંઈ ફિકર ના કરશો, તમારી આપેલી ચોપડી વાંચ્યા કરીશ, અને અત્રેથી જ્યાં સૂધી તમે આવશો નહિ ત્યાં સૂધી હું કોઈ પણ જગાએ જઈશ નહિ. (માથું હલાવી જતાં જતાં ભિંયતળીએથી)

નવનિધરાય—હું જ્યારે આવું અને મને આવતાં, અગર તમારા ઘરમાં પેસતાં, અગર તમારા ઘરનું કોઈ પણ આદમી મને દેખો તો હું શું કારણ બતાવું ?

રૂપવંતી—ઠીક થયું, ઠીક; એતો ભૂલી જ ગયાં હતાં, નહિ તો સપડાઈ જતે, હવેના જ્યારે તમે આવો ત્યારે એમ કરીશું. તે એ કે હાલમાં બાર ઉપર ત્રણ વાગ્યાછે, માટે પાંચ વાગ્યાની અગાઉ અવાય તો માઠી મેહેરબાની.

નવનિધરાય—(માથું ધુણાવી) ઠીક. પછી (જ્યાં મૂળદેવ રૂપવંતીના ઘરમાં મેડાની અગાસીમાં રૂપવંતીના પિતાના પિતા કામનાથ જોડે વાત કરતા હતા ત્યાં નીચેથી ધીમે રહીને અણસારે કરી મૂળદેવને) આણા.

મૂળદેવ—(આંખથી) ચાલો, હું આપું છું. (પછી મૂળદેવ કામનાથ પાસે રજા લેઈ ઘર તરફ જાય છે. રસ્તામાં નવનિધરાય મૂળદેવ એકઠા થઈ ચાલે છે. એટલામાં)

નવનિધરાય—આપણે બંને જાણા સાથે ઘેરથી રૂપવંતીને ઘેર જવા નીકળી શું.

મૂળદેવ—હીક.

નવનિધરાય—હું ફરાળ કરી રહીશ અને તમારે મારી અગાડી મારે સાથ (અધવચ્ચ રસ્તે) છોડી અગાડી જવું. આશા છે કે રૂપવંતી પોતાની મેડીની બારીએ આપણને જોવાને તક પી રહ્યાં હશે. હવે આપણો મુકામ આવ્યો.

મૂળદેવ—ભાઈ હું તમારી સાથે જ છું. તમારે અને મારે આજે બહાર ધણો વખત રોકાયો છે. પરંતુ કદાપિ તમારાં મા બાપ તમારી સાથે ચીરડાય તો તમારે કાંઈ બોલવું નહિ. પણ મને નથી લાગતું કે વઢે સમય હું તમારી સાથે છું.

નવનિધરાય—વાર ભાઈ. (પછી નવનિધરાય તથા મૂળદેવ નવનિધરાયના પૂવાના ઘરમાં જાય છે.)

પ્રકરણ ૪ થું.

સ્થલ—(નવનિધરાયના ઉતારો.)

ધનલક્ષ્મી—(નવનિધરાયને જોઈ) વાહ ભાઈ, અને વાહ મૂળદેવ આજે એકાદસીને દિવસે જરા પગ વાળીને તો બેસવું? ચાલો તમે બંને જાણા ફરાળ કરી લો. (એ કહેતામાં નવનિધરાય કપડાં ઉતારી હાથ પગ માઢું ધોઈ ફરાળ કરી મૂળદેવની પાસે બેસે છે, એટલે)

નવનિધરાય—(મૂળદેવને) ચાલો.

મૂળદેવ—(માથું ધુણાવી) ના, ના, ના, તમે ફરાળ કરી લો.

નવનિધરાય—વારૂં ત્યારે.

મૂળદેવ—ઝટ કરો. (જવાબ નાહું આપતાં, ધનલક્ષ્મીને)

નવનિધરાય—માતૃશ્રી આ ભાઈ મૂળદેવ ખોટી થાયછે, એનું કામ હજી સૂઝી પૂરું થયું નથી, માટે મને એએને ત્યાં જવાને રજા આપશું.

ધનલક્ષ્મી—જરા ખેસો, તમને આવ્યાને કલાક તો થયો નથી, એટલામાં જવાની ચટપટી કરવા માંડીછે. વળી (આંખના આણસારામાં) આ, તમારા પેલા કામને સારૂં આવ્યાછે, માટે જવાની ઉતાવળ ના કરો. (એટલે નવનિધરાય તથા મૂળદેવ થોડો વાર થોભીને ધનલક્ષ્મીને)

નવનિધરાય—માતૃશ્રી અમને ઘણો વખત થયોછો, માટે અમે જઈએ છીએ.

ધનલક્ષ્મી—ઠીક, જ્યાં જાઓ ત્યાંથી વેહેલા આવજો.

નવનિધરાય—વારૂં, મા. (એટલે) મૂળદેવ તથા નવનિધરાય મુકામ ઝોડી રસ્તે પડેછે. રસ્તો અરધો કાપ્યો (એટલામાં)

મૂળદેવ—હવે કેમ કરવું છે?

નવનિધરાય—તમે અગાડી જાઓ અને રૂપવંતીના પિતા પાસે કાંઈ બાનું કાઢી ખેસજો, એટલે હું તમારી વાતની ઘેઘેમાં તમારી નજર ચૂકાવી બારેબાર રૂપવંતીની મેડીએ ચઢી જઈશ. જ્યાં સૂઝી તમને હું જ જગાએથી આણસારો કરૂં ત્યાં સૂઝી તમારે તેમની પાસે ખેસવું.

મૂળદેવ—ઘણું સારૂં. (મૂળદેવ અગાડી જાયછે તે રૂપનાથના ઘરમાં જ્યાં કામનાથ ડોસાની પથારી છે, ત્યાં જઈ ખેસેછે. એટલામાં નવનિધરાય ચૂપકાથી રૂપવંતીની મેડીએ ચઢેછે, મૂળદેવ તથા કામનાથ ડોસા તેઓ તેની વાત કરેછે.)

પ્રકરણ ૫ મું.

રથલ-રૂપવંતીનું પીએર (તેમાં રૂપવંતીની ખાનગી મેડી)

રૂપવંતી, નવનિધરાય, મૂળદેવ, નંદકોર (એએનો સંવાદ)

રૂપવંતી—(નવનિધરાયના સામું જોઈ) વાહ! વાહ! તમારી કેવી વાત ને કેવી આલ, નહિ અહિંના અને તહિંના નહિ ધરના કે નહિ ધારના, એવી રીતે તમે કરતા ફરોછો તો!!

નવનિધરાય—રૂપવંતી શું? શાને સાડું એટલાં ચીરડાઈ જાએ છો. વળી તમે એવું વાક્ય શા ઉપરથી કહો છો.

રૂપવંતી—આબ્યા તો માયા ઉપર, ધરખાર તમારાં છે. પરંતુ તમે કહેલી મુદતસર આબ્યા નહિ, માટે વચનના તો સાચા પણ બોલ્યા સાથે પાળવાના કાચા.

નવનિધરાય—શું હું તમારા કહ્યા પ્રમાણે પાળ્યો નથી?

રૂપવંતી—ના, તેમ નહિ, પણ તમે તમારો આવવાનો વખત ચક્રી આબ્યાહો.

નવનિધરાય—જરા તમે વિચાર કરો. પ્રથમ હું અને મૂળદેવ રસ્તે વિચાર કરતા કરતા મારે મુકામે ગયા, ઘેર જતાંજ મારી માતૃશ્રીએ એક બે વચન કહ્યાં, પરંતુ હું કંઈ બોલ્યો નહિ. ને મારી સાથે મૂળદેવ હતા તેથી તેઓ સમજી વધારે નહિ બોલતાં તેઓએ મને ફરણ કરવાને ફરમાવ્યું, ને ત્યાં કોઈ મારા કામને સાડું પરાયો આદમી આબ્યો હતો, તેઓની સ્કંજીકમાં હું તથા મૂળદેવ માતૃશ્રીની રજા લઈ બહાર જવાનું નામ દેઈ આ લોટા લઈ આબ્યાહું. મૂળદેવ મારી સાથે હતા તેઓ મારાથી પેહેલા વેહેલા વેહેલા આવીને તમારા ધરડા પિતા પાસે ગયા કે હું તેઓની પછાડીજ લાગુ થઈ તેઓની નજર ચૂકારી આ તમારી મેડીપર આબ્યો. મગર ખીજી કંઈ વાત નથી.

રૂપવંતી—ધણું સારું, પણ જે પેલા પરાયો આદમી આઓ હતો તે તમારા વીવાહ સારો તો નહિ આઓ હશે? વળી તે વાતની તમે ચોકશી કરીછે કે નહિ?

નવનિધરાય—એજ સારું આઓ હશે. પરંતુ તમારે અહીંઆં આવવાને મારો જીવ તકલી રહ્યો હતો નેથી ત્યાં વધારે બેસવાનું થયું નથી.

રૂપવંતી—વારું જેટલા મોઝા આઓછે તેટલા વખત તમારે ફરીને ઘેર જવાને વધારે લાગશે એમાં શક નહિ. વળી જેમ સવારનાં તમારાં માનુશી તથા ખેત આઓં હતાં તેમ તો તેઓ નહિ આવે, માટે તેની કંઈ જોગવાઈ કરીછે કે નહિ?

નવનિધરાય—તેની ફિકર કરશો નહિ. તેનો ઠાક આ પ્રમાણે રચીને આઓછું તે એકે જ્યાં મારો મુકામ (જૂવાનું ઘર) છે તેની નજીકના પાડોશીને ચેતાવીને આઓછું કે કદી આ તમારા પાડોશીને ઘેર જે પડેાણા આઓછે તેઓ જો મારું નામ એટલે નવનિધરાય કરી જૂમ પાડેતો જરા કહેજોકે તેના મિત્ર મૂળદેવને ત્યાં ગયાછે. માટે મારી ફિકર કરશો નહિ; કદાપિ મોડો પેહેલો આવું તો ચિંતા કરશો નહિ, આ પ્રમાણે સર્વસ્ત ઠાક રચ્યોછે.

રૂપવંતી—ઠીક થયું. નહિતો તમારાં ગરીબ મા બાપ ફરી ફરીને દીકરાની શોધ કરવામાં દુઃખ પામે, અને તમારી તો શું પણ પરદેશમાં ઉત્તરી તેમની હલકાઈ માલમ પડે. વળી તમારે બીજો ભાઈ છે?

નવનિધરાય—હું મારા માબાપને પેટે એકલોજ છું.

રૂપવંતી—તમારે ખેત છે.

નવનિધરાય—હાજી, મારે એક ખેત છે.

રૂપવંતી—તેનું નામ શું છે.

નવનિધરાય—જયનંદ છે.

રૂપવંતી—નામતો ઘણું સારું છે. તે નિશાળે ભણવા જાય છે વારું ને તેઓની ઉંમર કેવડી છે ?

નવનિધરાય—તેઓ માટાં છે, પણ મારાથી નાનાં છે. પરંતુ તે જ્યાં ૯-૧૦-૧૧-વર્ષની હતી ત્યાં સૂઝી નિશાળે જતી પણ હમણાં તેની ઉંમર ૧૬-૧૭-વર્ષની છે માટે તે સાસરે જાય છે ને ત્યાંજ રહે છે, તો પણ તે મારી પાસે ખાનગી તરીકે અભ્યાસ જારી રાખે છે.

રૂપવંતી—તમારી બેનને જ્યાં પરણાવ્યાં છે.

નવનિધરાય—મારાજ કૌલાસપુર ગામમાં પરણાવ્યાં છે.

રૂપવંતી—તેનું સાસરું પૈસાવાળું છે કે ગરીબ તથા તેને ખાવાનું સુખ છે કે નહિ.

નવનિધરાય—ખાવા પીવા વગરેનું સર્વસ્ત સુખ છે પરંતુ તેને એકજ દુઃખ છે.

રૂપવંતી—તે શું ?

નવનિધરાય—એને સાસુ નથી, જેથી સાસરા તરફનું સર્વ કામ એને માથે આવ્યા પડ્યું છે જેથી તે તેનાજ કામમાં ગૂંથાયાં છે.

રૂપવંતી—એઓને જો દીએર છે ?

નવનિધરાય—ફક્ત મારી ઉંમરથી મહેજ નાનો એક દીએર છે.

રૂપવંતી—તમારા બનેલીની ઉંમર કેવડી છે.

નવનિધરાય—આશરે ૩૦ વર્ષની હશે.

રૂપવંતી—તેઓ ભણેલા છે કે કેમ તથા તે શું ધંધો કરે છે.

નવનિધરાય—તેઓ ઘણા સાલસ ગુણ નિધ છે. પરંતુ તેમને એકના બે અક્ષરે આવડતા નથી. વળી તેના ભાઈ (જયનાંદાનો દીએર) તેની સોળ વર્ષની ઉંમર થતા સૂઝીમાં જો ભણ્યો તે

બહો, પછી તેની મા મણુ પામી ત્યાંથી તે ભાઈએ પણ બહુવાનું મીઠું મૂક્યું છે.

રૂપવંતી—અરેરે શું દલગીર થવા બાયક છે. શું કોઈ બહેણા આદમી નહિ જડયો ?

નવનિધરાય—તમે બાણુતાં હતાં કે હું વિધવા થઈશ ? માટે હોય, એતો સૌ મા બાપ બગાડે છે, સૌ કર્તા હતાં હવેર છે તેમાં કંઈ માણસનું કશુંએ ચાલતું નથી.

રૂપવંતી—વારું કર્મ ગતિ, પણ એને ખાવા પીવાનું સુખ છે, તેથી ખુશી થવા જેવું છે, પણ છેક મારા કર્મ જેવું તો નથી.

નવનિધરાય—કેમ વાર ?

રૂપવંતી—મારો ભરથાર સ્વર્ગવાસી થયા પછી વાર તહેવાર જમવા ખાવાનું પેહેરવા ઓઠવાનું વગરે સધળું તેઓ સાથે લેઈ ગયા અને આ દુઃખ વિંદાવમમાં મને મૂકી. જો હવેર તેઓને જીવતા રાખ્યા હોત, અને મને લઈ લીધી હોત તો કેવું સુખ થાત ? દિકરા મરે તેને સૌ સંભારે, દીકરીને કોઈ સંભારે નહિ. ધરના એક ચાકરને પણ વધારે સુખ હોય છે. ધરનાં માણસને હું અજીઠા અન્ન જેવી થઈ પડી છું; વળી તેમાં આપણી વેહેમી હિંદુ યાત, તેમાં કંઈ બાકી હોય ? વળી આખો દિવસ તેઓની ગુલામગીરિ ભોગવવી પડે છે. નવટાંક અનાજ કોઠામાં જાય નહિ તેટલામાંતો (ખાધાનાં સાટામાં) મારે પણ બે મણુ ભાતનું એકવારોડું ખાંડી આપવું પડે છે, જેથી મારા શરીરનો ગતિ કરતાં વધારે મહેનત લેવી પડે છે. અંતે થાકી જઈને વગરે પોતાનાં મા બાપ છે, કે જેણે અવતાર આપ્યો તેઓ પણ આવાં કામ (શક્તિ ઉપરાંતનાં) કરાવે છે. હું જ્યારથી વિધવા થઈ છું ત્યારથી મને જરા બહાર જવાનો સાસરા સિવાય હક નથી વળી ધરનાં સૌ માણસો ખૂણે જાં અરે વાત કરે છે કે આ 'સૂચ' સૂરત છોકરીની ભરજીવાની શી રીતે જશે. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

નવનિધરાય—તમે તમારા ભરથાર સાથે રહેલાં કે નહિ ?

રૂપવંતી—ભરથાર જોડે રહેવાનું તો બન્યું નથી, પરંતુ તે વખતે મારી ઉંમર છેક નાની હતી. હાલમાં જોડલી મારામાં સમજણ છે તેટલી તે વખતે ન હોતી. સાધારણ રીતે તેઓની સાથે સાસરામાં તથા પરગામ રહેલી જે મેં તમને પ્રથમ કહેલું છે. હવે જે વખતે મારી ખરી જીવાની ખીલી નીકળવાની તથા શરીરનાં સર્વ અંગ પ્રકૃતિ થવાનાં તે વખતે હવે મહા દુઃખમાં નાંખી, જેથી આ ભર જીવાનીના એક દિવસ તો શું પણ એક ધડી કાઢવી દાહલી પડે છે. વળી આકાશમાં થતી વિજળીની ગર્જનાથી મારું શરીર એવાં પડતાં દુઃખોથી હલાવી નાંખે છે, અને તે મેં જરાએ સહવાતું નથી. એવું એવું મારી આ અવસ્થામાં બન્યું છે. લાચાર છું. સ્ત્રીએ પુરૂષના આગળ જોડલું કહેવું જોઈએ તે કરતાં આપના આગળ હૃદયી બહાર કહ્યું છે; વળી એવી પ્રકારના યોગથી મારું શરીર હજાર પ્રકારથી ભરાઈ આવે છે કે તેનું ઔષધ આપનાર પૈદ નહિ હોવાથી અતે દુર્બળ (સિયળ) થઈ જાઉં છું અને આખરે નિદ્રાવશ થાઉં છું ખરી પણ તેમાં મને મારો જીવ ઉત્પાત કરાવે છે જેથી અપકી અપકીને ઉડું છું. છેવટે કંઈજ નહિ, સમજું ધૂમાડીના બાચકા જેવું છે. આવા દરેરાજ થતા વખતમાં સાક્ષાત પોતે મળ્યા જેથી તે દુઃખ હમણાં દૂર થયું છે ને આશા ધારું કે મને કોઈ સારો રસ્તો બતાવશો. ને વળી

૫૬ તીલાનાની રાહ.

મારો અરર રર જીવ જીય, જીય જીય, રે જીવ જીય જીય જીય, ટેક.

રે ન સહેવાય પાળી પ્રાણુ, મારો. ટેક.

ખરરરરજ આવી બાણુ વાગે,

ઝટકો લાગે રે જીવ જીય, જીય, જીય;

રે ન કહેવાય, એ એ ધાણુ, મારો. ૧

કહ બાણુ તીર ભાલા વાગી,
 છું દાઢ છે આદેહરે; જીવ જાય, જાય, જાય;
 રે ન રહેવાય, દુઃખની બાણુ, મારો ૨
 રજશવળા મુજને થઇ હાવે,
 જરા ન પડતું એનરે, જીવ, જાય, જાય, જાય;
 રે ન ખમાય, વળી મોકાણુ, મારો ૩
 આ દુઃખ સઘણુ હું વેડું છું,
 વિધવા ખીજુ ખેન રે જીવ જાય, જાય, જાય;
 નવનિધરાય, એ મુજ લાણુ. મારો. ૪

(એટલામાં)

નવનિધરાય—(ગનમાં અરેરે પ્રભુ) રૂપવંતી તમારું દુઃખ રાગી ગાવું સાંભળીને જેમ તમને તમારો જીવ કંપાવી નાંખે છે તેમ આ તમારું દુઃખ સાંભળીને મારો જીવ કંપાય છે. અફસોસ! અફસોસ!! ખરેખર તમે સાચે સાચાં છો અને તમે આવે ગણે મને જણાવ્યું છે જેથી તેનો હવે રસ્તો સૂજશે, અને હવે તમારી દયા જાણુશે; પરંતુ હાલમાં જેમ ખીજુ વિધવાઓ દુઃખ ભોગવે છે તેમ તેનો ઓછપણુ રસ્તો બહાર પડ્યો નથી ત્યાં સૂધી ખમવું પડશે એમાં શક નહિ.

રૂપવંતી—લાચાર છું. (એટલામાં રૂપવંતી ચકરી ખાઇ પડે છે તે જોઇ)

નવનિધરાય—વાહ!! આ તે શું સારી વાત? ઉઠો! સમજાવુ થઇને વિચાર કરો? (એટલામાં રૂપવંતી ઉઠે છે ને)

રૂપવંતી—(નવનિધરાય સામું જોઇ) મારાથી એવા પ્રકારનું દુઃખ ખમાવું નથી ગાટે તેનું કંઈ ઔપચ હોય તો મેહેરબાની કરીને મેળવી આપશો.

નવનિધરાય—(માં ઠાવકું રાખીને) હાલમાં સરકાર તરફથી એવો મુદારો નીકળ્યો છે કે, શાસ્ત્ર તરીકે બાળ વિધવા સ્ત્રી ફરીથી લગ્ન કરે (પુનરવીવાહ) તો તેને સરકાર સારી મદદ કરે છે.

રૂપવંતી—પુનર વીવાહ તે શું ?

નવનિધરાય—ફરીથી (પાણી ગ્રહણ કરવું) પરણવું.

રૂપવંતી—વળી ફરીથી તે પરણાવું હશે વાર ?

નવનિધરાય—એ તો ઘણા કાળથી ચાલતું આવે છે.

વળી દક્ષણી, બંગાલી વગરે બ્રાહ્મણની માતમાં પુનરવીવાહ ચાલુ થયો છે. એ રીવાજ હમણાંનો નથી, અસલ આપણીજ માતમાં પૂર્વેથી ચાલતું આવેલું છે પરંતુ આપણા વેદેમી અને અણુસમજી લોકોએ વચમાં એ ચાલ કાઢી નાંખ્યો હશે, તે પાછો આપણી શાણી સરકારના રાજમાં ચાલું થયો છે, જે દેખી ખુશી થવા જેવું છે. એથી બાળવિધવાઓ દુઃખની મારી ઠેકાણે પડી સુખ પામે.

રૂપવંતી—વાહ ! શું આપણે દક્ષણી કે બંગાલી બ્રાહ્મણીએ કે તેમ કરીએ. એ તો દવ બાળવાનો ઉપાય છે. વળી આપણી માતમાં પુનર વીવાહ કરવાનો ચાલ પણ નથી.

નવનિધરાય—ફિકર નહિ. પરંતુ વખતે આપણીજ માતમાં પુનર વીવાહ કરવાનો ચાલ નીકળે તો પોતે કરે ખરાં ?

રૂપવંતી—હજી સૂધી મને ખબર નથી કે આપણી માતમાં એ રીવાજ ચાલુ થયો હોય. કોઈ પેહેલ કાઢે તો કંઈ વિચાર થાય ખરો.

નવનિધરાય—પેહેલું પગલું તમેજ કાઢોની.

રૂપવંતી—તે તો થાય નહિ. વળી આપણાં અણુસમજી તેમજ વેદેમનો ભરેલો ભંડાર એવાં જે માખાપ તેને પ્રથમ એ વાતજ કેમ કહેવાય ? પરંતુ એ સાધન સિવાય કંઈ ખીન્નો ધલાજ છે ?

નવનિધરાય—એ વિના ખીન્નો ઉપાય નથી.

રૂપવંતી—આપણી માતામાં એ બાલ બાલ થયો નથી, ને જો કરીએ તો આ મૂલક છોડી પરમૂલકમાં રહેવું પડે. મા આપને લાન્છન લાગે. વળી મા આપને બહાર પગલું દેવું પણ સુસ્કેલ પડે, એટલુંજ નહિ પણ તેઓને લોકોનાં મહેણાં સોસવાં પડે, ઇત્યાદિ.

નવનિધરાય—પોતાના સુખને સારું ખરેખર સીધે રસ્તે જવું છે, તેમાં કોઈ જાતનું દુઃખ નથી. એથી માઆપને કાંઈજ હિણપદ નથી, આ વખત ધણો ખારીક છે તથા સુધારામાં એટલો પેસી ગયો છે, કંઈ વાતજ કહેવાની નથી, તમે ધરમાં ને ધરમાં શું જાણો, માટે એક કહું તે કરશો ?

રૂપવંતી—સાહેબજી કરમાવો.

નવનિધરાય—ઉપરનો ઇલાજ સિવાય ખીજો ઇલાજ નથી. એથી ઉલટું કરવું તે નેકે જવાની નિશાની છે.

રૂપવંતી—તમારી વાત ખરાખર છે. આડુ આલ્યાથી આખરે ફૂવો પૂરવો પડે.

નવનિધરાય—વાર ફિકર નહિ. એ વિના એક ખીજો પણ ઉપાય છે.

રૂપવંતી—તે શું ઉપાય છે, પરંતુ તે એવો ઇલાજ જોઈએ કે કોઈ પણ પ્રકારથી નુકસાન ન થવું જોઈએ.

નવનિધરાય—મેં સાંભળ્યું છે કે કોઈ એક વિધવાઓ કુકર્મો કરે છે, અને તેમાંથી અચાનક તેઓને ગર્ભ રહે છે તો તે ઇશ્વરનાં, સરકારનાં અને માઆપનાં ચોર થઈ આખરે (ગર્ભપ્રાત) બાળ હાથા કરે છે, અને તેથી તે ઘણું દુઃખ ભોગવે છે.

રૂપવંતી—નાજી, એવું તો સ્વપ્ને પણ ન જોઈએ, અને જો કરે છે તેઓ પોતાના માઆપનું નાક કપાવે છે, અને તેને જીવતા સૂધી જગતમાં કેહેણી રહે છે, ઇશ્વરનો કાયદો તોડે છે, આખરે સરકાર દરબાર ચઢે છે, વગરે ફજેતીના ફાળકા વીંટાય છે.

નવનિધરાય—એમ ત્યારે; એટલું સમજાણો તો ખર કે યુગ કુકર્માદિક કાર્યાથી એવાં એવાં દુઃખ ભોગવવાં પડેછે કહેવત છે કે મોજો તો મોંઘીઓ ને ફજેતી તો સાંધી છે.

રૂપવંતી—(નીચું જોઇ) શીવ ! શીવ !! ઇશ્વર એવો દહાડો નજરે ન દેખાવે. મને મારી એક બેનપણી વિધવાએ એક વખત કોઇની સાંભળેલી વાત કરી હતી કે એક વિધવાને ગર્ભ રહ્યો તે કંઈ ઔષધ પીને બાળ હત્યા કરવા ગઇ, એમ કરતાં તેનો ગર્ભ ગળ્યો નહિ. ત્યારે ગામગામની છાતી દાયણે તેડાવી અને કમકમાટ આવે એવાં ઔષધ પાયાં; પણ કંઈ થયું નહિ. આખરે સરકારમાં વાત ગઇ. સરકારના સિપાઇ તેને બાંધી કચરડીને દરબારમાં લેઇ ગયા. સાથે તેના મા બાપને પણ લઇ ગયા. પછી સરકારે તેની જુગ્યાની લીધી. આવી રીતે તે બાઇને સરકારના કાયદા પ્રમાણે દસ વર્ષની કાળાપાણીની શિક્ષા કરી. વગરે ફજેત વાડા થયા. મારે ભાઇ નવનિધરાય એ તો ધણુંજ ખોટું નાક કેટલું છે ?

નવનિધરાય—જો જાણેછે તેને તો સર્વ આખર રાખી કામ કરવાનું છે. જુઓ કદાપિ તે કૂવે પડત તો તે જાતે જીવ ખોત. ખીજું બાળ હત્યા કરતે. ખીજું તેનાં મા બાપ અને ચોથો તેની સાથે દુષ્ટ કામ કરતાં સંવર્ણને ઇશ્વરની દરબારમાં ધર્મ રાજ પાસે ઉભું રહેવું પડે. એમ નહિ સમજવું કે છાતું રહેશે. ઇશ્વર બધે છે, સરકારનાં ચોર થઇ જગતમાં શિક્ષા પામવી. ખીજું લોકોથી અપજસ મેળવવો, અને મરી ગયા પછી ઇશ્વરને ત્યાં જવાય આપવો પડશે. ઇત્યાદિ એ કામમાં એવું એવું છે.

રૂપવંતી—હાજી; એ ખરું, ને વળી તેના લેખામાં તેનાં ચોરાશી અવતાર તેવાને તેવા જાય. અરેરે, શીવ ! શીવ !!

નવનિધરાય—ત્યારે હવે તમે ને મેં બન્ને જાણે વાત કરી. પ્રભુએ માણસને અફલ આપીછે જેથી સારા નડતાનો

વિચાર કરી જાણે છે. માટે તમે અને મેં ઉપલી વાતનો સાર શોધી કાઢ્યો કે એતો સઘળા કરતાં દુષ્ટ કર્મ છે. માટે તે કામ ન કરવું ને એથી કોઈ ખીજો સારો રસ્તો લેવો જોઈ ઇશ્વર ખુશી રહે. સરકારના યુનેહગાર થઈએ નહિ, ને લોકમાં કીર્તિ રહે.

રૂપવંતી—હાજી, એ વાત બરાબર છે. પણ એક આપને જીજ્ઞાસની વાત પૂછું છું તે એ કે હમણાં મારી ભરજીવાની જાણ છે અને કેમ જાણ્યું કે મરતા સૂંધી ભવતરાયો વખતે કર્મમાં કંઈ કાણ લખ્યું હોયતો તેનું કેમ થશે તે ખબર પડતી નથી.

નવનિધરાય—દીવો લેધને ફૂવામાં પડીએ તો ફૂવો તુરત માર્ગ કરે છે.

રૂપવંતી—સૌ આખરે ખૂણો સોધવાની વાત થાય છે. પરંતુ બરાબર વાત મનને ઉતરે તે કરવું સાચું છે.

નવનિધરાય—તમને મેં બે રસ્તા બતાવ્યા, તેમાંથી તમે માણસ છો. જે સારો રસ્તો તે તમારો.

રૂપવંતી—ભાઈ મોટો વિચાર પડે છે. ગુણની પછવાડી અવગુણ કરવો તેને કંઈ વાર લાગતી નથી. પરંતુ અવગુણની પછવાડી ગુણ કરવો તેમાં વધારે વખત જોઈએ છીએ.

નવનિધરાય—બાઈ રૂપવંતી, આ બધી ગડબડમાં આપણો ધણો વખત જશે અને તેમાં તમે તમારું જ ધાર્યું કરશો એવું લાગે છે, માટે એ સઘળું પડતું મૂકો.

રૂપવંતી—નાજી, માફ કરજો. મારું ધાર્યું કદી થાયજ નહિ. પોતાનું ધાર્યું તેમાં કોઈની સલાહ લીધી હોય તો ને કામ જલદી સાચું થાય છે. માટે આપને વારંવાર પૂછું છું.

નવનિધરાય—હવે જોતે એક રસ્તો કાઢો તો વધારે સાચું.

રૂપવંતી—મને તમારી બે વાત સારી લાગી છે, કોઈ પણ પ્રકારથી ઇશ્વરનો, લોકીક તથા સરકારનો કાયદો તોડવો નહિ ને

કામ કરવું એ વધારે સારું છે. વળી તમે આગળ કહ્યું છે કે કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહેછે અને સરકાર દરબાર વાત જાય છે. તો સદરહુ છોકરાને ધર્મદા ખાતે સરકારને મોકલે છે. પરંતુ એ પણ મિથ્યા છે. સખખ એમ થયું તોએ કુટ તથા ને ધરના ચાર છુટયા, સરકારના છુટયા, પરંતુ લોકીક લાજમાં નામ કુખારી વતન છોડી નાસવું પડે તે કરતાં ફરીથી પરણીને સંસાર માંડવો એ સર્વોત્તમ છે.

નવનિધરાય—શાખાશ, શાખાશ, તમારી બુદ્ધિને શાખાશ !!

રૂપવંતી—ભાઈ એટલી બધી શાખાશી નહિ આપતા. વળી એક સેહેજ વાત સાંભરી આવી તે આપના આગળ જાહેર કરું છું.

નવનિધરાય—ભલે બાઈ, આટલું ત્યારે વધારે.

(એટલામાં રૂપવંતી)

રાહા મહિ દિપછંદની.

“ દિન પ્રત્યે હું જાઉં નહાવા, સરિતા* રૂડી કાંઈ ”

“ ભલી મજેથી ગેલ કરતાં, જોગેં સારસ ત્યાંમ; દિન, ભલી ટેક.

વળી—“ પ્રજ્ઞ મન મગ્ન થઈ તે, નાચે નર નારી,

“ આમ તેમ જોઈ કરતાં, ચુંબન નેણુ સારી—દિન—ભલી—૧

“ મને થયો વિચાર એક, જોને જીવ ધારી ? ”

“ પશુ થઈ શું? સુખમાણે, શુદ્ધ લાભ કારી—દિન—ભલી—૨

“ વિખૂટ હશે રજની વિષે પણ, ભારત ભયે જારી,”

“ હળી મળી શું સુખ લેતાં, જાઉં તેને બહિહારી—દિન—ભ.—૩

“ એ વિના અધિક મારી, નજરે દેખું વાર,”

મને—“ પણ તલમાત્ર ચેનન પડતું, પરતણું (જોઈ) દુખિઆરી,
દિન—ભલી—૪

“ સ્નાન કરતી જાગેં, જોતી, તે રંગ લાલનારી,”

“ હે પ્રભુ કહી મૂકું અંતે, હું નિસાસો ભારી—દિન—ભલી—૫

* નદી. † સવાર.

બળી હે પ્રિય નવનિધરાય જે વખતે એવી પ્રકારે ગેલ કરી, એ સુંદર પક્ષિઓ આરો કરવા જાયછે ત્યારે તેનો દેખાવ જોઈ મારા મનને અત્યંત વિચાર આવેછે કે હે ઇશ્વર તે મારું જોડું ક્યાં વિપ્લુટ પાડ્યું!! “કહેવત છેકે જીવતાં નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કો નહિ મળે.” પરંતુ આ મારી દુઃખીઆરિને સર્વથી ઉલટુંછે. નળ અને દમયંતી જેઓ મહોટાં રાજ વંશી થઈ ગયાંછે, અને તેઓને પણ એક એકથી જીવું રહેવાનું અધાર વનમાં થયું હતું જેઓએ અતિથય દુઃખ ભોગવ્યું હતું તેઓ પણ આખરે સ્ત્રી પુરૂષ ભેગાં થયાં હતાં. હતાંદિ. પણ મારે કોઈની સાથે આ અધાર દુઃખ પૂરીમાં સમાગમ થયો દોહ્યોછે. સ્ત્રી, પુરૂષ વિના કેવળ આપ્તલી બદામ કરતાં નીચી છે, તથા તે લીલા ઝાડ તળે ભૂખે મરે, પરંતુ ગાયત્રી જણી આ મહા પાપી માતમાં કેને કહે? મા બાપનું પણ શું સારું થશે કે મને મારી બાળા વસથામાં ભર દુઃખની બાણમાં કસાઈને ઘેર નાંખી.

નવનિધરાય—(પોતાના મનમાં અત્યંત દલગીરિ લાવીને) ખરેખર એમજ છે. હવે તમે હું કહું તે ઉપાય કરોતો તમારે રાતને દિવસ કંઈક સુખમાં જાય.

રૂપવંતી—એ તો ઘણુંજ સારું, અને એ ઉપાય તમારે મને બતાવવો ઘટેછે, વળી મારી નજરમાં એમજ આવશે કે બરાબરછે તો તેનેજ રાતને દિવસ વળગી રહીશ.

નવનિધરાય—આગલા જમાનામાં (પ્રાચીન) કવિઓ થઈ ગયાછે, તેઓએ શાસ્ત્રને આધારે અનેક પુસ્તકો ઇશ્વર સંબંધી ગદ્યમાં તથા પદ્યમાં (નાટક રૂપે) બનાવ્યાંછે, તેનો તમે ઉપયોગ કરોતો તમારી બુદ્ધિ નિર્મળ થશે, તથા તમને રાત દિવસ જે કલ્પાન્ત થાયછે, તે સધળું દૂર થશે.

રૂપવંતી—તે વાંચ્યાથી મારા શરીરને સુખ આપશે વારું?

નવનિધરાય—ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ નવરાશની વખતે તાહા

ખેહારના ગમ્યા માર્યા કરેછે, ત્યારે તને કામિન્દ્રિયો વારે વારે સતાવેછે. પરંતુ નવરાશની વખતે જેમાંથી બુદ્ધિ ખુલ્લે તથા જ્ઞાન મળે, એવાં પુસ્તક વાંચીએતો સઘળું દૂર થાય તેમજ જીવ પણ વલખાં મારતો બંધ રહે, ફરી ફરીને આ મનુષાદેહ આવવાની નથી. માટે શાણાં રૂપવંતી તમારી નજરમાં ખરેખર પડકુ થું ઈસેછે. તે હવે જણાવશો.

રૂપવંતી—શું આશ્ચર્ય કારક વાતછે કે ફરીથી માણસનો અવતારજ નથી. ખરેખર વેહેમ જેવું લાગેછે. દુનિઆમાં સારા નડતાં કર્મોનો જવાબ ઇશ્વર લેશેજ અને છેવટે તેને તેવોજ અવતાર આવશે. એક વિદ્વાન માણસ થોડા દિવસપર અત્રે આવ્યો હતો તે ઇશ્વર સંબંધી વાત કરતો હતો. તેમાં વચ્ચે એટલું બોલ્યો હતો કે જે માણસો પોતાની ઇન્દ્રિય ખોટે માર્ગે વાપરેછે તેને તેનું ખરાબ ફળ મળેછે. પગથી ખરાબ કામ થયું હશે તો જન્મતી વખતે લુલુ અવતરવું પડશે. આંખથી બગાડ થયો હશે તો આંધળા જન્મવું પડશે. હાથે કરીને કંઈ અવળું થયું હશેતો સંકળમાં કચરાઇ (પીનાઇ) જશે. મૂંઝે કરીને ખરાબ થયું હશે અથવા કોઇને ન કહેવાનું કહ્યું હશે તો, તથા જાણી જોઇને કાનને ખેરા ગણ્યા હશે તો મુગાં તથા બેહેરાં જન્મવું પડશે. ઇત્યાદિ આ દુનિઆમાં જેને લોકો એવીજ ખામીના નજરે પડેછે, તે તેઓએ એવાં કર્મ કર્યાં હશે ત્યારેજ ઇશ્વરે તેને તેવાં ફળ આપેલાંછે.

નવનિધરાય—તમે ઘણી સારી વાત કરીએ અને તે એક ખરેખર યાદ રાખવા જેગછે. વળી મને પણ યાદ આવ્યું તે તમારા આગળ જાહેર કરું છું. જાણે દૂધ છે અને તેમાં છાશ નાંખી તો દહીં થશે પરંતુ તે દહીંનું દૂધ થશે નહિ. તેમજ આ જગતમાં ફરીથી માણસનો જન્મ નથી.

રૂપવંતી—એ વાત મને હમણાં પૂરે પૂરી ઈસવાની નથી. પણ માણસ મરી જાયછે, ત્યારે તેના જીવ ક્યાં જતો હશે ?

નવનિધરાય—જે વસ્તુમાંથી માણસ ઉત્પન્ન થયું છે તેજ વસ્તુમાં મળી જશે.

રૂપવંતી—ત્યારે ફરીથી માણસ જન્મ લે છે એમ હું ?

નવનિધરાય—પરેખર તમારા કહેવા પ્રમાણે નથી. પરંતુ શાસ્ત્રમાં તથા મ્હોટા મ્હોટા મૂનિઓ થઈ ગયા છે તેઓએ પણ મનુષ્યના અવતાર વિષે નફી કરેલું છે કે ફરીથી માણસનો જન્મ નથી. માણસને ચાર પ્રકારથી દાહ દેવાય છે. સૂર્ય દાહ, જળ દાહ, અગ્નિ દાહ, ભૂમિ દાહ, એ ચાર દાહમાં પંચ ભૂત રહેલું છે. તે એકે અગ્નિમાં અગ્નિ તથા તેજમાં તેજ, વાયુમાં વાયુ, આકાશમાં આકાશ, જળમાં જળ, વગરેમાં, માણસને બાળવા પછી એ પાંચ ભૂતમાં ભિન્ન ભિન્ન થઈ જાય છે. એ ખુદરત હૃદયની છે કે તેમ થયા સિવાય રહેજ નહિ. માણસ જેમાંથી ઉત્પન્ન થયું હતું તેમાંજ ગધું, ફક્ત રંગ બદલાઈ ગયો વગરે એ વાત ઓછી છે. માટે એટલેજથી તમારા મનમાં ઠસી હશેજ.

રૂપવંતી—તમારા કહેવા પ્રમાણે ખરીતો લાગે છેજ તો પણ હું અવકાશ નફી કરીશ. વળી પ્રિય નવનિધરાય આપના મનમાં જે જે વિચાર આવે તે તે ખુદ્દી રીતે મારી આગળ જ-ણાવવા, તેમજ તમારા મનમાં જે કંઈ કલ્પના થાય તે મનમાં નહિ રાખતાં મારી આગળ કહેવી જેથી તેનો તોડ થાય વાર, તમારું મોં કેમ મક્કલાયું ?

નવનિધરાય—(આમ તેમ જોઈ) આહા ! શું જડત્તકર્તાની લીલા છે !! જુઓ કે તમે કોણ તથા હું કોણ; નહિ તમે મને ઓળખતાં તેમ હું તમને નહિ ઓળખતો ને આ આણુધાર્યો બતાવ બન્યો છે. જેથી વિચાર થાય છે કે એમાં શું થશે, અને હૃદયે આઠાઠ કોઈ પણ ખરા હેતુથી કર્યો હશે એમાં શક નહિ. કેમ રૂપવંતી તમને શું બાસે છે ?

રૂપવંતી—હાજી, મને પણ તેમજ બાસે છે. જોઈએ આગળ હવે શું થશે, જો હૃદય સારાં રાખશે તો સૌ જણાશે.

નવનિધરાય—તમે કોઇ પણ વાતની ફિકર ના કરો, મારાથી બનશે તેટલી તમને મદદ કરીશ, તથા તમારાં સુખ દુઃખમાં સામેલ રહીશ અને વખતે અડધી રાતે કામે લાગીશ. વળી તમારું શરીર તમારે સારી રીતથી સાચવવું, અપવાસ કરવા નહિ. આ દેહ ક્ષણ ભંગુર છે. તમે અપવાસ કરો છો જેથી તમે ધણું દુખી થશો, જીવને સંતાપવો અને કષ્ટ આપવું એવું ઇશ્વરે કહ્યું નથી. પુદરતની લીલા જોવા, ભોગવવાને પ્રભુએ માણસને ઉત્તમ અવતાર આપ્યો છે. માટે તેના કાયદાથી ઉલટું ચાલીએ તો તેના નિયમ તોડ્યો એમ કહી ચૂકે, ને તેના દંડ આપરે પોતાનેજ ભરવો પડવાનો. આ શરીરમાં દરરોજ લોહી પળે પળે ફરે છે તથા વધે છે, તેમ તેને વધવાને અનાજ જોઈએ છીએ, તે જો ન મળ્યું તો તેમાં બગાડ થઈ શરીર દુર્બળ ગતિએ પામે છે. તે આ તમારા શરીરનો રંગ જોવાથી મને તો નક્કી થઈ ચૂક્યું છે તથા તમને તો પોતાનું શરીર જોયી માલમ પડી જ ચૂક્યું હશે. વળી વારે વારે એવા અપવાસ કર્યાથી શરીરની ઇંદ્રીઓ નરમ થઈ આપરે સ્વર્ગને અર્પણ થાય છે. તેમજ સંસારનો વૈભાવ જોવા ઇનસાનને અધુરો રહી જાય છે, અને ઉલટાં પાપી થઈ ઇશ્વરના હજૂરમાં જવું પડે છે. ઇત્યાદી એ બધી વાત મોટી છે; પરંતુ તમારા આગળ કીંચિત્ત માત્ર કહું છું કે ઉપરથી પોતે સમજી શક્યાં હશે ખરાં, વળી તમે શું વિચાર માં પડ્યાં છો ?

રૂપવંતી—(નમનતાઈથી) પ્રિય નવનિધરાય, તમે હમણાં મારી પાસે છો, જેથી મને ઘણો હર્ષ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ મારો જીવ ખુશીમાં રહે છે વગરે જ્યારે તમે આ રાજનગરી મૂકીને સીધાવશો ત્યારે મારું કોણ ખેલી થશે ?

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો, સૌ આરા અને તમારા હાથમાં રહ્યું છે. પરંતુ હાલમાં વધારે સમાગમ રહેવો મુશ્કેલ છે.

રૂપવંતી—હાજી હું જાણું છું કે તમે તથા તમારાં માતા પિતા જે કામને સારું અત્રે આવ્યાં છો, તે કામ પૂરું થતાં તમારે તેઓની સાથે ગયા વિના ચાલશે નહિ.

નવનિધરાય—તે ખરું છે. આપણે સંસારમાં રહેવું છે. આખરે રાખવી છે. માટે જે તે સૌ સારા વિચારનું છે. વળી તમારાં ને મારાં મેળાપ ઇશ્વરે કરાવવા ધારેલા નેથીજ થયો છે. એમાં શક નહિ, ને આ સઘળી બિના એક ખીજની જાણી ચૂક્યાં છીએ, અને હમ્મુ જાણીશું, તેમજ છેવટનું કેવું રૂળ નીવડશે તે સૌ દેખીશું.

રૂપવંતી—તથા સ્તુ.

નવનિધરાય—ઇશ્વર તમારી મન કામના સીધ કરે.

રૂપવંતી—અરે, તમે મને ભર દરિયા વચ્ચે મૂકાને જવાના ?

નવનિધરાય—હું તો પુરુષ છું અને ગમે તે રીતથી મા આપને સમજાવી થોડા દિવસ રહું. પરંતુ મા આપથી છેક જૂઠાણું કરવું એ સારું નહિ, તેમજ દરરોજ તમારે અહિં મારાથી પણ અવાધું ? એમ કંઈ બનેજ નહિ, તમે સ્ત્રી છો, તમને તમારું ધરથી બહા નીકળવાનો હક્ક નથી તો તમે મને ક્યાં મળો? દરરોજ આ પ્રમાણે વાતચિત્ત કરીએ. પારકી વસ્તુ ક્યાં સૂધા આધિન થઈ રહે.

રૂપવંતી—એ સઘળું ખરું છે. પરંતુ હાંમેશાં સમાગમ કરવાને જ્યારે તમારું ગામ અને ધરબાર છોડીને મારા મહોલામાં રહેવા આવો ત્યારે તો બને.

નવનિધરાય—ચોળી ચોળીને વધારે કરવું એ સારું નહિ. વળી હું જ્યારે મારાં મા આપ ધરબાર કુટુંબ છોડીને આવું ત્યારેજ બને કની ? વાંહ ! ઉપાયતો બહુ સારો ?

રૂપવંતી—નાજી, હું છેક તેમ કહેતી નથી, પણ તમારું કામ-કાજ વગરે કાંઈ હોય તે કરજો, અને વળી આવી મહેજો, તેમજ કોઈ કોઈ વખત મારે અહીંઆં પણ આવજો. તેમજ તમે આ ગામમાં રહેશો તેથી ગમે તે વખતે વાત કરવાને દિલ ભરાઈ આવ્યું તો બનશે અને મને સંતોષ રહેશે.

નવનિધરાય—(હસીને) ભટ પ્રેમાનંદ તેના બનાવેલા નરસિંહ મહેતાના મોતેરામાં લખી ગયા છે કે, “ગોળ વિના માળો કંસાર, મા વિના મુનો સસાર,” ઇત્યાદિ, તમે તો તેમજ કરો છો.

રૂપવંતી—કેમ કેમ મને બરાબર સમજ નહિ પડી.

નવનિધરાય—જેમ ગોળ વિના કંસાર માળો લાગે છે, તથા મા વિના સંસાર કેવો મૂનો લાગે છે, તેમ તમે ને હું બંધાં તલક મળીએ તાં તલક જીવને સારું લાગે ને છૂટાં પડ્યાં કે પાછા અમરજીના મઠ આગળને આગળ, હાથ પીટ કર્યા કરીએ ને ઉલટો જીવને સંતાપીએ તથા જોખમમાં નાંખીએ, વગરે એથી તો વધારે નુકસાન ભરેલું ખીચ્યું કોઈ નથી. માટે ડૂંગરા રથકી રણિઆમણા સારા.

રૂપવંતી—શાબાસ છે ! તમે તો એક પછી એક તરહેવાર ખતા મૂકો છો. વળી તે એવી રીતથી બોલો છો કે મને સાંભળવાને વધારે હર્ષ થાય છે. લાચાર અંતે મારે દુઃખ તે દુઃખજ.

નવનિધરાય—માણસે ધીરજથી સંતોષ રાખીને દિન ગુભારવા. કહેવત છે કે “દસકો સુખ તો દસકો દુઃખ.”

રૂપવંતી—મેં તો સધળું તપાસી જોયું છે કે મારે તો સદા દુઃખજ વેડવું પડશે.

નવનિધરાય—એવું શું બોલો છો ? સજ્જરી રાખો; માંને એહેરે ઉતરી નહિ નાંખો; સાંભળો, આ પૃથ્વી ઉપર મોટા મોટા રાજાઓ તથા મહામૂનિઓ થઈ ગયા તેમજ માટાં જોટાં ગુણ રૂપ ભરેલાં માણસો આ દુનિઆ છોડી નાની ઉમ્મરમાં

સ્વર્ગને આધિન થયાં છે; તો આપણે શું ગણુતીમાં; હિમ્મત રાખો. વળી એવા એવા માણસો પોતાનાં નાનાં બાળ બાળડાં અને રૂપની ભરેલી સ્ત્રીઓ જેનું આ વખતે વર્ણન કરતાં આપણને ઘણો વખત લાગે, એવી સ્ત્રીઓ મૂકીને ગયાં છે. શું, ત્યારે તેઓએ તેની પછવાડે દુઃખ નહિ સહ્યું હશે? અલબત્ત તમારા કરતાં પણ વધારે સહ્યું હશે. તમે તો હાલ પોતે પોતાની એકજ દેહને દુઃખ સહોછો, પરંતુ તેઓ તો પોતાનાં કયાં પયાં તરફનું તેમજ ધરખાર તરફનું, જોષ્ઠતા લેહેણાનું ઇત્યાદી જેના મહેલ જોષ્ઠને પશુઓ પણ રડે, એવા વિચિત્ર કે માણુમની નજરે પણ જોયા જાય નહિ, વગરે સૌ તેઓ પોતાનું કાળજીયું ટેકાણે રાખી સમુદ્રીથી દિવસ ગુજારતાં; માટે ફિકર ના કરો, હિમ્મત હારી નહિ જાઓ, ને એક ઇધર ઉપર નજર રાખી તથા તમારી આગળ મેં જે વાતના ખુલાસા કર્યા છે, તે તેના વિચાર કરી તથા ઇધર સંબંધી સારાં સારાં પ્રવેશો વાંચવાં, તેમજ આ આલતા રીવાજમાં આ શાણી સરકારના રાજમાં શે શે સુધારે થાય છે, અને તેથી કેવો ફેરફાર થાય છે, તે સઘળાનું અવલોકન કરી જે તે સારો રસ્તો લેવો જોયો પોતીકા પર દુઃખની થતી અસર દૂર થશે, અને ધારી ચીજ મળશે.

રૂપવંતી—તમારી સઘળી વાત મેં ધ્યાનમાં લીધી, પરંતુ સહેજ કહું છું તેનો આપનાથી ખુલાસો થાયતો કરશે.

નવનિધરાય—મારાથી બનશે તેનો હું સર્વસ્ત ખુલાસો કરીશ.

રૂપવંતી—પ્રિય નવનિધરાય, આ સંસારમાં જેમ પુરૂષ પોતાનું ધાર્યું કામ બજાવે છે તેમ સ્ત્રીઓથી બનતું નથી. વળી એવા કોઈ દેશ હશે કે સ્ત્રીઓને અને પુરૂષને સઘળા હક બરાબર હોય ?

નવનિધરાય—હા જુઓ, ઇંગ્લાંડ દેશ (વિલાયત) માં સ્ત્રી અને પુરૂષને સઘળા હક સંપા મળે છે. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીનું

માન તેઓ વધારે સમજે છે. વળી તેઓ ઇચ્છાવર પરણે છે. તેમજ સરકાર દરબાર, બહાર બજાર સાથે જાયતો તેઓ એક ખીજા પોત પોતાના હાથ મેળવી રસ્તે ચાલતા જાય છે. વગરે એક ઇંદ્રપૂરી કરતાં વધારે સુખ ભોગવે છે. તેમજ તેઓ આપણા ભોંડિની પેઠે વેહેમીલા નથી તથા વારે ઘડીએ અપવાસ નથી કરતા ઇત્યાદિ, તેઓ સઘળી વાતે શાણા છે. તેઓના દેશમાં ઘેરે ઘેર સ્ત્રીઓને ભણાવવાનો ચાલ છે, જેથી તેઓ એટલી બધી ભણીને વિદ્વાન થાય છે કે છેક ખેરીરટર (વકીલ) સૂઝીની પદવીએ ચઢે છે, અને જેમ આપણી સરકારી મોટા ટોરોમાં જેમ મોટા મોટા વકીલો કામ કરે છે તેમ તેઓ કરે છે. ટોચ મારટરનું કામ કરે છે. વગરે જેમ પુરૂષો ભણી ગણી વિદ્વાન થઈ પોતાનું કામ બજાવે છે, તેમ તેઓ પણ બજાવે છે. વિચાર કરો કે એ જોડો કેવા હાંશીઆર, અંચળ અને હુનરી છે. વળી તેઓ આપણા દેશથી સાત આઠ હજાર મૈલ દૂરના રહેવાસી છે. પરંતુ તેઓ વિદ્યા હુન્નર અને સંપત્તી આજ આખી દુનિઆમાંના સઘળા ભાગોમાં રાજ કરે છે. હાલમાં આપણી મહારાણી વિક્ટોરિઆ રાજ કરે છે, અને તે જાતે સ્ત્રી છે.

રૂપવંતી—તેઓ સ્ત્રી થઈ કેમ રાજ કરતાં હશે ?

નવનિધરાય—તેઓનામાં રીવાજ છે કે વારસમાં ટોચ પુત્ર ન હોય અને દીકરી હોયતો તેઓ વારસાનો હક બજાવી રાજ કરતી થાય છે.

રૂપવંતી—આહા ! એતો ઘણું સાચું. વળી એઓ ભણેલાં પણ ઘણાં હશેજ.

નવનિધરાય—તેના ભણવાની ખુબી અત્રે કહીએ તો પાર નહિ આવે. પરંતુ તે ઘણાં વિદ્વાન છે, અને હજુ સૂઝી તેઓ અભ્યાસ કરે છે. તેઓ હિસાબમાં એક એકો છે, તેમજ રાજ ચલાવવામાં ઘણાં હાંશીઆર છે. તેઓ મોટાં કુટુંબી છે. તેઓને છોકરાં છોકરીઓ જમાઈઓ વગરે બોહોળાં કુટુંબી છે.

રૂપવંતી—એ આપણા દેશમાં કેમ નહિ આવતાં હોય ?

નવનિધરાય—તેઓ તેના મોટા રાજમાં ને કામમાં એટલાં બધાં યુંથાઇ ગયાં છે કે તેઓને આવવાને અવકાશ મળતો નથી. પરંતુ થોડા વર્ષ ઉપર તેઓના વચ્ચે પુત્ર તથા શાહજાદા (વડા પુત્ર) આપણા દેશમાં આવી ગયા છે, તે તમને પણ ખબર હશે.

રૂપવંતી—હા હા; મને સાંભળ્યું. સને ૧૮૭૭ની સાલમાં જાનેવારી તારીખ ૧ એ દિવસે મોટી ધામધૂમ થઇ હતી અને મોટાં મોટાં શહેરોમાં અને ગામોમાં સરકાર તરફથી દીવાની રૌપની કરાવી હતી. વળી એટલી બધી ધામધૂમ શાને વારતે કરી હશે ? તે મને ખરાબર ખબર નથી. પણ લોકોથી ઉંઠવાઇ સાંભળી હતી કે રાણીજી ગાદીએ બેસે છે.

નવનિધરાય—એ મધળી ધામધૂમ કંઈ ગાદીએ બેસવાની થઇ નથી. ગાદીએ તો ઘણાં વર્ષથી બેઠેલાં છે પણ તેઓનું રાજ ધાણું મોટું છે, તથા આપણો દેશ તેમજ ખીજાં સંસ્થાનો એઓને વિજ્ઞાપત સાથે જોડી દેવા તથા સઘળાઓને તેના આલતા હક ખરાબર આપવા ઇત્યાદિ ઘટતી રીતે તેઓને રાજમાં વધારે માન સાથે રહેવા. “કેસરે હિંદ” (શિનશાહ) નો ખેતાબ ધારણ કરવા જે વખતે અસલ હિંદુસ્તાનની ગાદી દિલ્લી કહેવાય છે, ત્યાં મોટા મોટા રાજાઓ તેમ રાણીઓ ખંડીઆ સંસ્થાનના રાજાઓ તેમજ પારકા રાજના રાજાઓ અને એલચીઓ, તેમ જમીનના આબરુદાર દેશાધીઓ, મોટા મોટા શહેરના મુખ્ય આબરુદાર સેડો અને વર્તમાન પત્રના અધીપતિઓને મહારાણી તરફથી જવાને આમંત્રણ* કર્યું હતું, જેથી આશરે એકસોને છોતર મોટા નાના રાજાઓ વગરે ભરાયા હતા, અને મોટા ખરચ કરી મોટી દરબાર ભરાવી હતી, તેમાં મહારાણી તરફથી હિંદુસ્તાનના વાઇસ-

* નોતર, તેડું.

રાય લોડ લીટન ગવરનર જનરલ સાહેબ આહાદૂર મોટી પદવી લેઈ પ્રમુખની ખુરશીએ બિરાજ્યા હતા, ને ત્યાં “કેસરે હિંદને” ઠંઢેરે વાંચી સંભળાવ્યો હતો. આદ તે શેનશાહબાનું ને માન આપવાને છસો ને છ તોપ ફોડી માન આપવામાં આંખું હતું. આવી રીતે એ દયાળું “કેસરે હિંદ” શેનશાહબાનું નું જ્યાં જ્યાં રાજ છે તથા ખંડણી આપનારા રાજ્યો છે, ત્યાં ત્યાં તારીખ ૧ જાનેવારી ૧૮૭૭ ને રાજ ઉપર પ્રમાણે જાહેર ખમર વાંચી તોપોના ભડાકા કરી માન આપ્યું હતું, અને તે દિવસની રાતરે દીવાની રાખતી કરી હતી. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

રૂપવંતી—ખરેખર તમારું કહેવું વાજબી છે. એ મહારાણીજી મહોટાં ધન્યભાગી છે, અને તેના રાજમાં ધણો સુધારો થયો છે.

નવનિધરાય—તમે ધરમાં ને ધરમાં ધર કુકડ થઈ રહ્યા, જોયી બહારની વાત તમને શું માલમ હોય ?

રૂપવંતી—હાજી કેમ કરીએ, લાચાર છીએ. શું ઇલાજ કરીએ ?

નવનિધરાય—તમને ઇલાજ તો બે બતાવ્યા છે, તેનો કરો તો સર્વ જસને પામો.

રૂપવંતી—જોઈએ હવે, તમારી અમારી વાતમાં છેવટે શું ફળ નીકળે છે, પછી વાર, પણ હમણાં બારણે કેટલા વાગ્યા હશે ?

નવનિધરાય—સારું થયું કે તમે સાંભર્યું. વળી હું મારે મુકામેથી તરેહવાર બાનું કાઢીને આવ્યો છું, એ મેં તમને આગળ કહ્યું છે. વળી પ્રિય મિત્ર મૂળદેવ ક્યારના નીચે બેસી રહ્યા છે, માટે એઓને ઘણી વાર થઈ નીચે બેસારી અત્રે આપણે વધારે વાર વાત કરવી એ દુરસ્ત નથી. વળી ધારા પ્રમાણે શાન્તમ કાળ થયો માટે આ વખતે દરરોજ હું સંધ્યા (ખટકર્મ)

કરું છું' માટે હવેથી સધળી વાતચિત આવતે રોજ થશે. હજી હું એ દિવસ રહેવાનો છું.

રૂપવંતી—આપની જેવી ઇચ્છા, પરંતુ આવતે રોજ કેટલે વાગે આવશે.

નવનિધરાય—(વિચાર કરીને) શંકા નહિ ધરે, ઘણું કરીને હું સવારના બરાબર આઠ વાગતાં આવીશ.

રૂપવંતી—વચ્ચે એ કલાક રહ્યા તેમાં તમે પરગામમાં રહી શું કરવાના?

નવનિધરાય—તે કામ માણસ માત્ર કરે છે, અને તમે પણ કરો છો.

રૂપવંતી—હું તો સવારમાં વહેલી ઉઠું છું, અને દાતાણ પાણી ઝાડો ઝપટો તથા સ્નાન વગરે કરી પ્રભુનું એકાદ એ ઘડી સ્મરણ કરું છું.

નવનિધરાય—બસ ત્યારે. આ કાને સાંભળી ન પેલે કાને શું કરવાને ઠાઠી નાંખવું જોઈએ?

રૂપવંતી—(હસીને) પેલી તમારી વીવાહની વાત કે શું?

નવનિધરાય—હા, તે કરવું કે નહિ. વળી તમે શાણાં છો તે કરવામાં તમારો શું વિચાર છે.

રૂપવંતી—તમે મારી જોડે પ્રીત બાંધશો તેની ના નહિ, તમે અને હું અત્રે જ્યાં સૂધી સમાગમ કરી વાતચિત કરીએ છીએ ત્યાં સૂધી તો ફિકર નથી. પણ જ્યારે છૂટાં પડ્યાં કે, જીવ બળવાનો ને બળવાનોજ. તેમજ મેં વિધવાએ તમારી સાથે રહી સંસાર મંડાયો? માટે એ તો જોમનું થતું આવ્યું હોય તેમજ થાય? માટે પ્રિય નવનિધરાય તમારા વીવાહની વાતમાં વધારે જીવ રાખવો. વળી તમે જ્યારે ફરીના અત્રે આવો ત્યારે તમારાં માત પિતાને પૂછતા આવજો કે પેલો શખ્સ જે

મારે વીવાહ કરવા આવેલા તેનું છેવટે શું થયું. સાધારણ રીતે તમારું ત્યાં વધારે કામ પડ્યું ને જરા મોડા આવશો તો ફિક્કર નથી કારણ કે મારાં માત પિતા આવતે રાજ બહાર ગામ કોઈ મરી ગયું છે, તેની મોકલે (કાણે) જનાર છે, જેથી આખો દિવસ જેમ આપણે આ મેડાપર બેસી દુઃખ સુખની વાત કરીએ છીએ તેમ આવતે રાજ કોઈનો ભો નહિ રાખતાં આખા ધરમાં ગમે તે જગ્યાએ બેસીને વાત કરીશું તો ફિક્કર નથી.

નવનિધરાય—તમારાં માત પિતા બહાર ગામ જશે, તેટલા સારું શું ધરનાં માણસ આંખે કાને કાન દેઈ બેસશે કે કેમ, કે તમે કહો છો કે કંઈ ફિક્કર ના રાખો ?

રૂપવંતી—ધરમાં ફક્ત નંદેકાર સિવાય કોઈ નથી અને મારા આપના આપ (દાદા) છે, તે તો ધણા વ્રદ છે, તેમ તેઓને આંખે સૂજતું નથી તેમજ કાને પણ બેહોરા છે.

નવનિધરાય—ઠીક ત્યારે તમારી નંદેકાર સિવાય ખીશું કોઈ છે નહિ ?

રૂપવંતી—હા પ્રિય નવનિધરાય, ઇશ્વર કેવો ભોગ આણ્યો છે ?

નવનિધરાય—જેવો ભાઈએ તેવોજ છે. વળી જરા નીચે નજર કરીને જુઓ કે મૂળદેવ છે કે ગયા.

રૂપવંતી—(નજર કરી) મૂળદેવ આ ધરના ચોકમાં બોલો છે, તેપર બેઠો છે.

નવનિધરાય—તમે જરા નંદેકારને આણસરે કરીને કહો કે મૂળદેવને અત્રે મોકલો.

રૂપવંતી—વારજી, ઘણું સારું. (બેઠલામાં રૂપવંતી ચોક-પરની અગાસીમાં જઈ, નંદેકાર રસોઈ ખાનામાં હતી તેને ચી-પટ્ટી વગાડીને આંખના આણસારામાં કહ્યું, કે તું જરા મેડીએ આવી જા. (બેઠલ)

નંદકોર—(હાથના આણસારામાં) મારું શું કામ છે.

રૂપવંતી—(ધીમે રહીને) જરા કામ પડ્યું છે.

નંદકોર—ઠીક આવું છું. (એટલે રૂપવંતી ઝટઝટ પોતાની મેડીના દાદરની સીડીનાં બે પગથીઆં ઉતરી ઉભી રહેછે, એટલામાં નંદકોર આવેછે. ને નંદકોરને)

રૂપવંતી—(આંગળી કરીને) પેલા ભાઇ ઝોલાપર બેઠેલા છે તેઓની સામે ઉભા રહી આંખના ને હાથના આણસારામાં કહે કે તમને ઉપર તેડે છે.

નંદકોર—વાર. (પછી નંદકોર જ્યાં મૂળદેવ બેઠેલા છે, તેની સામાં ઉભાં રહી આમ તેમ જોઇ મૂળદેવને હાથના આણસારામાં તમને ઉપર તેડે છે.

મૂળદેવ—(આંખના આણસારામાં) ઠીક, હું જાણી છું. પછી નંદકોર રસોઇ ખાનામાં ગઇ, અને મૂળદેવ ઝોલાપરથી ધીમે ધીમે ઉઠીને મેડીપર ચઢેછે ને મેડે જઇ બેસે છે. (પછી નવનિધરાય ને જોઇ) કેમ ભાઇ કેનું કામ છે?

નવનિધરાય—ભાઇ તમને અત્યાર સૂધી ઝોટી કર્યા તે માફ કરજો. વળી અમે અત્રે જે કાંઇ વાતચિત કરીએ છીએ તે કોઈ નીચેનાં આદમીમાં જાણ થયું છે?

મૂળદેવ—કાંઇ ફિકર ના રાખો. હું જાણું છું, તમે કોઇ પણ શંકા ન ધારતા તમે તમારી વાત કરો.

નવનિધરાય—ભાઇ મૂળદેવ, તમે તો મારા પ્રાણ પ્રિય ઇસ્ટ મિત્ર છો, તેમજ તમે મારા (સ્કૂલ અધર) નિશાળમાં અભ્યાસ કરવામાં મારા ભાઈ કરતાં આણે છો. વળી આ બધી વાતચિત રૂપવંતી સાથે જે કાંઇ ચાલે છે, તે સધળાનો ઉપકાર હું ભૂલી નહિ જાઉં. સધળી લાજ તમે રાખી છે.

મૂળદેવ—(હશીને) એવું તે તમે શું કામ કર્યું કે મેં તમારી લાજ રાખી ?

નવનિધરાય—ભાઈ, રૂપવંતીના દુઃખનો છેડો નથી. તેમ તેઓનું દુઃખ જોઈ ખરેખર ગમે તેવો વજ્રર છાતીનો માણસ હોય પણ તેનું હૈડું ભરાઈ આવ્યા વગર રહે નહિ. મને આશા છે કે એ દુઃખ બાઈ રૂપવંતીનું ટાળવા વાસ્તે તમને વચમાં નાંખ્યા છે, માટે તેમની મનકામના ઇચ્છર પાર કરશે તો ગાયત્રી જણી તમને સારો આશિર્વાદ દેશે, અને તમારું સાત ભવ સારું થશે એટલુંજ નહિ, પણ તે પોતે તેઓની આખી જીંદગીમાં તમને વીસારશે નહિ, અને હું તો વીસરનાર નથીજ.

મૂળદેવ—ભલે ભાઈ, તથા સ્ત્રી. ઇચ્છર તમારી અને તેની મનકામના સંકળ કરે. (એટલામાં)

રૂપવંતી—(નવનિધરાય સામું જોઈ મૂળદેવને) હું એમનો અતિ ઉપકાર માનું છું.

મૂળદેવ—(રૂપવંતીને) ધર્મોજય, પ્રભુ તમારી ઇચ્છા પૂરી પાડે. (એટલે)

નવનિધરાય—રૂપવંતી, પેલાં તમારાં બેન નંદકાર કંઈ નીચે ખડખડે છે તો ખરાં, તપાસ કરોને કે તે કેમ બોલે છે.

રૂપવંતી—(અગાસીમાં જઈ એક મનથી સાંભળીને) ભાઈ સંધ્યા કાળ થઈ ગઈ છે. હજી નંદકાર સારી કે આપણી લાજ રાખી છે. વળી તમને ધણું કરી આ વેળા જોયા નથી. એને મારે કામ કરવામાં મદદ કરવી જોઈએ, પરંતુ તેટલા માટે કંઈ ખડખડાટ કરે છે, ફિકર નહિ, હશે.

નવનિધરાય—તેની ફિકર કેમ નહિ રાખવી જોઈએ. વળી હવે હું મારે મુકામે જાઉં છું. પછી (મૂળદેવ સામું જોઈ) ભાઈ તમારે કંઈ રૂપવંતી જોડે વાતચિત કરવી છે.

મળદેવ—નાજી, કહ્યું છે કે

ગીતિ

“જ્યાં બે મળી ને કરતાં, ગુપ્ત વાત તેથી જાં દૂર ખસવું”
 “એવી કહેવત જગમાં, જો નહિ ધરીએ તો થાએ હસવું.” ૧
 (એટલામાં)

રૂપવંતી—(નવનિધરાય સામું જોઇ) વાહવાહ! મૂળદેવે
 પણ સારો નુકતો કહ્યો.

નવનિધરાય—હા, એઓ પણ ધણા હાંશિઆર છે.

રૂપવંતી—તમારામાં કંઈ બાકી હોય તો તે એઓનામાં હોય.

નવનિધરાય—હવે બસ કરો, વખત જાય છે. હવે જીવી-
 શું તો આવતે રોજ વધારે વાત કરીશું.

રૂપવંતી—આપની જેવી ઇચ્છાં. (પછી નવનિધરાય તથા
 મૂળદેવ મેડાની સીડી
 ધીમે ધીમે ઉતરી આમ
 તેમ જોઇ બારણું ખોલી
 રસ્તે પડે છે. નવનિધરાય
 તેના મિત્ર મૂળદેવ સાથે
 પોતાને મુકામ જાય છે.
 પછી રસ્તે જતાં)

નવનિધરાય—(મૂળદેવને) ભાઈ આવતે રોજ રૂપવંતી-
 ને ત્યાં ગયા વિના ચાલે એવું નથી. વળી તેઓનાં માત પિતા
 આવતે રોજ બહાર ગામ કોણે જનાર છે, જેથી આજની પેઠે
 તમારે નીચે બેસી નહિ રહેવું પડે.

મૂળદેવ—ઠીક, હું તો તમારે તાબેજી છું. તમે ફરમાવશો
 તે કરવાને તૈયાર છું.

નવનિધરાય—તમારો ઉપકાર. કહો ત્યારે તમે મારે મું-
 કામે આવો છો કે તમે પોતાને ઘેર સીધાવો છો.

મૂળદેવ—ઘેર ગયા વિના ચાલે નહિ. માટે હવે હું ઘેર
 જાઉં છું.

નવનિધરાય—વાર ત્યારે કાલે તમે મારે મુકામે સવારના જમી કરી પરવારી નમિંત થઇ દસ વાગ્યાના સુમારમાં જરૂર આવજો.

મૂળદેવ—ધણું સારું. (એટલે બન્ને જણા એક ખીજા સલામ કરી પોત પોતાને મુકામે જાયછે. સવાર થતાં દસ વાગતે મૂળદેવ નવનિધરાયના મુકામે જઇ બન્ને ભિગા થઇ રૂપવંતીને ઘેર જવાની તૈયારી કરેછે, રસ્તે જતાં મૂળદેવને કંઈ કામ હોવાથી પાછળ રહેછે, ને મનસુખરામ ને નવનિધરાય રૂપવંતીને ત્યાં જાયછે.)

પ્રકરણ ૬ હું.

સ્થલ—રૂપવંતીનું પીએર. (રૂપનાથ કામનાથનું ઘર)

નંદકોર—રૂપવંતીની બેન.

મનસુખરામ—નવનિધરાયનો મસીઆઇ ભાઇ.

છોટમ—રૂપનાથ કામનાથનો ગુમાસ્તો.

નંદકોર—(રૂપવંતીને) બેન બારણું કોણ ઠોકેછે. જરા જુઓને, હું પુજામાં બેઠીછું.

રૂપવંતી—જોડું. (પછી ઝટઝટ ચાલી જઇને મનમાં બારણું કોણ ઠોક્યું હશે. જોડું તો ખરી. નવનિધરાયનો આવવાનો વખત છે, માટે તેઓ તો નહીં આવ્યા હોય. પછી બારણું ઉઘાડ્યું તો નવનિધરાય આવેલા દેખાયા. એમને હલુસે, ખડકીમાં પધારીએજી. પણ આ સાથે કોણ છે?)

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો, જે છે તે કહેવાશે. પરંતુ શું અહિં ખડકીમાં વહી ગયું છે?

રૂપવંતી—કેમ સાહેબ યાદ છે. જો મારાં માત પિતા ઘરમાં

હોત તો મારાથી તમારી જોડે આ ખડકીમાં વાત થાત ? વળી મારા ઘરમાં મારીપર એટલો જાસ્તો છે કે જરા પાણુ કોઇ પરાયા-પ્રરૂપની સાથે વાત કરવાનો હુકમ નથી.

નવનિધરાય—ખરું માનું છું. પરંતુ તે શા ઉપરથી જાણાય ?

રૂપવંતી—આલો ઘરમાં, પછી જાણાવીશ.

(એટલે રૂપવંતી, નવનિધરાય તથા મનસુખ ઘરમાં જાય છે. નવનિધરાય ને મનસુખ હિં-ચક્રાપર બેસે છે ને રૂપવંતી નવનિધરાયને કહે છે કે હમણાં કેટલા વાગ્યા હશે.)

નવનિધરાય—અમે ઘેરથી નીકળ્યા તે વખતે અમારી પાસેના મંદિરમાં દસ ટકોરા વાગ્યા હતા, માટે હમણાં બહુ ત્યારે સાડા દસ થયા હશે.

રૂપવંતી—ઘણું સાડું. વળી તમે ઘેર જવાનું બાકી રાખ્યું છે કે પરવારીને આવ્યા છો.

નવનિધરાય—હજી રસોઇની મોર ત્યાં વાર છે, માટે અમસયુ મને ત્યાં બેસી રહેવું ગમ્યું નહિ. એટલામાં મૂળદેવ મારે ત્યાં આવ્યા પછી હું અને મૂળદેવ અન્ને આવતા હતા તેટલામાં મૂળદેવને કંઈ કામ પડ્યું તેથી તેઓ પાછળ રહ્યા છે ને હું અને આ મનસુખરામ આવ્યા.

રૂપવંતી—ત્યારે હવે ઘેર જવું પડશે ?

નવનિધરાય—હોવે. રસોઇનો વખત થશે કે હું જઈશ.

રૂપવંતી—ઠીક; તમે અત્યારમાં શું શું કામ બજાવ્યું ?

નવનિધરાય—જે કામ સવારમાં થતું હશે, તેજ કર્યું હશે. વળી જમીને આવવાનો હતો, પરંતુ મારે જીવ તમારે ત્યાં આવવાને તળે ઉપર થઈ રહ્યો હતો જેથી આવ્યો છું. કેમ તુમને ગમ્યું કે નહિ ?

રૂપવંતી—(માં ઠાવકું રાખીને) એ તે શું બોલો છો. તમે મારી સાથે મારે સ્થાને જો વખતે મળવાનો સમાગમ રાખ્યો છે. ત્યારથી એ વાત વધારે કહેવામાં સાર નથી. પરંતુ મારે પોતાનું મન જાણે છે ને એક દુનિઆનો કર્તો ધણે જાણે છે. પછી તમે ગમે તેમ કહો, પણ મને તો ઉંઘમાં પણ તમારી જાંખણ થયા કરે છે. ભલે પધાર્યા, આજ કંઈ કોઈ વાતની હરકત નથી. ખુદ્દા દરવાજા છે, તમારે ક્યાં તેટલી વખત જાઓ ને મનમાં આવે તેટલી વખત પધારો.

નવનિધરાય—તમારાં માત પિતા બહાર ગામ કોણે જવાનાં હતાં તે ગયાં છે, તે હમણાં આજ રોજ તુરત આવવાનાં છે કે કેમ, તે કંઈ જાણતાં હોતો કહો ?

રૂપવંતી—તમે ફિકર ના કરો. તેઓ એક બે દિવસ પછી આવશે.

નવનિધરાય—ઠીક ત્યારે, નહિ તો કદાપિ આ સંઘળા ઠાકમાં આપણને બેઠેલાં ઓચિંતાં આવી જીએ તો કંઈ ફજેતીના ફાળકા. વળી તે કયે ગામ ગયાં છે વાર ?

રૂપવંતી—તે ગામનું નામ “પંદરી પૂરી” કરીને કહેવાય છે.

નવનિધરાય—હા, તે તો સૌનું જાણીતું છે અને હું પણ ત્યાં જઈ આવ્યો છું. વળી એ તો હિંદુ લોકનું જાણીતું મહોટું ધામ છે, ને તે રેલવે (આગસ્ટી) નું સ્ટેશન છે.

રૂપવંતી—હા જી તેજ. વળી તમે જાણતા તો હશેજ કે પંદર પૂરીથી આગાડી આગાડી ક્યાં સૂચી જતી હશે ?

નવનિધરાય—પંદરી પૂરીથી છેક દક્ષિણમાં થઈ પૂર્વ તરફ કોલાપુરથી ફંટાઈ મદ્રાસ (ચીનાપટ્ટન) સૂચી જાય છે.

રૂપવંતી—મારે પૂછવાનું કારણ એવું છે કે રખેને પંદરી પૂરી ની જનાર ગાડીના વખત થઈ જાય, ને તેઓ પાછાં આવે.

નવનિધરાય—તેઓ અત્રેથી કેટલે વાગે ગયાં છે.

રૂપવંતી—સવારનાં આઠ વાગ્યા ત્યાર પહેલાં નીકળી ચૂક્યાં છે.

નવનિધરાય—અત્રેથી કંઈ રેશન દૂર તો નથી. પરંતુ સહેજ જતાં પોણે કલાક જોઈએ; તેમ આવતાં પોણે કલાક જોઈએ, માટે હમણાં દસ વાગી ગયા છે, માટે તેઓ ગાડીમાં બેસી ચૂક્યાં હશેજ. તમે ફિક્કર ના કરો. વળી તેઓને બનવા કાળ હશે, ને આવી પડશે તો તેઓ જાણશે કે કોઈ કંઈ કામ ને સારું આગ્યા હશે; સૌ તે વખતે થઈ રહેશે, તમારે કંઈ બોલવું નહિ, અમે અમારી મળે રાડી લેઈશું.

રૂપવંતી—વારું આપની ઇચ્છા.

નવનિધરાય—(નીચું જોઈ મોં ઠાવકું રાખીને) વારું જરા તાલું પાણી લાવશો.

રૂપવંતી—હાજી; એકથી સો વાર તમારું આવવું જાણીને આપણા હિંદુ લોકના રીવાજ પ્રમાણે કોરી માટલીમાં પાણી ભરી રાખ્યું છે, તેમાંથી હમણાંજ પેલાં લોટાં આપને સારું ભરી મૂક્યો છે. આપને હું આપવાની તૈયારીમાંજ હતી. પરંતુ જરા વચ્ચે વાતચિત થઈ તેથી પુછાયું નથી. વળી એટલામાં પોતેજ તસદી લીધી, ક્ષમા કરશો. (એટલામાં રૂપવંતી તાલ પાણીનો લોટો લેવા જાય છે ને).

નવનિધરાય—બસ બસ કરો. એતો આણ્યા બરોબર થયો.

રૂપવંતી—શું લોટો ખાલી છે? તમે મારી મરકરી જાણી?

નવનિધરાય—ના તેમ તો નહિ. મારી નજર હું આવ્યો ત્યારથીજ એ લોટા તરફ હતી. એ લોટો ઘણો નિર્મળ દેખાય છે, તથા સારું કર્કાથી ચકચકીત થઈ રહ્યો છે. મને લાગે છે કે તેમાં પાણી પણ ચુંદર નિર્મળ હશે, એકાદ ખાલો પાણી પીધું હોય તો અરેબર ઘણા દિવસની ત્રણા છીપે અરી? વારું તમારું માન તો રાખવું, જરા એમાંથી એક ખાલો ભરી પાણી આપશો?

રૂપવંતી—(તાબડતોબ પાણીનો ખાલો આણી આપી) જરા ધીમથી પીનો.

નવનિધરાય—ઠીક.

રૂપવંતી—કેમ શું વિચારમાં પડ્યાછે? ખીજું જળ લેશો.

નવનિધરાય—હું હું, શું કહો છો?

રૂપવંતી—(હસીને) અરેરે, પુરૂષનું મન ઇશ્વરે કેવું ઘડ્યું છે કે જ્યાં ત્યાં એક ચિત્ત ડોકાણે નહિ.

નવનિધરાય—તમે કંઈ બોલતા ના. વધારે કહેવામાં સાર નથી. એટલેથીજ બંધ કરો, મારાં ચરમાં ડોકાણે નથી.

રૂપવંતી—કેમ ગળે શું ભરાઈ આવ્યું છે? ખંખારો કે જે તે નીકળી જશે.

નવનિધરાય—એવી વાત શું કરો છો. તમારો સુંદર વિવેક ભાવ ગુણ રૂપ જોઈને મારું મન ખરેખર વિચારમાં પડ્યું.

રૂપવંતી—નહિજી? ખરેખર જે હોય તે હમણાં કહો?

નવનિધરાય—સાંભળો, જે વખતે તમે મને પાણીનો ધ્યાણો આપ્યો, તે વખતે પાણી પીતાં તમારી ને મારી નજર એક થઈ, એટલુંજ નહિ પણ તમારું ખૂબસૂરત અંગ જોઈને વિચારમાં પડ્યો કે આવી રૂપાળીને ગુણ રૂપ ભરેલી સ્ત્રીને કેટલું દુઃખ, ખરેખર તમે કોઈ દેવને. ત્યાં જન્મવાનો હશે, પરંતુ પુરૂષ તમારા તનમાં કંઈ ખામી થવાથી આ મહા પાપી જ્ઞાતમાં જન્મ લીધાંછે. ખરેખર તમારા ગુણ રૂપનું વર્ણન કરવાને આ વખતમાં કોઈની શક્તિ હોય એમ ધારતો નથી. સ્ત્રીની ચારજલત કહેવાય છે. તેમાંની ઉત્તમ જલત જે પદમની તે પોતેજ છે. શાણાં છે, વિદ્યા ભણેલાંછો, સારી ચાલનાં ને વિવેકી છે, ઇત્યાદિ. શરીરના સર્વ અંગો કરતાં એક અંગમાં વધારે છે.

રૂપવંતી—(નીચું જોઈ) જો રવિને (મૂર્ધ) પહોંચાય તો તમારી બુદ્ધિનો છેડો આવે, જરા વાતને રસ ભરી કરવાને અનેક પ્રકારના દાખલા લાવીને એક આખોચીઆને સરોવર બનાવે. પરંતુ અંતે આખોચીકું તે આખોચીકુંજ.

નવનિધરાય—એમ ના બોલો, જેનું જ્યાં કહેવાનું હોય ભાંજ કહેવાય.

રૂપવંતી—વારું ત્યારે. સર્વ મનુષ્યને (નર અને નારીને) સરખા અંગોમાં નિખળવેલાં છે, ને તમે મારું એક અંગ વધારે કહો છો. એ મને આશ્ચર્યકારક લાગે છે.

નવનિધરાય—તમે ભૂલો છો. સ્ત્રી અને પુરૂષ તેના પેટે-રવેષમાંથી જીવ્યાં પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તેના બીજા ગુપ્ત અંગોથી પણ જીવ્યાં પડે છે. તેમજ તેની ચાલ તથા શરીરની અંદરની બાંધણીમાં, સાદમાં (કંઠમાં) ભિન્નતા મૂકેલી છે, એટલે એ-તો સમજાવું ઉપર ઉપરથી દેખાઈતું છે. પરંતુ સૌને એક હાથે પાંચ આંગળાં હોય છે, પણ તમારે એક આંગળું જાસ્તી છે, બીજું કંઈ??

રૂપવંતી—હા જી, એ વાત પછીથી થશે. હજી આપણે ગદ્ય કાલની બાકી રહેલી વાત કરવાની છે, માટે તે સૌ થશે જ. પણ એક મારી ગરીબ દુખિઆરીનું એક વચન નહિ રાખો?

નવનિધરાય—ફરમાવો.

રૂપવંતી—આજ રોજ નંદકુવેર રસોઇ બનાવવામાં બડી ફજરનાં પેટલાં છે. વળી અમારા સર્વ ઘરમાં નંદકુવેરની રસોઇ ઉતકૃષ્ટ થાય છે. એમની રસોઇ અમારા આપ્તા કબિલામાં તેમજ આપ્તા મહોલ્લામાં પંકાય છે, માટે દીનપર દયા ધરી આજરોજ તમે બન્ને જણા જમવાને સારું ઉઠાતો મહોલ્લી મેહરબાની થાય.

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો, સૌ થાય છે. પણ આ માંડી સાથે અમારા ભાઈ છે. તેની કંઈ કોઈ વાતમાં ફિકર કરતાં માં એવો અમારા મસીઆઈ ભાઈ થાય છે, અને તે ઘણા ભાળા છે. એકમાં કે બેમાં સમજતા નથી. (એટલામાં)

રૂપવંતી—(નવનિધરાયના સામું જોઈ મનસુખરામને) ભાઈ, તમારું નામ શું? ને તમારી ઉંમર હાલમાં કેટલા વર્ષની છે, તથા તમે નિશાળે ભણવા જાઓ છો?

મનસુખરામ—મારું નામ મનસુખરામ અને મારી ઉમ્મર હમણાં ૧૬ વર્ષની છે, ને નિશાળે જતો બંધ થયો છું.

રૂપવંતી—ત્યારે કંઈ આંધળા ખેરું ભણ્યાં હશે. વળી તમે પણ ચાલાકીમાં તો આ તમારા ભાઈ નવનિધરાય જેવા લાગે છે.

મનસુખરામ—હું થોડી મૂઢત સૂઝી બહાર ગામ જઈ સરકારી સ્કૂલમાં ભણ્યો. હમણાં મને સાધારણ સરકારી નોકરી છે.

રૂપવંતી—ક્યાં છે ?

મનસુખરામ—સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં. (કાઠિઆવાડ)

રૂપવંતી—વારું, તમારું અને આવડું કેમ થયું છે ?

મનસુખરામ—અત્રે ભાઈ નવનિધરાય આવ્યા છે. ત્યાર પછી ખીજે દિવસે.

રૂપવંતી—(નવનિધરાયને) કેમ ખરી વાત. વળી તમે તે દિવસના એએને મૂળદેવ સાથે જરાએ લાગ્યા નહિં ?

નવનિધરાય—એએ તેમના કામને સારું અત્રે આવી પૂને ગયા હતા. પરંતુ એએ મને રસ્તામાં આવતાં જોઈ હું તેએને મારી સાથે તેડી લાગ્યો.

રૂપવંતી—(ખુશી થઈને) ધણું સારું કે અત્રે પધાર્યા.

નવનિધરાય—એએ આવ્યા છે, જેથી તમને બહાર બહારનું સારું લાગ્યું કે મનનું ?

રૂપવંતી—એવો ટુંકો બોલ શું કહો છો, એએ આવ્યાથી મને કંઈ ગેર ફાયદો નથી. ઉલ્ટો ફાયદો છે. વળી તમારા એ બંધવ ભાઈ છે. માટે તમારામાં જો હું કંઈ જાતનો ભિન્ન ભાવ રાખું તો એએનામાં રાખું. તમે ધારો છો કે તેમ હશે ?

નવનિધરાય—એએ મારે મુકામે જ ઉતરેલા છે, અને જ્યાં હું જમીશ ત્યાંજ એ જમશે.

રૂપવંતી—(દલગીર થઇને) અરે શાખાસ ! ફરી ફરીને આપણે સઘળાઓ ક્યારે મિઠાં થઇશું. વળી તમે મારી દુખિઆરીનું વેણુ રાખતા હોતો તથા તમારે ઘેર કોઇ દિવસ મને તેડવી હોય તો અરેઅર કહું છું કે જમવાને ના પાડશો નહિ.

નવનિધરાય—(મોં ઠાવકું રાખીને) જમે ઘણું છે ?

રૂપવંતી—જાઓ જાઓ. સમગ્રુ ને વધારે કહેવામાં કહેનાર માણસને યમ છે. આપણા લોકમાં જમવાને તો પ્રથમ ગણે છે. પ્રથમ તો સમાગમમાં જમવું એ એક ઉત્તર છે. પ્રીતિ વધે છે, વેણુવાર બંધાય છે, અને એક એકના ઘરનો ને મનનો અરે વિવેક જણાય છે, ઇત્યાદિ. જમવાને ઉડોતો માઝી મેહરબાની, નહિ તો અમરથો જીવ બળવા કરશે.

નવનિધરાય—એમાં જીવ બળવા જેવું કંઈજ નથી. મન સાફ જોઇએ, હું જમવામાં મારી જાતે વધારે ધારતો નથી, મારે વધારે આશ્રહ કરવો ન જોઇએ. વળી હું જ્યારે ફરીથી આરીશ ત્યારે જમીશ. મારે મુકામે જમવાનો વખત થયો છે, ને ત્યાં ન જાઉં તો મારા જેવા બે વિદ્યામુ ઘેલા માણસ કોઇ નહિ. વળી ત્યાં દૂધપાક પૂરીનું જમાણુ છે.

રૂપવંતી—(નીચું જોઇ લાંબેથી) હાં હાં !! અરી વાત, તમે દૂધપાક પૂરીનું જમાણુ જમવાને માગો છો ? ફિકર નહિ, તમારાં કરતાં કંઈ વધારે નથી. પરંતુ દૂધપાક પૂરીનું જમાણુ જમવા માગતા હો, અને એથી પ્રીતિમાં વધારે થતો હોયતો, આ મેઝ પર મારા પિતાનો ગુમારતો છે, તેને નીચે તેડાવી સઘળી વગ કરાવું, બાકી જો દયા કરીને હમાણુંજ જમવા ઉડોતો જે તે તૈયાર હશે, તે નમનતાઈ પૂર્વક ધરીશ. (એટલામાં રૂપવંતી ગુમારતાને બોલાવે છે) બાઈ છોટમ મેડે છે કે (એટલે)

નવનિધરાય—છોટમ કોણ છે.

રૂપવંતી—મારા પિતાનો ગુમારતો છે.

નવનિધરાય—મારૂં તમારે ત્યાં ગઈ કાલે તથા આજ રાજ આવવું થયું છે, તે તેને ખબર છે વાર ?

રૂપવંતી—જેમ આ તમારાં ભાઈ વિષે તમે જાણાવ્યું છે કે એકમાં કે બેમાં સમજતા નથી, તેમ એવી ઊંડી વાતમાં તેણે સમજતો નથી, જાતે શાણો ને સારા સ્વભાવનો, ઘણા દિવસનો જૂનો માણસ છે. અને તેને જોઈતું કામ સોંપીએ તેટલું જ કરીને બેસી રહે એવો ભણે છે. વળી અગાડી મને તથા તમને ઘણો કામ આવશે.

નવનિધરાય—એ શું આપણું (ઉંચું વાળશે) કામ કરશે?

રૂપવંતી—તમને પ્રથમ સહેજ પૂછું છું તે એકે જ્યારે તમારૂં આ રાજનગરથી તમારે ગામ જવું થશે ત્યારબાદ ત્યાંથી તમે મને પત્ર લખશો કે નહિ ?

નવનિધરાય—અરે, આટલી પ્રીતિએ અને સમાગમની (રહીએ) રહે શું હું તમને કાગળ નહિ લખું ? વળી એતો તમારે નફી જાણવું કે હું કોઈ પણ આપતમાં આગમું નથી. જેનો કાગળ ધ્યા સંદેશ મળ્યો હોય તેનો તેજ ધડીએ જમાપ આપું ત્યારે જ મને એત પડે. પરંતુ તમે મને કાગળ લખવાને કેમ કરશો ?

રૂપવંતી—હું પણ તમારી પ્રકૃતિને મળતી છું. તમારા કરતાં મારો પત્ર તમને અગાઉ મળશે, એમાં શક નહિ.

નવનિધરાય—ઠીક ત્યારે, હાં હાં મને સાંભરી આવ્યું ; જ્યારે તમને હું કાગળ લખું ત્યારે કેના નામનું શિરનામું કર ?

રૂપવંતી—યાદ કરો. આગળ કહ્યું છે કે છોટમ મને તથા તમને ઘણો કામ આવશે, માટે તમે કાગળ લખો તો છોટમના નામનું મયાણું કરીને માકલવો ને તે કાગળ ઉપર (+) આવી નિશાની કરવી જેથી તેઓને હું કહી રાખીશ કે જ્યારે મારે ત્યાં કાગળ આવશે ત્યારે “એ” નિશાનીનો કાગળ છોટમ લેશે.

નવનિધરાય—ઘણું સારું. એ બધી તેવડ પેહેલેથી કરવી જોઈએજ. વળી કાગળપર શિરનામું છોટમના નામનું કરું ખરે, પરંતુ ડોકાણું ક્યાંનું અને છોટમના પિતાનું નામ શું ?

રૂપવંતી—તમે જ્યારે મને કાગળ લખો ત્યારે મારું ખરું નામ નહિ લખતાં; કોઈ બીજું નામ લખવું.

નવનિધરાય—તમેજ બતાવોને કે હું તેજ લખું.

રૂપવંતી—છોટમનું નામ લખવું, એટલે મારું નામ સમજશ. વળી તમે કાગળ લખવામાં એટલી ચતુરાઈ રાખજો કે સારી ખ્યારી તારી વગરે સ્ત્રી જાતને લગતા શબ્દ વાપરશો નહિ. સખખ રખેને કોઈ પરજનના હાથમાં કાગળ જાય ને જીએ તો આંધળા બેઈ જાણી કોઈને વેમ ભરાય અને રૂપવંતી આંખે કૂવો પૂરવાનું થાય, માટે તે વાતમાં ખૂબ હેંકું ડોકાણે રાખવું. તેમજ સધળો કાગળ ભરમમાં લખવો જોઈ હું તે કાગળ છોટમ પાસેથી લેઈને વાંચીશ ત્યારે સમજી જઈશ.

નવનિધરાય—વારું ફિકર ના કરો, એ વિચાર મારા મનમાં હતોજ, પરંતુ તમે યાદ કર્યો જોઈ તમારી હાંશિઆરીમાં કંઈ પાર નથી, ને તમને હું શાખાશી આપું છું. હવે મને છોટમના બાપનું નામ તથા કયે ડોકાણે કાગળ લખું તે મને મારી નોટ બૂકમાં લખાવશો?

રૂપવંતી—હા જી (એટલે નવનિધરાય પોતાના ગજવામાંથી નોટબૂક તથા સુખડપેન કાઢીને.)

નવનિધરાય—હો, લખાવો. (રૂપવંતી લખાવેછે.)

રૂપવંતી—(આમ તેમ જોઈ) “રાજનગર મધે, રૂપનાથ કામનાથ જોશીના ઘરમાં, છોટમ શીકારી લાલને પહોંચે,” મુકામ રાજનગર—ડોકાણું કંસારા વાડની પોળમાં. આ પ્રમાણે તમારે શિરનામું કરવું.

નવનિધરાય—ઘણું સારું, ખરેખર આ કામ એક પડકાર હતું. હવે ખીણ તો કંઈ નહિ પણ મારે છોટમને ઓળખવો જોઈએ મારે મને રૂપર કરી દેખાવો તો ઘણું સારું. (મારે છોટમને);

રૂપવંતી—(હવે જોઈ) અલ્યા છોટમ, (લાંબેથી) ઓ છોટમ, ભાઈ જરા નીચે આવને મારે તારું કામ પડ્યું છે. (કહેતામાં છોટમ તુરત મેડેથી ઉતરી જ્યાં રૂપવંતી ઉભેલાં છે, ત્યાં આવીને)

છોટમ—કેમ બા.

રૂપવંતી—(છોટમને) તમને આ ભાઈ બેઠ્યા છે, તે તમને બોલાવે છે. (એકલામાં)

છોટમ—(નવનિધરાય સામું જોઈ, સજામ કરી ધીમિથી) કેમ સાહેબ ફરમાવશો; કંઈ સેવકને હૂકમ.

નવનિધરાય—(છોટમને) તમારું નામ શું?

છોટમ—મારું નામ છોટમ.

નવનિધરાય—વારું તમારા પિતાનું નામ શું?

છોટમ—મારા પિતાનું નામ “શીકારી લાલ છે.”

નવનિધરાય—ઠીક. તમે આ ઘરના માણસોના કંઈ સગાં લાગો છો?

છોટમ—નાહી. આ રૂપવંતીના પિતાનો હું ગુમાસ્તા છું.

નવનિધરાય—ઘણું સારું, તમને અત્રે એક વર્ષના શું પગાર મળે છે?

છોટમ—મને એક વર્ષના રૂપીઆ ૫૦) અંકે પચાસ કંપતી મળે છે.

નવનિધરાય—વારું ભાઈ, તમારે અત્રે શું કામ કરવું?

છોટમ—મારે સેઠની પરગામતી ઉધરાણી લાવીને આણી આપવી.

નવનિધરાય—એ વિના કંઈ બીજું કરવું ખરું કે ?

છોટમ—વખતે કંઈ ઘરનું કામ બતાવે તે પણ કરવું.

નવનિધરાય—(જરા હશીને) વાર, ત્યારે કોઈ વખત અમારું જ કામ આવી પડે તો કરો ખરા ?

છોટમ—હાહ. એકથી સો વખત, કેમ ના કહેવાય.

નવનિધરાય—તમે મને મારા ગામમાં કંઈ દીકામાં આંબ્યા છો ખરા. પરંતુ તમે મને ઓળખો છો ?

છોટમ—વખતે તમને હું દિકામાં આંબ્યો હઈશ, પણ મેં તમને જોયા નથી. ખરેખર કહો કે મને તમે ક્યાં જોયો હતો.

નવનિધરાય—મેં તમને મારા ગામમાં જોયા હશે.

છોટમ—સાહેબ, તમારા ગામનું નામ શું ?

નવનિધરાય—અમારું ગામ કૈલાસપુર કરીને છે.

છોટમ—ખરું સાહેબ, મારું ત્યાં માસાગછે. વળી કોઈ કોઈ વખતે ત્યાં મારું આવવું થાયછે જ્યાં વખતે તમે મને કંઈ જોયો હશે. (એટલામાં)

રૂપવતી—(નવનિધરાયને) કેમ સાહેબ, એમોને જોઈ લીધા ? એમો કેવા લાગેછે ?

નવનિધરાય—તમારું કેહેવું ખરાબર છે. હાલમાં તો એમો ધણા સારા ને ભલા માલમ પડેછે. (એટલે)

રૂપવતી—(છોટમ સામું જોઈને) કેમ સાંભળે છે. હું એક વાત કહું તે તારા મનમાં રાખજે ને તે જ પ્રમાણે કહું તે પ્રમાણે પાળજે.

છોટમ—ઠીક બા.

રૂપવંતી—જો તારા નામનો કાગળ આપણા ઘરમાં ટપા-લના સિપાઈ લેઈને આવે તો, તું હોય તો તારે લેવો. અગર અમે હૃદયું તો અમે લેઈ તને આપીશું. વળી તે કાગળ લેઈને તારે એકદમ ફાડવો નહિ. તારી પાસે રાખી મૂકવો. કદાપિ ઘરના સૌ માણસ હોય અને તને કોઈ કહે કે છોટમ કાગળ ફાડીને વાંચ, અગર અમને કોઈને વાંચવા આપ, તો તારે કહેવું કે હું ઘેર જઈને વાંચીશ. મગર તને વધારે આજીજી કરીને કહે પણ તારે આડા કાત કરવા. વળી તને પૂછશે તો નહિજ, પણ વખતે પૂછે તો તને મેં કહ્યું તેમ કરવું. આપા કે મા એતો એવી બાબતમાં બોલનાર નથી, પણ રખેને કોઈ ખીશું પૂછે તો.

છોટમ—આ, ઠીક, ઠીક, બા. ફિકર નહિ, હું કોઈને આપું નહિ કની ?

રૂપવંતી—વળી એક કહું છું તે યાદ રાખજે કે કોઈ પણ વખત તારા પેટમાંથી આ વાત પરાયા આદમીને કાને જાય નહિ, તેમ તારે ગમે તેવો મિત્ર હોય કે માત્ર પિતા હોય, પણ એ વાત તારે ખીજાને કરવી નહિ. આવી રીતે તું તારા વચનનો સાચા પડશે તો આ ભાઈ (નવનિધરાય) ખેડેલા છે, તે તને આગળ જતાં કોઈ મોટા પગારની સાગી જશે (ચાકરી) આપાવશે.

છોટમ—(હસીને) વાર બા. હવે મારું કંઈ કામ છે. મેંશું કે જાઉં.

રૂપવંતી—મને જરા જોઈને કહી જા કે દાદા ક્યાં મેડ્યા છે.

છોટમ—વાર. (એમ કહી છોટમ ઘરના પછાડીના વાડામાં જાયછે, ને જોઈને રૂપવંતીને,) દાદા તો વાડામાં મેડ્યા છે, ને તેઓ મંદમંદ સૂર્યનાં કિર્ણની હવા ખાય છે.

રૂપવંતી—બહુ સાચું. તું હવે જા. (છોટમ જાયછે ને) (નંદકોરને) નંદકોર, રસોઈની કેટલી વાર છે.

નંદકોર—કંઈ વાર નથી. તમારી વારે વારે.

રૂપવંતી—એન, ક્યારનીએ તું રસોઇમાંથી બહાર નીકળી નથી? વળી તું શું કર્યા કરેછે? જરા બહાર આવની.

નંદકોર—(મોટેથી) રસોઇ સઘળી તૈયાર થઇછે, કઢી ચૂલે ગરમ કરવા મૂકીછે. તે ઉકળ્યા કરેછે. વળી તેમાં મશાલો નાંખવો જોઇએ, મોટે ધાણા, જીરૂ, મરી, હળદ, કોથમી વગરે તૈયાર કરેછું. તમે તમારી વાતો કરો.

રૂપવંતી—(નવનિધરાયને) જોયું, એના કેવા બોલ છે.

નવનિધરાય—મોતીની ચવેરો સરખા, તેમાં શું કહેવું.

નંદકોર—નહિ નહિ સાહેબ, એવી નથી.

નવનિધરાય—હું ક્યાં તેમ ગણ્યું. વળી એઓ મારાથી શરમાયછે કે કેમ?

રૂપવંતી—(આલાપીથી) શરમાય એવી તો જરાએ નથી. સો માણસને શરમાવીને શરમાય એવીછે. (એટલે પછી)

નવનિધરાય—(નંદકુવરને) કેમ નંદકુવર, રસોઇમાં બેસી રહ્યાં છો. જરા બહારતો આવો. (પછી)

નંદકોર—(રસોઇ આનામાંથી) આવું તો ખરી, પણ મેં કઢી ચૂનાપર મૂક્યા છે. વળી તે ઘણી જોસપર આવીછે. રંખેને આવું તો ઉભરાઇ જાય.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સામું જોઇને) વાહ! પરમેશ્વરે બન્ને બેનોનો જોડો કંઈ તરેહવાર બનાવ્યો છે. વળી તમે બન્ને બેનો એક એકને માથે છો.

રૂપવંતી—(હાથના આણસારામાં મજકતે મુખે) આ તમારા ભાઈ અને તમારા જેવાં તો ક્યાંથી?

નવનિધરાય—અમે શું ગણતીમાં? અમારાથી પણ આલે.

રૂપવંતી—(નીચું જોઇને) અરેરે, અત્યારથી મને ફિકર થવા લાગી, હવે તમારે; તમારે ગામ જવાને હવે ૧ દિવસ છે.

નવનિધરાય—તેટલા માટે ફિકર ના કરો.

રૂપવંતી—આવી સહેજ વારતામાં આજનો આખો દિવસ જતો રહેશે. (કહ્યું છેકે)

રોલા વૃત્ત.

“માત પછાડી જાય, અંધ નારીની પૂત્રી,”
 “ધર ધર ફરતી ફરે, આન તણી જે કૂત્રી.” ૧
 “પણુ ના મુજને પડે, એન “આ ધરમાં” રહેતાં,”
 “યતી પ્રીત(નો) વિયોગ, દુઃખ દાવાનળ કહેતાં.” ૨
 “બહાર ફરે નર રોજ, નારી ધર કુકડકેદ,”
 “જાણે નહિ તત્ર માત્ર, જિજ્ઞાસાની કંઈ ભેદ.” ૩
 “અતિ રોહ ભરપૂર, અસંપર્સ, નર નારી,”
 “વિષ્ણુ જ્યારે થાય, પાણુ સમ નાવિન નારી.” ૪
 “અલ્પ વખત છે હવે, નિસાસો ૬ પર નાંખું,”
 “તું પ્રભુ સુખમાં રાખ, “નવનિધરાયને ભાખું.” ૫

(એ સાંભળીને)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) આહા !! જુગતે જુગતુ ને નોડે જોડું કેવું લાવી ને કહ્યું ? હું તમારો અતર ભાવર્થ સમજી ગયો છું. વળી દિવસ જતો રહેશે, તેને મારાથી કે તમારાથી ખજાણે નહિ. વળી તાઢા પોહારના ગપ્યા મારીએ છીએ, એક એકનું સુખ દુઃખ અવણુ કરીએ છીએ. પ્રીતિ વધે છે; તેમજ એક એકના ગુણ દોષ માલમ પડે છે. ઇત્યાદિ એથી તો ઘણો લાભ છે. જ્યાં લાભ છે, ત્યાં પરકતની કશી ખામી નથી.

રૂપવંતી—(આમ તેમ જોઈ) ખારણે કોણે સાદ પાડ્યો. (કોઈ બિલકું નહિ વ્યારે)

નવનિધરાય—ઘણું કરી મૂળદેવ આવનાર છે, તે આવા

હશે. પછી કોણ જાણે; માટે જોવું તો જોઈએ. (એ સંભળતાંજ)
પછી રૂપવંતી જલદી જલદી ખાણું ઉઘાડવા જાયછે, ને માટેથી
સાદ કરી કોણુછે. (ખારણેથી)

મૂળદેવ—હું મૂળદેવ.

રૂપવંતી—(મૂળદેવને ખડકીમાં થોભાવીને)વાર સાહેબ પધારે.

મૂળદેવ—હાજી. વળી નવનિધરાય ભાઈ તમારે ઘેર આવ-
વાને નીકળી ચૂક્યાછે, તે આવ્યા છે ?

રૂપવંતી—હાજી, આવેલાછે. તમાને તે ક્યારનાએ
સંભારેછે.

મૂળદેવ—(હસીને) નીચે છે કે કાનવાળી મેડી પર છે. વળી
તમારા પિતા છે કે ગયા.

રૂપવંતી—મારા પિતા બહારગામ કોણે ગયા છે.

મૂળદેવ—ક્યારના ગયાછે.

રૂપવંતી—ખડી કુન્દમાં કલાક સાત. સાડા સાતને અમરે.

મૂળદેવ—ઘણું સાર. (પછી મૂળદેવ ઘરમાં જાયછે. પછાડી
ગાનજી બંધ કરી રૂપવંતી મૂળદેવની અગાડી આવી આવી
ઉભાં રહેછે.)

નવનિધરાય—(મૂળદેવને જોઈ) ભાઈ આવ્યા કે ?

મૂળદેવ—આવ્યા વિના ચાલે ? ન આવીએ તો વિદાસ-
ધાત થાય.

નવનિધરાય—(ખુશી થઈને) ભાઈ તમે મારા ઘરે મિત્ર
છો. તમે પૂર્વે મારું કહ્યું માનના આવ્યા છો જેથી તમારો
ઉપકાર માનું છું.

મૂળદેવ—ઘણો, ઘણો ?

રૂપવંતી—(મૂળદેવના સામું જોઈ) ભાઈ તમે આવ્યા તેથી
ધારી ખુશી થઈ છું. વળી હવે રહેલી વાત આગળ થશે.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) પોતેજ પ્રથમ વાત ચલાવેતો માઠી મેહેરમાની થાય.

રૂપવંતી—ધણું સારું. મનસુખરામ ભાઈ તથા મૂળદેવ છે તેથી ઉલટું આપણને આજરોજ ફાયદા ભરેલું છે.

મનસુખરામ—(રૂપવંતીને) કેમ તમે તો તમારી વાત કરવામાં લાગોછો કે ઉલટાં બાનાં કાઢોછો.

રૂપવંતી—(નવનિધરાયના સામું જોઈ આંખના આણસારમાં) કેમ જોયું કે તમે તો કહેતા હતા કે એમ્મો તો એકમાં કે બેમાં સમજતા નથી, પરંતુ હવે સૌ જણાવવા માંડ્યું.

નવનિધરાય—એતો અમરચુ જરા મરકરી દાખત.

રૂપવંતી—હજી મરકરી તો મરીજ નહિ. (નવનિધરાયે ઉત્તર નહિ આપ્યો ત્યારે)

મૂળદેવ—(નવનિધરાયને) ભાઈ, દિવસ તેનું કામ કરેછે. તમારે રહેવાને હવે વધારે વખત નથી. મોટે જે તે હવે તમારે તમારી વાતનો ખૂંટાસો કરી છૂટા છેડા કરે તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—એ શું બોલ્યા, જાઓ જાઓ, અહિં કંઈ ધણીધણીઆણીનો કંઈ કળમો નથી કે તે વધી ને છૂટા છેડા કરીએ.

મૂળદેવ—ધણું કરી તેમજ લાગેછે. હવે જે તે જલદી કરે તમારે અને મારે જવાનો વખત થશે.

રૂપવંતી—(મૂળદેવને) મારો કંઈ વાંક નથી. સૌ એમના હાથમાં છે.

મૂળદેવ—એમના હાથમાં ૫ આંગળાં વિના કંઈ નથી. તમે કંઈ હાથે ઝાલીને આપો ત્યારે તો એમના હાથમાં છે એમ કરે.

રૂપવંતી—(હસીને) તમે પણ બકી મળ કરોછો.

મૂળદેવ—(નવનિધરાયને) હવે કેમ કરવું છે.

નવનિધરાય—આપની ઇચ્છા.

મૂળદેવ—મને લાગે છે કે, મનસુખરામ ભાઈને જરા ઘેર મ
જેવું લાગ્યું ખરું.

મનસુખરામ—ના ભાઈ ના, મારી કંઈ ફિકર કરશો નહિ.
હું ખુશી થયો કે ભાઈ મૂળદેવ પણ આવી પહોંચ્યા. એકથી બે
ભક્ષા ને બેથી ત્રણ ભલા. (હા મરકરીનું ટોળ બંધ યાયછે ને પછી)

નવનિધરાય—(મનસુખરામને) ભાઈ, હું અત્રે આવતો
હતો. પરંતુ તમે મને વાટમાં મળયા, તમારી ને મારી આંખ
મળી. હવે તમે મારા ભાઈ છો. વળી દોસ્તીમાં પણ આણે છો
તમારા ગુણનો જાણીતો છું ઇત્યાદિ. તમારી આગળ આડી
આંખ ને કાન કરી જવું એ મિત્ર ભાઈનું લક્ષણ નથી, એમ
જાણી તમને હું મારી સાથે અત્રે તેડી લાવ્યો છું. જુઓ તેડી
લાવ્યાનું ફળ ? તમે તમારા કૂળ ઉપર જાઓ છો કે શું ?

મનસુખરામ—વાર ભાઈ, જેવું હશે તેવું અમારું ફળ
સદા સારું રહે. એટલી બધી તાણીને વાત મને તેડી આણ્યો
હતો તો નહોતી કરવી. કાનની જુદી આણું છું. (કાનની જુદી આ-
લવા જાયછે કે)

રૂપવતી—(મનસુખરામને) હાં હાં ! બન્ને ભાઈ એમ શું
કરો છો. લાયો તમારી તે જુદી કેવીછે જોઉં. (કહેતામાં સંધ્યાનાં
ખડખડ હશી પડેછે, ને મનસુખરામ પણ હશી પડેછે. ઘોડા વાર
પછી રૂપવતી ત્રણે જણને કહેછે) વાર હવે જોતે આ તમારા
ત્રણમાંથી રનાન કરવાને તૈયારી કરો તો ધણું સારું.
નંદોર રસોઈ કરીને ખેસી રહ્યાં છે. દાદાની જમવાની વેળા થઈ
છે. વળી જમવાનું ટાઢું થઈ જશે, એટલે જમવાની રજુગ પડશે
નહિ. કહ્યું છે કે

ગીતિ.

જ્યારે લાગે ક્ષૂધા, ત્યારે જે હોય પાસ તુરત આવું,
તે તવ નહિ કંઈ જોવું, જરૂરમિને શાન્ત (કરવા) થવા નહવું ૧
જેથી સ્થિર મન રહેછે, સધળે બ્યાપારે જહિં જે કામ,
પછી શાન્ત થઈ જનનું, મનકું ભમનું નહિ તે કોઈ કામ. ૨
(એ સાંભળીને)

નવનિધરાય—વાહ! શું તમારી મધૂર વાણી સાંભળનાંજ
પેટ ભરાઈ જાયછે. વળી ગરમ ગરમ જમવામાં તો શરીર ગરમ
ગરમ થઈ જાય જો?

રૂપવંતી—ધણું ગરમ થઈ જાય તો, એકાદ ખાણો પા-
ણીનો ઉરાડવો.

મનસુખરામ—તમને દુઃખ ન લાગે તો કહું.

રૂપવંતી—આપની નજરમાં જે કાંઈ આવ્યું હોય તે કહો.
વળી આ તમારા ભાઈ તમારી ખાસે બેઠેલા છે. વગરનો વિચાર
કરી કહેવું.

નવનિધરાય—(મનસુખરામને) ભાઈ, વાજળી ખોલવાને
કોઈ મના કરતું નથી.

મનસુખરામ—(રૂપવંતીને) કેમ બાઈ, ખાધા પછી ખરેખર
હંડ પાણી પીવાનું મળે તો નોંધએ તેવું સુખ થાય, પણ ક્યાંથી?

રૂપવંતી—તમારી તે પ્રમાણે મગજ હશે તો તેપણ સધળું
ધરમાં તૈયાર છે. હવે જલદીથી જમવાને ઉઠો તો ધણું સાફ.
વળી તમોને અને અમને સૌને તાઢું પાણી પીવાનો વખત
આજે મળશે ખરો.

મનસુખરામ—ભવે બાઈ, ધણા દિવસનાં તમે અમારા
ભાઈ નવનિધરાયને મદત કરતાં આવ્યાં છો ને કરશો. (એટલે)

નવનિધરાય—(મનસુખના સામું જોઈ) હવે તમે વધારે માં બોલો, જે તે સૌ હવે જાણાઈ આવશે. વળી રૂપવંતીને તો સૌ વગર ચાલેછે. (પછી)

રૂપવંતી—(મનસુખરામ સામું જોઈ) વારં ભાઈ, આધા પીધા વિના માનવી માત્રને ચાલવું નથી, મગર સઘળા વિના ચાલે તેમાં વળી વનમાં એકલું ઝાડપણ રહેવું નથી, તેમજ જ્યાં જ્યાંથી તો ઇધરની લીલા સઘળી દુનિઆમાં જોડે જોડું મૂકેલું હોયછે. ડોઢપણુ પ્રાણીને સહવાસ વિના ચાલે એવું નથી.

(મનસુખરામ સાંભળી રહે છે ને)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) ખરું છે. પણ તમારે તો હવે કંઈ ચીજ ખપતી નથી. દિવસે દિવસે સૌ ઓંધું કરતાં જાઓછો.

રૂપવંતી—જેના વિના ચાલે છે તે સૌ તેની મળે ઓંધું થાય.

નવનિધરાય—તમે ભૂલો છો. દુનિઆમાં સૌ ચીજ ઇધરે આ ઉત્તમ મનુષ્ય સાર ઉત્તમ કરેલી છે. તે જો જાણી જોઈને પોતાના ખપમાં ન આણે તો તેના કર્મના પૂરે પૂરા ભાગ સમજવા.

રૂપવંતી—દુનિઆમાં સઘળી ચીજો દેખીએ, તે શું પોતાના ખાપતી થઈ ગઈ?

નવનિધરાય—ના ના ના એમ નહિ. આપણે વિચાર કરી જોવો કે જે પર આપણા નાંખ્યા પાસા (દાવ) પડેછે અને લોકાકથી તથા ઇધરના કાયદાથીજ તેમજ ધર્મ વિરુદ્ધ નથી તો તે લેવા અને વાપરવાને કહેા શું હરકતછે ?

રૂપવંતી—(નીચું જોઈ) આ ગોઠા ભરેલું વાક્ય મારાથી ખરાબર સમજાઈ શકતું નથી.

નવનિધરાય—જરા વિચાર કરીને જુઓ; કંઈ વધારે નથી.

રૂપવંતી—હાં હાં ! મીક સમજી, ફિકર નથી. પરંતુ મોટે ધેર નોતરાં છે.

નવનિધરાય—તે શું ?

રૂપવંતી—સમજીને શા વાસ્તે કહેવું જોઈએ, અમસ્થો વાતન બયછે. વાધને કુલેથી મધ લેવું, એ કંઈ જાની સૂતી વાત છે?

નવનિધરાય—લેનારા ઘણાએ લેધને વાપરેછે.

રૂપવંતી—તેની કેવી બહાદૂરી હશે તથા કેવી હાંશીઆરી હશે વિના કંઈ અમસ્થ બનવું નથી.

નવનિધરાય—ઠીક, કદી તેમ કરે તો બને ખરું કની ?

રૂપવંતી—હા પછી કંઈ બનવાને હરકત નથી.

નવનિધરાય—યાદ રાખજો. પછવાડેથી ફરી જતાં ?

રૂપવંતી—ઠીક વાર. હવે જો તે જમવાને ઉઠે તો મહેાગી મહેરબાની. (એટલે)

મનમુખરામ—(રૂપવંતીને) તમારી વાત ખરેખર એક સોનેરી બકમાં નોધી રાખવા લાયક છે. વળી કહું છું કે

આ રી.

“હે પ્રભુ જગદર્તા, રૂપવંતીને દુઃખ ધણું ભરી,”

“રૂપ ગુણને બુદ્ધિમાં, નહિ ખામી તજ માત્ર છે આવારી.” ૧

નંદકોર—(રસોધ ખાનામાંથી) બેન રૂપવંતી, તમારી તો રીત સારી કે હજી કોઈ પણ રીતથી તમારો પાર આવતો નથી. રસોધ ક્યારની થએલીછે. અમસ્થાં શું જીકર કર્યા કરોછો.

રૂપવંતી—બેન કંઈ વાર નથી, જરા સજીર કરજો.

નંદકોર—વાર બેન.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) કંઈ નંદકોર એવું નથી કહ્યું કે તમે આવોછો કે કેમ ?

રૂપવંતી—સાહેબજી, તમારું સાંભળવું મંદ છે, મં મારી મતજન્ય પ્રમાણે બરાબર કહ્યું છે. વળી તમે તથા મનસુખરામ-ને મૂળદેવ રનાત કરે એટલીજ વાર છે. માટે મારી કહેવાની મત-જન્ય પોતે સમજ્યા હશે.

નવનિધરાય—તમે ખરા આતઃકરણથી આગ્રહ કરો છો એ વાત ખરી છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ ખીજે ટાણે આવીશ ત્યારે જરૂર તમારું વચન રાખીશ. હાલ નથી બેસતો તેનું કારણ એ છે કે કોઈ માણસે જન્મવાને નોતર્યા હોય, અને મૂખેથી તેને વચન આપ્યું હોય ને જ્યારે ન જઈએ તો વિશ્વાસ ધાત કયો કહેવાય. વળી એથી માણસનો વફર એછો થઈ, માણસની ખૂજ જાણી જાય છે. તમે સમજી છો. વળી હું જ્યાં ઉતરેલો છું તે પોતે અજાણ્યાં નથી. હવે ત્યાં જન્મવાની વેળા થઈ હશે. વધારે વખત થશે તો એળા એળ કરશે ફિકર ના કરો, વહી નથી ગયું. જરાએ દલગીર ના થાઓ. વળી વચન એક છે કે બે? તમે મારું કહેવું વાળખી જાણ્યા છતાં તમે જન્મવાને આગ્રહ કરો તો લાચાર છું.

રૂપવંતી—હું કોઈનો વિશ્વાસ તોડતી શકતી નથી. વળી તમારા ત્રણમાંથી એકજણ જન્મવાને ઉઠાતો ધણું સારું. કોણ જાણે કેનું એ મોઢું જોડું હશે કે તમને આ મારાથી ખીજ વખતનું કહેવું પાછળ પડે છે.

નવનિધરાય—હું મનસુખરામને જન્મવા બેસારવાને કખૂલ યાઉં છું. પરંતુ (આંખના આણસારામાં) તમે મૂળદેવને પૂછી જુઓ. (એટલે)

રૂપવંતી—(મૂળદેવને) કેમ ભાઈ જન્મવાની એટરખાની કરશો.

મૂળદેવ—(જરા હશીને) હું કંઈ ના કહેતો નથી. પરંતુ જરા વિચાર કરવો કે તમે અને હું એકજ ગામનાં છીએ, તેમાં

હરકોઈ વખત કંઈ એવું ઢાઢું આવશે ત્યાંએ હું તો પાસેહું તે એકથી સો વખત આવીશ. પરંતુ આ ભલા બિચારા બંને જીવ્યાં તમારે સુંદર આગ્રહ અને નંદકોરની બનાવેલી રસોઈ જમી તો ખરેખર એઓને લાયક છે. વળી નવનિધરાયને અને મનસુખરામને જમવાનો આવો વખત ફરી ફરીને આવવો મુશ્કેલ છે, માટે એઓને કંઈ કહો (સમજાવો) તો લેખે છે.

(એટલે તુરતજ)

નંદકોર—(રૂપવંતીને) બેન, જોતે તમારે છુટકો કરાતો વધારે સાથે કારણ કે આપણી મા તથા પિતા પરગામ ગયા છે તે રખેને આવી પડશે તો કેવી ફળેતી ?

રૂપવંતી—બેન નંદકોર હમણાં બારણે બાર વાગે છે, એટલામાં તે શું આવશે ; પંઢરી પૂરી તો તેઓ દસ વાગે પહોંચશે. વળી તેઓ ત્યાં એક આખો દિવસ રહેશે. વળી તેમને તે દિવસે સાથરે* ધાલવો પડશે. માતના ને ધરડાંના બાંધેલા રીવાજથી તેઓથી શું ઉલટું ચલાશે ?

નંદકોર—મા તથા બાપા તમને કહીને ગયા હશે કેમ ?

રૂપવંતી—તો શું નહિ ?

નંદકોર—વારૂં મને તે ખબર નથી. હું મારી કથામાં હતી.

રૂપવંતી—તું અભાગણી સદાએ ગ્રહણની પેઠે અગાડીને અગાડી, તારી કથલી સદાએ રહી. (કહેતામાં) રસોઈખાનામાં નંદકોર ડસકણે બેર રાઈ પડી. તેનું પેંદરેહું અપોઠિયું આંસુથી ભીજાઈ ગયું તે જોઈને નવનિધરાય મનસુખ તથા મૂળદેવ બીબા થાયકે ને પછી

નવનિધરાય—(નંદકોરને)

* મરી ગયેલા આત્માને ધેર સુવા જવું તે.

આ ચી.

“થું દુઃખ છે તમને, તે તો મુજને કહો વળી મૂખથી,”
(એટલે ટુરત)

રૂપવંતી—“નવ એધી જોવાતું, રે તે જ્યારે બળી અંદર
દુઃખથી.”

નવનિધરાય—(રૂપવંતી સામું જોઈ હાથના ચાળામાં)
વાહ વાહ!! થું બન્ને બેનોનો સંપ? તમને ડાહ્યાં આદમીને
એ નાદાન બાળક જોડે એવું કરવું દુરસ્ત નથી. (પછી નંદકારના
સામાં નવનિધરાય જોઈને) નંદકાર છેક બાળક ના થાઓ. તમને
મારા કસમ છે. છાનાં રહો. (પછી નવનિધરાય રૂપવંતી સામું
જોઈને)

દા હ રે.

લીપ્ત લેખન, સુકત અક્ષર, એહ રનેહડો મુન,

મિત્ર વિયોગે સુકે નહિ, તાકે માઢે ધૂન. ૧

માટે એતો પ્રીતિની વાત એવી છે. કુસંપથી હિંદુઓનું રાજ ગયું
ને દેશ છોડી જઈ રહેવું પડ્યું. માટે નાના મોટાનો વિચાર
કરી ચાલવું એ વધારે સારું છે.

રૂપવંતી—આપની વાત માન્ય કરું છું, પરંતુ એટલું જ નહિ
પણ એનો બળાપો મારે તથા ધરનાં સૌ માણસને સાંભળવાનો
રહ્યો. એની એક એવી કટેવ છે કે, કોઈ દિવસ પરાયો પુત્રગૃહ
સ્ત્રી મારા બાપા ધયા માને મળવા આવે અને હું સહેજ તે-
ઓની પાસે જઈ અને વધારે બેસું નહિ એટલામાં આવીને
કહેશે કે ચાલ ઉઠને, ઈત્યાદિ. વારંવાર એ પ્રકારે ધરનાં માણ-
સને બીજાના દેખતાં હલકું પાડે. નંદકારનું દુઃખ આપને વધારે
કહેતી નથી. એ પણ બિચારી દુષ્પિઆરી છે, તે કોઈ વખતે
પ્રસંગ આવશે ત્યારે આપને સચીસ્તર કહીશ. હું મારા અત્યંત

દુઃખમાંથી કોઈ વખત મનને શક્ત પાડવાને અહિં તહિં (ધરમાં) કોઈપણ કામમાં જીવ ધાણું કે તે બળી ઉઠે. (એટલામાં નંદકોરના સામું જોઈને રૂપવંતી) બેસ બેસ કુભાગ્યણી જરા છાની રહે. શું રૂએ છે ? તારાં ચરિત્ર નહિ જાણતી હોજીં તો ?

(એટલું કહ્યા પછી)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) વાહ વાહ!! એને ખીજ વાર સતાવો છો ?

રૂપવંતી—કંઈ નહિ. એને લાજજ નથી.

નવનિધરાય—કહ્યું છે કે

આ રી.

આન તણી પુછડી, જો બાંધી હોય પથ્થરની સાથ,

પણ કોડી મૂકતાં, હોય તેવી તે થાય અસત્ જાત. ૧

રૂપવંતી—ખરી વાત છે. જે ટેવ પડી હોય તે એકદમ જતી નથી. હવે જે તે મેહરબાની કરીને આજે મારી લાજ રાખીતો તમારો મારીપર એક મહોટો ઉપકાર થયો એમ સમજીય. તમને જમાડવાને વારતે મારો જીવ ક્યારનો તજપે છે. એટલી દયા જાણી આજે જો જમવા ઉડોતો ધણું સાચું. તમે મારે ત્યાં સાક્ષાત રસોડાને ટાણેજ આવીને મારું ઘર પાવન કર્યું છે, તો તમે જ્યારે સધળાએ જમવાની મેહરબાની કરેતો મારો જીવ સંતોષ પામે, નહિ તો આખરે મારે બેશ્રમ થઈ તથા તમને છોડીને જમવા જઈશ એ ધણું નીચું કામ કહેવાશે. હવે છેવટે પોતાની મરજી પર છે. (પછી નંદકોર સામું જોઈને) કેમ નંદકોર ખરી વાતની? (એટલે તુરત)

નંદકોર—(કડવું મોં કરીને) બહુ સાચું. (એમ કહી નંદકોર રસોડામાંથી નીકળવાનું કરે છે ત્યારે)

રૂપવંતી—તું નીકળે છે ક્યાં? તારા વિચાર હું સાંભળ્યું છું, પણ જરા તું બેસ. ઓ!! મારી નાનકડી બેન, તું બહુ સમજી છે, તને વારે ઘડીએ કહેવું પડે એ સારું નહિ. તું બે માણસને શીખામણ આપી શકે એવી છે. વળી ઘરમાં પણ મારા કરતાં મૈને તું વહાલી છે. પણ તું સહેજ જ્યાં ત્યાં કોઈ વખત પરાયું આદમી આગણે ચઢી આવ્યું તો તને એવી કટવ પડીછેકે હું જ્યાં બેઠી હોજી ત્યાં અગાડી આવીને ઉભીજ છે. જરા સમજ રાખ. આજ પીરસવાની તૈયારી કર, હું હાથ પગ ધોઈને આવું છું. (પછી રૂપવંતી હાથ પગ ધોવા બેસે. હાથ પગ ધોઈ આવેને નવનિધરાય સામું જોઈ) સાહેબજી ફરીથી કહું છું કે મારે કંઈ યુનોહ પડ્યો હોય તો તે ક્ષમા કરી જમવાને ઉઠશો, સેઠજી ઉઠશો?

નવનિધરાય—(આમ તેજ જોઈ ધીમીથી) તમને શું વારે ઘડીએ કહું, નથી સમજતાં?

રૂપવંતી—(મૂળદેવને) બાઈ મૂળદેવ તમે કંઈકતો કહો.

મૂળદેવ—(હસીને) કહ્યું છે કે.

ગીતી.

ક્યારે કહેવું જનને, કહ્યું વચન તે નહીજ ઉથાયે,
નહિ તો સચળું મિથ્યા, ફીકર ખોલી જીવને સંતાપે. ૧

(એ સાંભળીને)

રૂપવંતી—હાજી ખરું છે. પરંતુ તમારાપર વિશ્વાસ રાખું છું.

મૂળદેવ—ફિકર નહિ. ઓઓ એમની ફાઇને ત્યાં જમવાનું કહીને આપ્યા હશેજ. વળી ગઈ કાલની ઓઓને ઓકાદસીનો અપવાસ છે જેથી રસોઈ પણ જાડી થશે. તમે તમારું કામ આટલી લેઈ પછેથી નિરાતે બેસોતો કેવું સારું?

રૂપવંતી—વારંભ. (એમ કહી રૂપવંતી જલદી જલદી મનમાં બડબડતી જોઈ તો ખરી કંડિઆમાંનાં પાન તો સૂકાઈ નથી ગયાં. પછી તે લેવા જાય છે ને એટલામાં)

નવનિધરાય—હાં હાં !! પાન લાવશે નહિ. મારે પાનની આધા છે, કેમ ભૂલોછો.

રૂપવંતી—(જરા પગ પછાડીને) તમે બધી વાતે આનાકાની કરોછો. હવે તમારા કસમ કે આજે હું મોં ભણી કરું તો; અપવાસ કરું કની ?

નવનિધરાય—(હથીને) રાતનું જરા ચાંપીને લીધું હશે એમ જણાય છે, જેથી ભૂખ નહિ લાગી હશે. અમને જણાવવાને સાર અપવાસ કરે તો કરે, અમે કંઈ ના કહેતા નથી.

રૂપવંતી—આ પ્રમાણે તમારે કોઈ દિવસ અમને તેડવાં પડે માટે એમ કરોછો. વળી છેવટે ખેડાવાળીજ કરશે ? વારં.

નવનિધરાય—મારે આજ કાલ કરતાં ઘણાં વરસથી પાનની આધા છે. વળી પાન ખાઈ, અને મને વેહમ પેસી જઈ મારા શરીરને કંઈ નુકશાન થયું તો સૌને લાંચન લગાડું એ સારું નહિ. વળી કહ્યું છે કે.

ચોપાયા છંદ.

શીરા સારૂ આવક થાય, એ દુઃખ કેને જઈ કહેવાય,
માટે સમજો બાઈ રૂપવંત; તે માટે હું આજ કહંત. ૧
મન મોટું રાખીને કામ, કરશે તો મળશે વિધામ;
રાખો હૈડે મોટી હામ, મળશે ધાર્ધું સુંદર ધામ. ૨
સંસારીને ફિંકર સહૂ, સજ્જન સોખત કરશે કહૂ;
પ્રેમ પદાર્થ જગમાં બહૂ, એકા કી નથી જડશે સહૂ. ૩
ખોટી થાઓ નહિ તલમાત્ર, ખોટી નહિ તો ગળશે ગાત્ર;
અંદેશો નવ રાખી કાંય, જમવા જાઓ નંદોર જ્યાંય. ૪

(પછી)

રૂપવંતી—વારં સાહેબ, લાચાર છું. પરંતુ તમે આવ્યા સં-
મજી થઈને વેહેમ ભરેલું બોલો છો. વળી પાન આધારી કોઈને
નુકશાન થયું છે, એવું મારા અને તમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે
શું? મને મારા કસમ કે મારં નામ રૂપવંતી ક્યારે કે પાન ખ-
વરાવું ત્યારે.

નવનિધરાય—અહં! મેં મારા ખગ દિલોગ્ગન મિત્રની,
તેમજ કોઈ સેઠ સાહુકારના હાથની, તેમજ કોઈ સારી જગોએ
વાર તહેવાર ખેઠક થઈ હશે ને ત્યાં સામેલ થયો હોઈશ. પરંતુ
મેં કોઈ દિવસ કોઈના હાથની પાનની ખીડી આધી નથી. હવે
નસીયમાં તમારા હાથની પાનની ખીડી આવી સરજી હશે તો
કોઈ મિથ્યા કરતું નથી.

રૂપવંતી—સાહેબ, એ બધી જીકર છોડી દો. જેવું આદમી
તેવો વિવેક. હર કોઈ આદમી આંગણે ચઢી આવ્યું તો તેને
માન આવકાર આપ્યા વગર ચાલે નહિ, આગ્રહતો કરવોજ
જોઈએ. પરંતુ તમે જ્યારે કોઈ પણ વાતની મના કરો છો ત્યારે
પાન સરખું તો આપ્યા વિના કેમજ ચાલે. વળી જ્યારે તમે
કંઈજ પણ અમારા હાથનું લો નહિ, ત્યારે અમને એછું આવે
એટલુંજ નહિ પણ તમારા આગળ વરણ શંકર ઠગીએ, ઇત્યાદિ.
પાનની ખીડી તો તમારે લેવીજ પડશે. કોરે કોરા આવવું ને
જવું, એ આદમીનું તો જૂથણું નથી, પછી તો પોતાની મરજી.
તમે સમજી છો, કંઈ વધારે કહેવું પડે એમ નથી. તમે જ્યારે
મારં દુઃખસુખ સાંભળી આગળ તમે કહ્યું છે કે હું તમને અ-
શ્ધી રાતે પણ કામ લાગીશ તો તમે આ ઉપરથી શું ઉકાળશો
તે દેખાઈ આવે છે.

નવનિધરાય—એ વાતથી જરા દજગીર થવાનું નથી.

રૂપવંતી—વાહ! સાહેબ, તમે પણ રાજદરબારમાં ફર્યાદ
હશેજ તો તમે કહિં એવું દીકું કે કોઈ પાનની આનાકાની કરે.

નવનિધરાય—જેણે જે વાત અંગેથી દૂર કરીછે, તેને તે ફરીથી ઝેર કરતાં વધારે દુઃખન લાગે છે. વળી તેમ કરતાં તે અંગે લાગ્યું તો ખરેખર ઘણા દિવસનો ટેક મૂક્યો ઠરે, ને જીવને બળતરા કરાવે. વળી આ મારી પાસે મૂળદેવ તથા મનસુખરામ ખેડેલા છે તેઓ પણ હું પાન નથી ખાતો તે જાણે છે, માટે કંઈ ફિક્કર ના કરો. હવેનો જ્યારે હું આવીશ ત્યારે થઈ રહેશે. (આંખના આણસારામાં) આ પણ વીતવા દો. વળી જરા કહું (એમ કહી મૂળદેવ અને મનસુખરામ જરા દૂર જમીને) વાહ! તમે સમજી થઈ આ વેળા પેલા બન્ને જણા ખેડેલા છે, તેઓ મારી પાન ખાધાની સર્વસ્ત બિના જાણે છે તો હમણાં તમે મને પાન આપો ને મને મૂળદેવ કે મનસુખરામ ખાતાં દેખે તો કંઈ મારી બાકી રહે? વળી એ વાત તમે જાણો છો કે મારે ઘેર કે બહાર બાઈબાઈ વગરેમાં છાતી રહે? એટલુંજ નહિ પણ જાણે તો એમાંથી આ પરગામમાં મારાં માત પિતા તથા મૂળદેવ, મનસુખરામ તરેહવાર વેહેમ લાવી વિચાર ધારે, માટે તે વિષે કશું શામળભટે કહ્યું છે કે—

દાહરો.

સાહસ કામ કર્યા થઈ. હોય હર્ષનો નાશ;

દેખો એદ્રજાંતથી, કહે કવિ શામળદાસ. ૧

માટે ધરજાઓ અને માટા માટા વિદ્વાનો કહી ગયાછે, તે કંઈ ખોટું નથી.

રૂપવંતી—વારં ખરું છે, પણ આજે નહિતો જ્યારે?

નવનિધરાય—હજી હું એક બે દિવસ છું એટલામાં તો તમારું ને મારું બે ચાર વાર મળવું થશે, ત્યારે ગમે તો આખાંને આખાં પાન ખવરાવજો, હું ના નહિ કહું.

રૂપવંતી—આપની જીવી ઇચ્છા, પણ મને વચન આપો કે હવેનો જ્યારે તમારે ત્યાં આવીશ ત્યારે તમારા હાથની પાનની ખીડી ખાઈશ, તેમજ જમવા પણ બેસીશ.

નવનિધરાય—એમ વારું. (વિચાર કરીને) હો વચન છે. (રૂપવંતી પોતાનો જમણો હાથ ધરે છે ને નવનિધરાય તાળી ડોકે છે) હવે તમે ખુશી થયાં.

રૂપવંતી—હાજી, એમજ જોઈએ. (પછી બન્નેજણાં અસહજ ગોઝે આબ્યાં ને)

નવનિધરાય—જાઓ, જાઓ, રસોઈ તાઢી થઈ જશે. બિચારી નંદકોર ભૂખી છે. કહ્યું છે કે ભૂખ્યા વાણિઆને અને જમલા બ્રાહ્મણને છેડવો નહિ.

રૂપવંતી—ભાઈ, આખરે વાણિઆ મૂઝ નીચી તો નીચી, કેમ કરીએ ?

નવનિધરાય—ખુશીથી જાઓ. બન્ને બેનો તૃપ્ત થઈને જમો. સૌ મનનું કારણ છે, જમવા અવરાવવા કરતાં બાણસનું વેણ અને હેત વધારે છે.

રૂપવંતી—જાગંધુઃ. મારું મન જમવા જવાને નાખુશ થાય છે, તેમ તમારી પાસેથી નંદકોર નજીક જવાને પગ પાણ ઉપડતો નથી. વળી હું આ એક કહુંધું, તે એકે તમને તમારી ઉમરમાં કોઈ મારા જેવી દુખિઆરી સ્ત્રીનું દુઃખ સાંભળવાનો વખત આજ્યો હતો ખરો ?

નવનિધરાય—એવી વિધવા સ્ત્રીઓ દરરોજ રસ્તામાં સામી ઘણીઓ મળે છે. પરંતુ કારણ સિવાય તેની સાથે શા સાર વાત કરવી જોઈએ ? વખતે જ્યારે તમે વિધવા સ્ત્રીના મેળાપનીજ વાત કરો છો, ત્યારે કોઈ વખત ખાલખાલ થઈ હશે, પણ તે કામ જોડી; તમારી પેટે આવી રીત બાતથી વિધવા સ્ત્રીને શું દુઃખ પડે છે, તથા તેથી શું ગેર ફાયદા થાય છે, તે વિષે આ પ્રથમજ તમારીજ સાથે વાત ચીત થાય છે.

રૂપવંતી—વારું હશે. કહેવત છે કે સો વાર ગરણે ગાળીને પાણી પીવું. સમય તેમાંથી સમજો મેલ નીકળી જઈ પછી નિ-

મૈળ રહેછે. અર્થાત કોઈ મોટું કામ જેની સાથે આરંભવાનું કરીએ, ત્યાર પહેલાં સામા ધણીના ગુણદોષ તપાસવા. ગુણદોષ કંઈ એકજ વાતમાં તપાસાતા નથી. પરંતુ તેને જેમ જેમ વધારે સમાગમ થતો જાયછે, તેમ તેમ એક ખીજની ત્યાજ જણાઈ આવેછે. પછી તેમાંથી માણસને અનુકૂળ પડે તો તેઓ એક ખીજ પોતાની ગુપ્ત ધયા ગમે તેવી વાત કરવાને નાઉમેદ થતા નથી. એથી અંતે વૃદ્ધિ થઈ જસ પામેછે. પ્રથમથીજ હમારતનો પાયો મજબૂત બાંધીએતો સાધારણ તરીકે કહીશું કે તે વધારે દિવસ ટકશે. તેમ આ સંસારમાં હરકોઈ જાતનો એક બિજા સાથે લાંબો સંબંધ બાંધવો હોય તો પ્રથમ આ મૂળ છે.

નવનિધરાય—તમારી વાત કમૂલ કરેછું. પરંતુ તમારે શા કારણથી કહેવું પડ્યું?

રૂપવંતી—સહેજ. તમે અને હું હજી સૂઝી વિધવા સ્ત્રીના દુઃખની વાત કરીએ છીએ. તમે તેને ટેકા આપતા જાઓ, તથા તેમાં સઘળી થતી વાતનો ખુલાસો કરોછો. સઘળી વાત વિવેકની યાપછે. કોણ જાણે વખતે આ ભાઈ મૂળદેવ તથા મનસુખરામને કોઈ ખીજોજ વેહેમ આવતો હોય. પણ સઘળી વાતમાં સાક્ષાત ઇશ્વર સાક્ષીછે.

નવનિધરાય—એ શું બોલ્યાં? જાઓ જાઓ, રામનું નામ દો.

રૂપવંતી—કોઈનો પરમેશ્વર ગયોછે. (પરમેશ્વર સૌનો છે.)

નવનિધરાય—પરમેશ્વર કોઈનો જતો નથી, તેમ પરમેશ્વર દેખાતો નથી. ઇશ્વર નીરંજન નીરાકારછે. સાદું નડતું સૌનું જીએછે, તેમજ કરેલાં કર્મનો હમસાફ કરનાર તેજછે, અને સુખ અને દુઃખ આપનાર પણ તેજ છે. ફરી ફરીને આ ઉત્તમ મનુષ્યો અવતાર પૃથ્વી ઉપર આવવો દોહ્યોછે. પ્રભુનું જેટલું સ્મરણ કરવું જોઈએ તેટલું મનુષ્યથી પ્યનતું નથી. દુનિઆમાં

સઘળી ખુદરતી ચીજો તરેહ તરેહવાર બનાવી છે, જેનું આ દૂક વખતમાં બયાન થવું મુશ્કેલ છે. તેના ગુણનો પાર નથી, તેની લીલા અદભૂત છે, સારાંશ જ્યાં ત્યાં ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવી, દુઃખ પડેતો સહન કરી તેના કાયદાથી ઉલટું ચાલવું નહિ. ઇશ્વરે મોટા માં, મોટાં જે રત્ન આપ્યાં છે. તે આ તર્ફ શક્તિ અને અંગમાન એ હથિઆરો મોટાં બળવાન છે. જોણે કરી આપણે ભૂખ તરસ સાફ નડવું, પેહેરવા ઓઢવા રહેવા, સૂવા ધોવા વીછળવા ઇત્યાદિ કરેડો ખેસુમાર છે. હવે એ અથિઆરોથી માણસ માત્ર આ દુનિઆમાં કામ લે છે, તો વિચાર કરવો કે આ કામ સાફ છે કે ખોટું, આમ કર્યાથી દુઃખ થશે કે સુખ થશે જે સાફ છે તે પોતાના બાપનું. આદેહને જ્યારે એવાં હથિઆરોની મદદ છતાં જ્યારે દુઃખ પામીએ ત્યારે કેવળ મૂર્ખાઇ સમજવી. વેપાર કરવો પણ લાંબી નજરથી કરવો. તેમ કર્યા છતાં વખતે ધંધા નાખજો થઇ નુકસાન થયું તો સંતોષ રાખી કપૂલ કરવું, પણ હાર્યો જીગારી બમણો રમે તેમ કરવું નહિ. હરકોઇ કામમાં હિમત રાખવી. તેમજ ઇશ્વરપર એકાકિન રાખી રહેવું. ઇશ્વર કંઈ બોલતો નથી. પરંતુ તેના બાનામાં માણસને ઉપલાં હથિઆરો બખ્સીસ આપેલાં છે, જોણે કરીને માણસને ભાવ થઇ ભાવાર્થ સમજી લે છે. “ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણવું.” દાનતસાફ રાખવી, ઇત્યાદિ. ધર્મ શાસ્ત્ર અને મનુસ્મૃતીમાં એ વિષે વધારે લખેલું છે. ઇશ્વરે કાન, આંખ, નાક, મોઢું વગરે સુખ્ય પાંચ ઇંદ્રિઓ આપી છે, ને તેની સાથે બીજી પાંચ ઇંદ્રિઓ છે. અગિઆરમી ઇંદ્રિ મંન છે. જે કે તે સર્વનો રાજા છે. પરંતુ બારમી ઇંદ્રિ બુદ્ધિ (અકલ) છે, જેનાથી વખતે મન માંકડાની પેઠે ફૂદવા લાગ્યું તો બુદ્ધિને તુરત કામે લગાડવી કે તે તુરત સારી પાયરીમાં લાવી શકે. અસલથીજ ઉંચી સંગત કરવી, સારાં પુસ્તકો વાંચવાં, ઇત્યાદિ. સઘળું કહેવામાં વખત ધણો ગયો છે. માટે આ દેહને સારે માર્ગે જાણી જાણીને વાપરવાની છે,

અને જેમ બને તેમ સુખ આપવું. પારકાની દયા જાણવી, તેમાં પણ વિચાર કરવો, કુસંગ કે કુચાલ કરવી ઇલા શીખવવી નહિ. આ પ્રમાણે કરેતો હું મારી છાતી ઠોકરીને કહું છું કે માણસ સુખ પામે. આપણી વેહેમી માતમાં અને વેહેમી દેશમાં એ રીવાજ હજી પસરાયો નથી. જેમ જેમ વિદ્યા હૃત્તર ફેલાતો જશે તેમ તેમ માણસને સધળું સુખ મળતું જશે.

રૂપવંતી—(નવનિધરાયના કહેવાથી) તમારી વાત સાક અને પાક દાનતની છે. ખરેખર હું તેવાજ ધર્મથી ચાલું છું અને ચાલીશ. કોણ જાણે મેં પેલે અવતાર ઘણાં જાણુને દુઃખ દીધાં હશે કે આ અવતારમાં મને ઇશ્વરે ખરા દુઃખમાં નાંખી છે. તમારા કહેવા પ્રમાણે ચાલીએ તો બેશક સુખ પ્રાપ્ત થાય અને બિચારી લઘુ વયની બાળ વિધવાઓ દુઃખની જ્વલમાંથી છૂટે. ખરેખર મોટા પુન્યની વાત છે. પ્રાણજ્વલ ટુંકુ તેમાં તમે ને હું શું કરી શકીએ ?

નવનિધરાય—વળી તમે

શાદ્દલ વિકીડિત છંદ.

“ શાણાંછો વળી આપ વિધવા કંઈ, સર્વસ્ત વાતે બહુ;”

“ સૂધારે સુ કહાઢવા મન ધર્યું, સારી શિક્ષાથી કહૂ;”

“ જોતાં તો તમને વદૂ નયોં કર્યાં, એવાં કુડાં પાપ જો;”

“ જોતાં તો નથી દીધલા કપટથી, મુખે વદી આપજો.” ૧

“ હૂંનીઆં મહિં રૂપવંતી રૂપમાં, રત્નો તણી આણુ છે;”

“ સંસારા દિક ગુંણ નિધ ભરીતે, સૌને ખરું જાણુ છે;”

“ પાતાળે સ્વર્ગ લોકમાં હરધડી, સંભારશે ભૂવિશે,” (બે)

“ અર્ચાશે તુજ નામ હામ વિધવા, સ્ત્રી શાણી ચારે દિશે.” ૨

વળી પાંચ પકવાનની સાથે બત્રીસાં શાકાં અને તેત્રીસી રસોઇયે

હોય, પણ તે શું કામ આવે. એથી કંઈ પેટ ભરાઈ જતું નથી. પરંતુ જ્યારે પેટમાં આવે ત્યારેજ ઓઈયાં થાય.

રૂપવંતી—તમે મને જે જે રીતની ઉપમા આપોછે, તે તેને હું લાયક નથી. આ સમ્રાજી વાતચિત્તમાં જે સારો રસ્તો જડશે તે આવીશ. એથી જે કંઈ ફાયદો મળશે તેનો ઉપકાર હું ભૂલીશ નહિ. વળી તમારી મરજી પકવાન ખાવાની હશે તો પકવાન પણ મળી શકશે. તમારા કરતાં કંઈ ખીજી વધારે નથી. પરંતુ માન્ય કરી જમવાને રહી જાઓ તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—તમારી મરજી એમણે તો વિદ્યાસધાતીને મહા પાપી ઠીરું. વળી એક બેને ત્રણની રસોઈમાં ખીજ ત્રણ કેમજ સમાય. કદાપિ હમણાં એમજ હોય કે દસ વીસ માણસની રસોઈ થતી હોય તો તેમાં ત્રણ આદમી ચાલ્યા જાય, પણ આ તો પેલી કહેવતની પેઠે હવું કે એમાં અમને કંઈ નથી પણ તમારી કેડોને ભાર છે. એ કહેવત મને મારા પેલા મિત્ર બળભદ્ર નામના વિદ્વાન બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ કહી હતી. એથી વધારે કહું પરંતુ હમણાં અવકાશ નથી.

રૂપવંતી—નહિ જી ? કહેવા જેવું હોય તે કહેવું.

નવનિધરાય—(જરા હસતાં હસતાં) દુઃખ લગાડ્યો નહિ. જેવો પુર્ણાંમાનો ચંદ્ર પોતાના પ્રતાપ વડે કેવો નિર્મળ પ્રકાશેછે ? જેની ચંદની રાતની વખતે માણસને તેમજ ખીજ પ્રાણીઓને અતિ આનંદ ઉપજાવે છે. સ્વાતિક નક્ષત્રમાં બપોયે ચંદ્રની રાધની લેવાને કેવો આતુર થઈ એકજ દ્રષ્ટિથી નિહાળી રહે છે. તેમ, આ તમારા સુંદર વદનનો પ્રકાશ જેને આ વખતે જોઈલી ઉપમા આપીએ તેટલી ઓછી છે. પરંતુ તમારા નામ પ્રમાણે ખરેખર તમારું નામ પાડનારને ધન્ય (થેંક) છે. તમે ગુણ રૂપ વિદ્યામાં, બોલવામાં, વિવેકમાં ઇત્યાદિ. સઘળે વાતે પૂર છો. તમારા વદનના પ્રકાશથી અમે ત્રણે જણા અંખા થઈ પડ્યા છીએ, ત-

મારી વાણી એવી મધુરતા દર્શાવે છે કે તેના આગળ અમે ઝોલા ખાઈએ છીએ. તમારું રૂપ કોઈ દેવતી અવચ્છરા જેવું લાગે છે. કુંકામાં સંધળાં અંગનું વર્ણન કરવાને વખત મોટો જોઈએ.

રૂપવંતી—(ધણીજ નમનતાપથી) અરે સાહેબ, એટલી બધી ઉપમા અને ગુણને હું જરા પણ લાયક નથી. એમ કહેવું જોઈએ કે કાળજી કરતાં પણ મારું અંગ વધારે કાળું છે. મારા મૂખની વાણી એક આણુસમગ્ર નાદન બાળક જેવી છે. મારા વિવેક વગર તેવાજ પ્રમાણથી રહેલો છે. મારાથી લોક લાજથી બહાર નીકળતું નથી. વખતે મારે સાસરે જવું થાય તો આટલો (૧ હાથનો) મોટો લાજણે કાઢી જાડું ત્યારે વખતે છૂટાં ઢોર રસ્તામાં મળે તો તેની અડકડમાં બે શીંગડાં કે લાત પણ ખાઉં ખરી ઇલાદિ. મને આ વખતે અંગ્રેજ લોકોની રીત ભાત અને વિવેક ધણે યાદ આવે છે. તેઓનું સુખ જોઈને મારા મનને અતિ વિચાર આવે છે. તેઓ સ્ત્રી પુરુષ રસ્તામાં છૂટે છે કે બગલમાં હાથ મારીને જાય છે અને આતો સાધારણ રીતે કવચિતજ પોતાનાં સગાં કુટુંબી કે ભાઈ સાથે રસ્તે ચાલી જાય તો સહેજ લોકો આંગળી કરે, અને તરેહવાર વેહેમ આણે. હાય! હાય! ! શું આપણા ખરાબ લોક છે. શે કાળ આવ્યો છે; જ્યાં ત્યાં કુડાં કામ કરવાં જૂઠાં ખત બનાવવાં, કોઈને ઝેર દેવામાં, હથિઆરથી મારી નાખવામાં અને છાની રીતે કુકર્મ કરવામાં, આજના વખતમાં નર ઇલા નારી ચૂકતાં નથી. ખરેખર છાનાં કામથી તેઓ ધણાં હેરાન થઈ આમરના કડકા કરે છે. મેં મારે મુખેથી એથી વધારે કહેવાતું નથી, એવા દુષ્ટ લોકોનું ઇશ્વર કેમ ભલું કરતો હશે? ખરેખર હું મારા મનથી સારી રીતથી ચાલું છું ત્યારે વધારે ગોઠા ખાઉં છું.

નવનિધરાય—ત્યારે શું તમારે પણ તેવાઓની બુદ્ધિએ ચડવું છે?

રૂપવંતી—નાજી, એમ નહિ. જેમાં ઇશ્વર ખુશી રહે અને લોકમાં સારું નામ ગણાય તે રસ્તો લેવો.

નવનિધરાય—જે દુઃખ માણસને માથે આવી પડેછે, તે તેણે ધણા લાંબે મનથી ધીરજ રાખી સહેવું જોઈએ, પરમેશ્વર કંઈ માથે લેતો નથી, કોઈને તાવ આવે છે, ને મર્ણુ પામે છે, કોઈને વાયુ થવાથી કોઈને ગળફો ભરાવાથી, કોઈને ભીતર વ્યાથી થવાથી કોઈ લઢાઈમાં જવાથી કે પડવાથી, કોઈ જળમાં ડુબી જવાથી કોઈ ફાડીખાનાર જનવરને હાથ જવાથી, કોઈ ખાડી કે પર્વત ધ્યા કુંગરોના ચીરા ધસી જવાથી, કોઈને માથે મહાબ્યાથી તથા માથે રણુ (દેવું) થવાથી કોઈ પુત્રની સોઅનાથી ઇત્યાદિ ઘણી પ્રકારથી માણસ કોઈ પણ દુઃખ થવાથી મરી જાય છે. તમે હજી હયાત છો. તમે પણ અપવાસ કરવા માંડ્યા છે. આતમાને કળપાવવો એવું કંઈ ઇશ્વરના કાયદાની કોઈપણ કલમ રકમ કે ક્ષીપમાં કહ્યું નથી. તમારામાં સઘળા ગુણુ છે, પણ જેમ કાંઈયું ધોડું આખી પાયગાને નડે તેમ ધણા સદ્યુણુમાં એક દુર્ગુણુ હાણી પહોંચાડે છે. તમે દીર્ઘ વિચાર કરશો તો સહજ જણાઈ આવશે કે ખરેખર હું મારા શરીરને ખરા કારણ સિવાય વેહેમથી કાપાને દુઃખ આપું છું. આ વિષે આગળ ધણું કહ્યું છે માટે એવા ખોટા વિચારના ઉભરા મનમાંથી કાઢી નાંખવા ને કોઈ સારા કામમાં સામેલ રહો. ઇશ્વરે એમ પણ નથી કહ્યું કે સ્ત્રીનો ભર્યાર મર્ણુ પામે ધ્યા પુરૂષની સ્ત્રી મર્ણુ પામેતો તેની પછાડી દુઃખ સહેવું. નાની ઉમ્મરની સ્ત્રી ધ્યા પુરૂષ દૈવ્ય ગતિથી ભિન્ન (દેવ લોકમાં જવાથી) થાય તો સ્ત્રીએ ખૂણે ભરાવવું અને પુરૂષને ઘર કુકડ થઈ રહેવું, એવું પણ કહ્યું નથી. આ સઘળો ચાલ આપણીજ ખુરી માતમાં છે, ખીજી માતમાં એ પ્રકારે નથી. સંસાર સંબંધી સુખ લેવાને જીવાન અવસ્થા હોય તો શાસ્ત્રના ક્રયદાને અનુસરવું અને પછી તે પ્રમાણે ચાલવું. ઇશ્વર સૌને જીવતા સૂધી દુઃખ આપતો નથી. આ કળી કાળમાં જેવું કરે

તેવું ભાગવવું પડેછે. સઘળું સુખ પોતાની જીવીત હયાતીમાં છે. આપણી દયાળુ અંગ્રેજ સરકાર વિધવાઓને પડતાં દુઃખથી દૂર થવાને રાત દિવસ મેહેનત કરેછે. વળી જેમ તમે વિધવા સ્ત્રી થઈ દુઃખ સહોછો તેમ બીજી પણ વિધવા સ્ત્રીઓ દુઃખ સહોછેજ, તમે જ્યાં સૂઈ વેઢેમી મા આપ અને વેઢેમી માત્રમાં રહેશો ત્યાં સૂઈ બીજાં હજારો દુઃખ સહોશેજ. મને તમારી ઘણી સોચના થાયછે.

રૂપવંતી—(નીચું જોઇને ગરગર ગરગર આંસુ પાડેછે ને કહેછે) અરેરે ! પરમેશ્વર, મેં તારું શું બગાડ્યું. મારી નાની ઉમરમાં મને કોઈ પણ જાતનો ખરાબ વાવરો વાવો નથી તથા તેવો કુમાર્ગ લીધો નથી. હું નાદાન આવડી ઉમ્મરની છું પણ હું નાનીજ કહેવાઈ. મેં કોઈ જાતનું સુખ દીધું નથી. સરખી સહિયોમાં સાથે પણ દેવ દરસને બહાર ફરવા પણ નીકળી નથી, પુરૂષનું સુખ જોયું નથી. સારું કપડું પેરું નથી, વાર તહેવારે સારાં ભૂષણ સજી મેં દુનિઆનો લહાવો મેં મારા મનના ખરા ઉછાળાથી લીધો નથી. વગરે મેં કંઈજ જોયું નથી. મને પારકીનું દેખીને મારો જીવ જોવા રમવા ખેસવા ફરવાનો ઘણો થાય છે પણ શું કરે ? મારાં આણુસમજી અને મહાપાપી મા આપ આગળ અને લોકો આગળ કંઈ ચાલતું નથી, તમે જે જે વાત મને ઠસાવી છે, તે તે મારા મનમાં સારી પેઠે ઠસતી ગઈ છે, ને ઠસશે, વગરે તેથીજ હું મારા મનના ઉભરા કાઢું છું ને તમારી કેટલીક અદખ છોડી કહું છું.

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો, તમારું મન મારા વિચારને મળતું છે ખરું. ધીરજ રાખવી, દુઃખતો સતી દમયંતી અને રાજા હરિશ્ચંદ્રયે ઘણું વેઢ્યું છે.

રૂપવંતી—હાજી તે ખરી વાત. પરંતુ તેઓને તો ફરીને બ્રિગમાં થઈ સુખ સાંપડ્યું હતું. વિધવા સ્ત્રી મહામહા પ્રકારથી

પોતાના સ્વામીનાથ વગર દુઃખ કાડેછે, સ્ત્રીનું મન કોમળછે, જો કે તે પુરુષના પ્રતાપથી દિવસ ગુજરે છે. પુરુષ નહિ તો તે તરણા સરખી છે. જે સ્ત્રીને માથે પુરુષ છે તેને કોઈ જાતની હરકત નથી, તેઓ સંસારમાં સંસારી થાયછે. પરંતુ મારે તો કાળા પાણીની સળ કરતાં અધિક દુઃખછે, આ જીવવા કરતાં પરમેશ્વર મર્ણુ આપે તો વધારે સારું. નાની ઉમ્મરમાં થયેલી વિધવા પોતાની ખરી ભર જીવાનીમાં એક દિવસતો શું પણ એક પણ કેવા દુઃખથી કાડેછે તે હું હમણાં વધારે કહી શકતી નથી. પણ પાછળથી અવકાશ મળતે કહીશ. ભાતીલા સાલ્લામાં ધણી પ્રકારના રંગ હોય છે, તેમાં ગમે તેવા રંગનો છોટો પડે પણ તે કંઈ જણાતો નથી. પણ ઘોળા વસ્ત્રમાં હરકોઈ રંગનો છોટો પડે તો તે તુરત જણાઈ આવે છે, માટે એ તો મોટાની વાતછે, ને તે દુઃખ કંઈ ઓછું નથી. કાલે શું થયે તે કોઈ જાણતું નથી. જ્યારે સઘળી ઉમ્મર વિધવા વ્રત પાળી કાઢીએ ત્યારે સમજવું કે તરીકાર ઉતર્યાં, જ્યાં મૂઘી એ સઘળી વાતથી અધુરાં છીએ ત્યાં સૂઘી મનને સંતોષ આપી આપીને તથા લોકોનો ને ધરનો ડર રાખી કાડવાની છે. વળી તે કોણ જાણે કેટલી રીતથી ગુજરશે ને શું શું દુઃખ વીતશે, તે કહી શકાતું નથી.

નવનિર્ધરાય—કદાપિ ઇચ્છર કરવાથી આજેજ મરી ગયાતો મનની વાત મનમાં ને મનમાં રહી જશે. માટે તે હમણાં કહેતો સારું નહિ તો મને આજે ગદ કાલનો અપવાસ છે, અને ખીજો અપવાસ ભૂખથી વેઠવો પડશે. માટે જો તમારી નજરમાં મારી વાત ઉતરે તો આજે કહેા.

રૂપવંતી—(આંખના આણસારામાં આ પેલા મનસુખરામ ને મૂળદેવ છે) ફિકરના કરો હું કોઈ ખીજો પ્રસંગે કહીશ.

નવનિર્ધરાય—તમે કહેવાને કદાપિ આ ભાઈ મૂળદેવ તથા મનસુખરામની લાજ રાખતાં હશે, પણ તેઓની કંઈ ફિકર નથી.

જેમ તમને તમારી નંદકાર વહાલી છે તેમ એ ભાઈયો મને વહાલા છે. વળી તેઓ મને ઘણા કામના છે, દેખાઈતું જ છે કે આ તમારી ને મારી થતી વાતમાં કેટલા મદત લાગે છે. તમારી મરજી હાલમાં કહેવાની ન હોયતો પછી કહેજો. હવે અમને અમારે ઠેકાણે જવાની રજા આપો તો ઘણું સારું, ઘણી વાર થશે તો ગમે રાજની પેઠે મને કોઈ બાળતું આવશે, એટલું જ નહિ પણ પ્રીતી અન્ને આવવું ભારી થઈ પડશે. તમારી તૈયાર થયેલી રસોઈ તાઠી ટમ થઈ જશે. શું કરવાને મારે છેડો ઝાલી રહ્યાં છો? તમારી ને મારી થતી પ્રીતિ છે તેમાં વધારે થશે કંઈ ઘટાડો થવાનો નથી એ નખી જાણવું, તેમજ ઘડી પળની ખચર નથી, વળી એમ પણ નહિજ કહેવાય કે આ થતી પ્રીતિ હઠમેશાં રહેશે.

રૂપવંતી—હાય! હાય!! શુકનમાં એશું બોલો છો.

નવનિધરાય—હું કંઈ પરમેશ્વર નથી કે મને ઘડી ઘડીની ખચર હોય. વળી આગળ કહ્યું છે કે, જ્યાં સૂઝી પકવાનની પી-રસેલી (ખાવાની) થાળી જમ્યા નથી ત્યાં સૂઝી તેમાં કેવી મિઠાશ રહેલી છે, તે કહી શકાતું નથી. માટે ડૂંગરા દૂરથકી રળિઆ-માણા સારા.

રૂપવંતી—(દલગીર ભેર) અરે ચતુરના રાય? તમે એક પછી એક કેવા અધરા અને ગોણ શબ્દોથી વાત કરો છો. તમને મારે જવાબ આપતાં કોઈ બારી જડતી નથી.

નવનિધરાય—(જરા હશીને) અંહ! સ્ત્રીને સ્ત્રી ચરીત્રની બારી સોધતાં કંઈ વધારે વખત જોઈતો નથી, તેમ ચતુર સ્ત્રી સધળી વાતે પહોંચેલી હોય છે.

રૂપવંતી—જરા મહેરબાની કરીને કંઈકતો કહો.

નવનિધરાય—કોઈ કૂવાની કોઈ તલાવની અને વધારે પનથંટના ધાંટની.

રૂપવંતી—જાઓ, મારી મસ્કરી થું ક્યા કરાછો? હું સમજી.

નવનિધરાય—થું. કોઠો બળી ગયો છે? કે હું તમારી મસ્કરી કરું.

રૂપવંતી—(નીચું જોઈ જીંચું જોઈને) હશે. આડા બોલનારને ક્યાં જાણીએ. વળી તમે ડૂંગરા દૂર થકી કહો છો જે કે તેનો ખુદાસો કરવાને રહેલી અપવાસની વાત જોડે એ ખીજ વાત ચાલશે. વળી તે જ્યારે તમે તમારે મુકામેથી જમીને આવશો ત્યારે તે કરવી પડશેજ.

નવનિધરાય—સઘળી મળી કેટલી વાતોનો નિવેડો કરવાનો છે. તે તમને યાદ છે.

રૂપવંતી—હાજી.

નવનિધરાય—કહી બતાવોને જોડું.

રૂપવંતી—પ્રથમ અપવાસની ખીજ તમે પાન નથી ખાતા તેની ને ત્રીજી આ છેલ્લી ડૂંગરા દૂર થકી રણિઆમણા સારા તેની.

નવનિધરાય—(હસીને) ખરેખર તમારી યાદ શક્તિ વધારે સરસ છે. વળી સ્ત્રીનું મન પુરૂષના કરતાં કોઈકોઈ વાતમાં ખરાખર સ્થિર હોય છે. વાહ! તમને કેવું યાદ રહ્યું છે? તમારી ચતુરાઈ અહીંઆંથીજ જણાઈ જાય છે. તમે યાદ રાખજો કે જ્યારે હું મારે મુકામેથી જમીને આવે આવીશ ત્યારે અનુક્રમે વાત ચલાવીશું; હવે હું જઈ છું.

રૂપવંતી—બસ એટલુંજ?

નવનિધરાય—હસ્તાં? રંગનાં તે કુંડાં કે ચટકાં.

રૂપવંતી—જેમ આપ ધારો તેમ, પરંતુ અત્રે ક્યારે પધારશો.

નવનિધરાય—હું અત્રેથી જોયો જઈશ તેવો સ્નાન કરીને જમીશ, પછી જરા મારાં માત પિતા પાસે બેસીશ; વખતે તેઓ

કંઈ કામ કરમાવે તે કરવું પણ પડે. બાદ પરવારીને તમારા તરફ આશરે બાર ઉપર ત્રણ વાગે આવીશ.

રૂપવંતી—મને તો જરાએ એન પડશે નહિ.

નવનિધરાય—કંઈ નહિ, તમારે અમારે શું એવડી ધણી મોહાબત થઇ ગઇ છે કે નહિ ગમે ? જીવને સ્થિર રાખવો. તેમજ નંદેકારને કામ કરવામાં મદદ કરવી તેમજ ધરડા ડોસાની ચાકરીમાં તથા ધરના બીજા કામોમાં હાજર રહેવું. આતો સહેજ પ્રીતિ બંધાય છે. હજી કંઈ ? જીવ મોટો રાખવો.

રૂપવંતી—હા જી ખરું છે. વળી જીવ મોટો ન રાખ્યો હોય તો ખરેખર આ અંગને કેટલું વિષ્ણુ હોયજ.

નવનિધરાય—ફિકર નહિ, સહેવું જોઇએ. તમારી સારી નેકાથી તથા તમે જે કંઈ ચીજ ધારી હશે તે ઇશ્વર કરશે તો થોડા વખતમાં બની આવશે.

રૂપવંતી—તે શું ?

નવનિધરાય—તે હમણાં કહેવાનું નથી, હમણાંતો જાઉં છું. પછીથી, હવે આજની સાંજ અને આવતી કાલનો દિવસ મુલાકાતનો છે.

રૂપવંતી—મારું નસીબ, તમે શું કરો.

નવનિધરાય—ખુશીથી ઝટ ઝટ પોતાના કામથી ફારેગ થઇ મારી આવવાની રાહ જોઇ બેસી રહેવું.

રૂપવંતી—વારં જી સાહેબ.

નવનિધરાય—હું જાઉં છું.

રૂપવંતી—અને વેહેલા પધારશો જી.

નવનિધરાય—ધણું સારું. (પછી નવનિધરાય, મૂળદેવ ને મનમુખરામ પોતાને માર્ગે પડે છે.)

પ્રકરણ ૭ મું.

રથલ રાજમાર્ગ.

નવનિધરાય—મૂળદેવ—મનસુખરામ—એઆનો સંવાદ.

નવનિધરાય—(મૂળદેવને) કેમ ભાઈ, આજે તમને ધણા ખોટી કર્યા છે માફ કરજો,

મૂળદેવ—મિત્રના કામને વારતે તથા પરાપકારના અર્થે પેહેલું આગળ પડવું જોઈએ.

નવનિધરાય—તમારા વિવેકમાં કંઈ કસૂર હોય. વળી મહેરબાની કરીને બાર ઉપર ત્રણ વાગ્યાના સુમારમાં આજને ઠેકાણે જરૂર પધારવું.

મૂળદેવ—ધણું કરીને તો આવીશ.

નવનિધરાય—ઠીક સાહેબ.

મૂળદેવ—સાહેબજી. (પછી મૂળદેવ તથા નવનિધરાય ને મનસુખ છુટા પડી પોતપોતાના મુકામે જાય છે. પછી રસ્તામાં નવનિધરાય અને મનસુખરામને વાદ વિવાદ થાય છે.)

નવનિધરાય—(મનસુખરામના સામું જોઈને) ભાઈ આપણે જલદી જલદી ચાલો. રૂપવંતીને નંદકોર તો જમવા ખેસી ગયાં હશે. આપણે પણ જલદી જલદી ખેસી જઈએ. ક્યારનાં ઘેર વાટ જોઈ ગયાં હશે.

મનસુખરામ—ખરસ્તાં? પરંતુ તમારો પરવાર રૂપવંતીને ત્યાંથી આવ્યો નહિ.

નવનિધરાય—મેં તો જમવા જવાની ધણીએ હતાવળ કરી પણ તમેજ વધારે લંબાવ્યું.

મનસુખરામ—(ગોંઘાટથી) જેવી તે તેવા તમે તેમાં તે કંઈ બાકી રહે. જ્યાં એકના એ ને બેના ત્રણ થયા ત્યાં શું કહેવાનું રહ્યું. ખીચું કંઈ સૂત્ર નહિ કની? જેમનું બાણ માર્કું તેમ ખરું, પણ અવળું બાણ માર્યાથી પોતાને શું દુઃખ થશે તેની કંઈ તમને સૂજ પડેછે?

નવનિધરાય—તમારાથી જરાએ ચૂપ રહેવાયું? બિચારી નંદેકારને રાવું પડ્યું તે મને ઘણું સાહેછે.

મનસુખરામ—હા બાઈ યાયસ્તાં; અંતરનાં માટે તમને કંઈ ઊંચી જાતના દાગીના બતાવ્યા હશે, જેથી તમારો જીવ બળે ખરો, હું તમારી સાથે સાંજનો આવનાર નથી.

નવનિધરાય—(ચોરડાબંધને) તમને કોણે કેહ્યું મોકલ્યું હતું કે તમે મને સવારના પોહારમાં મળજો. સાધારણ રીતે તમારું ને મારું બિયુ થયું થયું. હવે તમારાથી આડાકાન કરીને જાગૈંતો જવાય ખરું. પરંતુ તમે એક તરફ મારા મિત્ર તથા બાઈ થાઓ છો તો તમારાથી દગો કરી જવું એ સાચું નહિ. હશે, તમારા કહેવાથી મને લાગે છે તો ઘણું પણ ખેર, તમે જલદી ઉઠ્યા તેથી સાચું થયું કે બિચારાં તે બન્ને બેનો નચિંતથી જમશે.

મનસુખરામ—જમે કે ન જમે, હું શું જાણું? તમે તેના ઘરના કોણ તે તમે જાણો.

નવનિધરાય—હું શું કોણ જાણું? તમને સાથે તેડી જવાનું મને ઇનામ આપતા હશે. ઠીક ?

મનસુખરામ—(બરાબર જવાબ નહિ આપતાં) હું તમારી સંગાથે ઘેર પણ આવનાર નથી. ગમે તે રસ્તે થઈને આવીશ. જેવી રીતે નંદેકારને રૂપવંતીએ રડાવી હતી તથા બે સારા આદમી વચ્ચે તેને હલકી પાડી હતી, તેમ તમે કરવા માગો છો. તમારાં સૌ પ્રેમ જાણુ છું. આવા કઠપામાં ઘેર બાઈએ તે પણ બળીને ખાખ થઈ જાય. નવનિધરાય તમે મારી સાથે વધારે જીકર ક-

રથો તો ખરેખર માસી ને કે માસાને કહ્યા વિના રહેનાર નથી. સંભાળીને બોલો ?

નવનિધરાય—(કાનતી બૂટી બાલીને) આજથી તમારા કસમ કે ગમે તેવું છાનું કામ હશે ને ગમે તો ભાઈ કે ખાસ મિત્ર હશે, પણ તેને સાથે લઈ જવાનો ધર્મ રહ્યો નથી. ભાઈ પોતે તમારા કૂળ ઉપર જશો કે શું ?

મનસુખરામ—તમારું કૂળ સારું છે તે હું સૌ સારી પેઠે જાણું છું. અમારું કૂળ નઠારું તે અમારી પાસે અસે રહે. અમે કંઈ ભૂખે મરવાના નથી.

નવનિધરાય—જેને ભીખ છે તેને ભૂખની ફિકર નથી. થોડા ઘણા તમારા ગુણ મને માલમ તો હતા. પણ કોણ જાણે કે પરગામમાં પણ માંકડો મસ્તી કરશે.

મનસુખરામ—(જોસ્સા ભેર) ચાલો ખસ કરો. આજથી મારું નામ દેશો નહિ, તેમ મારી વાત કોઈ પરાયા આદમી આગળ કાઢશો નહિ. વળી મારા વિના તમને ચાલે છે કે નહિ તે જણાઈ આવશે. મારી સાથે હવે કોઈ જનતનું પણ સગપણ રાખતા ના. જે માણસ સ્ત્રી પાસે જતો આવતો થયો, તેને પરાયા આદમીનું મોઢું ગમે નહિ.

નવનિધરાય—ઠીક હું જોવા તેવો પણ મારા ગુરૂનો દાસ છું. તમને સાથે તેડી ગયાનાં કૂળ તો મને સારાં મળ્યાં, તું માદ રાખ જે, મારા જોવા ભાણો ભાઈ તને ઝાંછો જડશે. વારું, ઇધર તને સારો રાખે. હે ઇધર !! શો સમો આવ્યો છે ?

મનસુખરામ—તેં ઠીક કહ્યું. પરમેશ્વરના આગળ તેં મને મારવો તાડ્યો. વાહ ! વાહ !! બહુ સારું કીધું અરે દુષ્ટ; તારા જોવા પાપી માણસ મેં કહિં ના દીડા. વળી આજ રાજ ધરમાં જન્મવાની પંગત પડશે. ને તેમાં તું હશે તો ગુરત ઉઠીને ખીણ ગમ

જામ પેસીશ. તારા વિધાય હવે મને કેમ પડે. તું ભાઈ છે તો ઠીક, પણ મને એ પૈસાનું કાળીયું (અપ્પીણ) લાવી ગોઠાળીને પા કે, પછી તને મારી તરફનો જે કંઈ ડર હોય તે જાય.

નવનિધરાય—આહા !! શું તારા મૂર્ખાઈ બરેલો વિચાર છે. ચલ હવે રસ્તો કાપ અહીંને અહિં સાંજ પડી જશે. જરા વિચાર કર. હું તને એવું બુંડું કર્મ કરું? નવનિધરાય કેવા ગુણનો ને કેવા સ્વભાવનો છે, તે તું જાણ્યા છતાં મોઢેથી આવો ઉચ્ચાર કરે છે તે તું કયે અવતારે ભાગવીશ. તારી કેટલીક નકારી વર્તણૂક હતી તે સધળી દૂર કરાવી નિશ્ચળમાં ધાલ્યો. હવે તું ભણી ગણી ડાહ્યા થયો ને નોકરીને પામ્યો. વાહ ! તેં મને શું મોઢાંધનું માન આપ્યું છે? કાળના આગળ કોઈનું ચાલતું નથી. હે પરમેશ્વર !! તોં આની મતિ કેમ ફેરવી નાંખી છે? વળી મનસુખરામ તારી બુદ્ધિ આવીને આવી રહેશે તો આગળ લોકોનાં કેટલાં ખાસડાં ખાશે. જરા સમજ. તમે ભાઈ, જ્યારે દેશ પરદેશ વેઠશો; વખતે કોઈની ગાંડ પણ ઘાશો; વખતે ભૂખ્યા રહેશો, ઇત્યાદિ. બહુ પ્રકારથી સમજશો ત્યારે જરૂર માલમ પડશે કે નવનિધરાયનું કહેવું ખરું છે કે નહિ તથા જે કહેલા શબ્દો ખરાબ કે ખોટા. તે સધળાનો પરતાવો કરવોજ પડશે. હું તારા આગળ તારા જેવો નાદાન યાજ્ઞ એ મને છાંને નહિ. હશે જે થયું તે ખરું. હું તારા નાદાન અને અણુસમજી પર કંઈ લાવતો નથી.

(આવું સાંભળવું જોઈ મનસુખરામે નીચું ધાલ્યું ને નવનિધરાયથી દૂર પડી એક શે-હેરી તરફ અભિલેખો આલેખો, તેમ નવનિધરાય પણ પોતાને ઠેકાણે આલેખો.)

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્થલ—પ્રેમચંદ ગાંધીના વાડો.

કાશીવિશ્વનાથ—(નવનિધરાયના પિતા) ને નવનિધરાયના સંવાદ.

કાશીવિશ્વનાથ—(નવનિધરાયને જોઈને) ભાઈ નવનિધરાય, આજ એ દિવસથી તમારા મગજમાં ભારે પવન ભરાયો છે. તમારે બહાર ભટકવું, પરગામમાં જરા પગ વાળીને બેસવું તો શું પણ જેની સાથે લઢવું, વાહ! (આંગળીની ચપટી કરીને) પુત્રજ ધણા હાંશીઆર દેખાઓ છો? હવે આપણને ઘેર જવાનો એકજ દિવસ છે. અમે શું શું કામ કર્યું, તે તમને જાણ પણ નહિ હશે. જેની તેની સાથે લઢવું; લોક શું જાણે કે નવનિધરાય પરગામ આવ્યા છે? જ્યાં ત્યાં અમારે તમારા સ્વાર્થાર્થે ઠોકરો ખાવાની છે. વળી તમે મનસુખરામને શા વાસ્તે રાવરાબો વાડ? (એટલે)

નવનિધરાય—મેં ક્યારે રાવરાબો છે?

કાશીવિશ્વનાથ—એ પેલા એક અંબાઇદાસ નામના ગાંધીની દુકાને બેઠો બેઠ્યો રાયા કરે છે.

નવનિધરાય—તમે એને રાતો જાણો?

કાશીવિશ્વનાથ—મેં જાણો નથી. પરંતુ મને ઉડતી અંબર થઈ, અને તે ખરીજ હશે એમાં શક નહિ.

નવનિધરાય—ચાલો બાપા મને એ જ્યાં રહે છે ત્યાં લેઈ જઈ દેખાવો.

કાશીવિશ્વનાથ—(ધીમેથી) વાડ તે તો ઠીક, પણ આજ તમે બન્ને જાણા કાંઈ પણ જગાએ ભેગા થયેલા કે નહિ.

નવનિધરાય—હા બાપા; અમે બન્ને જાણા સવારના ૮-૯ વાગ્યાના એકઠાજ હતા. પરંતુ મેં મારે હાથે માર્યો હોય તો હું પ્રતિજ્ઞા કરું.

કારીવિશ્વનાથ—વારં મારે હમણું કામ છે. કામ કરીને આવવા દે પછી સૌ જાણશે.

નવનિર્ધરાય—ત્યારે તમે જોયા તપાસ્યા વિના મને શું કરવાને કહેછો ? મેં એની તરફનો જરા પણ ગૂનોહ કીધો નથી.

કારીવિશ્વનાથ—ભાઈ તું નાનપણથીજ લોકોનાં હારેણું લાવેછે. હવે મોટો થયો તો પણ તેમ કરવાને ચૂકતો નથી. તું ભણેલો કહેવાયો, બે માણસ તને ચાહીને ખોજાવે. તમારી લોકો બારણે વાત સારી કરેછે. તમારે એવું હોયતો એ પ્રમાણે ગામમાં કે પરગામમાં ઘટે નહિ. આજથી તમે વચન લો કે કોઈ દિવસ કોઈનું જરા સરખું પણ આજ લાવું નહિ. મનસુખરામને તમે હરેક પ્રકારે રોવરાવ્યો હશેજ કારણ કે તમારા કહેવા પરથી તમે બંને જણા સવારના ભિગા હતા જેથી તમારે કોઈપણ બાંધતપર ખટપટ થયા વગર રહી નહિજ હોય એમ હું નકી ધા-રૂં, તેનાં મા અગર બાપ એ વાત જાણે તો કંઈ બાકી રહેશે ? તેને સંગાથે તેડી લાવવો તે શું વહી ઝઘડીને એક એકનું હેતુ એવું કરવા ? વળી મેં તમને ના કહ્યું હતું કે એને સંગાથે લાવશો નહિ, પણ તે તમે માન્યું નહિ, ને આ કૃણ નિવડ્યું. “કહેવત છે કે,” ખાડો ખોદે તેજ પડે. તમે એને સાથે તેડી લાવ્યા ત્યારે હવે, મનસુખરામને મનાવી લાવો. એની સાથે કેટલાક દાગીના છે, આ શેહેર મોટાનું વિશાળ છે. આ કળી કાળના લોકોનો વખત છે. રખેને આણસમજથી કોઈ સમજીને તેડી ગયું ને તેમાંથી એનો જીવ ગયો તો આપણા શરીરવર એક રૂમટું નહિ રહે. તમારાં કોઈ રસોઈ કરી તમારી રહા જોયા કરેછે. જલદી જાઓ ને તેડી લાવો. વળી (ખીસામાંથી કાઢીને) આ મારી પાસે દસ વાગ્યાનો ટપાલમાંથી એક કાગળ મળ્યોછે, તે કેનો છે તે તપાસી તમારી પાસે રાખવો.

નવનિર્ધરાય—ઘણું સારું. (એમ કહી અંબાઈદાસ ગાંધીની દુકાન પૂછતા પૂછતા જાયછે ને ત્યાં મનસુખરામને ઉમિડા જોઈ

તથા તેનો ફિક્કો ચેહરો જોઇને તથા છાતીએ ચાંપી) તું મારી સાથે ચાલ, આપણે બન્ને જાણા સાથે ધેર જઇએ. તું આવો સમજ્યુ થઇને ગાંડાં કાઢેછે. વળી તું અને હું જુદા છીએ! તારા પેટમાં હું બળું ને મારા પેટમાં તું બળું. તને મારા પોતીકાના કસમ છે. તું મારો ભાઇ હોય તો મારી સાથે ચાલ; બન્ને જાણા આપણી ફાઇને ધેર જઇએ. વળી મારા બાપાએ મને રસ્તામાં મળતાં આ એક કાગળ આપ્યો છે, તે તું હા કહે તો બન્ને જાણા ફાડીને વાંચીએ, જોઇએ અંદર શું બિના છે? (એટલે)

મનસુખરામ—જે હશે તે? મારે શું? મારે એનું કાંઈ કાંમ કે મતલબ નથી. તમે મારું આજે શરૂ શરૂ લાહી બળાવ્યું છે. મને કંઈ ગમતું નથી, તેમ તમારું બોલવું મને પસંદ નથી. તમને મારા વિના હજાર દિવસ ચાલશે. હવે તમારી મરજીમાં આવે તેમ ફૂદો, રમો, વાંચો, મરજી આપે તે કરો, બસ???

નવનિધરાય—(ધીમેથી) ભાઇ જે થયું તે થયું, મેં જન્મ મારી આ બધા મસ્કરાના બોલ જવા દે. વળી તને તારા માસા મળ્યા તો નથી? દેવ બાળ્યો હોય તો, તું મારો પ્રાણ પ્રિય દિલોબન ઇસ્ક મિત્ર છે, મને બરાબર કહે જો. મને વપ્પતે તેઓ પૂછેતો ઉત્તર આપવો સૂજે.

મસુનખરામ—તો; કહી વગર રહ્યો હોઇશ કે?

નવનિધરાય—(પોતાના કાનની બુટ્ટી મરડીને) તેં તો મારું પડે પડ બાળ્યું તો? (મનમાં) અરે પરમેશ્વર તારા સિવાય મારું કોઈ બેલી નથી. હે ઇશ્વર? તું એના રૂદિઆમાં ઉતર કે મને સાચે સાચૂ કહે. (એટલે)

મનસુખરામ—(હસીને) જા ભાઇ તારા જોવા થતો નથી. તમે ગમે તેટલા મને ચીડવો, લડો પણ તમે મારાથી વડા તેથી હું મારી બાજમાં આવ્યો છું.

નવનિધરાય—ભાઈ તું તારી કેવી રીતની લાજમાં આલ્યો છે તે મને સાચે સાચૂ કહે. મને હજી તારા બોલવા પર ઠંથુ પડ્યું રહેછે.

મનસુખરામ—તમે અને હું જે જગોએથી છૂટા પડ્યા, પછી તમે તમારે માર્ગે આલ્યા હું મારે માર્ગે આલ્યો, રસ્તામાં મને દુઃખ દાયક વિચાર આવ્યાથી, આ ગાંધીની દુકાને ઉભા રહ્યો હતો; એટલામાં મારી આંખમાં ઝળ ઝળીઆં આવ્યાથી તમારા ધૂઆનો એક પાડોસી જતો હતો તેણે મને પૂછ્યું કે, કેમ રૂએછે. ચાલ ઘેર, પછી મેં તેને ફરવી વાળીને કહ્યું કે સંહેજ મારે નવનિધરાય જોડે બોલવું થયું છે. માટે કદાપિ માસાને કંઈ ભાર્યું હોય કે, રખેને નવનિધરાય ને મનસુખરામને બોલવું થયું હશે.

નવનિધરાય—વારૂં, ફિકર નહિ. એ વગર કંઈ ખીજી કહ્યું હતું ?

નવનિધરાય—એટલાપરથી તો, મને બાપા એ હઝાર નહિ કહેવાનાં (વાનાં) કલાં જેથી તેમના કલા પ્રમાણે તને એક સાસ બેર તેડવા આવ્યોહું. સારું થયું કે તું મારા નસીબે મળ્યો.

મનસુખરામ—કેમ કરે, વઢવાડનું મોં કાળું. ચાલ ભાઈ ચાલ ? (એટલે બન્ને જણા ચાલે છે ને)

નવનિધરાય—એમ કેમ ભાઈ, વઢવાડનું મોં કાળું.

મનસુખરામ—બાકી શું.

નવનિધરાય—વારૂં ભાઈ, તારો પાશુ હમણાં વખત છે. લાચાર છું. કોઈ કાળે ફળ દાયકા ?

મનસુખરામ—જ્યારે થવાનું હશે ત્યારે થઈ પડશે. પાશુ હંમણાં મારે આહા !! શું લાગે ?

નવનિધરાય—ભાઈ તારે કંઈ પાશુ બાકી રાખ્યું નહિ. જે મનમાં આવે તે ભરડી નાંખવું. ઘેર જઈએ ત્યારે ત્યાં કોઈને

કહેતો ના. તું મારી ફજેતી કરે તેની તો ફિકર નથી. પણ પાપડી બાકતાં હમેળ બળી જાય, તે મોટું દુઃખ છે.

મનસુખરામ—હાં હાં હું સમજ્યો, ફિકર નહિ, નહિ, કહું. વળી છાનાં જવા આવવાનો ચસકો ઓછો રાખીએ?

નવનિધરાય—(કામ કાઢી લેવા મોટે) ઘણું સારું. આજથી તારું માનીશ. તું મારાથી ઘણો મોટો ને ઘણો ડાહ્યો છે.

મનસુખરામ—હું ડાહ્યો છું કે ગાંડો (મોડ) તે સૌ આગળ જણાઇ આવશે. મારું કહેવું ખરું છે કે મોટું તે પણ માલમ પડશે.

નવનિધરાય—ઠીક છે. હમણાં, રસ્તામાં શું માલમ પડવાનું છે? જ્યારે માલમ પડશે ત્યારે તમે જ્યાં હશો ત્યાં તને કાળોતરી લખીશું.

મનસુખરામ—(મોટે યુરસે થઇને) અરે મૂર્ખ તારાય, તમને કંઈ ખીજું કહેવાનું સૂઝ્યું નહિ. સવારના પોહારમાં કાળોતરીની વાત કાઢે છે? કાળોતરી ક્યારે ને ક્યે વખતે કોને લખાય. જરે જા? તમારા ભણ્યાને અને તમારા યુરને તેમજ ખીજા મિત્રોને એવ લગાડે છે.

નવનિધરાય—એસ બેસ. ભણ્યા તે ક્યારે જણાય.

મનસુખરામ—જ્યારે તમે કાળોતરી લખશો ત્યારે તમારું વજન જણાઇ આવશે. તેમજ તમને કહું છું કે મને તો શું પણ હરકાઇ વખત કોઇને લખવું પડે ત્યારે વિચાર્યા વગરનું લખવું નહિ. આ શીખામણ તમારી નોટ બૂક (ચોપડીમાં) લખી રાખજો. કોઇ વખત ઘણુંજ કામ આવે છે. “ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણવું.” એ કહેવત તમારા મનમાં ખૂબ ઠસાવી રાખજો. કાળોતરીનો અર્થ તમે ખરાબર સમજતા નથી. એટલા તમે મૂર્ખતા સરદાર છો. નહિ તો આવું વચન તમારા મૂખમાંથી નીકળે નહિ.

નવનિધરાય—ભાઈ, કાળી વાત હોય ત્યારે કાળોતરી લખાય; અને કોઈ મરી ગયું હોય તો તેની ચીઠી લખાય. સમજ્યા ?

મનસુખરામ—એ બધું ગંડાણ છોડી દો.

નવનિધરાય—ઠીક સાહેબ. તમારા મિત્રજને કંઈ વરી જાગે ?

મનસુખરામ—વારું, બસ કરો. મોં માં આંગળી ધાલવી છે ? કોઈનું ઘર આવ્યું ? પછી (ગુપ્ત મૂપ જાય છે)

પ્રકરણ ૯ મું.

રથલ—રઘુરામ ભટનું ઘર.

કાશીવિશ્વનાથ—મનસુખરામ. ધનલક્ષ્મી. (નવનિધરાયના માતા)

નવનિધરાય—રઘુરામ. (નવનિધરાયના દૂઆ)

છોટમ—રૂપનાથ કામનાથનો ગુમાસ્તો.

કાશીવિશ્વનાથ—(મનસુખરામ ને જોઈ) ભાઈ મનસુખરામ. (એટલે)

મનસુખરામ—હોં માસા.

કાશીવિશ્વનાથ—ભાઈ તું આવ્યો તો સારું કર્યું. તું ઘણો શણો ને સમજી છે. વળી તમારી લઢાઈ મઠી કે જરૂરી છે.

મનસુખરામ—અમારે બન્ને ને વઢવાડ હતી ત્યારે હતી. હમણાં કંઈ નથી.

કાશીવિશ્વનાથ—રસોઈનો વખત ક્યારનો થઈ ગયો છે.

તમારી માસી અને ફોંટ ક્યારનાં તળે ઉપર થાય છે. તમારા બન્નેમાંથી જે તે પેહેલું ઝટઝટ નહાઈ લો. (પછી)

ધનલક્ષ્મી—(મનસુખસમને) ચાલ બાઈ વેહેલો થા. કૂઆ પાસે નહાવાનું વસ્ત્ર હશે તે માગી લે.

મનસુખરામ—(કૂઆને) કૂઆ. તમારી પાસે નહાવાનું વસ્ત્ર (પોતીયું) છે, મારે નહાવું છે.

રઘુરામ—હા બાઈ, પેલી વળગણીએ સૂકવ્યું છે. તે તમે લો ને જલદી સ્નાન કરી લો.

મનસુખરામ—ઘાણું સાફ. (વસ્ત્ર લેધને નવનિધરાયને) બાઈ તમે પેહેલા સ્નાન કરી લો. તમારું કાળજીું ગરમ થઈ ગયું હશે તે ખસે.

નવનિધરાય—ગરમ પાણીએ નાહ્યાથી કંઈ કાળજીું ઠંડું થતું નથી. તે કરતાં જરા પાણી પીધું હોય તો બેહતર.

મનસુખરામ—(ધીમેથી) ત્યારે માગોની પાણી?

નવનિધરાય—વાહ! તું એ માથાનો મળવો. મારું પૂરે પૂરું કાટલું કરવાનું તેં ધાર્યું છે એમ જણાય છે. તું સમજ કે સવારના પોહોરમાં સર્વ માણસનો નરણો ફેરો હોય છે. તારા કહ્યા પ્રમાણે ચાલું તો ખરેખર કાળોતરી લખવી તો ક્યાં રહે ને ઉલટી મારી ચીઠી નીકળે. વાહ!! તેં મારે શું ઉપાય શોધ્યો છે?

મનસુખરામ—વારું તમારા મનને એમજ આવ્યું કેમ, પણ વિચાર કરે કે કોને મોઢેથી અપ શબ્દ નીકળે છે. તમે સાંસુતી મેશે વહુ ને સમજાવો છો તે હું જાણું છું. એ બોલવામાં તમે તમારી જાતેજ બનનાર છો, એમાં શક નહિ. વાહ! શું તમારી જુદિ. કપટી હોય તેજ કપટની ગત જાણે. મારા જેવા મિત્ર બંધુ તમને દુનિઆમાં ઓછાજ જડશે. તમારી વાત જગરે હુંજ ઠાંકું.

નવનિધરાય—વારં બસ કર. મેં કોઇની ચોરી હુસ્ત્યાઇ કરી નથી. જરા વિચારીને બોલ. છેકજ બાજવાન થાય છે?

મનસુખરામ—ખરી વાતમાં કંઈ નથી. પણ ભૂડાથી ભવાનીએ જા.સે.

નવનિધરાય—તું કંઈ લોક નથી, અને હું પણ લોક નથી. જમવાની તૈયારી કરો, હું સ્નાન કરી લેઉં છું; તું કંઈ ફિકર ના કર.

મનસુખરામ—તમે નહાશો, તેમાં મારે શું ફિકર કરવાની છે?

નવનિધરાય—(ઝટઝટ) નહાતાં નહાતાં કદી તને એમ હોય કે આજે છે તે બન્ને ને સાઈં ગરમ પાણી છે. ને તારા મનમાં એમ હોય કે દાઝા ઉપર લૂણ. મારે રમેને નવનિધરાય સમજા પાણી વડે નહાઇ લે, અને પછાડી મારે ટાઢે પાણીએ નહાવું પડે.

મનસુખરામ—(લાંબેથી માથું ધુણાવીને) તાહું પાણી હશે તો ક્યાં અહીંઆં સાસરું છે કે આપણને દુઃખ લાગશે. મારા હાથને પરમેશ્વર સદા સારા રાખે.

નવનિધરાય—(હસ્તાં હસ્તાં) મારા નહાતાંથી જો વધશે તે ખરું. નહિ તો વધારે કાળજી રાખવાને તમારા હાથ સામૂત છે.

મનસુખરામ—ફિકર નહિ. તમે જલદી જલદી જમી લો. સરકાર વાડે જવાનું મોડું થશે.

નવનિધરાય—તારા મનને તું સંતોષ આપજે.

(એટલામાં)

કાશીવિશ્વનાથ—(રસોઇ ખાનામાંથી નીકળી ચોકમાં આવી નવનિધરાયની અને મનસુખરામ રકઝક થતી જોઇ) અત્યારે ખરા રણ વખતે ક્યાં જવું છે. (નવનિધરાય સામું જોઇ) એવું તમારા તનતું અન્ને પરગામમાં કોણ આદમી છે. ત્રણ દિવસથી જરા પગ

વાળીને ખેસવું નહિ. (ઝીરડાઇને) ખબરદાર ! અત્યારે કહિં જતા. (ઐટલે)

મનસુખરામ—(કાશીવિશ્વનાથ સામું જોઇ) માસા, માસા, એએને આજે સાંજ સૂધીમાં કોઇ જગોએ જવા દેશો નહિ. (જવાબ નહિ આપતાં કાશીવિશ્વનાથ ઘરમાં જાય છે ને પછી)

નવનિધરાય—(મનસુખરામને) તું છાનો રહે. નહાતાં તું મને જ'પવા દેતો નથી તો તું મને જમતી વખતે શું ચીતાડશે, તે મને કંઇ સૂજતું નથી. હશે મારો ઇશ્વર તો છે ?

મનસુખરામ—પરમેશ્વર સૌનો છે. પણ સાચાપર કે જૂઠા પર; પરમેશ્વર ઘટ ઘટ વ્યાપી છે. ઘડી ઘડીની અને પળ પળની તેને ખબર છે. પાપનો ઘડો કોઇ દિવસે પણ ફૂટે.

નવનિધરાય—અરે પ્રભુ ! સવારનો જ્યારે તું મારી સાથે હતો ત્યારે સર્વતી સાથે કેવા મિઠા વચનથી વાત કરતો હતો. વાહ ! તારા ઢંગ. તું મને ખરેખર અમરથો કહેત કરવા ખેડ્યો છે. કોઇનો નિસાસો શું કરવા લે છે. શીવ ! શીવ ! ! શીવ ! ! !

મનસુખરામ—એ શું બબડા કરે છે.

નવનિધરાય—મારા દુઃખને વાસ્તે ગમે તે બબડા કરીશ; તેમાં તારે શું ? જ્યાં સૂધી મારો મનસુખ હતો ત્યાં સૂધી મારે મન સોળ આનાનો મનસુખ હતો ; પણ હમણાં મન દુઃખ છે. (એમ કહી ઝટ ઝટ પલાળીયું; વળગણી ઉપર નાંખી ને ઘરમાં જાય છે. પછી મનસુખરામ રના કરે છે. (ઐટલે)

રઘુરામ—(નવનિધરાયના સામું જોઇ) બાઇ તમારી જોડે મનસુખરામનું આસન નાંખજો.

નવનિધરાય—(ધીમેથી) રૂઆ તમે કહ્યું તે માથા પર ચઢાવું છું. પરંતુ મારે એતી જોડે બનશે નહિ. (ઐટલે)

કાશીવિશ્વનાથ—(ઉતાવળથી નવનિધરાયને) શા વાસ્તે નહિ બને ? એ જે દિવસથી તો મથુરાં પૂરી ગયો હતો. એટલા-

માં તમારું ક્યારે મળવું થયું ને ક્યારે લટવું થયું. તમને શું દુઃખ દીધું કે મનસુખરામનું આસન નાંખવાનું ના કહો છો ?

નવનિધરાય—મારે શું ? આ પાટલે ચોટશે.

કારીવિન્ધનાથ—જરા બેસો. એ સાંભળશે. (પછી નવનિધરાય ચૂપ રહી જાય છે ને સંધ્યા કરે છે.) (એટલામાં)

ધનલક્ષ્મી—(નવનિધરાયને) ભાઈ તમે જમી રહ્યા પછી મારું એક કામ કરજો.

નવનિધરાય—વાર માં પણ તે શું કામ તે મને કહો.

ધનલક્ષ્મી—હમણાં વસંત રતુના દિવસ જાય છે. સૂર્ય ધણો તપે છે, અને ઉષ્ણ લૂવાય છે. જેથી બારણે જવાનું સાંજ સૂધી માંડી વાળવું. તમે તથા ભાઈ મનસુખરામ તથા દૂઆ અને તમારા પિતા સૌ જમા પછી બેસો ત્યારે જેમાંથી માન ઉપજે એવું કોઈ પુરતક વાંચજો. પછી થોડો ધણો આરામ પણ લેજો.

નવનિધરાય—ધણું સારું. પણ મા આજે સાંજના ૪ વાગ્યા પછી બહાર ફરવા જવાની મને રજા આપજો.

ધનલક્ષ્મી—બહું સારું. (પછી સઘળા જણાઓ પોત પોતાને ભાણે બેસીને જમે છે.)

નવનિધરાય—(જમતાં જમતાં ફાંધને) ફાંધ. કંસારતો ખાંડના ખૂરા કરતાં પણ આલે થયો છે. ગળપણમાં પણ કંઈ કાચાશ નથી. આ સઘળાં જમણુ મુખે રસ રહી જાય તેવાં થયાં છે. (મનસુખ સામું જોઈને) કેમ મનસુખરામ ? (એટલે)

મનસુખરામ—હાજી ખરું કહો છો. વળી તમારે એટલી શું હુંડીઓ શીકારવી છે કે જમવામાં ઉતાવળ કરો છો. ઉતાવળ કરશો નહિ. કોઈ તેડવા આવનાર નથી. ચપટ બેસીને ધીમે રહી લેવા કરો.

નવનિધરાય—(ધીમેથી) ભાઈ એટલું કઠોરાઈથી શા વાસ્તે

બોલો છો. હમારે કંઈ ગળા સૂધી જમવું છે ? અમારું પરગામમાં આ દુઃખાના ધર સિવાય કે મારા મિત્ર મૂળદેવ સિવાય બીજું કોઈ પોતીકું નથી. તો તો ઘણી તાણ બૂછમાં કોળીઓ ભરી જત ? (આવું સાંભળી જમવા બેઠેલાં સઘળાં માણસ અડપડ હસી પડ્યાં. લાચાર, જ્યાં સૂધી અંદરનો પડદો મનસુખરામને દાખી રાખ્યો છે, ત્યાં સૂધી નવનિધરાય ને જોર છે. વળી નવનિધરાય મનસુખને) ભાઈ તમારું શું સુંદર બોલવું કે સઘળાંને ખુશ ખુશ કીધાં. આજે હું તમારૂં પર ખુરબાન છું. તમે માગો તે આપું, કંઈ કહો છો ? તમારા કરતાં હું કોઈ વસ્તુ વધારે ધારતો નથી.

મનસુખરામ—મારે કંઈ જોઈવું નથી. પરમેશ્વરે મને મારા ગરીબના ગળા માફક આપેલું છે, જેથી હું સંતોષ છું. તમે સૌ વરસના ઘરડા ડોસા થાઓ, પરંતુ હું એક માણું છું તે તમારે પાળવું જોઈએ.

નવનિધરાય—ફરમાવીએ જી. જલદી ઉઠ્યારો. ભાત દાળ અને આ સુંદર કઢી ઠંડી થઈ જાય છે.

મનસુખરામ—હું એટલુંજ કહું છું કે તમારે કદીએ મારાં ગતકડાં કરવાં નહિ. તેમ કોઈ ચાર સારા આદમીમાં મારી સાથે વિવેકથી બોલવું.

નવનિધરાય—એજ ની ? ખુશીથી માથે ચઢાવું છું.

મનસુખરામ—બહુ સારું. વળી એની સાથે એક કહેવાનું સંદેશજ છે તે પણ તમારે કરવું પડશે. પછી કંઈ નથી.

નવનિધરાય—સૌ વખત કમૂલ છું, ફરમાવો.

મનસુખરામ—(આંખના આણસારામાં) આપણે જમી રહ્યા પછી એકાન્તે.

નવનિધરાય—(માથું ધૂણાવીને) ઠીક. (પછી સૌ જમી રહે છે, ને નવનિધરાય તથા મનસુખરામ જમી રહી મેડી પર

ચઢે છે. અમોઢિયું બદલી બિછાનાપર પાનળી ખીડી કરતાં કરતાં)

મનસુખરામ—મારે માટે જે કઝક થઈ છે, તે વાત તમારે રૂપવંતી ને કહેવી નહિ. પણ મને તમારે પૂરે ભરેસો નથી કે તમે કહ્યા વિના રહેશો.

નવનિધરાય—તમે નકી કર્યું કે નવનિધરાય પડદો ફેડશે.

મનસુખરામ—હા નકી કર્યું.

નવનિધરાય—એ બધો કચરો જવા દો. તમને જે માઢે કહેવું તે બરાબર પાળવું જોઈએ.

મનસુખરામ—સૌ જણાશે.

નવનિધરાય—જરા ફિકર ના કરો. પણ મેં આજ રોજ રૂપવંતીને ઘેર બરાબર ચાર વાગે જવાનું કહ્યું છે. અને માએ તો મને ચાર વાગ્યા સૂધી ઘરમાં રહેવાનું ફરમાવ્યું છે, તો ચાર તો અહિંને અહિં વાગી જશે. તેમ થયું તો રૂપવંતી ને શું કહેવું તે મને સૂજવું નથી. તમે કંઈ કહેવાને શોધી કાઢો.

મનસુખરામ—તમારે એમજ કહેવું કે મારાં મા બાપ જે કામને સાર અત્રે આવેલાં છે, તે કામમાં મારી જરૂર પડવાથી રોકાઈ જવાયું માટે માડું થયું.

નવનિધરાય—અરેરે, છેકંજ જૂઠું?

મનસુખરામ—હસ્તાં. તમારે સાર મેં ગુમ રાખ્યું, તો તમે એવી નજીવી વાત પેટમાં નહિ રાખશો?

નવનિધરાય—મારે માઢે જૂઠું બોલવાની પ્રતિમા છે.

મનસુખરામ—ભાઈ સાહેબ? (ધીમધી) ત્યારે પોતેજ કહે ને કે, રૂપવંતીને ઘેર જાએ છો તે વાત પોતીકા મા બાપને નહિ કહેતાં, અવળાં બાનાં સમજવી તેઓને ઠગો છો એ તે જૂઠું કે સાચું?

નવનિધરાય—જેવી જેવી વાત. તમે જરા વિચાર કરશો તો સમજાશે.

મનસુખરામ—ભાઈ ગમે તેમ ખોલો. પણ જે કરવું તે ભોગવવું. તમારી સઘળી વાત ધર્મ રાજને ત્યાં લખાઈ ચૂકી. માટે હવે તમારે ત્યાંથી ઉગરવાને પ્રયત્ન કરવો. રૂપવંતી મારે તોલ સહેજ કરશે, તે ક્યારે કે તમે મારી કહેલી વાત ઉઘાડી કરશો ત્યારે, તે સમજી છે. તમે મને સાથે તેડી ગયા છો, તો તેને તમે એમાંનું કંઈ પણ જાણવું તો તમને કલંક લાગશે એમાં શક નહિ.

નવનિધરાય—ફિકર નહિ. આપણે ક્યાં તેની સાથે વેહેવાર કે ભાણું માડવું છે.

મનસુખરામ—મારે ફિકર નથી. પણ મધમાખ આખરે મધમાંજ લપટાશે.

નવનિધરાય—શું તમે વેહેમી માણસ છો. શીવ! શીવ!! શીવ!!! તમને તથા મને તેમજ મૂળદેવને જમાડવાને સારૂ રૂપવંતીએ શું આજો આગ્રહ કર્યો છે? પરંતુ જેને વાળી વાટ સામું જોવું નહિ તેને શું.

મનસુખરામ—એ સૌ મને ખતાવવાનું છે. તમારું લાગ્યું તમેજ ભોગવજો મારે કંઈ નથી. પણ આ પાનની ખીડી લો.

નવનિધરાય—તમે જાણો છો કે હું પાનની ખીડી ખાઉં છું?

મનસુખરામ—વાર. પણ મને તમારી આશા પડતી નથી કે તમે રૂપવંતી ને નહિજ કહેશો.

નવનિધરાય—તમે ફિકર ના કરો. તમને ઠપકો નહિ મળે તેમજ કહીશ.

મનસુખરામ—મને વચન આપો ને?

નવનિધરાય—(હાથ ઉંચો કરીને) લો વચન છે.

મનસુખરામ—(ખુશી થઇને) જો જો વચન આપ્યું છે, એ કંઈ નાની સૂની વાત નથી.

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો. હું તેવો છુંજ નહિ.

મનસુખરામ—ભાઈ, હું તમને સારી પેઠે ઓળખું છું. વળી મુંબઈ સૂરત, પુના, હિંદુસ્તાન ઇત્યાદિ ઘણી જગોએ તમે દેશાટણ કરેલું છે, જેથી તમે કોઈ વાતમાં કાચા નથી એ નકી છે.

નવનિધરાય—વારું ભાઈ. પરંતુ એ વિના કંઈ ખીજું રહી જતું હોય તો કહોની.

મનસુખરામ—જે ઘણો પેહંચેલો છે તે આપરે ઘણો લખાય છે. વળી તમે સૂરતની કડકની ટેળીમાં રૂધી હશે એમ લાગે છે, નહિ તો સવાલ ઉપર સવાલ કાઢો નહિજ.

નવનિધરાય—અરે અધીરા જીવડ ? તમને મારી તરફથી ઘણું દુઃખ લાગ્યું હોય તો માફ કરવું, પણ તમારા એવા બોલ છે કે મારા હરદયમાં ભાલોડાની માફક ભાકાય છે, જે કે તેમને વારંવાર યાદ આવે છે.

મનસુખરામ—મને તમારા ગુપ્ત બોલોમાં કંઈ સમજ પડતી નથી. ઘણું રખડેલા જેથીજ, અને વળી પેલું ને તેને એ બોલો છો; વાહ ? આપને એવુંજ ઘટે. તમારા આગળ અમે આપરની ખીસકોલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ? અમે તો ખૂંહા ભાઈ.

નવનિધરાય—તમારી મેળે ખૂંહા થતા હોને તેની આપર ને લાયક થતા હોતો હું ના નથી કહેતો. જેવી પોતાની ઇચ્છા ખૂંહા ભાઈ માર આડૂને કર સીધુ.

મનસુખરામ—વારું ભાઈ એમ તો એમ. (એટલામાં નીચે નજર કરે છે તો નવનિધરાયને પૂછતાં પાછું ફરીને) તમને કોઈ નીચે તેડે છે. (એટલે)

નવનિધરાય—(ઝટ ઝટ દાદરો ઉતરી પેલા માણસને) કેમ છોટમ. (એટલે)

છોટમ—તમને રૂપવંતી તેડે છે.

નવનિધરાય—અહીંઆં વધારે ઉભા રહેશો નહિ. (હાથની ચપટી વગાડી) જલદી જાઓ અને કહેા કે આવે છે.

છોટમ—ઘણું સારું. (છોટમ જાય છે) ને નવનિધરાય ધરમાં જઈ ધનજીમીને) માનુષી મારા વિહવાની વાતનું છેવટ શું થયું.

ધનજીમી—મેટા સહેજ વાંધો રહ્યો છે. તે હવેને ફરે રાખીશું.

નવનિધરાય—માનુષી કેટલો વાંધો પડ્યો છે.

ધનજીમી—રૂપીઆ રૂ ૧૦૦) સોનો વાંધો છે.

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો સૌ થશે. વધારે ગરજ ખતાવતી નહિ હવે હું બહાર જાઉં છું. મારે સાંજરે વાળું કરવી નથી. કદાપિ કલાક મેઠું પેહેલું થાય તો ફિકર કરતાં માં.

ધનજીમી—એ સૌ ખરું પણ પરદેશમાં ડોકનતી સાથે બઠવું નહિ. સારૂ નામ કાઢવું એમાં મોટાઈ છે. જ્યાં જાઓ ત્યાંથી તુરત સીધા સીધા ઘર તરફ વળવું.

નવનિધરાય—વારું માછ. (એમ કહી મનમુખરામને તાઢો પાડી તથા કેટલીક શીખામણુ દેઈને ઝપાટા બંધ રૂપવંતીને ઘેર જાય છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્થલ—રૂપનાથ કામનાથનું ઘર.

રૂપવંતી—નવનિધરાય. નંદકોર. (એ ત્રણેનો સંવાદ.)

નવનિધરાય—(બારણાનું કડું ઠોકીને) ઉઘાડજો.

(એટલે ધરમાંથી)

રૂપવંતી—જે હાય તે ઉભા રહેજો. (ધરમાંથી ઝટઝટ આવીને બારણું ઉઘાડે છે તો નવનિધરાય નજરે પડે છે. ને નવનિધરાય ને) વાહ! સાહેબ કેટલી દીન, ચાલો જાઓ અને ગદ્ય કાલે જ્યાં બેસ્યા હતા ત્યાં જઈ બેસો. હું બારણું વાળીને તમારી પાસે આવું છું.

નવનિધરાય—બહુ સારું. (એમ કહી નવનિધરાય ધરમાં જઈ ઝાલાપર બેસે છે. એટલે)

રૂપવંતી—નવનિધરાયની (સન મૂખ ઉભાં રહીને) બોલો સાહેબ કેમ આવડી દીન કરી.

નવનિધરાય—મારે મોડું થયું તેનું કારણ તમને શું માલમ હાય.

રૂપવંતી—નહિ સાહેબ જરા પણ મને ખબર નથી.

નવનિધરાય—વારું. હું તમને સમજાવું કહું છું. પણ છોટમ ધરમાં છે કે બહાર ગયો છે. વળી તમને મારે ત્યાંથી આવીને તેણે શું કહ્યું.

રૂપવંતી—એણે મને ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે, તમે જાઓ હું તમારી પછાડી આવું છું. વળી છોટમ એટલું કહી બહાર ગયો છે. તે ઘણું કરી હમણાં નહિ આવે.

નવનિધરાય—વારું ઠીક. એ ખિતા તમને કહેવા જોગ નથી. પરંતુ જ્યારે તમે મને પૂછ્યું ત્યારે મારે તમને કંઈ પણ

કહેવું જોઈએ તે આ જ્યારે તમારે ત્યાંથી ઉઠીને હું તથા મનસુખરામ ગયા ત્યારે રસ્તામાં મારે અને એમણે સહેજ બોલવું થયું. આજે હું જમીને આવ્યો છું. પણ પેટમાં બળીને આવ્યું થઈ ગયું છે.” અને પેટમાં મોટો ભાલ પડ્યો છે.

રૂપવંતી—ધીરજ રાખો. તમને શું વીધું તે મને કહો.

નવનિધરાય—મને મનસુખરામ અમારી થયેલી તકરાર તમારા આગળ કહેવાને મને ના પાડ્યું છે. માટે કહેવાને આવકો આજો છું.

રૂપવંતી—વધારે તો નહિ પણ તેમાંથી કંઈક સાર કહો.

નવનિધરાય—હું કહીશ, પણ તમારે કોઈને કહેવું નહિ વળી એ વાત જાહેરત થાયતો તમે તથા હું બન્ને જણા ફજેત થઈશું.

રૂપવંતી—હું કોઈને કહેનાર નથી. હવે તો વહાલામાં વહાલાને લાડકામાં લાડકા તમેજ છો.

નવનિધરાય—(જરા હશીને) વારું ત્યારે, તમારે મનને એમ આવ્યું ત્યારે કહું. (નવનિધરાય ગીતમાં કહે છે.)

ગીતિ.

“અધવચ રસ્તે મુજને, કહે મુજને જે વાત કરી છાની,”

“નહિ કહે શેતો થાશે, ફેકટ સાર સહેજ થશે હાણી.”

(એ સાંભળી ને)

રૂપવંતી—જ્યારે મનસુખરામ એમજ બોલ્યા ત્યારે તમે શું ઉત્તર આપ્યો.

નવનિધરાય—આ પ્રમાણે.

ગીતિ.

“શું કરવા વચ બોલ્યો, જે બોલ્યો તે મિથ્યા નવ થાશે,”

“અહિં નહિ થાશે કાંઈ, થાશે સઘળું હવે કહાં જાશે.” ૧

રૂપવંતી—જરા તમે તેને ધીમેથી કહ્યું હોત તો તમારે તેની સાથે જે બોલવું થયું છે, તે કદી થાત નહિ. તમે ગીતિ રીતિને પ્રીતિની વાતો જાણો છો. છતાં તમે એ આણુ સમજના માણુસ સાથે બગાડ કર્યો એ સાચું કાંઈ નહિ. પછી તમે સમજ્યો છો. વળી એટલેથીજ બસ થયું છે કે કંઈ અગાડી વધારે આલશ્ય.

નવનિધરાય—એ વિના ખીજી ધણું થયું હશે. પરંતુ, એ તમને મેં ટુંકામાં કહ્યું છે. તે સમજ્યો છે. તમારી તથા અમારી વાત એ જાણે છે, પણ ખીજને કદી કહે તેવા નથી. વળી તમે એક વાત કરજો.

રૂપવંતી—શું વાડું.

નવનિધરાય—તમારા તરફ વપ્તે મનસુખરામ કરતા કરતા આવે ને તમને કંઈ મારી તરફની વાતો પૂછે તો તમારે કહેવું કે હું કંઈ જાણતી નથી. વળી તમને એમજ પૂછે કે તમારે ને નવનિધરાયને ક્યારનું આળખાણ છે ત્યારે કહેવું કે મારા સાસરા તરફથી પીછાણ છે. તેમાં વળી એમજ કહે કે સાસરે પીછાણ હોય તો સાસરે વાત કરવી પીએરમાં વાત કરવાનું શું પ્રયોજન છે? ઇત્યાદિ. તેઓ તેમના મિત્ર મૂળદેવ જોડે મારે પીએર આવ્યા હતા. જે વપ્તે તમે સંઘળા આવ્યા હતા ત્યારે સાધારણ વાત કરતાં હતાં જે કે તે તમે જાણો છો. વળી રસોઇની તૈયારી હતી જેથી તમે બહારના આવેલા માટે તમને જમવા કહેવાનો વિવેક કરવો જોઈએ, મગર ખીજી કંઈ નથી.

રૂપવંતી—ધણું સાચું. તમારા આ બધા બોલવાપર નફી ક્યાસ થાય છે કે તમારે અને મનસુખરામને ધણી જાણ જાણ થઈ હશે. પછી તો તમારું મન જાણે.

નવનિધરાય—સાધારણ રીતે છે, નહીં.

રૂપવંતી—તમે બન્ને જાણાં સાથે ગયા હતા તે તમે સાથેજ ઘેર ગયા કે જીદા પડ્યા?

નવનિધરાય—રસ્તામાં બોલવું થયું બાદ તેઓ મારાથી છુટા પડી કોઈ અંબાઇદાસ વાણિયાની દુકાને ઉભા રહ્યા અને તમણે ત્યાં ભારે અક્ષી ઓચ્છવ કર્યો.

રૂપવંતી—તમે તો સીધા ઘેરજ ગયા હશે કેમ?

નવનિધરાય—હા. હું તો સીધા ઘેરજ ગયો. રસ્તામાં મારા પિતા મળ્યા અને મનસુખરામના રાવાની વાત મારા જતા અગાઉ કોઈ મારા કૂચા ના પાડોશીએ મારા પિતાને કહી. મને પિતાએ સાધારણ રીતે ઠપકો આપ્યો બાદ તેઓ તેમને કામે બજારમાં ગયા. પિતાએ મને કહ્યું હતું કે તમે તેને અંબાઇદાસ નામના ગાંધીની દુકાને રૂએ છે ત્યાંથી સમજવીને તેડી લાવો. પછી હું તેમને નાના પ્રકારનાં લાડ કરી મારી સાથે તેડી લાવ્યો. અને અમે બન્ને જાણા તથા ઘરનાં સૌ માણસો સાથે જમવા બેઠ્યા. જમતાં જમતાં પણ મનસુખરામનું મોઢું ઠાંક્યું રહે નહિ, અને તરેહવાર ગતકડાં કર્યા કરે.

રૂપવંતી—શાં ગતકડાં કર્યાં તેમને કહ્યો.

નવનિધરાય—હશે જવા દો. એ વાત હવે મને સારી લાગતી નથી. જેમ બૈરીઓ પોતાનો વિશ્રામ કૂવે કાઠે કે, ઝાડે અપટે જાય, ત્યારે એક બીજા સાથે પોતાના સુખ દુઃખની વાત કરે, તેમજ એ ભાઈએ તમારી અમારી વાત કરવાને મન ધર્ડું મને લાગ્યું કે રખેને કંઈ ભાષણું ફાડે, પણ તે સમજી તેથી સહેજ વાત કરી ચૂપ રહ્યા.

રૂપવંતી—એ વિના કંઈ મનસુખરામને બીજું તો કહ્યું નથી.

નવનિધરાય—ના કંઈ બીજું કહ્યું નથી. હવે જો તે કહેશે તો નહિજ ને કદાપિ કહેશે તો એઓએ જે નજરે નોંધું હશે તેજ કહેશે. તે તો મુસલમાનનું પાણી થોડું પીકું તોએ

વટલાયા અને વધારે પીધું તો એ વટલાયા, પીધું તે ના પીધું કેમજ થાય માટે હવે તો ફિક્કર નહિ કરતાં તે વાતને આડામાં નાંખી આપણે આપણી વાત કરીએ તો વધારે સારું.

રૂપવંતી—છોટમ. મારા ઘરનો ખાસ જાણીતો અને ધણા દિવસનો રહેવંદો છે. પરંતુ કોઈ પણ વખતે મતિ બગડે માટે ખરા કામ સિવાય ખીજને પોતાની વાતમાં બનતા સૂચી વધારે રોકવો નહિ. પછી ગમે તો સગો ભાઈ હોયતી? આટલી બધી વાત થઈ ત્યારે તમારેજ એએને સાથે તેડી લાવવા ન હોતા. વારું ફિક્કર નહિ, આજથી તમારે કાનની બુઝી આમળવી જોઈએ કે જે માણુમનો પોતાને ખરા વિધાસ નથી તેની સાથે પોતાની ગુમ વાત આપવી, એ કેવળ મૂખોનું કામ છે.

નવનિધરાય—તમારી વાત ખરી છે. આજથી હું (બુઝી આંલીને) કાન આમળું છું.

રૂપવંતી—તમને મારું કહેવું ખોટું તો લાગતું હશે પણ આગળ ધણું કામનું છે.

નવનિધરાય—ખરું છે. હું માન્ય કરું છું.

રૂપવંતી—ખરેખર એ બધી ખટપટમાં તમને ચાર વાગી ગયા હશે.

નવનિધરાય—હા, પ્રિય.

રૂપવંતી—(જરા હસીને) સાંજનું વાળું કરવાનું છે કે પતાવીને આવ્યા છો.

નવનિધરાય—એ વખતનું આવાનું એકી વખતે બને ખરું?

રૂપવંતી—ના તેમતો નહિ. પણ હમણાં તમે વાળુ કરીને આવ્યા છો, અને તે દરરોજના ધારા પ્રમાણે ખીજ વખતનું જમવાને પ્રથમનું પચી કેમ શકશે, તથા દૂધા કેમ કરી લાગશે.

નવનિધરાય—તમને પ્રયત્નથીજ કહ્યું છે કે મનસુખરામની ખટખટમાં મારાથી ખરાબર જમાયું નથી. તથા તમને આપેલા વિદાસ પ્રમાણે તમારે અહીંઆં આવવાનો વખત થયેલો હોતો જોઈએ એ કોળીઆ વધારે લીધા, ત્યાં એ શું? અને નહિ લીધા ત્યાં એ શું? ફિકરમાં સઘળું આધિયું બળી જાય છે.

રૂપવંતી—વારં ત્યારે, તમારે ફરીથી વાળું કરવા જવું પડેજ. વળી તમારે ફક્ત આવતો દિવસજ રહેવાનો છે, કેમ?

નવનિધરાય—હા હવે જે થાય તે ખરું. વળી તમારાં માત પિતા પણ પરમ દિવસે આવશે. વાહ! તમારે અમારે શું બેસવું આવ્યું છે?

રૂપવંતી—ફિકર નહિ. એટલા વખતમાં તમારે અમારે જે કંઈ વાત થશે તે ફરીશું. બાકીની જ્યારે ફરીથી ધધર તમને અને મને બેગાં કરશે ત્યારે થશે. વળી તમારા વીવાહ વિષે કેમ થયું.

નવનિધરાય—એ કામ પૂર્ણ થવાને સહેજ ફર રહ્યો છે. જોઈ મારા માત પિતામાંથી કોઈને ફરીથી આવવું પડશે.

રૂપવંતી—શું ફર રહ્યો છે, તે તમને ખબર તો હશેજ. મારે મને જણાવો તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—ફીઆ (૧૦૦) સ્થિત ફર રહ્યો છે.

રૂપવંતી—(ખુશી થઈને) હશે. હવે આ સઘળી થતી તથા થએલી સઘળી વાતો તમારા આનંદી પુસ્તકમાં લખી રાખશો.

નવનિધરાય—તે તમારે મને કહેવું નહિ પડે.

રૂપવંતી—ધણું સારું.

નવનિધરાય—આવતી કાલને વાસ્તે તમારે અહીંઆં મારાથી સો વથા અવાશે નહિ.

રૂપવંતી—કેમ વારં?

નવનિધરાય—આવતે રાજ મારાં મા તથા પિતા મારાં કોઈ મગાને ત્યાં જવાનાં છે, માટે વખતે તેઓ મને ફરમાવે તો મારે પણ જવું પડે.

રૂપવંતી—શિકર નહિ. પરંતુ તમને તમારી માએ અગર પિતા એ તમને સાથે લેઈ જવાનું કહ્યું છે કે બહાર બહારનું ?

નવનિધરાય—તેઓએ મને હજી સૂધી કહ્યું નથી, પણ ધારું છું કે કહ્યા સિવાય બાગ્યેજ રહેશે.

રૂપવંતી—શા સાર ત્યાં જવું પડે છે ?

નવનિધરાય—સગાં સહોદરને મળવા માટે, વળી પ્રીતી અંગે નહિ આવતાં બારે બાર કૌલાસપુર જવાનું બનશે. વળી કમેં મનસુખરામ પણ સાથે છે.

રૂપવંતી—શિકર ના કરો. તમારે, જો અહીંઆં ખરા અંતસ કરણથી રહેવાની મરજી હશે તો તમારાં માત પિતા તથા મનસુખ ભલે જાય. પણ એક એવા હૂનર શેઠી કાઢી શું કે તમને બધી વાતનું સુ ગમ પડે.

નવનિધરાય—એ વાત સાંભળીને મારા તો કાલના હોસ ઉડી ગયા છે. ખરેખર તમે કોઈ ઇલાજ શેઠી કાઢો તો તમને સ્થાપતી થઈ છે.

રૂપવંતી—(મનમાં વિચારીને) તમને કદાપિ સાથે લઈ જવાનું કરે તો તમારે આ પ્રમાણે કહેવું. મારે જો ખરે મિત્ર મૂળદેવ કહેવાય છે તેને ત્યાં ઉજરણી છે, અનિ તેણે મને ગઈ કાલનું જમવાનું કહી મૂક્યું છે. માટે હું તમારી સાથે નહિ આવતાં તમારી પછાડી સાંજનાં આવી પહોંચીશ, ઇલાદિ જરા સમજાવીને કહેવું.

નવનિધરાય—જરા પણ વાત સાચી હોય તો કહેવાને દરરજ છે, પણ જેનું મૂળમાં એ ઠેકાણું નથી તો તે કેમ કહેવાય ?

રૂપવંતી—જૂઠું નથી. મૂળદેવ મારે માઢે ગાંધ કાલે બડ-
બડ્યા હતા કે, એ ભાધને મારે કાલ સોરા જમવાને તેડવા છે.
વાસ્તે હું આશરે બાંધીને કહું છું.

નવનિધરાય—જ્યાં સૂધી મને માઢે ચઢી કહ્યું નથી, તેમજ
કોઈની સાથે ભાધ મૂળદેવે કહેવરાવ્યું નથી, ત્યાં સૂધી કહેવું એ
સારું નહિ.

રૂપવંતી—ખરેખર, શક પડવું કહેવાને ફિકર નથી. વળી
તમને તમારા માત પિતા કહેતોજ કહેવું.

નવનિધરાય—ઠીક છે. વળી એ વાત નવનિધરાયને મારાથી
પણ પૂછાય નહિ.

રૂપવંતી—તમે ફિકર ના કરો. હું અગાઉથીજ મૂળદેવને
ચેતાવીશ.

નવનિધરાય—ઠીક ત્યારે, તમારા ભરોસાપર વાત આવી
છે. વળી તેમ કરતાં કદાપિ સાંજનાં મારાથી નહિ જાંધ પહેાં-
આધું તો કેમ થાય ?

રૂપવંતી—તમે કંઈ રસ્તામાં બેઠ્યા નથી. આ સમજીું ધર
તમારું છે. માટે એકાદ દિવસ અત્રેજ સૈવાનું (સૂવાનું) કરજો.

નવનિધરાય—તમારી વાત એક રાહિ ગળે ઉતરે છે ખરી;
પરંતુ અંદરની વાત જાણનાર પ્રભુ છે. પણ (આંગળી કરીને)
આ તમારી બેન નંદકોરને કંઈ બીજો વેહેમ ઉઠી આવે, તેમજ
તમારાં આડોસી પાડોસી ને પણ વેહેમ આવે. મનસુખરામ તો
તજીજ જાણે કે ખરેખર ભાધ સાહેબ અચ્છા રંગમાં પડ્યા હશે.
રખેને કંઈ મારાં માત પિતા આગળ લવે તો માટું અંધર થાય.

રૂપવંતી—ધીરજ રાખો. તમારાં માત પિતા ખારેખાર જ-
વાનાં છે, એ વાત તમે મને અગાડી જણાવી છે. પરંતુ તેઓનું
આવવું આ રાજનગરમાં ડ્યારે થશે.

નવનિધરાય—ઘણું કરીને તેઓ એક માસ પછી આવશે.

રૂપવંતી—ઘણું સારું. હવે તમારી મરજી મુજબ કરો.

નવનિધરાય—તમારી ને મારી મરજીમાં તો એમજ આવે કે આપું વરસ આ ગામમાં ગાળીએ તો શું બોલું છે. પણ વિચાર કરો કે તે કેમજ બને.

રૂપવંતી—મારો કહેવાનો ભાવાર્થ તમારા બોલવાથી જુદો જ છે. ખીજું મારી બેન નંદકોરનો કોઈ પણ જાતનો વેહેમ નહિ રાખતાં તમારે ખુલાસા સાથે અત્રે જોડાવું રહેવાનું છે, તેટલું ખરા મુખ સાથે ગાળવું.

નવનિધરાય—તમારી વાત ખરી છે. પરંતુ મારા ધાર્યા, પ્રમાણે મારાં માત પિતા ભેગાં નહિ થવાનું તો શું કમમખતી ?

રૂપવંતી—હું નથી ધારતી કે તમારાં મા બાપ જોવા જાય તેવાંજ તુરંત કૌણસપુર જાય.

નવનિધરાય—ના તેમ તો નહિ પણ ત્યાં એકાદ બે દિવસ રહેશે ખરાં.

રૂપવંતી—બસ ત્યારે, પેટમાં હવું તેજ થયું.

નવનિધરાય—શું આજે તમે ખુશમાં છો ?

રૂપવંતી—મને જોઈને તમને દુઃખ પેદા થાય છે ?

નવનિધરાય—ના પ્રિય. ઉલટો વધારે ખુશી થાઉં છું.

રૂપવંતી—ઠીક ત્યારે. હવે કોઈ પણ જાતની અત્રે શંકા ન થશે ?

નવનિધરાય—એમ તો કેમજ ધરાય ? હજી સૂધી કોઈ જાતનું તમારે અમારે એવું કામ નથી થયું કે તેમાં કોઈને શંકા જાય. પણ ધરમાં તમે એકલાં તથા હું પરગામી, જોયી કશા કામમાં નથી તો પણ દુનિઆદો રંગી છે; સહેજ માથે આળ મૂકે.

રૂપવંતી—કંઈ ફિકર નહિ. જરા ન ડરો. જ્યાં સૂંધી તમારું ને મારું હૈજીં સાફ છે, ત્યાં સૂંધી જમ્ય મારે છે. વળી સારા કામનો ઇધર ખેલી છે. કોઈને આપણે દગો કરતાં નથી; તેમજ મારાં ધરનાં માત પિતા નથી એમ જાણી તમારી દયા આતર ધરમાંથી કંઈ છાનું આપી દેતી નથી. પરંતુ જે તે માટેથી વાતચિત કરું છું એમાં ઇધર સાક્ષી છે.

નવનિધરાય—એ ખરું છે. તમે હિમ્મત રાખો છો તેથી હું તમોને શાખાથી આપું છું. અને હજી તમે વધારે હિમ્મતવાન થાઓ, અને તમારા ધારેલા આકિનથી દિવસ ગુજારો, જેથી પ્રભુ તમારું સાફજ કરશે.

રૂપવંતી—જે થતાં થતાં થશે તે ખરું. હવે મને વધારે વિવેકના ખાડામાં નહિ નાંખો.

નવનિધરાય—વિવેકના ખાડામાંથી હજારો મનનાં ધાર્યાં ફળ મેળે છે. જે કહેવાનું છે તેજ કહું છું. વળી તમારા ધરમાં ડોસા તથા છોટમ વગરે જે કોઈ છે ને તેઓ ને કદાપિ એકાદ દિવસ રહી જાઉં અને જાણે તો શીવલે ?

રૂપવંતી—તમે નંદકોરની તો ફિકર કરશોજ નહિ. સૌ સૌનાં બિછાનાં જીદાં જીદાં છે; એટલે કંઈ ફિકર જેવું નથી.

નવનિધરાય—વારું.

રૂપવંતી—મેઝાપર મારા પિતાનો છત્ર પલંગ છે ત્યાં તમારું બિછાનું થશે.

નવનિધરાય—ઠીક છે, જે વખતે બની આવ્યું તે સંતોષ રાખી માની લેવું.

રૂપવંતી—કેમ ત્યારે હવે શું વિચાર છે.

નવનિધરાય—હું અત્રે ધણી વારનો આવ્યો છું. હવે મારે મુકામે જવું જોઈએ.

રૂપવંતી—તમે ધીરજ રાખો જવાય છે. આરણે હજુ છ બાબત છે.

નવનિધરાય—હું મારાં માતા પિતા પાસે જલસી જાઉં તો ઝટઝટ મારાથી પરવારીને આવશે રોજ તમારે આહિં અવાય.

રૂપવંતી—જવાય છે. તમે જવાનું નામ દોહો કે મને મરવા જેવું લાગે છે.

નવનિધરાય—તમે સમજી થઇને એવું ન બોલો, વધારે પ્રીતિમાં આપરે બમાડ થાય છે.

રૂપવંતી—હશે ? જેને થવાનો હશે તેને થશે. આપણને શું ?

નવનિધરાય—મૂળદેવ આવે તો તમને જે પેહેલાં વાત કહેલી છે તે તેને બરાબર કહી મૂકજો. વળી મૂળદેવ રાતના મારે ત્યાં બહુ કરી આવશે માટે તેને પણ બધી વાત કાને પડવી જોઇએ.

રૂપવંતી—ફિકર ના કરો. તમારી વાત તે જાણશે કે તુરતજ જામને તે જમાડવાનો આગ્રહ કરશે.

નવનિધરાય—કેટલાં ચરિત્ર ભેગાં થયાં છે વાર ?

રૂપવંતી—(મલકતે માઢે) કંઈ નહિ સાહેબ. (આડુ અવજી જોઇ) એતો એમજ હોય.

નવનિધરાય—પાણીના ભરેલા ખાડામાં પથ્થર નાંખીએ તો કોણ છંટાય ?

રૂપવંતી—તમારું કહેવું ખરું છે. પરંતુ તમે જવાની ઉતાવળ નહિ કરતાં કોઇ ખીજ વાત કરો.

નવનિધરાય—હા હા ખરી વાત. પેલી ડુંગરા દૂર થકી રજિઆમણા સારા. એ વાત પાછળ કહી ગએલા છીએ ન તે અધૂરી છે, માટે તમારી તેમજ ખુશી છે તો તેજ વાત માંડીએ.

રૂપવંતી—હાજી વધારે સારું.

નવનિધરાય—તમે વધારે સારું કહો છો. એ તો ઠીકજી. પણ તે વાત ક્યાં સૂધી કરી હતી તથા તે કેવી રીતથી તે સધળું થાદ છે કે અમસ્તાં ભરડયા કરો છો.

રૂપવંતી—પ્રથમ અપવાસની ચાલેલી છે. ખીજી તે સાથે તમારે પાનની બાધા છે તે તથા તેની સાથે ડૂંગરા દૂર થકી રજિ-આમણા સારા એ વાતથી રહેલું છે.

નવનિધરાય—ધાતું સારું. તમને બરાબર થાદ છે. (પછી નંદકોર સામું જોઈને) કેમ નંદકોર ઉદાસી થયેલાં લાગો છો.

નંદકોર—નહિજી તમને એમ લાગે છે.

નવનિધરાય—તમે ડાહ્યાં છો. વળી તમે પણ કેટલીક વાતે દુખીયાં છો, આ તમારાં માટાં બેન રૂપવંતી ના બોલ્યા સામું જોવું નહિ. એઓ તમારા સારા ને વાસ્તે કહે છે. તે તમારાં માટાં બેન છે, માટે વખતે સજાહની વાત આપે તેમાં રીસાવવું ન જોઈએ.

નંદકોર—ખરું છે. પણ જ્યાં તાં વખતે મને સહેજ વાતમાં ઉતારી નાંખે છે. પોતે શાણાં શાણાં જેની તેની સાથે જરા વાતમાં આગળ થઈ તૈયાર ને તૈયારજી.

નવનિધરાય—હોય, વધારે ન બોલીએ. માટાંનું માન રાખવું; હવે તમને તેઓ વધારે નહિ કહે.

નંદકોર—તમારો ઉપકાર. હવે તમે મારી તરફથી બેચિજી રહેજો, અને અત્રે તમે ખુશીની સાથે રૂંદો હરો.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સામું જોઈને) કેમ નંદકોર ધણાં શાણાં દેખાય છે, તમારે આજ પછી એઓની સાથે વધારે જીકરથી કામ લેવું નહિ. (ત્યારે)

રૂપવંતી—બહુ સારું સાહેબ.

નવનિધરાય—હવે આમથી આમ ને આમથી આમ વાત ચાલે છે, તે કરતાં એકજ જે તે વાત પૂરી કરીએ તો વધારે સારું.

રૂપવંતી—મારી પણ તેવીજ હરછા છે.

નવનિધરાય—હવે ગમે તો મને મારે મુકામે જવાને રજા આપો કારણ બારણે પા) વાગી ગયા છે.

રૂપવંતી—તમારે એટલી શું ઉતાવળ આવી ગઇ છે, અત્યારે તો તમારે તમારા માત પિતા સાથે નથી જવું?

નવનિધરાય—ના તેમ નહિ. પણ જે તે એક ખુલાસો કર્યો હોય તો સૂજ પડે.

રૂપવંતી—ખુલાસો કરેલોજ છે ત્યાં? હવે શું કરવાનો છે? તમારાં માત પિતા જ્યાં જવાનાં છે ત્યાં જશે અને તમારે અત્રે આવવાનું છે.

નવનિધરાય—હા, હું વીસરી ગયો નથી. પણ જવાનું જલદી થાય તો વધારે સારું.

રૂપવંતી—ઠીક છે. તમે અત્રેથી તમારે ઘેર જાઓ ને તમારાં માત પિતા તમને સાથે લેઇ જવાને ફરમાવે તો આપણે આગળ કહ્યું છે તેમ કહેજો.

નવનિધરાય—હા, પેલું મૂળદેવ તરફથી ઉજરણીનું કહીશ.

રૂપવંતી—તેમજ કહેવું. અગર કંઈ ના બોલે તો મુઠાં રહેવું.

નવનિધરાય—વારું.

રૂપવંતી—તમ સરખા શાણા આદમી ને કંઈ કહેવું પડે એમ નથી.

નવનિધરાય—મને એક વિચાર આગ્યો. તે એકે જ્યાં ત્યાં હવે મારે અત્રે રહેવાનો એકજ દિવસ છે. એટલામાં સઘળી વાતો ટુંમ પૂરી થશે?

રૂપવંતી—હવર કરશે તો સઘળી પરીપૂર્ણ થશે. ને તેમ

કરતાં જો કોઇ અધુરીજ રહી તો શું પરમેશ્વર આવો વખત ફરીને નહિ દેખાડવે ?

નવનિધરાય—ખરું છે. પણ આપણે તો આજ મોટા રાજ બનીએ પણ તે કેમજ બને; એ વિષે આપણા પ્રખ્યાત કવિશ્વર દલપતરામ ગૂજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીમાં કહી ગયાછે કે—

દોહરો.

વેષ વિષેષ નરેશનો, બેષ કર્યા શિરકેશ;

દેશ નહિ લવ લેશ તો, વેષ ન નમે હૃન્મેશ. ૧

મોટે એતો સમુદ્ર ખાલી છે. આપણે આપણા ગળ માફક સમ્યાધ તરીકે આ ચાલતા સમાને અનુસરીને વર્તવું એ વધારે ઉત્તમ છે.

રૂપવંતી—વાર સાહેબ. મેં અગાડી કહ્યું છે કે ઇશ્વરનો બનાવ હશે તો કોઇ દિવસ પણ ભેગાં કરશે. પણ તમને પૂછું છું કે હમણાં કોઇ તેવો વખત આવવાનો છે વાર ?

નવનિધરાય—જોવા નોંધએ તેવો વખત છે. અંતે જો કાઠ રમીએ તે બરાબર બની શકે એવો છે. તે એકે આણુંકા વર્ષમાં મોટામાં મોટી તવરાની જત્રા આવનાર છે. વળી એ જત્રાનું મહાત્તમ અધિક એટ છે. વળી એ જત્રા દર વર્ષે નહિ પણ ઓગણીસ વર્ષે આવે છે. હજારો કોસ દૂરના લોકો એ જત્રા કરવાને આવશે. વળી અત્રેથી કંઈ વધારે દૂર નથી. વધારેમાં વધારે ૫૦ ગાઉ દૂર છે, અને તે સુખ આપનારી નર્મદા (રેવા) કાંઠે છે, તે ભયુપુર (ભરૂચ) શહેરથી આઠ અગર સાત ગાઉ દૂર છે, જ્યાં કે તે કોઈ તવરા ગામ પણ છે. હજારો લોકોને હજારો તરેહવાર ચીજો નજરે પડશે. તેમજ આપણને લોકોની મુખ જત્રા પણ થશે. અને નવિન તરેહનો દેખાવ નજરે પડશે. જેકે આપણી આખી ઉમ્મરનું એક મોટું સંભારણું છે. જો

ધન્ય ભાગ્ય કર્યા હોય તે એ જાત્રાએ જાય. નર્મદા નદીનું મહાત્મ માટું છે, એ જગાએ જઈ એ પૈસા ગરીબ ગરબાને આપ્યા હોય તો તે ઉગી નીકળે એવા છે, ત્યાં મહાદેવનું પવિત્ર સ્થાન છે. મહાદેવને નર્મદાના પવિત્ર અને નિર્મળ જળથી હરરોજ રનાન કરાવેછે; ધત્યાદી. ત્યાંતી હવા અને દેખાવ ખરેખર આ વાત કહેતાં જોયો હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કરતાં ત્યાં જઈને જોઈએ તો કેટલો હર્ષ પેદા થાય તે કહી શકાતું નથી. આવા રમણિય દેખાવમાં તમારે જરૂર આવવું જોઈએ, જેથી આપણી રહેલી વાત તથા તમારી અમારી જે કંઈ મનકામના હશે તે ખરેખર ત્યાં નર્મદા મા પૂરી પાડશે.

રૂપવંતી—ઠીક છો, મારાથી બનશેતો હું જરૂર આવીશ. પણ અત્રે તમે ઢાંક્યા નથી રહેતા તો એવા મુંદર પવિત્ર સ્થાનમાં કેમ ઢાંક્યા રહેશો ?

નવનિધરાય—તમે પણ મારા બુધ્ધ ને કર મુધ્ધ તેવું બાધું કે ?

રૂપવંતી—તેમ તો નહિ પણ સહેજ સાધારણ કહું છું.

નવનિધરાય—તેથી બધી વાત છોડી દો. સીધી વાત કરો હું સૌ સમજી છું, તમારા કરતાં હું મારી પોતાની લાજ વધારે રાખવા આહું છું.

રૂપવંતી—વારં સાહેબ. તેમ તો તેમ, પણ પવિત્રનું કે કાણું તેથી કહું છું.

નવનિધરાય—તેમાં શું ફિકર છે. આપણે પોતાના ખરા આકિન બિર જવું છે, તેમજ ખરા આકિનથી પાક મોહિતનમાં રહી દિવસ ગુજારવો છે તો શું ફિકર છે ? જ્યારે કુકર્મ કરીએ ત્યારે અધઘીત અધાર પાપ છે. પણ તેમ તો નથી.

રૂપવંતી—ખરાખર મને હવે પડકું ભાર્યું.

નવનિધરાય—હું પ્રથમથીજ જાણતો હતો કે તમે ગમે તેટલી મારી સાથે હિંમત ધરાવી બાથ ભીડો પણ અંતે સ્ત્રી તે સ્ત્રીજ.

રૂપવંતી—અરે એમ શું કહો છો. સ્ત્રીઓ તો મર્દને કોરે મૂકે એવી હોય છે. તમે જોઇ નથી તો ?

નવનિધરાય—(જરા કાલું કાલું બોલી હાથ જોડીને) નહિ સાહેબ. એટલી બધી હિંમત તમારાથી નહિ ધરાવી શકાય. તે સ્ત્રીઓ જુદી હોય છે.

રૂપવંતી—હવે બસ કરો. તેને તો ચાર માથાં હશે કેમ ?

નવનિધરાય—નહિ ચાર માથાં કહેવાનાં પણ ચાર માણસ જેટલી હિંમત ધરાવી શકે.

રૂપવંતી—તે પણ સ્ત્રી, અને હું પણ સ્ત્રી છું. મગર મારામાં એટલી શક્તિ ન હોય તો સુના ધરમાં તમારી સાથે વાદ વિવાદ થાય નહિ. હું તેના કરતાં વધારે હિંમત ધરાવું છું.

નવનિધરાય—ભલે બાઇ.

રૂપવંતી—વખત પડતે વખતનાં ગીત ગવાય છે.

નવનિધરાય—સૌ જણાશે. પણ હવે મને રજા આપો હું મારાં માત પિતા ભેગા થાઉં.

રૂપવંતી—ઘેર જવાને કેટલી બધી ઉતાવળ આવી રહી છે ? જવાય છે.

નવનિધરાય—ત્યારે જે તે કંઈ વાત કરો. વળી તમે હવે વાત કરો તો કોઈ ગીતમાં કરો તો વધારે સારું પણ મને સાંભરી આવ્યું કે તમે તમારાજ સુખ દુઃખની વાત કરો. હું સાંભળું.

રૂપવંતી—આપની એવી ધરણા છે તો ચાલો તેમ કરીએ.

(પછી રૂપવંતી કોઈ સારા કરણા રસમાં પોતાનું દુઃખ નવનિધરાય આગળ બંધાવેલી કહે છે.)

૫૬ રાહ ધોળ

ચાલ—બેડોબાઈ બુડતો તારો રે, અંબે આઈ પાર ઉતારો રે.
અરે દુઃખ શું કહું મારું રે, નહિ દુનિઆ મહિં સારું રે—૭૬
જ્યારથી જનમીછું માતને પેઠ, ત્યારથી છે દુઃખ જાણું;
પર દુઃખ ભંજન કોઈ નહિ મારે, સંસાર દૂખનો જાણું.
અરે દુઃખ—૧

નાન પણામાં હું નવ સમજી, દૂર થશે ભરથાર;
જો સમજાણુ સઘળી હોત મુજને, (તો) વહેતન આંસુ ધાર.
અરે દુઃખ—૨

પણ—માત પિતાનું નહિ કંઈ કાચૂ, કાચૂ સઘળું કર્મ,
કુંગર દૂર થકી શું? કહો છો; કહો છો રહેલો મર્મ;
અરે દુઃખ—૩

દસ વર્ષે મુજને પરણાવી, સાસરીયું સુખકાર;
તે સઘળું બળી આપ્યું થયું, હવે પાછળ *પડીયો માર;
અરે દુઃખ—૪

મુજ કાયા છે અબજા નારી, સઘળા જાણે જન;
ભર જોખન સૌ દેખી કહે છે, આહા!! શું નારી વદન.
અરે દુઃખ—૫

ભર જીવાની આવી ખરેખર, ખીલ્યાં અવયવ સૌ અંગ.
ચાલ ગઈ અને નેણુ ગયાં કંઈ, કંથ ગયે થયે ભંગ.
અરે દુઃખ—૬

જોખન બાગ ખીલ્યો કંઈ ઝાડી, ઝાડી ઝૂક્યો રે વિચિત્ર.
હાય કરો આપ આગળ કહું છું, કંથ ગયે ગયું ચિત્ત.
અરે દુઃખ—૭

સાસરીએ નહિ દુઃખ હવું કાંઈ, તેમ પીયેર મુજવાસ
કાંઈ નહિ માત પિતા મુજને કહે, આતો પડયો †શલ આસ.

અરે દુઃખ—૮

કૂપ તલાવ નદી તીર જાગું, લાગે મુજને વાર,
તો ન લહે મુજ માત પિતા, આ તવ જાણે વિચાર.

અરે દુઃખ—૯

સેજ થઈ વય ભરપૂર મારી, જવા સાસરી એ નેહ,
સુંદીર આબુષણ મુજ અંગે, નત્રીન તરેહતાં તેહ.

અરે દુઃખ—૧૦

આણું કરાવો આણું કરાવો, એમ વદે સૌ લોક,
આરે જવા સાસરીએ બહુ મન, તેમન *પડીયો શોક.

અરે દુઃખ—૧૧

છાતી તણી મુજ કંચુકી જોતાં, ધીરજ નવ રહે મન,
કામળ હસ્ત ફરે તેહ ઉપર, કંથ શું તન મન ધન.

અરે દુઃખ—૧૨

છાતી અને ગાલ લાલી બની, ભરપૂર ખરે તે વિચિત્ર,
રક્ષા કરે કુંભ છાતી તણે જ્યાં, સંપ વધારી બે મિત્ર.

અરે દુઃખ—૧૩

પાન સોપારી લવંગ, ઇલાયચી, જાવંત્રી, જાયફળ,
એથી અધિક હવું મૂખવાસનું, તે સૌ લીધાં જળ.

અરે દુઃખ—૧૪

બંગડીકાર હતાં મુજ કંકણ, રત્ન જડીત હજાર,
માતી લટેર તણે હાર જોતાં, અધિક ઉઠે મન કાળ.

અરે દુઃખ—૧૫

સૌ સહિયો સંગાથે જાઈએ, ભણવા તથા કૂપ જળ.
રૂપ જોઈ ત્યાં આવે ઠગારા, ખડખડતા તે ખળ.

અરે દુઃખ—૧૬

કુ મતિ લાવી જરા નહિ બોલું, તે ખળની સનમૂખ,
કારણ સ્તબ્ધ હતું મન મારું, મિથ્યા વદે થાય દુઃખ.

અરે દુઃખ—૧૭

કૂપ તણું જળ લાવતાં રરતે, પાછળ આવે તેહ,
એવા એ લૂરચા ઠગારા અને ખળ, જાંખા સોદા એહ.

અરે દુઃખ—૧૮

ચાંદણો ખીનકી સાળું અને કાંઈ, શીર તણે કેશ બેધ,
તે સૌ કંથ સંગાથે ગયાં રે, જોમાંનું નવ રહ્યું લેશ.

અરે દુઃખ—૧૯

રવર્ગ વાસી મુંજ કંથને સારી, નોકરી *હતી સાર;
તે સૌ શ્રીષ્ઠિ ગયું હવે તેમાં, માંકણ ચાંચડ ધાર.

અરે દુઃખ—૨૦

પાણી કહેતામાં લાવી આપુ પય, કંથ તણે શુદ્ધ સંગ,
જન મન રંજન કરવા નહિ મારે, ચંગ તથા †મરદંગ.

અરે દુઃખ—૨૧

રામ સીતા જેવું જોડું કહેવાએ, દુનિયાં માંહિં રે,
લોક હજારની હું વચ પરણી, કંથ કર સાહીરે.

અરે દુઃખ—૨૨

પરણી હતી તે જાણું નહિ ખરે, નાનકડી ઘણી વય,
જો પરણી મરી હોત, લઘુ વયે. તો નિએ ન આટલો ભય.

અરે દુઃખ—૨૩

* હતી. † મરદંગ.

હવે-બોડું રોડું મને ઘેટું બનાવ્યું, જઈ જોઉં ભૂલે ધૂપેલ,
ફેરવું હસ્ત શીરે કંઈ મારે, અદભૂત દુઃખની રેલ.

અરે દુઃખ—૨૪

જ્યાં સૂધી વાઘેત ચાખ્યું રૂધીર જન, ત્યાં સૂધી નહિ કંઈ ફિકર,
પણ મુજ ભોગવી મૂકી અંકુરી, રહી પછવાડે જીકર.

અરે દુઃખ—૨૫

આકાશમાં કંઈ વિજ ઝલ્યું કે, જેથી ધુળવે અંગ,
લોહ ચુંબકને લોહ અરસ પરસ, તેવી ગતિ અંગ રંગ.

અરે દુઃખ—૨૬

આ ભુષણ વસ્ત્ર તે ન જોવાએ, ક્યારે થાયે બળી આખ,
પેટી પટારા બાજૂ અને બાંધ, તેમ છલા થયા રાખ.

અરે દુઃખ—૨૬

ઉપર ચીજો કહી મેં જો જો, તે તેના શા હવાલ,
તે દેખી હૈઉં મારું રહે નહિ, એ હથ, આશી આળ.

અરે દુઃખ—૨૭

જોખનમાં સૌ મારી સહિયો, આવી રહી ભરપૂર,
તેમ અખંડ હું ભાગ્ય રહી હોત, ફરત હું એ ચક્રચૂર.

અરે દુઃખ—૨૮

શાણ સમજી આપ કહેવાઓ, કાઢો કોઈ ઉપાય,
સમજવો માત પિતા વિધવાનાં, ત્યારે તો સુખ થાય.

અરે દુઃખ—૨૯

હું આગળ પડીને આ કહુંછું, સઘળું વિધવા દુઃખ,
સાંભળો નવનિધરાય રાજે શ્રી, તો તો ભાગે ભૂખ.

અરે દુઃખ—૩૦

દહાડો નિશા તેનું કામ કરેછે, (હવે) અસ્ત થયો રવિ દિન,
અવાણ કરે મુજ પ્રાણ અમારા, હું કર જોડું દીન.

અરે દુઃખ—૩૧

રૂપવંતી સુખ દુઃખમાં સામેલ, જ્યાં મૂંઝી મારેા જીવ,
ત્યાં મૂંઝી વાત વિસ્તારી કહું રે, છાપે છપાવું હે ? શીવ.

અરે દુઃખ—૩૨

જગ મંગળ સૌરે ગયાં દરસન, ને મણિ ધર શિર કેશ,
જો રહ્યો હોત મને શિર ઉપર, મૂખ દીપત શું ખેશ ?

અરે દુઃખ—૩૩

વાત કરી પ્રિય આપની આગળ, સુમતિ રાખી અંગ,
ઉભી બળું હું ધીકી બળું રે, કલ્પ થયાં સૌભંગ.

અરે દુઃખ—૩૪

(એ સાંભળી)

નવનિધરાય—(મનમાં) અરે રે જગત કર્તા પરમેશ્વર ? ?

આ કૂમળો નાચુક દેહની સ્ત્રીને તેની લઘુ અવસ્થામાં શું દુઃખ
પડે છે ? (પેનસિલ તથા નોટબૂક ગજવામાંથી કાઢીને લખેછે, ને પછી
વાંચે છે) હે શીવ ? હે માતા. હે પિતા ? હે દયાનિધિ તું અમારા અ-
કન હિણુ દુર ભાગ્ય દેશમાં રહેનારા મારા પોતાના માણસો અને
જે દેશમાં જેની માતામાં ઉપલાં દુખો પડે છે તેઓ જનને
તું કેમ સુ મતિ આપતો નથી. હે ઇશ્વર ? ખરેખર બિચારી
વિધવા સ્ત્રી એાનું દુઃખ કોઠી કોઠી અધિક અધાર છે. ખરેખર આ
રૂપવંતીનું તેનું દુઃખ ભરેલું ભાષણ સાંભળી ગમે તેવો કઠણ
કાળજનો નર હશે પણ તે આ દુઃખ સાંભળી પોતાની આંખમાં
આંસુ આણ્યા સિવાય રહેશે નહિ. આ બિચારી અબળા વિધ-
વાની સુ નીતિ તથા તેનું રૂપ જોઇને હે વિશંભર તને કેમ દયા
નથી આવતી. તે તેને કરેલાં બખ્સીસ અંગ કે જેનું વર્ણન
કરવા બેસીએ તો એક માટું પુસ્તક બને તે શામ રંગમાં
બની ગયાં છે. હું મારી પૂરી આતરીથી કહું છું કે તે માણસ
માત્રને તર્ક શક્તિ આપેલી છે, જેથી વિચાર કરી શકાય છે કે

આ દુનિઆમાં માણસ એ ઉત્તમ પ્રાણી છે, અને તેમાં નર અને નારીનું એક ઉમદા જોડું કીધેલું છે, જે કે તે એક ખીજા વિના ચાલે નહિ. આ દુનિઆમાં જેટલી વસ્તી માણસ જાતની દીકામાં આવે છે, એ સઘળી નર અને નારીના સહવાસ સંજોગ ગમથી થયેલી છે. નર કરતાં સ્ત્રી નો હક કંઈ ઉતરતો નથી. પરંતુ સ્ત્રી અને નર હે પ્રભુ? તેજ ઉત્પન કીધેલાં છે. અને તે તેઓના તે નિર્ધાર કરેલા યોગ પ્રમાણે એક ખીજાને સુખ લેવાનું છે. અને એ સુખ અને દુઃખ વિચાર શક્તિથી ધારી શકાય છે. હવે ખરેખર નકી થાય છે કે જેમ પુરૂષ સુખ ભોગવે તેમ સ્ત્રીને પણ ભોગવવાનું છે. તો હે ઇશ્વર! તર્ક કરવાથી નકી થાય છે કે, તે માણસ જાતને જે કોઈ અવયવો આપેલાં છે, તે સર્વ કાર્યો છે. હવે જો માણસ વિચાર શક્તિ છતાં જાણી જોઈ ને દુઃખ વેઠે એ ખરેખર તારા કાયદાથી ઉલટું છે. દુનિઆ કરતાં તારીલાજ જે વધારે જાણે છે અને ખરા ખોટાની ખૂજ જાણી વર્તે છે તેને તો ખરેખર એક સીધેજ રસ્તે જવાનું છે, પણ આ અમારા પાપી દેશના અધાર પાપ કરનારા માણસો વિચાર નથી કરતા કે છોકરીનાં માતા પિતા થંધ પોતે એશ્વરામ ભોગવે તે એટલે સૂધી કે તે આ વખતે લખવાને અમ ભરેલું લાગે છે. તો તેઓ પોતાની કુમળી દીકરીઓને સખત જોલસાં નાંખી પોતે તેને જાણી ખૂજને સોયા ધોચે છે, જે કે તેના જેવું ખીજું જગતમાં શું પાપ હશે? અરે રે એવા “પાપી માણસો તારા મનમાં પોતાની વાત કેમ નથી આવતી? દીકરીનાં મા બાપ ગહેરાત સંજોગ થંધ એક વાડીમાં ફરે તથા બાગ બગીચે એ-શ્વરામ કરે તથા નાતવરે અને દેશદેશવર ઇત્યાદિ તરેહવાર સુખ ભોગવે અને જે પોતાનું એક કુમળું પેટ જેને વાસ્તે કેટલાં દુઃખો સહન કરી ઉછેરેલું તેને ખરેખર અભિ ગ્રાજમાં હોય; અરે-ફટ જન તને પોતાની દીકરી પર કેમ દયા નથી આવતી? તુંજ માણસ છે શું અને તે પરથર છે? તું વિચાર કરે તો તું જાણ્યા

છતાં જે તું દુઃખ દે છે અને દેવરાવે છે એનો જાણપ તું એમ નહિ સમજતો કે ઇધર નહિ પૂછે. ખરેખર એ સવાલ તો પ્રથમજ પૂછશે. માટે હું આણસમજી જનો જેની યાત્રામાં બાળવિધવાનું અત્યંત દુઃખ કહેવાય છે, ત્યાં તમે આગળ થઇ દૂર કરો. જેથી હઠારો લાખો વિધવા આશિષ દેશે, અને તમારું નામ આ પૃથ્વીમાં સૂર્ય ચંદ્ર તપે ત્યાં સૂરી અમર રહેશે. હે ઇધર! તે સ્ત્રીને શરમ એ ચીજ પુરૂષ કરતાં વધારે અપમાન છે જેથી સ્ત્રીના અંતરમાં તો ધણું એ થયા કરે પણ લાચાર મૂઠ મા બાપ આગળ તેના મારથી અને લાજથી કંઈજ બોલી શકાતું નથી, અને તે આ કેટલી મુશ્કેલી એવાં મહા દુઃખ વેઠી મર્ણુ પામે છે. અને તેણે દુનિઆનો દ્વાવો કંઈજ નહિ લેતાં અંતે દેશને તથા મા બાપને નિસાસો આપી આ અમુલ્ય દેહ આખરે કાળને સ્વાધિન થાય છે. વળી એક ખીજી એ છે કે ગમે તો કોઇ રાજ હોય ઇયા મોટો શેઠ હોય અમર ગરીબ હોય પણ વિધવાને વિધવા દુઃખ સરખુંજ છે. ઉપલી ઉવાત બતાવી તેમાં હું એમ ધારતો નથી કે આ હિંદુસ્થાનમાં હિંદુ રાજ ઇયા શેઠ કે ગરીબના ઘરમાં વિધવા નહિ હોય, અલબત્ત આ કાળમાં ખરું જોતાં ઘેરે ઘેર માઠીના ચૂલા છે. આ સમામાં કોઇ કોઇ બાળવિધવા સ્ત્રીનાથી એ દુઃખ સહન નથી થતું ત્યારે તેની ભરજીવાની તેના હાથમાં નહિ રહેતાં કુકર્મમાં ફસાય છે, જે આ આપણી શાણી સરકારના રાજમાં દેખીતું છે. કોઇ છાતું કર્મ કરે છે. કોઇ છાતું કર્મ કરતાં ઝલાય છે. કોઇને ગર્ભ રહે છે અને તે સરકાર દરબાર ચડે છે. કોઇ ગામ મૂકીને પરમૂલકમાં નહાસી જાય છે. કોઇ શરમતી મારી હોય છે, તે તેના મા બાપના મારથી સોમન કે ઝેર ખાઇ મરી જાય છે. અરેરે! આવાં દુષ્ટ કર્મોની વાત આ વખતે લખતાં મારી કલમ મારા હાથમાંથી છુટી પડવાનું કરે છે. લાચાર પણ મૂઠ જનો પોતાના

મનમાં પોતાની લાજ અને નાક અને કૂળ વિચાર કરતા નથી. ખરેખર એ મહા પાપી માણસના જેવું ખીજું કોઈ પાપી નથી. હિંમત રાખો તમારાં પ્રાચીન પુસ્તકો બળી નથી ગયાં. મોટા મોટા રૂઢીઓની રચતીયો અને મંત્રાદિક બાળવિધવાને તેના દુઃખમાંથી છૂટવાને તેના રચેલાં કાયદાનાં મુત્રો તૈયાર છે મોટે તેને અનુસરીને કરવાનું છે, કંઈ નવું નથી મોટે ફરીથી હે મૂઠ જનો બાળવિધવાને પુનઃ લગ્ન કરવાનો ચાલ કાઢો. છેવટ હે જગ કતા ! તું બાળવિધવાનું દુઃખ જાણુ અને તેનું દુઃખ દૂર કરવા તેનાં મા બાપને એકદમ સુમતિ આપ. (એટલે પછી)

રૂપવંતી—આહા ! તમારી વાત સાંભળીને મારું હૈડું આ ચાલતા વખતને અટકાવ કરનારા જે પાપી દુષ્ટ હિણુ ભાગી મનુષ્યને ધિક્કારીછું, અને એવા પાપીનો મોક્ષ કોઈ કાળે થવાનો નથી તેમ બાળલગ્ન કરી દીકરીનાં મા બાપ પોતાના સ્વાર્થ સાધી લેવા જેઓ કાવેછે, તેઓના કોટી કોટી કાળે પણ મોક્ષ થવાનો નથી અને તેઓ અધારાદિક નફેની ખાણમાં ચોરાશી લક્ષ વર્ષ સૂધી યુંથાશે. અરે રે, પ્રિય નવનિધરાય ! તમારું કહેવું ખરેખર સોનાની મોહાર જેવું છે. પણ કેને ? આ દૂર ભાગ્ય વખતના દેશિઓના કાન ઉઘડતા નથી. સુધરેલા થઈ પોતેજ પાછા અસલ પંડિતમાં પડવાને ચાહેછે. હજારો ધર્મદાન કરે પણ બાળવિધવાને તેના દુઃખમાંથી જે છોડશે તેને ઘણામાં ઘણું પૂલ્ય થશે અને તેઓ સ્વર્ગમાં મોટું માન પામશે તથા તેનું આ લોકમાં અને પરલોકમાં નામ રહી જશે. ઇશ્વર તેને જ્યાં જશે ત્યાં સુખ આપશે; હજારો વિધવાઓ તેને પોતાની ખરી આંતરડીથી આશિષ દેશે. આપણીજ માતમાં (પ્રાણાણમાં) વણિ-કમાં ઇત્યાદિ. જેની માતમાં બાળવિધવાનું દુઃખ છે અને જેઓ વિધવા અબળાઓ ખરેખર શાક્ષાત દુઃખ સહન કરેછે, અને આખી ઉમર વ્યર્થ કાઢેછે. તેમજ પુત્ર પુત્રીથી બિચારાં મનમાં બળી બળીને મરી જાય છે, જેણે જગતનો કંઈ પણ દહાવો

લીધા નથી, તેઓનું દુઃખ જોઇ ઉપરના માણસો કેમ બેસી રહે છે? ધીકાર છે, તેવા જનોને કે પોતાની લાજ ઠાંકતા નથી અને તેઓનું નાક કપાય છે તો પણ સમજમાં આવતું નથી. બિચારા પરણ્યા વગર મરી જાય છે અને વસ્તી દિવસે દિવસે ધરતી જાય છે વગરે (નવનિધરાય સામું જોધને) ખરેખર તમારા મૂખ્ય મતને હું ટેકો આપું છું.

નવનિધરાય—વાર રૂપવંતી તમને હું સાબાશી આપું છું કે તમે મારી વાત પોતાના ધ્યાનમાં ઉતારી આળવિધવાનું દુઃખ કાઢવાને મને ટેકો આપ્યો. હવે મને આશા છે કે તમે મને એક વચન આપશો.

રૂપવંતી—(હશીને) શું વચન જોઈએ છીએ, તથા શી વાતનું તે પ્રથમ મારે જાણવું જોઈએ.

નવનિધરાય—જ્યાં તાં આળવિધવા વિષે છે.

રૂપવંતી—તે ખરું. પણ તમારા મનનો મને ભાવાર્થ કહેા તો.

નવનિધરાય—હું તમને જ્યારે ત્યારે કહેવાનો તો ખરોજ. પરંતુ જ્યારે તમે મારું વચન લોયો ત્યારે મારા જીવતરને તથા અત્યાર સૂઝીમાં જે તમે અમે મેલાપ કરી જે પ્રીતિ સંપાદન કરી છે તેને બદો લાગે.

રૂપવંતી—ફિકર નહિ, તેમ નહિજ થાય.

નવનિધરાય—(મનમાં કહું કે ના કહું પણ) તમે સમજી છો. સુધળી વાતનો સાર સમજી લીધેલો છે, તો હવે તમેજ મને વચન આપો કે મારેજ આળવિધવાના દુઃખમાંથી છૂટા થવા પ્રનર લખ કરું.

રૂપવંતી—(ધીમથી) વાર સાહેબ. હું પેહેલથી સમજી જ હતી. પણ જોઈ તો ખરું કે જાણા નવનિધરાય શું કહે છે. હવે હું તે વાતને ના કહેતી નથી. પણ તે હમણાં કેમજ બને.

નવનિધરાય—ઠીક, તેનો ઉપાય થશે. પણ મને હવે જવાની રજા આપો.

રૂપવંતી—(દલગીર થઇને) વાહ! પોતાની ગરજ સરી એટલે વેદ મુઓ. તમે મારું દુઃખ જરા જરામાં જાણ્યાં છતાં જલદી જવાનું કેમ કરો છો. જ્યાં સૂધી મેં કોઇ પુરૂષની સાથે આવા પ્રકારની વાત કરી ન હોતી ત્યાં સૂધી મારા જીવને એકજ દુઃખ હતું. પરંતુ આ પ્રીતિ સમાગમનું દુઃખ કૂવામાં વરત મૂકીને જવાનું કરો છો તેથી મને હવે કંઈજ સૂજતું નથી. (આમ તેમ જોઇ) હાય હાય!! અરે રે! દુરભાગ્ય નસીબ! તને આટલું કેમ દુઃખ પડે છે. જોઓ પોતાના થઇ આવે છે તેઓજ પોતાનો સ્વાર્થ સાથે જાય છે, તે ઐન નસીબ તને કેમ સૂજતું નથી. અરે જીવ! તું કેમ આ નવનિધરાયની વાતમાં ફસાઇ પડ્યો (મનમાં) હશે, ફિકર નહિ. દુઃખ સહન કરવુંજ જોઇએ. (એટલે)

નવનિધરાય—હાં હાં!! એમ શું દલગીર થાઓ છો. હિન્મત રાખો અગાડી આપણે ધણી ધણી વાતો કરી ગયા છીએ. તમે મારા કરતાં ચતુર થઈ આવાં કેમ પોતાં થાઓ છો.

રૂપવંતી—(નવનિધરાયના સામું જોઇ) શું નહિ? જ્યારે ત્યારે તમે જવાની વાત કરો છો.

નવનિધરાય—ઠીક મારે શું. સધળી ફિકર તમને છે. જરા સમજ રાખો.

રૂપવંતી—નથી હમણાં વરસાદ આવતો કે નથી બહાર એકલા કે બીજાં. ચંદનર વૈશાખની ઉજા આજિ પડવાથી બારણે ધૂળ પણ ધીકી રહી હશે; જવાય છે. તમને જે જોઇએ તે સધળું તૈયાર છે.

નવનિધરાય—હું મારા મનમાં તમારા વિષે કોઇ પણ બાબત જુદી ગણતો નથી. પણ આપણી આબર રાખીને કામ કરવું એ સારું છે.

રૂપવંતી—ઠીક સાહેબ, આપની મરજી. હવે તમે તમારે મુકામે જશો તેની ફિકર તો છેજ, પણ તમે વાણ કરીને જાઓ તો વધારે સારું. આવો વખત ફરી ફરીને નહિ આવે.

નવનિધરાય—હા હું નફો જાણું છું કે ફરી ફરીને ધારેલો વખત આવતો નથી. પણ આપણે સારું કામ લઈ બેસીશું તો નફો સમાજનું કે તેની ફિકર ધધરને વધારે છે, માટે આપણે તેને હર ઘડી યાદ કરવો જોઈએ.

રૂપવંતી—ધધર સર્વનો રક્ષક પિતા છે, અને તેનું રમણ જીવનું વધારે થાય તેમ કરવું જોઈએ.

નવનિધરાય—તથા રત્ન.

રૂપવંતી—હવે આપની શું મરજી છે.

નવનિધરાય—તમારી મરજીએ મરજી. હું બાલું છું તેમાં તમને દુઃખ લાગે છે ?

રૂપવંતી—નહિ સાહેબ. એતો હોય, આખરે હું નાદાન અબળા.

નવનિધરાય—જેવી પોતાની ઇચ્છા સંધ્યાકાળ થઈ છે.

રૂપવંતી—તમે જાઓ પણ જમી કરી પરવારી પાછા રાતના અંતે વધારે તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—અમરજી હાલુ આવવું ને જવું ને વળી આં ને આ જીકર. પરંતુ તેનું કંઈ સાર્યક થતું હોયને આવીએ તે કામનું.

રૂપવંતી—વાહ ! શું ચરિત્ર !! ઘણા ડાઘા ને ઘણા પો-હાંચિના માટે કે ?

નવનિધરાય—(માથું ધ્રુણવીને) ના, ના, તેમતો નહિ પણ તમે તપાસ કરો તો મારું કહેવું ખરું છે કે જોડું ને જણાશે.

રૂપવંતી—તમારું કહેવું ખરું છે કે જોડું તે એક એકના પેટની વાત કેમ સમજાય માટે તમારા પેટમાં જે કંઈ હોય તે મને જણાવો.

નવનિધરાય—(હાઠમાં હશીને) ઠીક, જણાવું તો ખરો. પણ મને નથી લાગતું કે તમે પણ તમારા પેટની વાત સાચે સાચી કહેા.

રૂપવંતી—વારું. જેની આંખમાં કમળો હોય તેજ ખીજને કમળો દેખે. પરંતુ પાધરે પાધરું હોય તે સૌ સાચું છે.

નવનિધરાય—તમને જોડું લાગ્યું કેમ?

રૂપવંતી—હાસતાં જ્યારે પોતાને માટે ખરે ખરી વાત કહેવાને લાગે છે, ત્યારે શું હું ના કહું? તમે કોણ, હું કોણ, કેવી રીતથી તમારે અમારે મળવું થયું છે. સૌ ઉપકાર ધનરનો માનવાનો છે.

નવનિધરાય—(ખુશી થઈને) હું પણ કપૂલ કરું છું. વળી જ્યારે તમે મને ખરે ખરું કરવા માગો છો ત્યારે હું તમારા બોલવા પરથી તથા તમારી કેટલીક હિમ્મત પરથી ખાતરી કરી શકું છું કે તમે પુનર લગ્ન કરવાને વધારે આહો છો.

રૂપવંતી—(તીચું ભેાઈને) અરે! હું અપ્પળા જાત, મારું શું ગળું? તમારી છાતી ને સ્ત્રીની છાતી સરખી કેમ ગણાય? તો પણ તમે જે કંઈ હિમ્મત પકડો અને મારા વિચારને મળતા આવો તો વળી હું કંઈ હિમ્મત ધરું.

નવનિધરાય—(મનમાં જરા હશીને) ઠીક ઠીક, બોલો ને? તમારી શું ધરછા છે?

રૂપવંતી—તમે આવા સુધરેલા થઈ તથા બાળવિધવાને ફરીથી પુનર-લગ્ન કરાવવા માટે જે પ્રયત્ન કરો છો, તથા દૂર દેશાવર ઇત્યાદિ, મેકિમાં સારાં સારાં એજ વિષે બાપણો કરતા

હશે. વગરે તમે વિદ્વાન અને મોટા ગુણવાળા થઇ પોતેજ કંઈ અગાડી પડો તો વધારે સારું અને તમારાં માં બાપ જે તમારો વીવાહ કરવાને દૂર દેશવર કરે છે, તે કરતાં તમેજ આ આપણી આલતી વાતને અનુસરી કોઈ એવી દુષ્પિઆરી સ્ત્રીની સાથે પુનઃ લગ્ન કરો તો કેલું સારું? વળી એથી ઘણું અ-રમ્ય પણ નહિ થાય; અને જેવી તૈયાર રસોઇમાં કેટલું સૂખ રહ્યું છે, તેટલુંજ તેમાં રહ્યું છે. મારી તો એવી સલાહ છે, અને એમ થાય તો વધારે સારું. લોકમાં જસ પામશે, અને કેટલીક મારા જેવી રખડતી રઝળતી બાળ લગ્નથી થયેલી દુઃખ-ની મારી વિધવાઓ તમને સંભારશે. એટલુંજ નહિ પણ તે કોઈ આશા ધારશે, અને તમારી સાથે પુનઃ થયેલી બાળવિધવા તેની પેટની ખરી આંતરડીયા પૂર્ણ આશિર્વાદ દેશે.

નવનિધરાય—(માં મક્કલાવીને) વાહ! વાહ!! રૂપવંતી તમે મારાપર ઠીક ગૂચ્છળું નાંખ્યું. તમારી વાતને હું માન્ય ક-રું છું, અને તમારા મતને પૂરો ટેકો આપું છું. પરંતુ જો મને કોઈ તમારા સરખી ભણેલી, શાણી, પુરુષનું પૂર્ણ દુઃખ જાણ-નારી તથા મધૂર વાક્યની અને એકાકીનવાળી સ્ત્રી મળે તો અલબત્ત હું તેમ કરવા તેની સાથે બાથ ભીડું.

રૂપવંતી—વારું. તમારી જીવાની દીર્ઘાયુષ રહે.

નવનિધરાય—હવે કંઈ વિચાર?

રૂપવંતી—વિચાર શેનો? તમે તેમ કરવાને બાથ ભીડો છો એ ખરું. પણ તમારાં આણસમજી માં બાપ બિચારાં એ વાત જો તેને કાને પડે તો ખરેખર કહું છું કે મૂંઝાં ગત થાય અને એક જગતમાં મોટો આહાકાર થઈ રહે.

નવનિધરાય—ફિકર નહિ. સારા કામમાં જસજ છે. અ-ણસમજી માણસો છો ને કૂતરાની માફક ભર્યા કરે? લોડાના કહ્વારી કંઈ શરીરને ચોંટી જતું નથી. આપણી શાણી સરકાર

(અંગ્રેજ) ના રાજમાં જેઓ એ પગલું કાઢ્યું છે તેને તે ડાહી સરકાર આશરો આપે છે. ઇત્યાદિ, તેઓ બધી વાતનું સુખ કરી આપે છે. વગરે હું અત્રે કાલે આવીશ ત્યારે વધારે કહીશ. હમણાં એટલેથીજ વાત બંધ રાખી મને મારે મુકામે જવાની રજા આપો.

રૂપવંતી—તમારી જેવી ઇચ્છા હવે ધણી વાર થઇ છે. મેં તમોને વધારે રખાય નહિ. પણ સાંજના અત્રે આવશો કે કેમ ?

નવનિર્ધરાય—સાંજનાં મારાથી કેમ અવાશ. તમેજ વિચાર કરો કે હજુ મારાં માત પિતા અત્રે છે. તેઓ આવતે રોજ મોટા પરોઢમાં ઉઠી જશે.

રૂપવંતી—વારું આપની જેવી મરજી, પણ તમે યાદ રાખજો કે તમે પેલી (મૂળદેવને ત્યાં ઉજરણી છે, એવું તમારાં માત પિતા તમને સાચે લેઇ જવાનું કહેતો કહેવું કે હું આવતે રોજ કે સાંજનાં જરૂર તમારા ભિગો થઇશ ઇત્યાદિ, ઇધર કરશે તો મૂળદેવ તમારે ત્યાં જરૂર કહેવા ગયા હશે કે જશે.) વાત વીસરી જતા નહિ, અને તે પ્રમાણે તમોને કરી હરકત નથી તો તમારે જેમ બને તેમ તેઓને ખુશી કરી વળાવી તાપ્પડતોમ અત્રે પધારવું.

નવનિર્ધરાય—ધણું સારું. ઇધર કરશે તો તેમજ થશે. વળી મૂળદેવ મારે ત્યાં ઉપલી (જમવાની) વાત કહેવાને ગયા હોય તો ધણુંજ સારું. તેમ કરતાં તે ભાઇ મારા ગયા પછી. અત્રે આવી પહોંચે અને તમોને મારા નામથી એ વિષે સૂચવે તો તમારે તમારી ગોઠવણ પ્રમાણે તેઓને મારે મુકામે મોકલવા.

રૂપવંતી—બહુ સારું. તે વાતની તમે જરા ફિકર ના કરો. તમે તમારી વાતમાં કોઇ પણ રીતથી ચૂકતા કે ખોટી થતા નહિ.

નવનિર્ધરાય—નચિંત રહો. હવે રજા છે !

રૂપવંતી—મેં કેમ ના કહેવાય. (જરા દલગીરથી) જુદાને વેહેલા વેહેલા આવશો ?

નવનિધરાય—ઠીક ઠીક, કશી સોચના કરવી નહિ. (આવી રીતે રૂપવંતી તથા નવનિધરાય વાદ વિવાદ કરી રૂપવંતીની રજા લેઈ નવનિધરાય પોતાના ડૂઆને ઘેર જાયછે, ને રૂપવંતી પોતાના ધરનું આરણ્ય વાંશી નંદકોર તથા રૂપવંતી સાંજની વાણ કરવામાં રોકાય છે.)

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સ્થલ—નવનિધરાયના ડૂઆ રઘુરામ નું ઘર.

ધનલક્ષ્મી..... } નવનિધરાયનાં માત પિતા.
કારીવિશ્વનાથ. }

નવનિધરાય—

મૂળદેવ—

(નવનિધરાયને જોઈને)

ધનલક્ષ્મી—(ચીરડાઈને) ભાઈ નવનિધરાય ? તમે તો ઠીક ઠીક રચવા માંડ્યો છે. નહિ ધરના ને નહિ ઘાટના, નહિ આધાના કે નહિ પીધાના, તેમજ નહિ માત પિતાના કે નહિ કોઈ સગાના. આહા ! શું મારા મોટીઆર દીકરા ? જેવા પથારીમાંથી ઉઠો તેવાજ બહાર રખડવાને જાઓ તે છેક બે ચાર ઘડી રાત જાય ત્યારેજ માં દેખડાવો. ઠીક કીધું અત્રે તો કંઈ પરગામમાં વધારે નથી કહેતાં, તેમજ તમે હવે તમારા પિતાની પાંચે આવી પહોંચ્યા છે. પણ જરા કાળજી નથી રાખતા કે જેવા ઘેર તેવાજ આરણ્યે. કોણ જાણે શુંએ મોટા ધંધામાં પડ્યા છે. પેલા તમારા મિત્ર મૂળદેવને ફરીથી આવવા દો ત્યારે તમારી વાત.

નવનિધરાય—(નીચું જોઈ) માણ. તમારું કહેવું અરે છે. પણ હું એક મારા મિત્રના કામમાં અને મારા એક આંગી કામમાં યુથાઈ ગયો છું.

ધનલક્ષ્મી—તે સારું શું આપો દિવસ બહાર બટકવું ? આવતે રોજ આપણને અત્રેથી જવાનું છે. વગર તમને હવે વધારે કંહેવું ઘટવું નથી. અમારે શું, સૌ તમારે વેઠવું પડશે.

નવનિધરાય—માણ હું સૌ સમજી'છું, ફિકર ના કરો.
(ઐટલામાં મૂળદેવ નવનિધરાય પાસે આવેછે તે જોઇ.)

ધનલક્ષ્મી—(મૂળદેવના સામુ જોઇને) વાહ! ભાઇ, મૂળદેવ ? તમે તથા તમારા મિત્ર બન્ને જણા ધણા ડાહ્યા માટેજ તમારે આપો દિવસ બહાર ભમ્યા કરવું કેમ ? (ઐટલે)

મૂળદેવ—માણ આપનું કંહેવું હું મારે માથે ચડાવું'છું. પરંતુ આપ અમારા બન્ને જણનો આ વખતનો ગુનો ક્ષમા કરશો. અમારી કસૂર ધણી થઇ છે, અને તેથી માત્ર પિતાને ધણું લાગ્યું છે. હું તથા ભાઇ નવનિધરાય ધણે દિવસે ભિગા થયા છીએ, ધત્યાદિ. મારે ત્યાં કંઈ તેમનું કામ પડવાથી તથા એ તો જાણેછો કે ગામ ગયા સૂત્ર જાગે માટે એક નહિ પણ અનેક લકૂરાં વળગે, માટે માફ કરશો અને મારાપર દયા કરી તમારા દિન શેવકનું એક મૂખ વચન સાંભળશો, અને મને આશાછે કે તમે માત્ર પિતા ખરેખર ધ્યાનમાં લેશો.

ધનલક્ષ્મી—(જરા હસીને) શું બેટા ?

મૂળદેવ—(હાથ જોડીને) તમે અત્રે બે ચાર દિવસથી આગ્યાં છો. પરંતુ તમારી મારાથી કંઈ પણ સેવના થઇ નથી. માટે આવતે રોજ તમે માત્ર પિતા તથા ભાઇ નવનિધરાય અને મનસુખરામ સૌ મારે ત્યાં જમવાને પધારશો. મારા ગરીબને ત્યાં જે કંઈ મળશે તે તમારો દિન સેવક હાજર કરશે.

ધનલક્ષ્મી—(ધીમેથી) ભાઇ તમને કંઈ કંહેવું પડે એવું નથી. અત્રે અમે અમારા ઘરનું કેટલુંક કામ મૂકી આગ્યાં છીએ. વળી જોટલા દિવસ રહેવું જોઇએ, તે કરતાં જાદે દિવસ

નીકળી ગયા છે. હવે અમારા કોઈથી વધારે રહેવાય એવું નથી, અને અમે સૌ આવતે રોજ અહીંથી રવાના થઈ શું.

મૂળદેવ—(નવનિધરાયના સામું જોઈ ધનલક્ષ્મીને) વારં મા, ત્યારે આ ભાઈ નવનિધરાયને તો મોકલવા જોઈશુંજ. તેમના વિના જરા પણ ચાલે તેમ નથી. એ ભાઈ મારા નિશાળમાંના બાળભિત્ર છે. એઓનું અને મારું મળવું ઘણે દિવસે થયું છે, માટે તમે જો તમારા ગરીબ શેવકનું શુભ ઈચ્છતાં હો તો એઓ ભાઈને જરૂર મારે ત્યાં જમવાનું આમંત્રણ કરજી, તે કપૂલ કરશો.

ધનલક્ષ્મી—હા ભાઈ, તમારા કહ્યા પ્રમાણે હું ખુશી છું. પણ (નવનિધરાયના સામું જોઈને) એ ભાઈ મારી સાથેજ આવવાના છે, એટલે લાચાર.

મૂળદેવ—(ફરીથી હાથ જોડી પોતાની પાંધડી ધનલક્ષ્મીના બાળામાં મૂકીને) માજી તમને હું કસમ આપું તો ખરો. પણ તેથી તમને દુઃખ લાગે. માટે આ ! મારી મા, આવતે રોજ પોતે જવાનાં હો તો જાઓ. પણ નવનિધરાયને મેહરબાની કરી ફક્ત કાલનો દિવસ મેં તમને કહેલા આમંત્રણ સારું રહેવાને રજા આપશો ?

ધનલક્ષ્મી—ભાઈ તેમ બંને તેવું નથી તો. (એટલામાં કૌશીવિશ્વનાથ બહાર ઝાડે ઝપટે ગયેલા ત્યાંથી હાથ, પગ, માં, ઘાંઉતાવળા આવીને ધનલક્ષ્મીના સામું જોઈને) કેમ કેમ, વળી તમે શું જીકર કંઈ કરો છો ?

ધનલક્ષ્મી—આતો સહેજજ.

કૌશીવિશ્વનાથ—તે જણાય તો ખરું ?

ધનલક્ષ્મી—(મૂળદેવના ભણી આંગળી કરીને) આ ભાઈ આપણા નવનિધરાયના બાળભિત્ર થાય છે. અને અત્રે આપણા

આવ્યા પછી ભાઈ નવનિધરાય વારે ધડીએ બહાર જાય છે, અને જે કજીઓ થાય છે તે એ આ ભાઈનું મૂળ છે. નવનિધરાય આઈ પીને એમને ત્યાં જઈ બેસી રહે છે. તેમજ કોઈ આનગી કામમાં રોકાઈ રહે છે. હવે તમને તથા મને તેમજ નવનિધરાય અને ભાઈ મનસુખરામને આ ભાઈ મૂળદેવ પોતાને ઘેર આવતે રોજ જમવાનું આમંત્રણ કહેવા આવ્યા છે. એ ભાઈને મેં ઘણી રીતથી સમજાવ્યા. પરંતુ એઓ પોતાની હક નહિ છોડતાં, ઘણીજ નમનતાપથી આગ્રહ કરે છે.

કાશીવિશ્વનાથ—(ધનલક્ષ્મીના માથું જોઈને) તમે એ ભાઈને આપણી ખરે ખરી ખીના જણાવો.

ધનલક્ષ્મી—મેં એ ભાઈને પ્રથમથી તે છેવટ સૂઝીની વાત જણાવી છે. વળી તમારે મારે અને નવનિધરાય તથા મનસુખરામને અત્રેથી આવતે રોજ રવાના થવાતા છીએ, તે પશુ હું એઓને જણાવી ચૂકીશું. આટલું જણાવતાં છતાં એઓ પોતાની જીકર છોડતા નથી, અને ક્યારના એ હાથ નોંડી કાઢાવાલા કરે છે ને કહે છે કે તમે કદી માત્ર પિતા તમારા કામની જરૂર હોય ને જાઓ તો મેં કંઈ તમને ખજાણે નહિ પણ (આંગળી કરીને) આ ભાઈ નવનિધરાયને તો જરૂર આવતે રોજ મારે ત્યાં જમવા આવવાને પ્રકટ એક દિવસ રજા આપશો. (એટલામાં વચ્ચેથી મૂળદેવ બોલી ઉઠે છે ને ધનલક્ષ્મીના માથું જોઈને કહે છે.) માજી મારે ત્યાં ભાઈ નવનિધરાય જમી પરવારી બપોર વીત્યાં, જો સાંજના તેઓ તમારા તરફ આવવાને હિમ્મત ધરશે તો બેજાણક મારા વરતની આ આકર (સરકારી સિપાઈ) નોડે ઘોડે બેસારી માકલી દઈશ. ફક્ત તમે જ્યાં જવાનાં છો તે ગામનું નામ ઠામ જણાવશો.

(એટલું કહેતામાં મૂળદેવને)

ધનલક્ષ્મી—ભાઈ, એ ભાઈને તમારે ત્યાં જ્યારે ફરી વારનાં આવીશું ત્યારે તમારા કહેતા પેહેલાં માન્ય કરીશું. પણ

આ વખતે વધારે આગ્રહ કરે. એ સારું નથી. વળી ઉભા રહેા હું નવનિધરાયના પિતાને સમજાવું, અને તે જો માને તો હું ખુશીની સાથે ફક્ત તમારા કહેલા વચન પ્રમાણે રજા આપીશ. (એટલું કહી કાશીવિશ્વનાથ બહાર ચોકમાં જઈ રતાન કરવાની તૈયારી કરે છે, ત્યાં જઈ તેઓને) કેમ આ પેલા મૂળદેવ જે નવનિધરાયના મિત્ર છે. તેઓ તો ઘણેજ આગ્રહ કરેછે. અને તે પોતાની જીર નહિ છોડતા ઘણા કાલાવાત્તા કરેછે. મારે બાદ નવનિધરાયને રાખીશું કે કેમ ?

(એટલે ધનલક્ષ્મીને)

કાશીવિશ્વનાથ—તમારી જેવી મરજી. એ ભાઈની ચાલ રીત. અને ખીજી વર્તણૂક તમે સારી રીતે જાણો છો. તેમ છતાં તમે તેના ભરેસાપર રહો અને રાખો તો મારે કંઈ ના નથી.

ધનલક્ષ્મી—હું તેઓનો પક્ષો અંદોષરત કરીનેજ મૂળદેવને ત્યાં જવાની રજા આપીશ.

કાશીવિશ્વનાથ—હીક છે, ત્યારે. (પધ્ધી)

ધનલક્ષ્મી—(મૂળદેવ પાસે જાય છે ને મૂળદેવને) બાઈ હું જે રીતે કહું તે પ્રમાણે પાળો તો નવનિધરાયને જેમ તેમ કરી આવતા રોજ સૂધી તમારે ત્યાં જમવા આવવાને રાખું.

મૂળદેવ—(ખુશી થઈ હાથ જોડીને) માજી આપની જેવી આજ્ઞા તે પ્રમાણે તમારે સેવક વૈતવાને કમ્પૂત છે.

ધનલક્ષ્મી—હીક છે. એઓને ફક્ત આવતા રોજનાંજ સાંજ સૂધી રાખવા અને જલદી અને તો તુરત રવાના કરી દેવા.

મૂળદેવ—તમે જ્યારે મારાપર મોટા ઉપકાર સાથે કમ્પૂત થાઓ છો, ત્યારે મારે ફક્ત તેમને એટલુંજ જણાવવાનું છે કે કદાપિ મારે ત્યાં જલદી નહિ બની શક્યું તથા આ ખરે ઉનાળો જાય છે, જેથી સાંજના પાંચ વાગ્યા સૂધી ગરમી શાન્ત

યતી નથી. માણસો પણ પાંચ વાગ્યા પછી જ્યાં જવું હોય ત્યાં પોતાનું કામ કરવા જાય છે, તો ભાઈ નવનિધરાયને કેમ કરી મોકલાય. વળી તેમ કરતાં પાંચ વાગ્યા પછી અમે સઘળા પરવારીએ અને તમે જ્યાં જવાનાં છો ત્યાં એમનાથી વેળાસર પહોંચી શકાય તેટલા અવકાશ હશે તો હું ખુશીની સાથે ભાઈ નવનિધરાયને મોકલાવીશ. પરંતુ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વખત નહિ મળે તો રાતની વખતે મોકલવા કરતાં તેઓને બડી ફજરમાં મારે અહીંથી મોકલાવું તો તમને કંઈ હરકત છે?

ધનલક્ષ્મી—વારં ભાઈ. તમે જોયું હાલમાં મારી રૂપરં બોલો છો તેજ પ્રમાણે તમારે વર્તવું અને બરાબર નવનિધરાય અમારે ત્યાં એકાદ બે ધડી દિવસ ચડ્યો નહિ ચડ્યો ને અમારા ભગા થઈ શકે, તેમ તમારે એઓને મોકલી દેવા.

મૂળદેવ—(ખુશી થઈને) વારં માણ, તમારા કહેલા વચનને હું સદા આધિન છું.

ધનલક્ષ્મી—શિકર નહિ. મારું કહેલું બધું ધ્યાનમાં રાખજો. (એટલું કહી ધનલક્ષ્મી રસોઈ પાનામાં જમવાને સારું જાય છે ને)

નવનિધરાય—(મૂળદેવને આંખના આણસારામાં) જરા બહાર આવો. (એટલે મૂળદેવ બહાર નવનિધરાય પાસે જાય છે, (૭))

મૂળદેવ—(નવનિધરાયનો હાથ પકડીને) કેમ ભાઈ તમારે આવતે રાજ મારે ત્યાં જરૂર તમારાં માત પિતા જ્યાં જવાનાં છે, ત્યાં તેઓ જાય કે તમારે મારે ત્યાં આવવું.

નવનિધરાય—ભાઈ તમે તો ઠીક ચરિત્ર લડાવ્યાં. પણ એક મારી વાત તમને કહું, તે ધ્યાનમાં ઉતારશો.

મૂળદેવ—ફરમાવો.

નવનિધરાય—તમે મને જન્મવાનું કહો છો તે ઠીક. પણ પેલી બાઈ રૂપવંતીએ મને પ્રથમનું આમંત્રણ કર્યું છે. માટે તમે જોમ કહો તેમ કરો.

મૂળદેવ—હું તે ના કહેતો નથી. પણ તમારાં માત પિતા જે કે બિચારા ખરેખર ભલાં છે, તેની આગળ મેં તમને મારે ત્યાં જન્મવાનું આમંત્રણ કરેલું છે અને તે તમારી રૂપર કેટલા કાલાવાલા કર્યા ત્યારે તેઓ કબૂલ થયાં છે. માટે તમારે પ્રથમ મારે ત્યાં આવવું જોઈએ. હું કોઈ ખીજ ત્રીજ વાત જાણતો નથી.

નવનિધરાય—વારૂં ભાઈ ઠીક છે. તમારી જેવી ઇચ્છા.

મૂળદેવ—નફી વીસરતા નહિ.

નવનિધરાય—વારૂં ભાઈ, વારૂં. (એટલે બન્ને જણા હાથમાં હાથ મેળવી જુદા પડે છે ને નવનિધરાય ઘરમાં જઈ અમેઠીગં બદલી જન્મવાના રસોઈ ખાનામાં જાય છે ને આસનપર બેસે છે. એટલામાં)

ધનલક્ષ્મી—(નવનિધરાયના સાથું જોઈને) ભાઈ અમે સૌ આવતે રોજ માઠી માસીને (દેવપુર) ગામ જઈશું. માટે તમારી પેલી સઘળી ઉછાંછળી છોડી દેઈને મૂળદેવને ત્યાંથી જમી પરવારી તાપડતાપ દેવપુર ભણી વળજો.

નવનિધરાય—માજી તમે કહ્યું તે તો ખરૂં. પણ (કાશી-વિશ્વનાથના ભણી જોઈને) કેમ, બાપા તમારી શું મરજી છે. (એટલે)

કાશીવિશ્વનાથ—(નવનિધરાયને) ભાઈ જેવી તમારી માની મરજી તેવી મારી. જ્યાં તો હરેક રીતે પારકાનું મન રાજી કરી પોતાનું કામ કરવું એ ડાહ્યા માણસનું કામ છે.

નવનિધરાય—વારૂં પિતાજી.

કાશીવિશ્વનાથ—જે કોઈ પોતાનો અમુક્ય અને પાછો નહિ આવે એવો વખત નકામો જેવો કે લૂચ્ચાઈ, ઠણા મસ્કરીમાં અને આળસમાં ગુમાવેછે, તે અંતે દુનિઆમાં દુખી થાય છે. તેમજ તે આખર ઘેરઆખરવાન થાય છે. લોકમાં અપકીર્તિ મેળવે છે, એટલું નહિ પણ ઇશ્વરને ત્યાં દુરાચારિ હરે છે, અને તે પોતાના કરેલાં કર્મોનો જવાબ દેવાને તેના સખત પાંજરામાં આધિન થાય છે, ઇત્યાદિ. તમને અમારે હવે કંઈ પણ વધારે કહેવાનું નથી.

નવનિધરાય—(નીચું જોઈને) બાપા, ક્ષમા કરો. તમે મારાપર ગઈ કાલના ભારે ગૂસ્સામાં છો.

કાશીવિશ્વનાથ—કંઈ નહિ ભાઈ. તમને એમ લાગે છે. જલદી જમી ઉઠો, અને ઝટઝટ તમારી માતાને આવવી કાલે જવું છે, માટે ગાંસડી વગરે બાંધવા લાગો. સવારના મોટા પરોઢમાં જવાનું છે, કે જો આપારે પરવારી ચૂક્યાં હોઈએ તો સવારમાં જોડી ન થતાં પાધરાં રસ્તે પડાય.

નવનિધરાય—વાર બાપા. (એટલે નવનિધરાય જમી ઉઠી પોતાના પિતાના ફરમાવ્યા મુજબ ગાંસડી પોટલી બાંધે છે. સઘળું તૈયાર કર્યા પછી સૌ પોતપોતાની પથારીએ સૂઈ રહે છે. રાતના ૪ વાગ્યા (મરઘો બોલ્યો) નહિ તેટલામાં ધનલક્ષ્મી નવનિધરાયને મનસુપ્પરામને અને કાશીવિશ્વનાથને ઉંઘમાંથી જગાડે છે. (પછી સઘળાઓ પોતાની પથારીએથી ઉઠી ખીલીએથી ગાંસડી પોટલી ઉતારી જવાની તૈયારી કરે છે, એટલામાં ધનલક્ષ્મીને)

નવનિધરાય—(ઘોટેથી) માતૃમી અત્રે મારી સાથે રહેવાને મનસુપ્પરામને રજા આપશો ?

ધનલક્ષ્મી—તો હજી કંઈ બાકી રહ્યું હશે કેમ ? તે કદી બનનાર નથી, મુગા મુગા તમને જેમ મેં ગઈ રાતનાં કંઈું છે

તે પ્રમાણે પોતાના કામથી પરવારી તુરત અમારી ભણી આવજો.

નવનિધરાય—વાર મા. (એટલે સૌ જવાને વાસતે તત્પર થાય છે. ધરમાંથી રઘુરામ તથા સુભદ્રા તથા કૌંઠ વગરે વળાવવાને વારતે ધરમાંથી નિકળે છે. સઘળાંઓ એક ખીજાં કોટ કરી નમસ્કાર કરી જાય છે. ને નવનિધરાય પોતાનાં માત પિતા તથા મનસુખરામને વળારી રઘુરામ સાથે ઘેર આવે છે. નવનિધરાય રઘુરામની રજા લેધ મૂળદેવને ત્યાં જાય છે.)

પ્રકરણ ૧૨ મું.

૨થલ—નવનિધરાયના મિત્ર. મૂળદેવ કબજનંદનું ઘર.

મૂળદેવ—તથા (નવનિધરાયનો સંવાદ.)

(દાતાણ કરતી વખતે નવનિધરાયને ઉતાવળા આવતા દેખીને)

મૂળદેવ—(દાતાણ મોઢામાં રાખી એક હાથે સલામ કરીને) ભાઈ આવો ભલે પધાર્યા, તમે સાચા તો ખરા; તમને તમારી માતાએ તથા પિતાએ મારે ત્યાં આવવાને રજા આપી તેથી તેને મોટા ઉપકાર માનું છું.

નવનિધરાય—(બેસીને) ભાઈ, એતો એક ખીજાને અરસપરસ વ્યવહાર છે; તમારું હેત જોઈએ.

મૂળદેવ—તમારા આવવાથી ખરેખર તમને વેગળેથી જોઈ મને અતિ આનંદ થયો છે. હવે આપણે ધરમાં ચાલો (એટલે મૂળદેવ મોઢું ધાધ નવનિધરાયની આંગળી ઝાળીને પોતાની ખાતગી મેડીપર લેધ જઈ એક સુંદર ગાલીચા પર બેસાડે છે)

નવનિધરાય—ભાઈ, આપના ધાર્યા પ્રમાણે થયું છે. મારે આપનો આજે ધણા ખુશી હશે એમાં શક નહિ.

મૂળદેવ—ભાઈ તેમતો ખરૂં જ ને તે હધરે કહ્યું છે.

નવનિધરાય—તમને હું એક વાત કહું છું તે ધ્યાનમાં લેશો.

મૂળદેવ—ફરમાવો.

નવનિધરાય—(ધીમેથી) તસદી માફ કરશો. ફક્ત હું એટલું જાણાવું છું કે તમારે અહીંઆં તમે મને જમવાને તેડ્યો છે, તો તેની ના નહિ પણ જમવાનું થવાને ઘણો વખત લાગશે. માટે મહેરબાની કરીને (આંખના આણસારામાં) મને પણ જવાની રજા આપશો.

મૂળદેવ—ભાઈ આજ રોજ મારી વરસગાંઠ છે, અને મારા સગાં સહોદર (પાસેનાં કુટુંબી) જમવા આવવાનાં છે, માટે ધારૂં છું કે દસ વાગતે રસોઈ તૈયાર થશે. હું ધારૂં છું કે ત્યાર પહેલાં તમને ક્ષૂધા લાગશે ખરી, માટે તેને વાસ્તે હાજરી (નાસ્તો) દાખલ જે કંઈ ઘરમાં તૈયાર હશે તે તમોને આપવામાં આવશે.

નવનિધરાય—એટલી જલદી ભૂખ લાગે તેમ આજે છેજ નહિ. કારણ ગઈ રાતનાં અમે સઘળાંએ મોડું વાળું કંઈ હતું. માટે મારી તરફથી બે ફિકર રહેા.

મૂળદેવ—એમ ને કેમ થાય. આજ રોજ તમે અમારા પરોણા છો અને તમારા સરખા ઇસ્ત મિત્રની જેટલી બરદાશ થાય તેટલી આછી છે.

નવનિધરાય—હું તમારો પરોણો નથી. પરંતુ તમારો ભાઈ છું. તમારા અને મારામાં હું કેમ પણ જાતનો ફેર ધારતો નથી. માટે તમે તથા ઘરમાંથી કોઈ પણ માણસને હાજરી કરવા તરફની તસદી નહિ આપશો.

મૂળદેવ—વાર ભાઈ, આપની જેવી ઇચ્છા. પણ હવે શું મરજી છે. રસોઈ તો બરાબર બાર વાગ્યાને સુમારે થઈ રહશે.

અને પંગત પટતાં ધારંછું કે બરાબર તણ વાગશે. માટે ત્યાં સૂધી તમારાથી બૂખ્યાં નહિજ રહેવાય. અત્રે તમારે સારું કંઈ નવીન આણવાનું નથી, ઘરમાં સૌ તૈયાર છે. માટે તમારા મનની રચી પ્રમાણે હાજરી કરી લો.

નવનિધરાય—કાચી બૂખે બહાર ગામમાં હું કદી મેં બહારી કરતો નથી.

મૂળદેવ—ઠીક ત્યારે. અત્રે આ કબાટમાં સારાં સારાં પુસ્તકો છે તેમાંથી જે કોઈ મનને ગમે તે વાંચો.

નવનિધરાય—સૌ અવકાશનું છે. પણ જવું આપું ને શાત દૂંકી તેનું કેમ?

મૂળદેવ—હું સમજ્યો. સુથારનું મન બાવળીએજ હાય.

નવનિધરાય—(હસીને) તમારાથી કંઈ છાનું નથી. તમે મારી મરજી ધણી રાખી છે ને રાખશો. તમારો ઉપકાર ધણો છે. પણ એક વાત કહું તે ધ્યાનમાં લેશો.

મૂળદેવ—ફરમાવો.

નવનિધરાય—તમે જાણો છો કે આજની સાંજ ઇલા આજની રાત અત્રે રહેવાશે ને ગમે તેમ થાઓ પણ આવતી કાલના સવારના છ કે સાત વાગ્યાના સુમારમાં મારાં માત પિતા ભેગું થવું જોઈએ વગરે મારે સઘળી તરફથી એટલા દૂંકાં અમતમાં પરવારવું જોઈએ.

મૂળદેવ—હાતો, હવે નચિંતથી રહો. તમારા ધાર્યા પ્રમાણે જરૂર જવાશેજ. વળી ગમે તે થાય પણ તમારાં માત પિતાને મેં તમને સાંજના કે બહુ ત્યારે સવારના છ કે સાત વાગ્યાના ભેગા થવાનું મેં વચન આપ્યું છે. માટે તે તો છેજ અને એ વિષે તમારા કરતાં મને બહુ કાળજી છે.

નવનિધરાય—જ્યાં તો તમે તમારી વાત કરો છો. પણ પેલી જગાએ જવાનું છે, અને ત્યાં જેમનું તેમજ (ચાલતી વાત)

અધુર રાખી આપોધુ, માટે તે પણ ખોટું. તેઓની અને મારી એવી કબુલાત છે કે તમારે મુકામેથી તમારાં માત પિતા જેવાં જયકે પુરત અત્રે આવવું માટે તે વાત તો ક્યાં રહી ને ઉલટા તમે તમારે ઘેર તેડી લાવ્યા. ફિકર નહિ, પણ હવે તેને વિશ્વાસ આપ્યો છે, માટે મને ત્યાં જવાની રજા આપો. જન્મવાની તૈયારી સોરો હું હરેક રીતે અત્રે આવી પહોંચીશ.

મૂળદેવ—(હાથની આંગળી બેવડ કરીને) વાહ! ભાઈ વાહ!! મધમાં લપટાયલી માખ કદી નીસરવા પામે અરી!

નવનિર્ધરાય—(હસ્તે મૂએ) કંઈ નહિ, તેમ કદી છેજ નહિ. તમે ભામિયા છો, તમારાથી કશું છાનું નથી. ફરી ફરીને આવો વખત કોઈ દુષ્ટિઆરા આદમીને દુઃખમાંથી છોડાવવાનો આવવો દોયલો છે. આપણું કામ બગડે તો બળબાલમ પણ જે કામ ગ્રાહ્યું તે રૂતે થયા સૂધી છોડવું નહિ.

મૂળદેવ—તથા સત્. તમારી મનકામના સિદ્ધ કરો. હવે તમે જે પ્રમાણે અત્રે જન્મવા આવવાને બંધાઓછો તેમાં ફેર પડે નહિ. તમે વધારે વખત લગાડશે તેમાં તમોને નુંકશાન છે એટલુંજ નહિ પણ તમારા વિના મારાથી પણ જન્મવા બેસાશે નહિ તેમ તમે મારે ઘેર આવ્યાછો તે વાત મારા ધરનાં સઘળાં આદમી જાણે છે અને જ્યારે તમે સઘળી સોઈ વખતે નહિ આવ્યા ત્યારે તેઓ તમોને કેમજ સંભાર્યા સિવાય રહેશે. માટે તમે જે જે ઠેકાણે જાઓ તે તે ઠેકાણેથી છેવટ પરવારી રજા લેધને આવવું કે ફરીથી જન્મવાનું બાકી રહે નહિ.

નવનિર્ધરાય—મારે પણ તેવોજ વિચાર છે, પણ મારા કામથી ફારેગ નહિ થયો તો તમારે અહીંઆં આવ્યા પછી જમી પરવારીને મને (આપના અણસારામા) પેલી જગાએ જવાને રજા આપશો કે નહિ.

મૂળદેવ—જેવો વખત અને જોવી તમારી બિના તે તપાસી જોયા પછી ધ્યાન આપાશે.

નવનિધરાય—ઠીક ત્યારે, કબૂલ છું મને રજા આપો.

મૂળદેવ—હમણાં આબ્યાને હમણાંજ રજા માગો છો, જરા બેસો પાન સોપારી ખાઓ પછી જવાય છે.

નવનિધરાય—(હશીને) અહ! હું પાન તથા સોપારી ખાતો નથી, તે તમે સારી પેઠે જાણો છો. ફક્ત તમારું હેત છે એ ધણું છે. તમારા જેવા ઇસ્ટ મિત્ર આ જગતમાં દીર્ઘ યુષ રહે.

મૂળદેવ—તમને રજા આપું છું અને તમારી મનકામના સિદ્ધ કરો.

નવનિધરાય—મિત્રનું મૂખ વચન તકાળ ફળો.

મૂળદેવ—તથા સ્તૂ, તમને રજા છે.

નવનિધરાય—(ખુશી થઈને) વાર પ્રિય મિત્ર. (એટલે બંને જાણાઓ નમસ્કાર કરી નવનિધરાય પોતાની અસલ ધારેલી જગ્યાએ જાય છે.)

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સ્થલ—રૂપવંતીનું પીયેર, (રૂપનાથ કામનાથનું ઘર.)

રૂપવંતી—નવનિધરાય, નંદકાર અને છોટમનો સંવાદ.

(નવનિધરાય રૂપનાથ કામનાથના ઘરનું દવાર ખોલી ઘરમાં જાય છે અને માઢેથી ખાલે છે કેઘરમાં કોણ છે, જે હાય તે ખાલજો.)
એટલામાં

રૂપવંતી—(ઝટ ઝટ મેડી પરથી આવીને પરસાળમાં, નવનિધરાયને જોઈને) વાહ! સાહેબ કેટલો વખત? તમે કહેવા પ્રમાણે આબ્યા નહિ, કેમ એટલો બધો વખત લાગ્યો?

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સાચું જોઇને) ઘેર ગયે સૂતુ જાગે.

રૂપવંતી—(હાથના માથાના અંને આંખના આંખામાં ધીમેથી) કેમ સાહેબ શું સૂતુ જાગ્યું? કંઈ હરકત જેવું તો થયું નથી?

નવનિધરાય—તમારે અહીંથી મારા ગયા પછી જેવા મારે મુકામે જાગે છું કે ખેડો નહિ ખેડોને ગુરત મૂળદેવ ભાષ્યે દેખા દીધી.

રૂપવંતી—પછી શું થયું?

નવનિધરાય—તમારા કક્ષા પ્રમાણે તેઓ મને નહિ મળતાં પાધરા મારી માતૃશ્રી પાસે ગયા અંને પોતાના માથાની પાધડી ઉતારી ધણીક આજીજી સાથે આગ્રહ કરવા માંડ્યો એટલે મારી માતૃશ્રીએ તેઓને બહાર ગામ જવાનું (મં તમાને કહ્યું હતું તે) કારણ બતાવ્યું તો પણ મૂળદેવ ધણી જીકર લેઈ ખેડ્યા પછી માતૃશ્રી મારા પિતા પાસે ગયાં અંને મૂળદેવની સઘળી હકિકત કહી સંભળાવી જેથી જેમ તેમ કરી મારા પિતાએ મારી માતૃશ્રી ઉપર નાંખ્યું. આખરે મને મૂળદેવને ઘેર જમવા જવાને ફક્ત આજનોજ દિવસ રહેવા ફરમાવ્યું.

રૂપવંતી—(ખુશીની સાથે) ધણી ખુશીની વાત છે. (નવનિધરાયનાં બે હાથે ઓવારણાં લેઈને) તમે આ જગતમાં દીર્ઘા યુષ રહો, અંને તમારાં માતૃ પિતા ધણું જીવો. હવે તે પછી શું થયું તે કહેશો.

નવનિધરાય—પછી મૂળદેવ માતૃશ્રીની તથા મારી રજા લેઈને તેમને ઘેર ગયા અંને અમે સઘળાં રાતરે સુઈ રહ્યાં.

રૂપવંતી—તમારાં માતૃ પિતા બહારગામ જવાનાં હતાં તે ગયાં કે કેમ?

નવનિધરાય—તેઓ પોતાના ધારેલા વિચાર પ્રમાણે આજ રાજ મહેરા પરાઈમાં ઉઠી સીધાં.

રૂપવંતી—જીવી વખતે તેઓએ તમને કંઈ કહ્યું કે નહિ?

નવનિધરાય—તેઓએ પાકો બંધાવ્યરત કરી લીધા.

રૂપવંતી—હેવી રીતે.

નવનિધરાય—(વિચાર કરીને) આ પ્રમાણે તમારે ફક્ત મૂળદેવને ત્યાં આજની સાંજ ધ્યાન ફક્ત રાતના ૪ વાગતા સૂધી રહેવું પછી તાપ્પડતોપ પેહેલા ઉઠી રાજનગર છોડી સવારના સાત આઠ વાગ્યાની અંદર અમારી રૂપરૂં થવું.

રૂપવંતી—(હસ્તે મુખે) ફિકર નહિ. પછી (રૂપવંતી બે હાથ જોડી આકાશ સામી દ્રષ્ટી કરીને ધધરની પ્રાર્થના કરેછે.)

ઉપગીતિ.

“હરી હે? હરી દેવા, જગ દેવા દીન પાળક પરમેશ;”

“ભૂતજદળ વાદળમાં, તું છે સધળે વ્યાપક ધરમેશ.” ૧

“તું છે કરુણા નિધાન, જન લાણુ જનને છે ભરપૂર;”

“ભૂલે પાપી પ્રાણીઆ, એ ઉપકારજ કદી કોઇ કૂર. ૨

(મનમાં જરા વધારે સ્મરણ કરી રહી નવનિધરાયના સામું જુએછે એટલામાં)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) તમારું મન તમારે પ્યાર અને તમારી વાણી મને એક ક્ષણ વાર પણ વીસરવાની નથી. હવે જો તો આપણી અધુરી રહેલી વાતનો નિકાલ થાય તો વધારે સારું.

રૂપવંતી—થાય છે; ધીરજ રાખો. એવડી શી ઉતાવળ છે.

(એટલામાં નંદકોર પાણીનો પોટો લાવી નવનિધરાયની આગળ મૂકે છે ને પછી)

નવનિધરાય—(નંદકોરના સામું જોઇને) શાણું નંદકોર તમે ખુશી તો છો? તમારે રાય ઉતર્યો નહિ?

નંદકોર—(પોતાના પેહેરલા સાળુનો છેડો હાથમાં ઝાલી

હસતી આંખે ઊંચું નીચું જોઇને) મારે શું રાખ ઉતરવાનો છે. મેં કંઈ કોઇનું ભૂંડું કીધું નથી. હું તો સદા રાજી છું.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સામી નજર કરીને) વાહ ! તમારાં બેન ઘણાં મળતાવડાં ને શાણાં દેખાયછે. એઓને તમારે રાજી રાખવાં તથા તમારા જીવથી જરા પાણુ દૂર રાખવાં નહિ.

રૂપવંતી—હાજી, કપૂલ કરી છું. એ ડાહી અને શાણી છે તથા મારી ગમે તેવી વાત હોય પાણુ જરા મોઢું ચઢાવે પાણુ પેટની વાત જરા કોઇને કહે નહિ એવી છે.

નવનિધરાય—ઇશ્વર એનું સાચું કરે. (પછી નંદકોરના સામું જોઇને) નંદકોર આ તમારી બેનની અને મારી વાત જો કે તમારી રૂપરૂ થાય છે, તે તમારા ધરના કોઇ આદમીને કે બીજાને કાને તમારે મુખેથી જણે તો નહિ ?

નંદકોર—એ વાતથી બેફિકર રહો. કદી મારું બગડે તો ફિકર નહિ. પણ બીજાની વાત બહાર કોઇને કહે નહિજ એ નક્કી બાણુવું.

નવનિધરાય—ઘણું સાચું. ઇશ્વર તમારું ભણું કરે. તમે તમારી એવીજ નેકી પ્રમાણે ચાલો અને આ તમારી (આંગળી કરીને) બેન રૂપવંતીના હૂકમમાં રહો.

નંદકોર—વારજી. (એટલે નંદકોર ધરમાં જઈ રસોઇની તૈયારી કરેછે. એટલે પછી)

રૂપવંતી—(નવનિધરાયની નજીક આવી) કેમ સાહેબ, ખુશમાં તો ખરા. (લોટામાંથી એક ખાલો ભરી) જરા પાણી પીશો.

નવનિધરાય—તમારી મહેરબાની જોઇએ. (માથું ધૂણાવીને) પાણી નથી પીવું. પરંતુ પાણી પીધા બરાબર ગણું છું.

રૂપવંતી—વાર સાહેબ, તમારી ખૂશી.

નવનિધરાય—હવે જોતે આપણી અધુરી રહેલી વાત

ચલાવો. તમે જાણો છો કે ફક્ત મારે આજનો દિવસ રહેવાનું છે, આવતે રોજ તમારાં માત પિતા બહાર ગામથી આવશે. માટે જેમ બને તેમ વખત નહિ ગુમાવતાં વાતનો નિવેડો કરો.

રૂપવંતી—આપની એમજ મરજી છે તો તેમ પણ આજ રોજ જમવાનું અન્ને કરો તો વધારે સારું.

નવનિધસય—તે વાતથી તમે બેફિકર રહો. જ્યાં સૂધી આપણે સર્વ વાતે અળગાં છીએ ત્યાં સૂધી સર્વત્ર રીતે પડદો રાખ્યો હોય તો વધારે સારું. જમવું એ વધારે નથી. જમવા કરતાં માણસનો ગુણ પેહેલ ધરાવે છે. વળી મૂળદેવને મેં જમવાનું વચન આપ્યું છે. મારી મા તથા પિતાની રૂબરૂ એ બાંધએ મને તેમને ઘેર જમવા તેડવાને ગઈ કાલની રાતનું નક્કી કરી ચૂક્યા છે અને તેજ કારણ સારું આજે રહેવાનું બન્યું છે. તેમ નહિ થતે તો તમારી મારી વાત ક્યાંપે રહેત ને મારે મારાં માત પિતા સાથે જવું પડત. હવે વિચાર કરવો કે કયો રસ્તો બ્રાહ્મણ, અલખત નક્કી થાય છે કે કોઈએ આપેલા વિશ્વાસને દૂર કરી મનનું ધાર્ડ્ય કરીએ તો ફરીથી કોઈ ભરોસો ન કરે તેમ ફરીથી કોઈ આંગણે પણ ચડાવે નહિ.

રૂપવંતી—(વિચાર કરીને) વાર. તમારું કહેવું માન્ય કરું છું. આપની જેવી ધરજા.

નવનિધસય—તમે બેફિકરથી રહો અને મને યાદ કરાવો કે આપણે ક્યાં સૂધી વાત કરી છે.

રૂપવંતી—(જરા ઉંચું જોઈ વિચાર કરી સંભારીને) મને યાદ આપ્યું તે એકે ગઈ કાલનાં તમે મને કહ્યું હતું કે તમે પુનઃ લગ્ન કરવાને વધારે ચાહો છો. ત્યારે મેં આપને કહ્યું કે હું અખળા જાત મારું શું ગણું, એ કામ નાનું સુનું નથી, અને એવા કામમાં સ્ત્રીની છાતી કેમ ચાલે, પુરૂષ સર્વ વાતમાં હિમ્મત ધરાવે છે. માટે પોતેજ ઘણા શાણા થઈ કોઈ મારા સરખી બા-

બાળવિધવા સાથે પુનઃ લગ્ન કરેા તો માટું પૂણ્ય થશે અને તે પૂર્ણ આશિષ દેશે. પછી એટલેથી વાત અધૂરી રાખી પોતે તમારે મુક્તિ મેળવી ગયા.

નવનિધરાય—હા હા ! (આંખના આણુસારામાં માથું હલાવીને) તમે ખરાબર યાદ રાખ્યું છે.

રૂપવંતી—ત્યારે હવે તમારે શું વિચાર છે.

નવનિધરાય—તમારા વિચારે વિચાર.

રૂપવંતી—જો આપની ધ્યાનમાં આવે અને હું કહું તેમ થાયતો વધારે સારું.

નવનિધરાય—ફરમાવો.

રૂપવંતી—તે એ કે પ્રથમ તો તમે મારા હાથનું પાન સરખું પણ ખાઈ નથી તેમ મારી આટલી ઘણી આજીજ સાથે જમવા સરખું એ કબૂલ થયા નથી. આ રીતે તમે કોઈ પણ કબૂલ નહિ થતાં પોતાનું ધાર્મિક કર્યું છે ત્યારે હું ધારું કે કદી તમારા મનની વાતને મળતી આવી તો આજ પ્રમાણે પોતાની જીકર છોડશો નહિજ એમ નક્કી લાગે છે.

નવનિધરાય—તમે મારી વાતને મળતાં આવ્યાં તો ખરેખર કહું કે તમારું વાજખી વાક્ય ઉઘાડીશ નહિ.

રૂપવંતી—એણે ત્યારે પોતાની શું ઇચ્છા છે ?

નવનિધરાય—તમે પ્રથમ કહી ગયાંછો કે હું જો તમને કહેવાની છું તે તમે ધ્યાનમાં લેશો ને તેમ કરેા તો વધારે સારું, માટે તે શું કહેવા ધારેાછો તે કહો.

રૂપવંતી—ખરેખર ફરી તો નહિ જાઓ ?

નવનિધરાય—હું કદી ફરી જાઈશ નહિ.

રૂપવંતી—ત્યારે તો ધણું સારું.

નવનિધરાય—પોતે શું કહેવાનાં છો તે કહો.

રૂપવંતી—તે એકે ગઘ કાલના મારી આંગળથી જ્યારથી ગયા છે ત્યારથી મને બરાબર એન નહિ પડતાં એક મને તરે-હવાર વિચાર આવ્યો છે અને તે તદ્દન આપણી વાતને વધારે ઉત્તિજન આપે તેમ છે.

નવનિધરાય—(જરા માથું હલાવીને) હા ? તે મને બરાબર જણાવો.

રૂપવંતી—મેં તમને આંગળ કહ્યું હતું કે ફરી ફરીને ત-મારી ને મારી વાત પૂરી કરવાનો આવો વખત મળશે નહિ, ત્યારે તમે મને કહ્યું હતું કે અધૂરી રહેશે તો થોડા દિવસ પછી તવરાતી યાત્રા આવનાર છે ત્યાં ધણા દૂર દેશવરના લોકો આવશે. માટે તમારે ત્યાં આવવું અને હું પણ ત્યાં ધારેલ વખતે આવીશ ને સઘળી વાત ત્યાં સંપૂર્ણ કરીશું ત્યારે મેં તમને હા પાડી હતી. પણ ખરેખર તેમ બને કે ના પણ બને.

નવનિધરાય—શા વારતે ના બને ?

રૂપવંતી—આ કાણ બંધુર દેહ છે, તેનો કોઈને ધડીને એ વિશ્વાસ નથી. વળી હું અબજા જાત, વખતે મને મારાં મા બાપ ત્યાં આવવાને રજા આપેલા ના પણ આપે અને ઉલટી તમને વિશ્વાસ આપી ગૂનેહગાર થાઉં તે કરતાં આજની સાંજ યા થોડી રાત જતા સૂઈમાં આપણી વાત પૂરી થાય ને બન્નેની મનકામના સિદ્ધ થાય.

નવનિધરાય—તમારું કહેવું માન્ય કરું છું. પણ છેવટ તમારા મનમાં શું હશે અને મારા મનમાં શું હશે ?

રૂપવંતી—તમે ખરું કહો છો. તમારી વાતને ટેકો આપું છું. હવે જે તે તમે અને હું નક્કી કરીએ.

નવનિધરાય—મહેરબાની કરી તમે પોતે પોતાના મનનો વિચાર જણાવો.

• **રૂપવંતી**—દુઃખ તો નહિ લાગે ?

નવનિધરાય—એમાં મને કોઈ વાતનું દુઃખ નથી.

રૂપવંતી—તમારા પાછળના કહેવા પરથી સાફ માલમ પડે છે કે તમે પુનર લગ્ન કરવાને ખુશી છો. હવે તમારે ફક્ત સ્ત્રી શોધ-વીજ બાકી છે, મને તો તેમ ભાસે છે પછી આપના મનનો જે હેતુ હોય તે બેલાશક જણાવો.

નવનિધરાય—મેં ઉપર કહ્યું છે કે તમારા જેવી કોઈ શાણી ગુણ રૂપવંતી મધૂર વચની અને એકાકીન વાળી વિધવા સ્ત્રી મળે તો હું તેની સાથે પુનર લગ્ન કરવાને બાથ ભીડું પણ મને નથી લાગતું કે તમારા જેવા ખીજ સ્ત્રીનામાં સંપૂર્ણ ગુણ હોય.

રૂપવંતી—એતો તમે ભૂલો છો. દુનીઆમાં સર્વે વસ્તુઓ ઇશ્વરે બનાવી છે અને જ્યારે તે એક ખીજ સાથે કામ પડે છે ત્યારે જણાઈ આવે છે.

નવનિધરાય—વાહ! વાહ!! ઠીક થયું. તમે શાણાં છો વળી તમે પણ પુનર લગ્ન કરવાને વધારે આહા છો. તમારામાં જેવા જોઈએ તેવા ગુણ છે ઇત્યાદિ, મને તો તમે બરાબર મારી ખરી ખાતરીથી કહું છું કે મારી મનકામનાને મળતાં છે.

રૂપવંતી—(ખુશ થઈને) આહા!! એમ તો મોઢામાંજ આવી ગયુંની ?

નવનિધરાય—જે કામ થાય છે તે બન્નેની ખુશીથી થાય છે. હું ફક્ત તમારે સાસરે રહીઆઈનો સંદેસો કહેવા આવ્યો હતો તથા તેમની માને અને તમને ઓળખવાને પણ તે કામ તો તેઓ બહારગામ ગયાથી જ્યાંએ રહ્યું અને ઉલટું આ તમારું ને મારું આગળ થયું. વિચાર કરો કે જો તમે મને પોતાના સુખ દુઃખની વાત મને નહિ ઓળખતાં છતાં સ્ત્રી પોતાની અદ્ય ભરેલી વાત પોતાની સહીપણીને ન જણાવે તો શું પર પુરુષને જણાવે એ કહેવું કેવળ ખોટું છે, પરંતુ તમે તો મને મને તેવા

ગણ્યો પણ તમે પોતાની વાત જણાવી. હવે હું એમ નથી કહેતો કે કેમ જણાવી એથી હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું. હવે મારે જવાને ફક્ત સહેજ વખત છે, મોટે સઘળી લાંબી ટૂંકી વાત મૂકી જે તે આપણી વાતનો નિકાલ થાય તો વધારે સારું. સઘળી જીકર છોડી તમે તમારા મનનો ખરો વિચાર જણાવો.

રૂપવંતી—(વિચાર કરીને) ઠીક, તમે તમારા મનની વાત જણાવો યા નહિ જણાવો પણ તમારા મનનો પાડ જણાવો આવ્યો છે.

નવનિધરાય—(હસીને) શું જણાવો આવ્યો છે?

રૂપવંતી—નકી જણાવું ચૂક્યું કે તમે મારી સાથે પુત્ર લભ કરવા ચાહો છો.

નવનિધરાય—એતો ખરું. પણ તમે કમ્પૂલ ક્યાં થાઓ છો? હું તેમ કરવાને કમ્પૂલ છું તો તમે પોતે તેમ કરવાને ખુશી છો કે નહિ તે જણાવો?

રૂપવંતી—(વિચાર કરીને) અરે પ્રિય? તમે તેમજ ખુશી છો તો હું પણ તેમજ ખુશી છું.

નવનિધરાય—ઘણું સારું.

રૂપવંતી—પ્રથમ મારે એક તમને કહેવાનું છે તે તમે સાંભળશો.

નવનિધરાય—શું કહેવા હરજો છો?

રૂપવંતી—જીઓ, આ દુનિઆમાં આપણી એકલીજ માતમાં નહિ પણ ઘણીજ માતમાં બાળલભ કરવાનો ચાલ પડી ગયો છે તેમ સઘળી વરણમાં તડ પણ ઘણાં દેખાવામાં આવે છે. જેથી તેજ પ્રથમ બંધ થાય તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—હું તમને તે વિષે સવિસ્તર જણાવીશ, પણ જરા ઘડીઆળમાં નજર કરોને કે હમણાં કેટલા વાગ્યાં છે.

રૂપવંતી—જોગું (એમ કહી રૂપવંતી પોતાના પિતાના ખાનગી મેડાપર જઈ ઘડીઆળમાં જોઈ ઝટઝટ આવેછે.)

એટલામાં

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સામું જોઈને) કેમ કેટલા વાગ્યા છે ?

રૂપવંતી—હમણું બરાબર સાડાઆઠ વાગ્યા છે, કેમ એ વડી ઉતાવળ આવી છે ? કહિં ખીજો મનસુખો છે કે શું ?

નવનિધરાય—નહિ. એતો સહેજળ પૂછ્યું. આપણે તમાસવું જોઈએ કે કેટલા વાગ્યા છે, વગરે નહિ તપાસીએ તો વાતમાં ને વાતમાં સાંજ પડી જાય અને ઉલટું દુઃખ થાય.

રૂપવંતી—નહિ નહિ મને લાગે છે કે તમે કંઈ કારણ સિવાય કહોજ નહિ માટે મને તે પણ કહેા.

નવનિધરાય—હું હાલમાં મૂળદેવને ત્યાંથી આવ્યોછું. વળી તેઓને ઘેર તેમણે મને તેઓની વરસગાંઠ છે તેથી જમવાનું નોતરું દીધું છે. માટે તેમના કહ્યા મુજબ મારે જવું જોઈએ.

રૂપવંતી—(જરા મોઢું ચડાવીને) તમારા મૂળદેવ ખરા અને ખીજાં અમારા જેવાં અળખામણાં કેમ ?

નવનિધરાય—એમ તમે કદી ના ધારો. હું તમારું પણ વચન પાળીશ નિશ્ચે રાખ જો ? પણ જેનાથી આજ રોજ અન્ને મારે રહેવું થયું છે તે તમે જાણો છો તે છતાં જ્યારે તમે આ પ્રમાણે બોલો ત્યારે લાચાર ; આપણે તો તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ. વળી તમારી સાથે મારે સહેજ ત્રણ ચાર દિવસનો સમાગમ છે. અને તેઓને અને મારે તો બાળપણની મિત્રાઈ છે, ઘણે દિવસે અને ઘણે દહાડે જ્યારે મિત્રનું ભિયુ થયું થયું છે અને જ્યારે તે આપણને ખરા હેતથી તેમજ વળી આપણા કારણને અનુસરી ધણીજ આજીજી સાથે મારાં માત પિતાની

રૂપરૂ થઇ આમત્રાણુ લીધું, તે એવી રીતે કે આજ રોજ મારે મારાં માત પિતા સાથે જવાનું હતું. તે એ ભાઈ મૂળદેવના આશ્રય ઉપર તેમને ઘેર જમવા મને રાખ્યો અને તેઓ એકલાં ગયાં, હત્યાદિ. તમને મેં આગળ કહ્યું છે કે કુટત આજનોજ દિવસ મારે રહેવું બની શકશે અને આવતે રોજ આ વખત પેહેલાં મારાં માત પિતાની રૂપરૂ થવું પડશેજ. માટે ખીજી બધી જીકર છોડી આપણી વાતનો નિકાલ કરીએ.

રૂપવંતી—(ધણા વિચારમાં પડીને) વાર અત્રેથી નંદકાર ઉઠીને ગઇ છે ત્યારની રસોઇની તૈયારીમાં છે, દસ વાગ્યાના સુમારમાં રસોઇ તૈયાર થશે. વળી મૂળદેવને ત્યાં જમવાનું ઘણું મોકલ્યું થશે અને તમને દર રોજના ધારા પ્રમાણે કૌધા લાગશે, માટે આપની ઇચ્છા પ્રમાણે જ કાવે તે જમી લેજો. અને પછી તમારી મરજી આવે ત્યારે ત્યાં જમવા જજો.

નવનિધરાય—એમ કેમ બને? મૂળદેવની વરસગાંઠ છે, તેઓ મને આચારમાં અત્રે આવવા દેતા ન હોતા પણ તેમને જોમ તેમ સમજતી બપોરના બે ત્રણ વાગ્યા સૂધીની રજા લેઇ આવ્યોછું. હવે વિચાર કરવો કે મારે અત્રે જમવું જોઇએ?

રૂપવંતી—તમારી ઇચ્છા. આવો વખત ફરી ફરીને તમને જમાડવાને મને મળવો મુશ્કેલ છે.

નવનિધરાય—કંઈ નહિ. તમારા ને મારા ધારણા પ્રમાણે થયું તો પછી ગમે તો દિવસમાં દસ વખત જમાડજો ને? પણ હાલમાં તો સમજી જાઓ તો વધારે સારું છે.

રૂપવંતી—(દલગીર થઇ) ઠીક ત્યારે?

નવનિધરાય—હવે બેઠકર રહો. તમે મને થોડા વખત પર કહ્યું હતું કે ઘણી માતમાં બાળલખત યાય છે. અને તરે-હવાર અગણિત ફૂળ બંધાઇ તડપડે છે માટે તે બંધ થાય તો વધારે સારું ત્યારે મેં તમને કહ્યું હતું કે હું તમને જણાવીશ માટે તે સાંભળો.

રૂપવંતી—પ્રથમ તે વાત સાંભળવાને વધારે ખુશી છું.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીનાં સામું જોઇને) આપણે દેશ ભર્તખંડ કહેવાય છે અને આપણે એજ દેશના નામપરથી ખીજું નામ આર્યવ્રત માટે આપણે આર્ય લોક કહેવાઇયે છીએ, થોડા વર્ષ ઉપર હિંદુસ્તાનની કીર્તિ સાંભળી ને દૂર દેશવરના લોકો મોહ પામી સિંધુ નદી ઉતરી લુટ શાટ કરી બિચારા ગરીબ આર્ય જનોને વટલાવી તથા તેમના ધર્મની પવિત્ર જગાઓને નાશ કરી તથા તેને આગ લગાડી વગરે અધિક નુકસાન કરી ઘણા કાળના દોલતના ભરેલા ભંડારો ફાડી તોડી અસંખ્ય ધન લેઇ ગયા અને તેની સાથે કેટલા એકને પોતાની સાથે લેઇ જઇ ગુલામની માફક વેચ્યા જે કે તેઓ અસલ આર્યજન પણ જ્યારે તેઓને વટલાવ્યા ત્યારથી મુસલમાનમાં ગણાવવા લાગ્યા. ઇત્યાદિ. આખા ભર્ત ખંડમાં જનુ વસ્યા અને ઉપર પ્રમાણે બિચારા ગરીબ લોકોને વટલાવ્યા જે કે તેઓ આજ પણ આખા હિંદુસ્તાનમાં ઠેકાણે ઠેકાણે છે, અને તેઓની અટક હાલનાં બ્રાહ્મણ, વૈશ, લવાણા, રજપૂત, પરમાર, ત્રવાડી, દવે વગરેની જોવામાં આવે છે, લાચાર તેઓ કહેછે કે અમને ફલાણા મુસલમાન રાજ્યએ વટલાવ્યા જેથી અમે મુસલમાન થયા છીએ. ઘણા ખરા વોરા કહેવાય છે, તે અસલ હિંદુ પણ ઉપરના કારણથી તેઓ મુસલ થયા છે. આ પ્રમાણે આપણા ભર્ત ખંડ ઉપર મુસલમાનોનો અધિક કોપ થયો. ભાષા બદલાવા લાગી. રાજ્યો તેઓજ ગણાવા લાગ્યા તે છેક ઇસવીસન સોળસેની સાલ સુધી રહ્યા વગરે તેઓએ સાતસો આઠસો વર્ષ સૂઝી રાજ કર્યું. હિંદુઓ પૈસે ટકેથી ખરાબ થયા. પરભાષાથી પોતાની ગીરવાણી (સંસ્કૃત) છોડવા લાગ્યા કુસંગ અને કલેશ થવા લાગ્યો, દુરાચરણ અને કુકર્માદિક પેસવા લાગ્યાં ઇત્યાદિ. એવા પ્રકારથી જેમ જેમ જીવન થતો ગયો તેમ તેમ માતમાં એક ખીજને બદાઇઓ થવા લાગી અને તડ પડવા લાગ્યાં તડ પડવા લાગ્યાં

કે તુરત કુળ ગણાવવા લાગ્યાં. આવી રીતે બિચારા ગરીબ આ-
ર્યજનો પોતાની અસલ પંક્તિથી વેરમ છેર થઇ ગયા, તે છેક
એટલે સૂધી થયા કે તે વાત કહેવાને આપણા સહેજ ટૂંકા વખ-
તમાં બની શકે તેમ નથી. ટૂંકામાં અસલ આર્યજનોની રીત
ભાત માનું હાલ સદરહુ કારણથી કંઈ પણ એક આપ્ત
જોવામાં આવતું નથી. ઉપલાજ કારણથી આપણા લોકોમાં
તરહેવાર જોવામાં આવે છે, એમ નહિ પણ અનેક જાતના
'બ્રાહ્મણ' અનેક જાતના વાણિયા અનેક જાતના શુદ્ર અને
અનેક જાતના રજપૂત દેખવામાં આવે છે. અસલ ભરત ખંડમાં
ઉપલી ચાર વરણના લોકો હતા પણ તે તો સઘળું ક્યાં ગયું.
અને ઉલટી એકની અનેક ને અનેક ની અનેક શાખાઓ થઇ તે
આજ દેખીતું છે. હિંદુઓ પૈસે ટકેથી દુઃખી થયા તેમ કુસં-
પથી અને દુરાચરણથી પોતાના અસલ રીવાજને બદલે લગાડી
પૈસેથી શરીરથી ધર્મથી અને દેશથી ખરાબ થયા. રજપૂતોનું
શુરાતન ગયું અને તેઓ કાળીઆને* આધિન થઇ પોતાનાં
હથિઆર મૂકી પરરાજ ને તામે થયા 'બ્રાહ્મણ' જેકે અસલ
વિદ્યાથી કુશળ હતા અને તેઓ પોતાના પરાક્રમથી વતનદાર થઇ
જાગીરો ઉપર ગુજરાન ચલાવતા તે દૂર કરી બાળદનાં પૂછડાં
આમળવા લાગ્યા જે કે તમને તેના શાસ્ત્રનું દરરોજ અટકર્મ
કરવાનું પૂછીએ તો એક 'બ્રહ્માનો બોટો એ શેનો હોયજ ?
*વાણિયા વેપાર કરતા તેઓ પણ ભ્રષ્ટ થઇ ઉપલીજ પંક્તિ-
માં ખેડવા ને શુદ્ર પણ નીચ કર્મને આધિન થયા. આ પ્રમાણે
જ્યારે આર્યજનો પૈસે ટકેથી તથા શૂરા તનથી તેમજ વિદ્યા અને
આખરથી હીણ થયા ત્યારે બાળ લગ્ન કરવા લાગ્યા અને છોકરી-
ઓને વેચવા લાગ્યા ઇત્યાદિ. તે કહેવાને વખત નથી. ટૂંકામાં
બાળલગ્નથી શાંશાં દુઃખ થાય છે તે આ તમારા પોતાના ઉપરથી

અને આખા દેશના મૂળ લોકોની રીત ભાત જોવાથી જાણાઈ જાય છે. (એટલામાં)

રૂપવંતી—(વિસ્મય પામીને) અરે રે!! આપણા આર્યજનોને અગણિત દુઃખો પડ્યાં છે? શીવ શીવ!! હવે એવો ક્યારે વખત આવે કે પોતાની અસલ પંડિતમાં આવે (એટલે તુરત.)

નવનિધરાય—ઘણા કાળનો ચાલતો આવેલા વખત એકદમ સુધરે નહિ. સઘળાં કામ ધીરજથી સંતોષથી અને એક દ્રઢતાથી કરે થાય છે.

રૂપવંતી—ઠીક ત્યારે આપણે સંતોષ રાખીને બેસી રહેા, જોઈએ બેસી રહેવાય છે?

નવનિધરાય—તમેજ વિચાર કરો કે કદી ચાકરી વિના ભાખરી મળે ખરી?

રૂપવંતી—ના પ્રિય.

નવનિધરાય—એમ ત્યારે મેહેનત વિના કશું થતું નથી. અત્યાર પછી તમારી ને મારી મનકામના પૂરી પાડનાર શ્રી હથ્થર છે પણ હાથ પગ જોડીને બેસી રહીયે તો તેમાંથી કંઈ સાર્યક થાય ખરું? દેવ અને ગાડીવાનની વાતમાં તેણે પણ મેહેનત કરી હતી તોજ કાદવમાં પડેલું ગાડનું પૈડું નીસરવા પામ્યું હતું ઇત્યાદિ. મેહેનત કરીએ તોજ સઘળાં સૂખ મળે છે. આ તમારાં નંદકોર બેનં રસોઈ કરે છે ત્યારેજ જમાશે નહિ તો વાતોમાંને વાતોમાં લલુભાઈએ ભરૂચ (ભગુપુર) ગુમાં બું. રાવણે લકાંબાઈ વગરે મેહેનત વગર કંઈ થતું નથી.

રૂપવંતી—વાર જાણે તમેને હું બ-ને જાણું પુનઃ લગ કરી બહાર પડીએ તે સારું શું બાળકામ બંધ થયાં ને સુધારેા થયો?

નવનિધરાય—તમે ભૂલ્યા છો? કદી એક હાથે તીંજી પડે ખરી?

રૂપવંતી—ના તેમ તો નહિ ત્યારે કેમ કરેથી એ સધળાં દુઃખો દૂર થાય ?

નવનિધરાય—તે કરવાનો વખત તમારી ને મારી નજીક છે. પણ તમે મારા કહેલા વચનને બાંધાઓ તો ?

રૂપવંતી—ઠીક હું વિચાર કરું. (પછી રૂપવંતી નવનિધરાય આગળથી ઉઠી જઈ ધડીઆળ જોવા જાય છે, ધડીઆળ જોઈ રહ્યા પછી પોતાની ખાનગી પેઠીમાંથી એક સુંદર ખાલો (ગ્લાસ) રકાખી, ચમચો ઇત્યાદિ, કાઠયાં ને એક વાંસનો દાખડો ઉઘાડી તેમાંથી બરફી, ડોપરાપાક, પેંડા થોડી જલેખી ઇત્યાદિ, તરેહવાર રંગની મિઠાઈ પેલી રકાખીમાં મૂકી પછી તે લેઈ ઝટ ઝટ રૂપવંતી નવનિધરાયની પાસે આવે છે ને નવનિધરાયને કંઈ કાગળમાં લખતાં દેખી (મજકતે મુખે મીઠાઈની ભરેલી રકાખી જમણા હાથમાં રાખી તથા ડાબો હાથ છૂટો રાખી જરા માથું હલાવી આંખના લટકામાં) વળી એ તે શું ચિત્રામણ કાઢો છો ?

નવનિધરાય—(રૂપવંતીનો વેષ જોઈ ધીમાશયી) વાહ !! શું તમારું મારી પાસેથી સટકવું (હાથના આળામાં) આવું કરવું ? જરા ખેસો હું કહું તે સાંભળો. (એટલે રૂપવંતી તેવાજ વેષથી નીચે ખેસે છે ને નવનિધરાય ષેષા લખેલા કાગળ વાંચી સાંભળાવે છે.)

રાગ વણ્ણારાનો.

- “ધન ધન આજનો દાહડે, રૂડો સુંદરી રે,”
 “તમે આશો માંડયો ઢંગ, ફેરા ફેર કુંદરી રે.” ૧
 “મૂખ તમારું જોઈને, રૂડો સુંદરી રે,”
 “મારું પેટ ભરાયું અપાર, ફેરા ફેર કુંદરી રે.” ૧
 “મૂખતણું તૂર તમતાયું રૂડો સુંદરી રે,”
 “જાણે સૂર્યોદય આકાશ, ફેરા ફેર કુંદરી રે.” ૨
 “એ યકી હેતરે બહુ બાણું, રૂડો સુંદરી રે,”

“ નવ તેમાં ફેર લગાર, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૩

“ અધિકમાં અધિક બતાવીયું* રૂડો સુંદરીરે,”

“ હેત તેં મુજ પર આવાર, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૪

“ તમ શાણાં થઈ ચૂકશો? રૂડો સુંદરીરે,”

“ એવો નહિ કોઈ દેખું બતાવ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૫

“ આશી બધી ચીજ લાવીયાં † રૂડો સુંદરીરે,”

“ શાને કાળે કર્યો આવો ખર્ચ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૬

“ વિવેક સાગર તમ તણું, રૂડો સુંદરીરે,”

“ મન મોઢું ખેશ વિશાળ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૭

“ જમ્યા થકી પ્રીત જો વધે, રૂડો સુંદરીરે,”

“ એવો લખન છે કોઈ અંધ ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૮

“ સંભળું છે મન કારણ, રૂડો સુંદરીરે,”

“ નહિ તેમાં ફેર લગાર, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૯

“ મારે જવું મૂળદેવ ગૃહ, રૂડો સુંદરીરે,”

“ કર્યું આમંત્રણ મને તેહ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૧૦

“ માટે ફિકર કંઈ ના કરો, રૂડો સુંદરીરે,”

“ લેઈ જાઓ ઘરમાં એહ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૧૧

“ મારે તમારે જો મન છે, રૂડો સુંદરીરે,”

“ એક આકિનથી થશે કામ, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૧૨

“ સમજી થઈ તમે બોલશો, રૂડો સુંદરીરે,”

“ કહ્યું જો મેં તે સાચૂ કે જૂઠું, ફેરા ફેર કુંદડીરે.” ૧૩

(એટલે)

રૂપવંતી—(પેલી મિઠાઈની રકાખી નીચે મૂકીને) ઠીક સાહેબ !
અમે તે કંઈ માણસ છીએ? મૂળદેવ તમારા વાલા મિત્ર,
માટે તેનું તમે ગાઓ?

નવનિધરાય—અરે વાહ! એમ તે કેમ કહેવાય?

રૂપવંતી—રસોઇની વખતે રસોઇ છે, પણ હમણું દસ વાગશે, તમે નોકરી ચાકરીદાર માણસ બરાબર વખતના ખાનારા માટે હાલમાં આજે તમ સરખું જોઇએ તેવું તો નથીજ પણ મારી ગરીબથી જે હાજરી દાખલ આણાયું છે તેને માન આપો તો વધારે સારું. દરવખતે તમે આનાકાની કરીછે. હવે તમારે જવાનું છે. તમે મને પ્રીતિની જાળમાં ફસારી ચાલી જવાના તે ધ્વજે જ્યારે મેળાપ કરાવશે ત્યારે થશે. કદી તમે જમવા બેસશો નહિ તો હું તમારા ખરા કારણને લીધે લાચાર છું. પરંતુ તમે આ જે છે તે હાજરી દાખલ કરી લો.

નવનિધરાય—સવારના વખતમાં નરણે કોડે મિઠાઇ ખાધાથી શરીરને નુકસાન થશે. હું હાજરી કરીશ ક્રિકર ના રાખો પણ મને પેહેલું પેલું વચન આપો તો?

રૂપવંતી—હું હવે તમારે તાબેજ છું. જે મોઢે પાન આબ્યાં તે મોઢે કદી કોયલા ચવાતા નથી, નિશ્ચે રાખજો, પણ તમે હાજરી કરો છો કે નહિ?

નવનિધરાય—(જરા વિચાર કરીને) તમારો ચુમારતો તથા ડોસા શું કરે છે ને તે હમણું ક્યાં છે?

રૂપવંતી—ડોસા વાડામાં દાતાંજી પાણી કરી તડકાની રસણ ખાવા બેઠ્યા છે, છોટમ મારા પિતાની ઉધરાણી સારૂ બહાર ગામ ગ્લેયો છે. ઘરમાં ફક્ત નંદકોર ને હું બન્ને જણ છીએ પણ તમે એ શા વાસ્તે પછડું?

નવનિધરાય—મેં સાધારણ પછડું છે. વળી તમારાં માત પિતા દીએર નણાંદ સૌ આજ સાંજરે કે કાલે આવશે?

રૂપવંતી—તમે રાજનગરથી સીધાવવાના ને તેઓ આવવાનાં?

નવનિધરાય—વાહ! એતો તમને એક લાભ કારક છે.

રૂપવંતી—કંઈ નહિ ઉલટું દુઃખ સાંભરી આવવાનું.

નવનિધરાય—તમે ભૂતો છો ? તમારી ને મારી આ થતી પ્રિતના વિયોગમાં જો તમે છૂટાં પડો તો મિશક દુઃખ સાંભરી આવે પણ તમારાં માત પિતા આવશે કે ઘરની ખટપટમાં પડવાનાં.

રૂપવંતી—ગમે તેમ થાઓ પણ પ્રીતિ વિયોગ મહા દુઃખ કારક છે.

નવનિધરાય—હમણાં આ ટૂંકા વખતમાં કંઈ બનતું નથી સૌ અવકાશ થઈ રહેશે પણ તમે મને વચન આપો છો કે નહિ ?

રૂપવંતી—શી વાતનું વચન માગો છો તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ ?

નવનિધરાય—શું મારે આજીવિવાસ છે ? શું હું તમારાં ખરાબ વિચારમાં છું ?

રૂપવંતી—(દાંતમાં જીભ રાખીને) ના ના ના ? પણ મને જાણાયો તો મારી મેહેરબાની હું અપખળા જાત આશક મહાશકની હરકોઈ દોસ્તીમાં મહાશક પોતાના કોમળ અંતે દબિલ મનથી આશકની જળમાં જલદી સપડાય છે, એ એક ઇશ્વરી ખુદરત છે.

નવનિધરાય—હજી તમે કોઈ પણ વાતમાં સપડાયાં નથી.

રૂપવંતી—શું તેને શિગડાં ઉગે છે ? હવે કંઈ નહિ ? આરે આવડું છે ? તમે જો ફરમાવશો તે મારે કબૂલ થવુંજ પડશે. તમે શું વચન માગો છો ?

નવનિધરાય—(જરા ઉચ્ચ જોઈ વિચાર કરી હસ્તે મૂકે રૂપવંતી સામું જોઈને) હવે તમારાથી મારે છૂટાં પડવાનો સહેજ વખત છે. એટલામાં ફક્ત આપણી વાત પૂરી કરવી જોઈએ ? રસોઈની તૈયારી કોઈ બીજા પ્રસંગે જ્યાં તમને મેં અગાડી મળવાનું કહ્યું છે ત્યાં થશે ? તેને હજી ઘણા દિવસ છે ? મોટે તેની ફિકર નહિ કરતાં આપણી વાત પૂરી કરવા મોટે તમે પુનઃ લખ કરવાને ખુશિ છો કે નહિ ? ને ખુશિ હો તો (હાથ ધરીને) તમે વચન આપો ?

રૂપવંતી—હું વચન આપું છું પણ જરા મહેરબાની કરીને મારી એક વાત સાંભળશો.

નવનિધરાય—શું શું તે કહો ?

રૂપવંતી—હું વચન આપીશ તો પણ તમારા વચનને બંધાયેલી છું ને નહિ આપું તો પણ બંધાયેલી છું પણ હું તમને શી વાતનું વચન આપું તે મારે જાણવું જોઈએ માટે તે કહેશો.

નવનિધરાય—હું તમને જે જે વાત કહેવાને ધારું છું તે તે સઘળી તમારાજ કામની છે.

રૂપવંતી—વાર કહો. (એટલે)

નવનિધરાય—પ્રથમ તમારે ને મારે કોઈ પણ રીતથી ઝોળખાણ ન હોતું ફક્ત મણીપુરના રહેવાશી બળભદ્ર તે મારા પ્રિય મિત્ર છે અને તેની સ્ત્રી જે રૂડીબાઈ તે તમારી નાંજુદની દીકરી લાગે માટે તેના પીછાણથી જ્યારે મારે અત્રે કાંઈ કામ સારૂ આવવું પડ્યું ત્યારે તેઓએ મને કહ્યું હતું કે તમે કોઈ દિવસ મારે પીંચેર જાઓ ત્યારે મારી માને કહેજો કે રૂડીબાઈ સારી છે ઇત્યાદિ. એક મારી મામી ઘણી હેંશીઆર ને ભણેલી છે. પરંતુ તે બાળવિધવા સ્ત્રી છે, માટે તમે જ્યારે જસો ત્યારે મારી માને તથા તેને ઝોળખશો ભાગ જોગે મારે અત્રે રાજ નગર આવવું પડ્યું ત્યારે મારે રૂડીબાઈનો સંદેસો તેમની માને કહેવા હિંમતરાવ પાઠેકનું ઘર ઝોળતાં આવવું પડ્યું. તેઓનું નામ પૂછતા વારમાં તમે બોલી ઉઠ્યાં કે કેનું કામ છે, ઇત્યાદિ તેઓ બહારગામ ગયાં છે એવું તમે કહ્યું. વાતમાંથી વાત ચાલતાં તમે મને કહ્યું કે મારી દુઃખીઆરીને આટલું બધું તમને તાણીને કહેવું ઘટે છે, એટલે તો તે વાત ક્યાં રહી ને તમારીને મારી વાત ઉલટપાલટ થયાથી તમે બાળવિધવા રૂપવંતી જાણ્યાં પછી તો તમે મને પોતા પર પડતું મહાભારત દુઃખ કહેવા લાગ્યાં ; તે સાંભળી હું ઘણો નદજગીર થયો, થોડો વાર તમારે સાસરે બેઠ્યા પછી તમારાં માસુ, સસરા, નાણુંદ, દીએર એ સૌ આવ્યાથી તમે મને તેની નજર

મૂકાવી તે ધરના પાછલેવાડેથી નીકળી જવાનું ફરમાવ્યું તે એવી રીતે કે તમારે પીયેર મારે આવવું પડ્યું વગરે આ ટુંકા વખતમાં એ સૌ કહેવું માંડી વાળી આખરે મને પણ તમારી વાત સાંભળવાને તથા તમારા સારા ગુણ જોધને મોહ થયો. હવે વિચાર કરો કે તમે પ્રથમ પોતાની વાત કરવાને તથા તમે વિધવા છોકે નહિ તેમજ મારા ગુણ જોવાને કેટલાં ચરિત્ર કર્યાં! આખરે મારા કામથી તથા મા બાપથી દૂર થઈ તમારી વાતમાં મેં લણ દિવસ ગુમાવ્યા. સારાંશ એ વાતમાં બાળલગ્ન થવાથી દુનિઆમાં અચારી વિધવાઓને શાંશાં દુઃખ અમવાં પડેછે તથા લઘુ વયમાં સ્ત્રી પુરૂષની મરજી વગરે પરણાવ્યાથી શરીરને આખરેને વિદ્યાને છત્યાદિ કેટલાં નુકસાન અમવાં પડેછે. તે તમે મને વિધવા સ્ત્રીના દુઃખનું આમે હુમ વર્ણન કહી બતાવ્યું, છેવટ તે વાતનો હું ખુલાસો કરતો ગયો તેમ આપણે કેટલામાં છીએ અને મારું કહેવું અરે છેકે જોડું તેના તોલ કરી આખરે તમે પુનર લગન કરવાને હિમત ધરીશ્ચે. તમે મને અગાડી કહ્યું હતું કે તમે અન્ને શા સાથે આવ્યાછો; ત્યારે મેં સાથે સામૂ કહ્યું કે મારા વીહવાની કોઈ ઠેકાણે વાતછે તેથી, ત્યારે તમે મને પરણ્યા વગરનો જાણ્યો. તમારા મનમાં તો ગમે તેમ હોય પણ જ્યારે તમે પુનર લગ્ન કરવાને હિમ્મત કરી ત્યારે હું નફી કહું છું કે તમે મારી સાથે પુનર લગ્ન કરવા ખુશી છો. વળી તમે પણ મને કહ્યું હતું કે પ્રથમ નતમેજ કોઈ મારા જેવી દુષ્પિઆ રીની સાથે પુનર લગ્ન કરો ત્યારે મેં કહ્યું હતું કે તમારા જેવી કોઈ હોશિયાર બહેલી સદગુણવાળી અને મધુર વચ્ચની બાળ વિધવા મળે તો હું બાથ ભીડ્યું. હવે સારાંશ તો જણાઈ ચૂક્યો છે કે તમારે અમારે પુનર લગ્ન કરવું, માટે હું કહું છું કે જો તમે મારીજ સાથે પુનર લગ્ન કરવાને ખુશી હો તો તમે મને આ મારા હાથમાં વચન આપો; ફક્ત તમે જો વાતનું વચન આપવા તમે મને કહો છો તે એજ છે. (એટલામાં)

રૂપવંતી—(વિચાર કરીને) હું ખુશીની સાથે વચન આપું. પણ (ધીમેથી) તમે મને એક વચન આપો તો ધણું સારું ?
નવનિધરાય—મેલાશક કહો, તમારી શું ઇચ્છા છે ?

રૂપવંતી—જો જો કહીશ, વચન તો આપવું પડશે ? અને તે પ્રમાણે કરવું પડશે. તમે જ્યારે સ્ત્રી કરવા ધારો છો ત્યારે કેટલીક રીતથી તમારે મારી સાથે બંધાવવું પણ પડશે, એટલું જ નહિ પણ તે પ્રમાણે વર્તવું પડશે.

નવનિધરાય—હા હા, તમે જે રીતથી કહેશો તે પ્રમાણે હું કબૂલ છું.

રૂપવંતી—કેમ ત્યારે હું કહું ?

નવનિધરાય—ખુશીની સાથે કહો ? (એટલે)

રૂપવંતી—જ્યારે આપણે સંસારી થવાને ઇચ્છીએ છીએ ત્યારે તમારે મારા હાથનું સર્વે લેવું પડશે એટલું જ નહિ પણ તમારું મારે પણ લેવું પડશે.

નવનિધરાય—અહ ! એજ કની ? એમાં શું માટી વાત છે ?

રૂપવંતી—જો તમે એમજ કહો છો તો તમે મારી પાસે જે વચન માગો છો તેની કંઈજ વાર નથી.

નવનિધરાય—ખરું છે, ત્યારે કેમ હવે પુનર લગ્ન કરવાને વચન આપો છો કે નહિ ?

રૂપવંતી—આપું છું, પણ તમે જે ધણા દિવસથી કોઈના હાથનું પાન ખાતા નથી તે તમારે આજ રોજ મારા હાથનું ખાવું પડશે. વળી તમારે મારી સાથે પુનર લગ્ન કરવા સંબંધીનો લેખ તમારી સહી સાથેનો કરી આપવો પડશે. કેમ એટલું કબૂલ થાઓ છો ?

નવનિધરાય—વારું ત્યારે તો પણ હું તૈયાર છું.

રૂપવંતી—જો ત્યારે હું પણ (હાથ ઉંચો કરી નવનિધરાયને

ના હાથમાં તાળી મારીને) તૈયાર છું. (ધીમેથી) કેમ હવે તો ખુશી થયા કતી ?

નવનિધરાય—(મલકતે મુખે) સદા તમારી ને મારી મન-કામના ઇશ્વર પૂરી પાડે.

રૂપવંતી—ત્યારે તમે પણ મને વચન આપો કે હું તમારા હાથનું આજે પાન આપશ તથા આવાત વધારે ચોક્કસી કરવાને હું શક્તિવાન છું. પણ તમારે જવાનો વખત થોડો છે તેમજ આવતે રોજ મારા માત પિતા આવશે માટે મારા મનની વાત હજી ઘણી કહેવાની છે, પણ શું કરીએ વખત નથી. કદાપિ સહેજ તમને મારા પેટનો ખુલાસો કરવા ધારું તો તે કરશે કે નહીં ? વાર પછી ? પણ મને વચન આપો (એટલે રૂપવંતી હાથ ધરે છે ને)

નવનિધરાય—(જરા ભારથી) હો વચન છે. (એટલે)

રૂપવંતી—વાહ સાહેબ !! કેટલું બધું તાણીને ? મારાં તો હાથ સુજી આવ્યા ?

નવનિધરાય—કંઈ નહિ પણ જોજાં જોજાં (એટલે જુએ છે) એતો ખરા હેતની નિશાની બાહ, સમજ્યાં.

રૂપવંતી—અહં ! વાર હવે આ રકાબી અહિંને અહિંજ રાખવી છે કે તેનો કંઈ નિકાલ કરવો છે ?

નવનિધરાય—તમારી જેવી ઇચ્છા.

રૂપવંતી—મારી નજરમાં તો એવું આવે છે કે એ બધી બાહ જાઓ તો વધારે સારું.

નવનિધરાય—(હસીને) વળી રકાબી તે ખવાઈ જતી હશે ?

રૂપવંતી—ત્યારે તમે જેમ સમજો તેમ ખરા (એટલે રૂપવંતી રકાબીમાંથી જમણે હાથે એક ડોપરા પાકનો કડકો તથા એક બરફીનો, ઇલાદી, નવનિધરાયને) હો સાહેબ.

નવનિધરાય—મારા માંમાંજ મૂકાને.

રૂપવંતી—માંમાં મૂકવાની વખતે માંમાં પણ મૂકાશે પણ હમણું આતો લો (ઐટલે)

નવનિધરાય—(હાથ ધરીને) લાવો. (રૂપવંતી આપે છે ને)

રૂપવંતી—મૂળદેવને ત્યાં જન્મવાની હજી ઘણી વાર છે માટે એમાંથી જોડવું ખવાય તેટલું માં બણી કરી લો.

નવનિધરાય—હું એકલોજ આગે તે સારું દેખાય નહિ માટે તમને આ એક આપું છું તે તમે પણ લો. (ઐટલે)

રૂપવંતી—(હસ્તે મુખે) વાર સાહેબ, લાવો. (ઐટલે નવનિધરાય લે છે ને)

નવનિધરાય—ચાલો ખાવા માંડો ને ?

રૂપવંતી—(ધીમેથી) આપણા લોકોમાં ધારોછો કે કોઈ પણ વસ્તુ ઐટલે જન્મવાની નિશાની તરીકની હોય તો તે વેળાએ પ્રથમ પુરુષ ખાય ત્યાર બાદ સ્ત્રીએ ખાવું માટે જો મારું કંઈક અર્જન હોય તો અમસ્થી વાર ન કરો. (સાંભળતાંજ)

નવનિધરાય—(ઠાવકુ માં રાખીને) ઠીક ત્યારે (ઐટલે નવનિધરાય હાથમાંનું ગટક કરી જાય છે, તે જોઈ રૂપવંતી પણ ખાઈ જાય છે ને)

રૂપવંતી—હવે મને એ પ્રાતથી વધારે આગ્રહ ના કરો. તમે લેવા કરો.

નવનિધરાય—તારું કંઈ બધું તો મારાથી ખવાવાનું નથી.

રૂપવંતી—આપની મરજી મુજબ. (પછી નવનિધરાય ખાય છે ને રૂપવંતી નવનિધરાયની રજા લેઈ ઘરમાં જઈ પાનની તૈયાર કરેલી બટીઓ લાવે છે, ઐટલામાં)

• નવનિધરાય—કેમ શું લાભ્યાં ?

રૂપવંતી—આજે છે તે જમ્યા પછી કંઈ પણ મુખ વાસ

કરવું જોઈએ માટે આ પાનતી ખીડી લો. (રૂપવંતી પોતાના સુંદર કોમળ જમણા હાથની પાંચ આંગળીથી આપે છે ને તે નવનિધરાય પોતાના બંધાયેલા વચનને તામે થઈ હાથમાં લે છે પછી)

નવનિધરાય—(સહેજ દલગીર થઈ પાનતી ખીડી આમ તેમ જોઈ) હશે, કેમ કરીએ (એટલે પાન આપે છે ને રૂપવંતીને) એક ખીડી જરા મને આપો. (એટલે)

રૂપવંતી—હા લો. (નવનિધરાય પોતાના હાથમાં લે છે.)

નવનિધરાય—ધારા પ્રમાણે આ તમે પણ લો. (રૂપવંતી લે છે પછી)

રૂપવંતી—તમે આમો તે આઉં. (પછી નવનિધરાય આપે છે, એટલે પેલી ખીડી રૂપવંતી પણ આપે છે. રૂપવંતી હજી સૂચી કોઈ પણ વિવેકમાં રસાઈ હોય એમ સાંભરતું નથી. પછી રૂપવંતીને)

નવનિધરાય—ખીડી આવી પ્રમાણે ક્યારે કહેવાય કે આપણી મનકામના સિદ્ધ થાય અને હજાર મનુષ્યના દેખતાં ભરેભાણે ચોરીમાં એક એકને કંસારતા કોળિઆ ભરાવીએ છતાંય ત્યારે તો અરે.

રૂપવંતી—ફિકર ના કરો, હવે તેમજ થવાનું ?

નવનિધરાય—હે મધૂર વચની પ્રિયા !! તમારું વચન સદાકાળ અચત ચોધડીઆમાં સફળ થાઓ.

રૂપવંતી—(ધીમેથી) મારા હૈયાના હાર, મારે કંઈ તમને સલાહ પૂછતી છે તેનો ખુલાસો કરશો.

નવનિધરાય—(મિઠા વચનથી) હોવે પ્રિય, તમે શું ખુલાસો કરવા માગો છો ?

રૂપવંતી—હું જે કહેવાને ધારૂં છું, તેટલાનો ખુલાસો થાય તો પછી મારા મનમાં કોઈ શંકા રહે નહિ.

નવનિધરાય—મારાથી બનશે તેટલી વાતનો ખુલાસો કરીશ. પણ તમે મારી સાથે પુનર લગ્ન કરવાને બંધાઈ મૂડ્યાં છો ને ?

રૂપવંતી—તેની ફિકર નહિ. અને તે હું આપને આધિન છું, પણ તમે તમારાં માત પિતાને પેટ એકના એક દીકરા છો માટે તમારે તેમ કરવું કેમ પરવડશે ? વળી ને તેમ થયું તો આ વાત તમારાં માત પિતાને કહીને કરવાની છે ? ના, પણ તમારે તમારા માત પિતાથી છાનું નીકળો નાસવું પડશે એટલુંજ નહિ પણ સગાં સહોદર અને બહોળા કુટુંબના પ્યારમાંથી નિરાળાં થઈ મારી દુખિઆરી અબગાનો હાથ ગ્રાસવો પડશે, અને તે એટલે સૂઝી કે સંસારમાં ને જોઈશું તે પૂરું કરવું પડશે તથા તમે અને હું આ વેહેમી લેણીમાંથી એક જીવોઈ રીવાજ કાઢીએ છીએ જેથી કોઈ કૂતરા આપણી પછાડી ભરયાજ કરશે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. ધણી તરેહનું તમારે માથે મારે સાડું અગણિત દુઃખ સહેવું પડશે માટે ને તમે હજી સૂઝી એટલેથીજ બંધ રાખી જ્યાં તમે ત્યાં ને હું જ્યાં ત્યાં રહીએ તો વધારે સાડું. પ્રથમ મારી આ એક સલાહ છે, તે આપ ધ્યાનમાં ઉતારશે પછી ખીજું.

નવનિધરાય—તે પણ કહીજ નાખોને કે ઝટઝટ બન્ને વાતનો ખુલાસો થાય ?

રૂપવંતી—વાર તમારી એમજ ઈચ્છા છે તો આપણે પુનર લગ્ન કરવાને તૈયાર થયાં છીએ તેની ના નહિ પણ મારી ગરીબ નું બોલવું કદાપિ અણસમજનું હશે પણ મારે જાણવું જોઈએ માટે શાસ્ત્રમાં કોઈ જગોએ એવું લખ્યું છે કે બાળ વિધવા પુનર લગ્ન કરે, વળી ને તેમ ન હોય તો આપણે કયા આધારથી કરવું જોઈએ, ઇત્યાદિ, નહિતો દુનિઆમાં ઉલટું આંગળી દેખામણું થાય, જ્યારે તમે મને બાળ વિધવાનું અત્યંત દુઃખ સંભળી તથા મારા પોતાના મનના વેહેમ અને મનની

પ્રતિઓ ફરવી નાંખીને જે મેં આપરે તમારી સાથે પુનઃ લગ્ન કરવાને બાથ ભીડી એવું જે તમારું મારી સાથે ભાસ્ય તેનેહું (નવનિધરાયનાં ઓવારણાં લઇ) ચારી જાગૃંધું, હવે મને છેવટ એ ખેજ વાતના ખુલાસા કરો એટલે આપણે ટૂંકું કરીએ.

નવનિધરાય—પ્રથમ વાતનો ખુલાસો એ કે તમે મને જે જે કહ્યું તે તે ખરું છે, મારા મા બાપથી હું દૂર થઈશજ તથા વેહેમી લોકોથી અને વેહેમી મિત્રોથી તેમજ સગાં સહોદરથી દૂર થઈ તમારી સાથે મારું સર્વ અંગ આર્પણ કરીશ તમે તે તરફથી બેઠ્ઠીકર રહો, તે વખત આવશે ત્યારે તેનો ઘાટ કોઈ જીદોજ ઘડવો પડશે અને જેથી આપણને કંઈ પણ હર કત ન થતાં ઉલટું ઉત્તેજન મળશે, સરકાર દરબારમાં અને ખીજા સુધરેલા જનોમાં માન પામીશું. વળી જેમ કોઈ આચાર્ય નવોજ પંથ કાઢે છે, પછી ગમે તો તેની હજારો શાખાઓ નીકળે પણ પ્રથમ એ ચાલ કાઢનારનું નામ અમર રહે છે, તેમ જ હું રૂપવંતી તમારું મારું નામ સદા અખંડ રહેશે, તમે તે વાતથી નચિંત રહો. “જીવતાં પાળીશ અને મુએ બાળીશ” હું એ અક્ષર ભણેલો છું મારે પણ સરકારી ચાકરી છે, પણ “પેલા” કામ સારું હાલમાં ૪ મહિનાની રજા લીધી છે, રજા લીધાને એકજ માસ થાયો છે, હજુ ત્રણ માસ રહ્યા છે, તેટલામાં તો આપણું કામ ફત્તે થશે, અને તે “પેલી” વાત ક્યાંની ક્યાં રહેશે. ખીજી વાતનો ખુલાસો એકે તમે કહ્યું કે આપણે પુનઃ લગ્ન કયા આધારથી કરવું, ત્યારે તેનું એમ છે કે અગાડીનો વખત અને હાલનો વખત ઘણો બારીક આવતો જાય છે, તેનું મૂળ કારણ તમને મેં આગળ કહ્યું છે કે કુસંપ, કલેશ અને બાળ લગ્ન ધત્યાદિ પેસવાથી અસહના વખતથી બિન્ય થઈ છેક આ કળી યુગ માં જે પ્રકારની આપણી નજરે આમીયો દેખાય છે, તે તે ફક્ત ઉપલાજ

કારણથી છે. જ્યારે આપણા દેશમાં કોઈપર રાજનો પગ ન હોતો એટલે એાછામાં એાછું હજાર, પંદરસો વર્ષની વાત પરથી આ દુષ્ટ ચાલનું મૂળ કુટવા લાગ્યું. ત્યાર પહેલાં હાલમાં જે જે દુષ્ટીયે છીએ તેમાંનું તે વખતે કંઈ ન હોતું. જ્યારે કંઈ ન હોતું ત્યારે તે કાળના મહા મોટા પંડીતો અને રૂપીઓ સંસાર વહેવાર સંબંધીના કાયદાએ તે વખતને અનુસરી બાંધ્યા હશે એટલે સર્વ જગોએ એકજ રીતથી ચાલ ચાલતો હશે એમાં શક નહિ. વળી તે વખતે પુરૂષ અને સ્ત્રીની ઉંમર જ્યારે પર-ણાવાને લાયક થાય ત્યારેજ લગ્ન કરતા પુરૂષની ઉંમર વીસ થા પચીસ વર્ષની અને સ્ત્રીની સોળ થા વીસ વર્ષની હશે એટલે સ્ત્રી કરતાં પુરૂષ પાંચ થા દસ વર્ષ મોટો હોતો જોખએ ધત્યાદિ, લગ્ન કરવાની રૂઢીમાં મોટા મોટા રૂપીઓ એજ પ્રમાણે લખી ગયાછે. એટલા વખતમાં સ્ત્રી પુરૂષે વિદ્યા સંવાદાન કરવી વગરે ટુંકામાં હરેક જાતના સંસાર સંબંધીના કામમાં આવતા હુન્નરે શીખી લેતાં એટલુંજ નહિ પણ તેઓ ધરદ્રાવર પરણતાં જોથી કરી પુરૂષ અને સ્ત્રીને સંસારમાં કોઈ જાતનું વધારે દુઃખ પડતું હશે એમ કહેવું અસંભવિત છે. તે વખતના લોકો દીર્ઘાયુષી અને શૂરાતનવાળા સાચા અને સદગુણી રાગી નહિ પણ નિ-રાગી હતા. હાલ તેમાંનું કંઈ પણ જોવામાં આવતું નથી. હવે વિચાર કરવો જોખએ કે સુધળા વખત કાળને અનુસરી કહેવાય છે એમાં શક નહિ. જ્યારે તેમજ નજરે પડતું ગયું ત્યારે તે વખતના મહાવિદ્વાન રૂપીઓ પોતાની અગમ્ય તર્કશક્તિ વડે પોતાના હસ્ત કૃત ગ્રંથોમાં લખી શકેજ ; મને તો કૂડત જેટલું યાદ છે ને જાણું છું તેમાંથી તમને સહેજ ખુલાસો થાય વારતે કહું છું. આ પ્રમાણે પરાસર રૂપી પોતાની પરાસર સ્મૃતિમાં બા-ળવિધવા ને ફરીથી લગ્ન કરવા મોટે લખી ગયા છે. ખીજા રૂપી-યો કદાપિ લખી ગયા હોય કે નહિ તે હું ખરી ખાતરીથી કહી શકતો નથી. પણ આ વિદ્વાન રૂપીના ગ્રંથ પરથી કહી શકાય છે.

(એટલે)

રૂપવંતી—ઠીક થયું, મારા પેટનો ખુલાસો થયો, પણ બાળવિધવા થઈ હોય. અને તે પચીસ કે ત્રીસ વર્ષની થાય તો તેણે પણ ફરીથી પરણવું ?

નવનિધરાય—ના તેમતો નહિજ હોય. પણ એમણે કે જ્યાં સૂરી બાળવિધવાને રૂતુ આવ્યું નથી ત્યાં મૂંઝી તથા સંસાર સંબંધીમાં કેવળ અગ્નણી છે તો તેને કંઈજ હરકત નથી.

રૂપવંતી—મેં આગળ કહ્યું છે કે મારી ઉંમર ૧૨, ૧૩, ૧૪, વર્ષની આણાને લાયક થઈ ત્યારે મારા સ્વામી નાથ સ્વર્ગ વાસી થયા.

નવનિધરાય—વાર ઠીક, પણ તમે ઉપલાં બે કારણથી વા-
કેફ હતાં કે કેમ ?

રૂપવંતી—પ્રિય, બે કારણોથી કેવળ ભિન્ન હતી.

નવનિધરાય—ત્યારે શું. હવે તમને નફી થયું કની ?
વગર એ વાત માઠી છે. કોઈ વખતે અવકાશ આવશે ત્યારે બરાબર કહીશ.

રૂપવંતી—કદાપિ સંસાર સંબંધીથી કેવળ અગ્નણી છે, પણ રૂઝદાન આવ્યું છે તો તેનું કેમ ?

નવનિધરાય—ફિકર નહિ તેનાથી પણ પુનર લગ્ન કરી શકાય એટલે રજાસ્વળા થાય એતો એક સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તેને ખરે ખરો પુરૂષ સંજોગ થયો નથી તો તે કેવળ તેની માએ જણી તેવીને તેવીજ છે.

રૂપવંતી—બરાબર. મને સમજ તો પડી પણ એમ તે કે-
ટલી ઉંમર સૂંઝીતી સ્ત્રી પુનર લગ્ન કરી શકે ?

નવનિધરાય—ઉપલાં કારણોથી તે ખરેખર અગ્નણી છે,
તો તેને શાસ્ત્ર પ્રમાણે ફરીથી પરણવું એવું છે.

રૂપવંતી—હું એક ઠંડી નજર પહોંચાડી તમાને કહું છું
તે એક કદાપિ નાની ઉંમરમાં સહેજ વખત સાધારણ રીતે સં-

સારમાં વાકેફ થઈ હોય તથા તેને રજસ્વળા થતી હોય અને દૈવ ગતિથી બાળવિધવા એટલે પંદર સોળ વર્ષની ઉમ્મરમાં થઈ હોય તો તે બિચારીને સંસાર સંબંધી સંતોષ ક્યાંથી થયો હોય ? વળી પુત્ર પુત્રાદિકથી કેવળ ભિન્ય છે તો તેનાથી પુનર લગ્ન થાય કે નહિ ?

નવનિધરાય—તમે ધણીજ ઉડી નજર પહોંચાડી આ સવાળ કાઢ્યો છે. હું મારી અફલથી એના એટલાજ જવાબ આપું છું કે તે સ્ત્રીને સંસાર સંબંધીના સંતોષ કે એતો પૂરે ! થયો નથી એ ખરું છે, પણ જે બાળવિધવા ઉપલાંજ એ કારણોથી કેવળ ભિન્ય છે તો તેને પુનર લગ્ન કરવાને કંઈજ હરકત નથી. પણ તમે મને જોને વિષે પૂછો છો તેથી બાળવિધવા પુનર લગ્ન કરીજ શકે એતો શક પડતું છે. કદાપિ તેને આ ચાલતા કાળને અનુસરી એક મુકરર કાવલસર પુનર લગ્ન કરાવે તો બને ખરું પણ તે જોને સમજનું છે.

રૂપવંતી—મેહરબાની કરીને તે પણ કહે.

નવનિધરાય—આ આપણી એકજ વાતના વાંધા છે તો એ વાત જલદી કેમ બને.

રૂપવંતી—સહેજ મારે જાણવું જોઈએ માટે પૂછું છું.

નવનિધરાય—તે હમણાં કંઈ નહિ, સૌં સાડે થશે, પ્રથમ આ એક ચાલતી વાતનું થાય, પછી.

રૂપવંતી—ફક્ત મારે એટલું જાણવાનું રહી જશે જો ?

નવનિધરાય—ફિકર ના કરો. હાલમાં આ ટુંકા વખત માં એ વાત પૂરી થવી મુશ્કેલ છે. ફરીથી જ્યારે ધંધર તમારે મારે એકઠાં રહેવાનો વખત આણુશે ત્યારે તે હું તમને નચિંતથી ખુલાસા વાર કહીશ. હું પણ યાદ રાખીશ અને તમે પણ યાદ રાખજો.

રૂપવંતી—ઠીક ત્યારે, હવે નંદકોર રસોઈ કરી રહી હશે,

જરા રજા આપેતો હું તેની પાસે જઈ આવું પણ હમણા કેટલા વાગ્યા હશે ?

નવનિધરાય—આશરે બાર વાગવાની તૈયારી છે. તમે ખુશીની સાથે જાઓ.

રૂપવંતી—વાર પ્રીય. હું જલદી જઈને આવું છું.

નવનિધરાય—ઘણું સારું (એટલે રૂપવંતી નંદકોર પાસે રસોઇ ખાનામાં જાય છે. રૂપવંતીને રસોઈ ખાનામાં પેસતાં જોઈને.)

નંદકોર—વાહ!! બેન, જમવાને ચાલોને, રસોઇ તૈયાર થઇ છે. (એટલે)

રૂપવંતી—(આંખના આણસારામાં આંગળી કરીને) પેલા આવ્યા છે અને તે જ્યાં સૂઈ આવે છે ત્યાં સૂઈ મારાથી તમારી સાથે જમવા કેમજ બેસાશે, માટે તમે તથા દાદા બંને જણાં જમી લો હું પછી બેસીશ.

નંદકોર—(વિચાર કરીને) ઠીક ત્યારે, દાદા સ્નાન કરી તથા પુજા પાતરી કરી પરવારી જમવાની રાહ જોઇ વાડામાં બેઠ્યા છે તેમને આવે તેડી લાવો ને પછી તમે તમારે કામે જાઓ.

રૂપવંતી—વાર. (એમ કહી રૂપવંતી દાદા પાસે વાડામાં જાય છે ને દાદાની આંગળી ગ્રાહી રસોઇ ખાનામાં એક કાજીના પાટલા પર બેસાડે છે. રૂપવંતી જરા ઉભાં રહે છે. નંદકોર દાદા ને સઘળી રસોઇ પીરસે છે, નંદકોર દાદાને જમવાને ફરમાવે છે. દાદા જમીએ, રૂપવંતી ગૂંપ ચૂંપ જ્યાં નવનિધરાય બેઠેલા છે ત્યાં જાય છે, રૂપવંતીને સાસબર્થાં જોઈને)

નવનિધરાય—કેમ કેમ, આવાં હોંકો છો?

રૂપવંતી—(ધીમિથી) એતો સહેજ દાદાને તથા નંદકોરને સમજાવી તથા તેઓને જમવાનું ફરમાવી તમારી પાસે આવું છું.

નવનિધરાય—ત્યારે માય માયથી તમારે જમી લેવું કની?

રૂપવંતી—એમ કેમ બને? તમે ભૂખ્યા છો, હું જમું એ સાફ નહિ. જો મારાપર મહેરબાની કરી જમવા ઉડો તો હું જમવા ઉડું પણ આતો કેવળ ખોટું દેખાય પરાણને મૂકી ધરના માણસને જમવા બેસવું એ સાફ નહિ.

નવનિધરાય—હું તો અત્રે સાંજ સૂધી બેસી રહીશ માટે શું તમે તેટલો વખત જમ્યા વગર ના રહેશો? જાઓ જાઓ જમીને આવો હું બેઠ્યો છું, હજી સૂધી તમારી ચાલ ગઈ નહિ, પણ ઠીક ઠીક મને સાબરી આવ્યું? તે એકે તમે એવી રીતે ધરમાં ઘણી વખત પેટ બાળતાં હશો તેમજ વળી અપવાસ તો કરોજ છોજ માટે હવે જો તમારે મારે હાથ ઝાલવો હોય તો આજ પછી અપવાસ નહિ કરવાનું તમે મને વચન આપો.

રૂપવંતી—એમ કંઈ દરરોજ બને છે? કોઈ વખતજ બને. વળી તમે જ્યારે મારા હાથનું ઘણે દિવસે પાન ખાધું છે ત્યારે હો હું તમને (હાથ ઉઘો કરીને) વચન આપું છું કે હવેથી હું અપવાસ નહિ કરું પણ તેમાં એક કહેવાનું એમ છે કે આપણા હિંદુ લોકોના મુખ્ય તહેવારો ઘણા છે તે કરવા કે નહિ?

નવનિધરાય—કોઈ ઠેકાણે એવું તો નથી કહ્યું કે અપવાસ કરીને આતમાને દુઃખ દેવું, અપવાસ કરવાથી ધારેલી ચીજ મળે એ એક કેવળ ખોટું છે, પણ સંસારમાં રહી એક સાચી નિંદ્રાથી ચાલવું એ સર્વોત્તમ છે. કોઈ હજાર ગાઉ જાત્રાએ જાય અને કહેશે કે હું ખોટું તિર્યં કરી આવ્યો જેથી મારું પાપ ગયું કોઈ ઉંચે માથે તથા કોઈ આખો દિવસ ને રાત ઉભા રહી તથા કોઈ અનાજ નહિ પણ કંદમૂળ તથા વનસ્પતિ ખાઈ કોઈ દૂધ પી રહે અને જાણે કે મેં ખોટું તપ કર્યું જેથી મારામર ધન્ય રાજી રહેશે અને મારા કરેલાં અધાર કર્મ ધોવાઈ જશે, એ એક ઢાંગ છે એથી કંઈજ થવું નથી જે કર્મ

કરીએ છીએ તે કપાળે ચોંટી રહેછે એટલે જ્યુ'ં જ્યુ'ં કામ તેવું તેને આ જગત વિષે ફળ મળેછે કેટલાંક કુકર્મ એવાં છે કે તર્ત કરેને તર્ત ફળને પામે તેમ કેટલાંક સત્ય સુકર્મ છે તેને પણ તેમજ ફળની પ્રાપ્તિ થાયછે. આ વિષે ખરેખર કરવું હોય તો શ્રવણાપ્ત્યાન નામનું પુસ્તક છે તેમાં જુઓ.

રૂપવંતી—ઠીક છે, હું તે પુસ્તકનું નામ યાદ રાખીશ અને જોઈશ.

નયનિધરાય—સર્વ કામ સરચાઈથી અને એક આકીનથી મહેનત કરે મળેછે, તે આ તમારી અમારી પ્રીતિથી જાણાઈ જાયછે, અપવાસ કરે કંઈ નહિ પણ એક સાચી દાનત હતી તો પોતાના મનનું ધારેલું મળવું અને મળશે. એ ઉપકાર શી ધરનો માનવો જોઈએ.

રૂપવંતી—તથા સત્.

નયનિધરાય—કદાપિ કોઈ વખત મનને એમજ આગ્યું કે આજનો અપવાસ કર્યા સિવાય ચાલે એવું નથીજ તો તેનું એમ કરવું કે તે દિવસે આખો દિન ભૂખ્યાં ન રહેતાં કોઈ કારણ કરવી અને આતમાને સંતોષ કરવો.

રૂપવંતી—ઠીક થયું, ખુલાસો સારો કર્યો છે, પણ મને સાંભળી આગ્યું કે તમે આવા સુધરેલા થઈ અગિઆરશનો અપવાસ કેમ કરોછો ?

નયનિધરાય—શું હું તમારી પેઠે કરતો, ના, પણ હું સારી રીતથી કારણ કરતો જેથી મારા જીવને કંઈ દુઃખ થતું નહિ. હું સમજતો હતો કે અપવાસ નહિ કરવા પણ એકાદ દિવસ અનાજ નહિ ખાતાં બીજું ખાટા તો તે પણ એકનું એકજ છે અને તેથી શરીરને કંઈ હરકત નહિ થતાં ઉલટો ખુલાસો રહેછે.

રૂપવંતી—વાર હું પણ હવે તેમજ કરીશ, તમે જે ખેતાને સ્ત્રી મળ્યા માટે અપવાસ કરતા તથા હું મારા અજાણપણાથી

વિધવા થયા પછી દેહને અપવાસ કરી દુઃખ આપતી એ સૌ ખોટું જ હશે કેમ ?

નવનિધરાય—ભટ ભણે છે કે ટીપણાં ફાડે છે ?

રૂપવંતી—જ્યારે તમે સ્ત્રી મેળવવાને જ અપવાસ કરતા ત્યારે મારે કહેવું પડે છે.

નવનિધરાય—જો હું તેમ જ કરું છું તો મારી ભૂત છે. હવે કેમ તમે વચન આપો છો કે નહિ.

રૂપવંતી—(હાથ ઊંચો કરીને) હો વચન છે.

નવનિધરાય—(ખુશી થઈને) ધણું સારું. વળી આપણી જે પ્રથમથી ત્રણ વાત ચાલતી હતી તે પૂરી થઈ.

રૂપવંતી—હા જ પેટેલી અપવાસની, ખીજી ડુંગરા દૂર થઈ રાજિઆમણા સારા તથા તમે પાન નથી ખાતા તે તમે પાન ખાવું.

નવનિધરાય—તમે બરાબર યાદ રાખ્યું છે જેથી હું ધણે ખુશી થાયું છું.

રૂપવંતી—હવે આપનો શો વિચાર છે.

નવનિધરાય—હાલમાં ખીજું તો શું પણ તમારે કંઈ કહેવાનું હોય તો કહો હું બડી રૂબરૂમાં જવાનો છું.

રૂપવંતી—મેં તમને વચન આપ્યું તમે મને વચન આપ્યું એ ખરું છે. પણ પેલો લેખ કરી આપશો ?

નવનિધરાય—મને લેખ કરી આપવાને હરકત નથી પરંતુ તેમાં ધણું સુંથાણું થશે.

રૂપવંતી—કંઈ નહિ એથી પકડું થશે. લખાણું તેવું વંચાણું માટે લેખ કર્યો હોય તો કોઈ વખતે અપનો છે.

નવનિધરાય—લેખ કરતાં વચન એ મોટું છે. જાંતા વચનથી કરેડો રૂપિઆનો રાજગાર ચાલે છે, જ્યાં આશુનિધારણું કામ છે ત્યાં જ લેખ કરવો જરૂર છે. વળી લેખ કરીએ

તેમાં પરાયા આદમીની શાક્ષી જોઈએ અને ઉલટું બેથી ત્રીજો ને ત્રીજેથી ચોથે કાને વાત જાય અને છેવટ જાહેર થઈ પસ્તાવણું પડે માટે મારી નજરમાં તો એમ આવે છે, કેમ શું વિચારમાં પડ્યાં છે? જે હોય તે કહી દો?

રૂપવંતી—ઠીક ત્યારે આપની જેવી ઇચ્છા, પણ આ વાત મૂળદેવ જાણે છે કે નહિ?

નવનિધરાય—મૂળદેવ સહેજ ગનેસને જાણે છે. તે મારો ઇષ્ટ મિત્ર છે. તમને તમારી જોડણી નાંદકાર વહાણી છે અને તેનો તમને જોડણો વિશ્વાસ છે તે કરતાં હજાર દરજ્જે મને તેનો વિશ્વાસ છે. નાંદકાર તો કોઈ દિવસે પણ ઢૂટે પણ મૂળદેવ તો પૂર્વનો સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગે તો શું? પરંતુ તે પોતાના પેટની વાત જીવતા સૂંધી બહાર આપે નહિ. મને તેનો પૂરા ભરોસો છે તમે તેથી બેફિકર રહો.

રૂપવંતી—ઠીક પણ હવે મૂળદેવને કંઈ મારા વિષે કહી જશો કે નહિ?

નવનિધરાય—તમે જે પ્રમાણે કહેવા ધારતા હો તે પ્રમાણે તેઓ ને તમારી સમક્ષ લાવી કહું, પછી?

રૂપવંતી—બસ, એટલું જ.

નવનિધરાય—વળી એ વિના કંઈ છે?

રૂપવંતી—(ઊંચી નજર કરીને) છેતો ખરું. પણ ત્યારની વાત ત્યારે છે.

નવનિધરાય—એવું કહેવું શા કામનું? જે હોય તે કહી દો, નહિ તો પછાડી તમને સંતાપશે.

રૂપવંતી—તે એકે તમે અત્રેથી જશો ત્યારે મારે તમને શી રીતે લખી જણાવવું પણ તે કંઈ કામ પડે કે નાહ. આવે ત્યારે.

નવનિધરાય—હું તમને મારું નામ ઠામ અંને ડોકાણુ ખુલાસાવાર લખી આપતો જઈશિ. વળી તે કરતાં મૂળદેવ મારી તરફના વધારે વાંકેદાર છે. કદી તમે તેઓને પૂછશો તો બરાબર મદદ થઈ સલાહ આપશે.

રૂપવંતી—ધણું સાચું. મારી રૂબરૂ તમે તેઓને ક્યારે કરશો ?

નવનિધરાય—વળી તમે મને બરાબર કૂવામાં ઉતારવાનું કર્યું તે એકે હવે મારે અત્રેથી મૂળદેવને ઘેર ગયા બાદ બારે બાર જાત તે નહિ થતાં રાતનાં મૂળદેવને લેઈ તમારે અહીંઆ આવવું પડશે.

રૂપવંતી—(ખુશી થઈને) અહ ! એમાં શું વધારે છે ? પુરૂષ તો હજાર વખત જાય ને આવે, ફક્ત સ્ત્રીને સંતાપ છે.

નવનિધરાય—સ્ત્રી ને જો કાયદાથી વધારે છૂટ હોય તો ખરેખર ધરતી પર પગ મુકે નહિ. “કહેવત છે કે ઇશકીન જીએ સાંજ સવાર ? ઇશકીન જીએ તાઢો બાત ને ઇશકીન જીએ ઘોભીનો ધાટ,” મારે એ તો એવું છે.

રૂપવંતી—તે ખરાબ સ્ત્રીને છે સારી ચાલની સ્ત્રીને કંઈ હરકત નથી.

નવનિધરાય—વાર હવે એટલેથી બસ કરવું છે ? વળી હું એક વાત કહું તે યાદ રાખજો.

રૂપવંતી—ફરમાવો.

નવનિધરાય—તે એકે તમે બાળવિધવા સ્ત્રી છો તથા હજી કોમળ મનનાં તથા દયાવાળાં છો જેથી તમારે માટેથી આ વાત તમારી બેન નંદેકાર ને પણ કરવી નહિ. ખીજું એકે કદાપિ હું આવે એ ત્રણ દિવસથી આવજાવ કરું છું તે નંદેકાર તથા પેલી છોટમ જાણે છે. વળી તમારાં માત અંને પિતા આ

વતે રાજ બહારગામથી આવવાનાં છે, માટે તમે મારા ગયા પછી મારી પછાડી દલગીરીનાં ચિન્હ તમારા ઘરનાં કોઇ પણ આદમી આગળ દર્શાવશો નહિ, નહિ તો કાળા માથાનાં માનવી આંહિ તે કરશે. આ સમો તરેહવાર છે તે તમે સારી રીતે જાણો છો. હજી તમે બાળક છો, માટે મારે કહેવું પડે છે તે ખૂબ ધ્યાનમાં લેવું. તમે તેમ કરશો તો તેઓ તમને દલગીર જોઇ હજાર વિચાર આણશે અને મનમાં હજાર જાતની ગોઠવણ કરશે, કે દાળમાં કંઈ કાળું થયું ખરું. માટે તમારે કોઇ પણ રીતથી અપ્રસન્ન ન રહેતાં ઉલટું તેની સાથે વધારે સહવાસથી અને પ્રારથી વર્તવું. વળી તેમ કરતાં કદાપિ નાંદેકાર કે છોટમ ધૂટ્યો ને ઘરમાં વાત થઇ તો આ દૂષ્ટ સમો એવો છે કે આણસમજી મા બાપ કોઇનું દુઃખ નહિ સમજતાં છેક કસાઇવાડ સૂંકી જાય છે. માટે તેમ થયું તો તમારે મને તુરત તમને મારા લખી આપેલા ડોકાણા મુજબ પત્ર લખી જણાવવો, અગર કંઈ વધારે જ આવી અને તો મૂળદેવ મારફત કામ કરવું, હું અત્રેથી જ્યારે મૂળદેવને ત્યાં જઇશ ત્યારે પ્રથમ તેને હું એ તરફથી સારી રીતે વાકેફ કરીશ જે કે તે તમારી વખત ક વખતે બાલાશ લેશે. વળી આ પણ એક ખૂબ યાદ રાખજો કે તેમ થયું તો તમારે ખાવા પીવા વગરેનો ઘરનાં માણસોનો વિશ્વાસ કરવો નહિ પાત્રી માણસ ઝટ દઇ ઝેર આપી મારી નાંખતાં કે મારી નાંખાવતાં ખીતાં નથી. ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. ખીજી ઘણી તરેહથી હોંશીઆરીમાં રહેવું; કેટલાંક આણસમજી મા બાપ અને આણસમજી માતામાં માથાંનો ચોટલો કાપી નાંખાવે છે જેથી સ્ત્રીની સીકા કેવી બેઠંગી જણાય છે? એ વગરે ખીજાં બાળવિધવાને માથે અત્યંત દુઃખો નાંખે છે તેનું કારણ એકે મન શાન્ત રહે. પણ એથી કંઈ થતું નથી તેમ શરીરમાંથી કંઈ ઓછું થતું નથી વગરે ઘણી તરેહથી વિધવાને દુઃખ સહેવું પડે છે, શીવ! શિવ! ! શું તેના મા બાપનો અને તેની માતાના લોકોનો જીલમ છે?

રૂપવંતી—ઓ મારા હૈયાના હારને કોઠનાં માદળીયાં (ઓવારણા લેઇને) તમે સદા સ્મરને દુનિઆમાં અપ્પડ રહો. હવે તમને મારે ફક્ત એકજ કહેવાનું છે તે તમે મને ખુલાસાથી જાણાવશો.

નવનિધરાય—શું શું તે ?

રૂપવંતી—તે એકે તમે તથા હું બન્ને જાણાં પરસ પરસ પુનર લગ કરવાને બંધાઈ ચૂક્યાં છીએ માટે તે ક્યારે અને કેવા પ્યારથી કરવું તે કહેશો એટલે પછી તમે પણ ક્યારના ભૂખ્યા છો માટે તમે પણ મૂળદેવને ત્યાં જાઓ અને હું મારા ખીજા કામમાં પડું.

નવનિધરાય—હાં, હવે તે કાણાં ખરાં ? એવીજ રીતે મન દ્રઢ રાખી દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી ચાલવું.

રૂપવંતી—તેમ કરવાને હચર સદા સુ મતિ આપે.

નવનિધરાય—તથા સ્તૂ. છેવટ તમે મને પૂછેલા સવાલનો ઉત્તર મારા મનમાં જેવી રીતનો ધાર્યો છે તે હું આ તમને કહું છું તે યાદ રાખજો, વીસરી જતાં નહિ, પણ તે જો તમે એક કાગળમાં લખી લો તો વધારે સારું કે ભૂલી જવાય નહિ.

રૂપવંતી—હું વીસરી જવાની નથી. તેમ હું ગોલા લેખું તો મારે મોઢું રાખીશ તમે તે વાતની ફિકર ના કરો અને મને કહો. (કહેછે)

નવનિધરાય—એમજ છે તો પ્રથમ એક મને સાંભરી આવ્યું કે તમારી અમારી વાત અધૂરીજ રહેશે તો ફરીથી જ્યારે હચર ભિગાં કરશે ત્યારે મળી કહીશું, ત્યારે તમે મને કહ્યું કે હમણાં એવો શો વખત આવવાનો છે જે બાકીની રહેલી વાત અધૂરી પૂરી કરીશું ત્યારે મેં તમને કહ્યું કે આવતા વૈશાક મહિનામાં એટલે માસ દોઢ માસ પછી નર્મદા કોઠે તવરાની જગ્યાં આવનાર છે માટે તમારે હરેક રીતે ત્યાં આવવું અને હું પણ તમને મળીશ માટે તે તમને યાદ તો હશે નહિ તો સંભારી કાઢો.

રૂપવંતી—(વિચાર કરીને) હા હા!! ખરી વાત તમે મને કહ્યું હતું ખરું પણ વખતે તેમ બન્યું નહિ તો ?

નવનિધરાય—જો તેમ ન બન્યું અને ધરમાંથી રજા મળી શકી નહિ અગર એને લગતો કોઈ પણ દાવ પેચ ફાળ્યો નહિ તો તમારે આ પ્રમાણે કરવું, કરવા બેસીએ તો સહેજ વખતમાં થાય પણ ધીરજથી સારું થાય છે. હવે કંઈ ઉતાવળ નથી તમારા મનથી અને મારા મનથી નફીજ થઈ ચૂક્યું છે, અને તે કામ ફતે થઈ જસ પામીએ એવી સ્તૂતિ દિન બાંધુ દયાનિધી શ્રી પરમેશ્વરની કરવી.

રૂપવંતી—હા પ્રિય સંધ્યું તે નાચના હાથમાં છે. હવે મને આપણા ધારેલા કામ સારૂ ફરીથી તમારે મારે ક્યાં સંયોગ થશે તે કહેશો.

નવનિધરાય—કહેવત છે કે રાત ટુંકી ને દળણું ધણું માટે ઉપર કહ્યું છે કે તમારે તવરે આવવું, પણ તે વખતનું કહેવું મારી બૂલનું છે. હમણાં થોડાજ વર્ષથી એ યાત્રા ગઈ છે. હજી તેને પંદર વર્ષની વાર છે. વળી તે દર આગણીશ વર્ષે આવે છે ત્યારે સોરાં તો તમે અમે અરધાં ધરડાં થઈશું.

રૂપવંતી—ત્યારે કેમ કરવું. વળી તમારું કહેવું પણ વાજખી છે.

નવનિધરાય—હાલમાં આ ચૈતર મહિનો જાય છે, વૈશાંક ખેસવાને સહેજ સાત, આઠ દિવસ છે. તોપણ કહેશે મારું કામ, લૂ વાશે, વાવલિયા વાશે. ઇત્યાદિ આ ઉંણુ રૂપમાં અનેક તરેહ ની અડચણો નડશે માટે એ વખતનો કોઈ પણ યોગ જોટો છે.

રૂપવંતી—ત્યારે બતાવો ને કે કયો જોગ સારો ?

નવનિધરાય—(વિચાર કરીને) વાહ ! વાહ ! વાહ !!! મને સાંભરી આવ્યું કે થોડા માસ પછી એક સારો વખત આવશે.

અને ત્યાં જ કંઈ ધારીશું તે થશે કહો તો કહું પણ તે પ્રમાણે તમારે પાળવું પડશે.

રૂપવંતી—ફિકર નહિ મને કહો. અને હું હરેક રીતે તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં આવી ઉભી રહીશ.

નવનિધરાય—અરે રે!! જો આપણું આણસમજી મા ખાપ અને આણસમજી લોક જ્યારે દુઃખ છે અને ખીલ કુલ પરાયા જનનું દુઃખ નથી જાણતાં ત્યારે જ આપણે આવી ગલી કૂંચીયો શોધવી પડે છે કની?

રૂપવંતી—હાસ્તાં વાર? જ્યાં સૂધી નથી સમજતાં ત્યાં સૂધી ટોકારા ખાયાજ કરવાનાં સર્વાળે સૌ જાણાશે.

નવનિધરાય—તમારું કહેવું ખરું છે. હું તમને ટેકા આપું છું. વળી આપણે આ વાત ઘણી એ ટુંકી કરવાનું કરીએ છીએ પણ તેમાંથી ઉલટાં અનેક તરેહનાં પાંખાં નીકળી વધારે લાંબી થાય છે. વખત થોડો છે, એક વાગશે નંદેકાર જમીને પરવારી ઉઠ્યાં હશે મારે પણ જવાનો વખત થયો છે તમે સવારનાં ભૂખ્યાં છો માટે હવે જો તે ટુંકું કરવું જોઈએ.

રૂપવંતી—હાજી, આપની જેવી ઇચ્છા.

નવનિધરાય—હું તમને આ છેવટ કહિ જાઉં છું તેજ પ્રમાણે તમારે કરવું. આ વાત પૂરી કર્યા પછી તમને પ્રથમ કહ્યા મુજબ સાંજનાં મૂળદેવને લેધને અન્ને આપીશ. પ્રથમ તમારે મારા ગયા પછી ઘરમાં સૌ માણસની સાથે ખારથી વર્તવું એ એક મારું પ્રથમ કહેવું છે. ખીજું આવતા કારતગ મૂઘી પૂનેમ ઉપર નર્મદા કાંઠે શુકલ તીર્થની યાત્રા આવનાર છે જેને હજી સાત મહિના છે. તમને તથા મને અવકાશ જોઈએ તેવો મળી શકશે. ફક્ત કંઈ પૂછવું પડે તો મારા લખી આપેલા ટેકાંણા મુજબ પત્ર લખવો અગર મૂળદેવની સલાહ લેઈ કરવું હું તેને તમારી રૂપર સર્વસ્ત બિના કહી જઈશ, તમારે ત્યાં

આવવું, હજારો ગાઉના લોકો એ યાત્રા સારું આવે છે. મૂખ યાત્રા પણ સારી થશે એટલું નહિ પણ યાત્રામાં માત્રા પણ થશે.

રૂપવંતી—ઘણું સારું પણ એટલા મેળામાં તમારો ને મારો ક્યાં સંયોગ થશે ?

નવનિધરાય—શુકલ તીર્થમાં એક મારા ખરા મિત્રના પિતાનું ઘર છે અને તે ઠાકોર જોવા ગણાય છે જાતે હશીલ તથા દયાળું છે, આપણા મતને મળતો છે સુધારાના સાથી છે, તમારું મારું કામ આગળ રહીને કરે એવો છે. મને તેનો પૂરે વિશ્વાસ છે. માતે રજપૂત છે, ત્યાં કશી હરકત પડશે નહિ, માટે ત્યાં આવવું હું તેનું તમને નામ ઠામ અને ગામ લખી આપું મને જરા કાગળ ખડીઓ આણી આપો છો ?

રૂપવંતી—હા પ્રિય. (એટલે ખુશી થઇને રૂપવંતી પર સાળામાંના એક ગોખલામાંથી ખડીયો કલમ અને કાગલ લાવી આપે છે નવનિધરાય તે લે છે એટલામાં)

નવનિધરાય—(રૂપવંતી સામું જોઇને) હું આ કાગળમાં લખું તે તમે જુઓ, (રૂપવંતી જુએ છે ને નવનિધરાય નીચે પ્રમાણે લખે છે) “શુકલ તીર્થના પોલીસ પટેલ ઠાકોર સાહેબ રણસિંહ વિજય સિંહ, ડેકાણું રજપૂત વાડ.” (એ પ્રમાણે કાગલ લખી આપી રૂપવંતી ને આપે છે પછી)

રૂપવંતી—(તે વાંચીને) એતો મેં વાંચ્યું; મારી પાસે રાખી મૂકીશ પણ કદાપિ તમારા કરતાં હુંજ વહેલી જઇ પહોંચી તો તેઓ મને શા પીછાણથી ઓળખશે, વળી તે પૂછે તો હું શું કહું.

નવનિધરાય—અહિંથી જઇને થોડા દિવસ પછી હું ત્યાં જઇશ અને હું તેને કહી આવીશ કે હું આવતી શુકલ તીર્થની યાત્રામાં આવનાર છું. વળી હું તેને એમ પણ કહીશ કે તમારું નામ ઠામ અને ડેકાણું કોઇ વિધવા સ્ત્રી નામે રૂનાણી ફલાણી

બાળ તમારે ત્યાં આવે તો તમારે તેની બાલાશ રાખવી તથા ધરમાં કાકી સાથે સુવા બેસવા વગરનું રાખવું ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. તમને કંઈ હરકત નહિ પડશે તેમ કરીશ, પણ હું તમારો પેહેલો ૩, ૪, દિવસ અગાડી જાઉંશ અને તમને બોલીશ. આ પ્રમાણે હું તેને કહીશ. વચ્ચે તમે તથા હું પત્ર દ્વારા એ સમાચાર જાણાવતાં જાઉંશ મુદત સર તે જગોએ હાજર થઈશું. પછી ત્યાં તે ઠાકોર સાહેબને આપણી ખુલાસા વાર વાત કરીશું. ઠાકોર આપણને જોઈતી હરકોઈ મદદ કરશે અને પુનઃ લગ્ન સંબંધી જે જે કંઈ જોઈશું તે તે સંબંધ તે આણી આપશે. તમારે કોઈ તરફથી ફિકર નહિ કરવી; જેવા જોઈએ તેવા ત્યાં જાજતે જાજતે ઓતો પૂરો થશે. સરકારમાં આપણી વાત જાહેર કરીશું. એટલુંજ નહિ પણ ચાર સારા મુધરેલા વિદવાન પુરોને અગાડીથી લખી જાણાવીશું એટલે તેઓ આપણને મદદ કરશે એટલુંજ નહિ પણ વચ્ચે આવી હાજર રહેશે.

રૂપવંતી—તે ખરું પણ આપણે એવી વાત એવા આખર દાર માણસને કેમ લખી જાણાવાય ?

નવનિધરાય—અગાડી તમને કહ્યું છે કે એઓ સુધારના મૂળ છે, વળી તેમાંના કોઈક તો પુનઃ લગ્ન કરી પણ ચૂક્યા છે. ઇત્યાદિ. કેટલાક એવાં કામ થવાને સરકાર દરબારમાં રાત દિવસ લખ્યાજ કરે છે તેઓ તરફથી એક ઝાહેર ખબર પણ નીકળી ચૂકી છે તેમાં એવું જાણાવ્યું છે કે જે કોઈ પુનઃ લગ્ન કરવાને ખુશી હોય તેણે પોતાનું નામ ઠામ અને જગો લખી જાણાવવી આ પ્રમાણે છે તો આપણને તેઓને લખવાને કંઈજ હરકત નથી. હમણાં કંઈ લખવું નથી પરંતુ આપણી મુદતને થોડા દિવસ રહેશે ત્યારે.

રૂપવંતી—ઠીક છે, તમારી જેવી મરજી. હું તો તમે જેમ કરશો તેમ કબૂલ છું. પણ તમે જ્યારે તેઓને આપણી ગેલ

વાત લખવાને હિમ્મત ધરા છે ત્યારે તમે પોતાનું નામ લખી જણાવશો કે મારું વળી લખવું પડશે ?

નવનિધરાય—બન્નેનું લખવું પડશે અને તે જ્યારે લખીશું ત્યારે તમોને હું એક પત્રમાં લખી જણાવીશ તે પ્રમાણે તમારે એક કોરા કાગળમાં તે કાગળ નીચે ફડત સહી કરી મને મોકલી દેવો.

રૂપવંતી—ધણું સાહે.

નવનિધરાય—બસ ત્યારે ? હવે આપણે સર્વે વાતે પરવારી રહ્યાં છીએ ફડત સાંજનાં હું અત્રે મૂળદેવને તમારી સમક્ષ કરવાને તેડી લાવીશ બાદ સહેજ વાત ચિત કરી વધારે વાર નહિ બેસતાં હું મૂળદેવ સાથે તેઓને ઘેર જઈશ અને રાતનાં ત્યાંજ રહીશ પછી બીડી ફજરમાં ઉઠી જે ગામ મારાં માત પિતા તથા મનસુખરામ ગયા છે ત્યાં જઈશ ત્યાંથી મારે ઘેર કૈલાસ પૂરી જઈશ થોડા દિવસ ગયા પછી પ્રથમ એક હું મૂળદેવને સાધારણ તરીકે લખી જણાવીશ જેથી તમારી તરફની મને તે ખબર અંતર પહોંચ્યાડશે.

રૂપવંતી—તે તો ખરું પણ કદાપિ મારેજ તમોને અચાનક લખવું પડ્યું તો ?

નવનિધરાય—લાવો પેલા બીડીઓ કલમ. (એટલે રૂપવંતી બીડીઓ કલમ નવનિધરાયની નજીક મૂકે છે, નવનિધરાય પોતાના ધત્રવામાંથી કોરો કાગળ કાઢી તેમાં પોતાનું ઠોકાણું લખી આપે છે. પછી નવનિધરાય રૂપવંતીને લખી આપેલું નામ ઠામ ઠોકાણું વાંચી બતાવવાને ફરમાવે છે એટલે)

રૂપવંતી—(ખુશી થઈને આ પ્રમાણે વાંચે છે) કૈલાસ પૂરી મધ્ય કંચનની પોળમાં નવનિધરાય કાશીવિધનાથ.

નવનિધરાય—બરાબર છે તમે તમારી પાસે રાખો. જો જો બોવાઈ ન જાય ?

રૂપવંતી—આવાહ તે કેમ જાય, એતો જ્યાં જઈશ ત્યાં મારી સોડમાં ને સોડમાં રાખીશ.

નવનિધરાય—વારું હવે મને રજા છે ?

રૂપવંતી—(આંગળી કરીને) પેલી નંદકોરને મળવું છે ? અને હમણાં કેટલા વાગ્યા હશે ?

નવનિધરાય—મળવું કંઈ નથી તે તેના કામમાં રોકાયેલી છે ને વખતે પૂછે કે પેલા આબ્યા હતા તે ડ્યાં ગયા ત્યારે કહેવું કે જ્યાં આબ્યા હતા ત્યાં ગયા. વળી રાતનાં હું કેટલે વાગે આવું ?

રૂપવંતી—આજરોજ તમે આવવાના છો તેથી સાંજનું વાળું અમે જલદી કરીશું અને દાદાને તથા નંદકોરને તેને ખી-છાને સુવરાવી હું મારી પેલી ખાનગી મેડી પર બારીએ માં ડોકાવી તમારી વાત જોઈ બેસીશ. તમે બરાબર આઠ વાગે આવજો હું તમને જોઈ બારણું ઉઘાડીશ.

નવનિધરાય—ઠીક છે, હવે મને રજા આપો કે જલદી જાઉંતો જલદી આવાય.

રૂપવંતી—એમજ ઇચ્છા છે તો સારું. (એટલે નવનિધરાય ઉઠી ઊભા થાય છે. રૂપવંતી તેમને બારણા સૂંચી વળાવવા જાય છે, પણ ખડકીમાં જતાં રૂપવંતી નવનિધરાયનું અંગ-વસ્ત્ર ગ્રાહીને)

ગીતિ.

તમ શાણા જાણી, જ્યારે મુજને મૂકીને અહિંથી ;

તવ એક પલક મુજને, થાશે તે એક વર્ષ ષડુ જહિંથી. ૧

વળી મન મોહન માળા, તે થકી અદકા આપ તણા આળા ;

તેને હું રહી મોહી, કેમ ન વાગે હવે પ્રેમ ભાલા. ૨

(એ સાંભળીને)

નવનિધરાય—(પોતાના ખરા હેતુથી) તમે તલમાત્ર ફિકર ના કરો. જો તમારું મન જેની સાથે પૂર્ણ ભાવે છે તો તમારી સાથે સામા ધણીનું કેમ નહિ હશે? અલખત વધારે સમજવું. વળી મેં મારે મુખેથી તમોને જે જે વાતનાં વચન આપ્યાં છે તે તે સઘળાં મારી તરફનો પૂરો વિશ્વાસ રાખી ખરાંજ સમજવાં. આ દુનિઆમાં કેટલાક પુરૂષો અને કેટલી કસ્ત્રીઓ અખી બોલોને અખી ફોક કરે તેમ નહિજ સમજવું. એક હાથે તાળા પડતી નથી તેમ આ આપણો અચાનાક સમાગમ થયો છે, એક જાણતી ખુશીથી કંઈ કામ થવું નથી બનેતી ખુશી હોય છે ત્યારે હરકોઈ કામ થાય છે. ફક્ત હું આ તમને જતી વખતે સહેજ કહું છું તે તમારે તમારા મન સાથે સાચુ માની લેવું મનમાં શંકા લાવવી નહિ, કોઈનું કહેવું માનવું નહિ, ઇશ્વરે પોતાને વિચાર કરવાની શક્તિ આપેલી છે, માટે સુ મતિથી વર્તવું. હવે મને જવા દો શાને સાર છેડો ગ્રાહી રહ્યાં છો? નાદાગી ના કરો, હું તમારો ને તમે મારાં નકી થઈ ચૂક્યાં છીએ. હવે ફક્ત લોકિકથી ગ્રહિર થવાનું છે, માટે તે રહ્યું છે તે થઈ રહ્યા પછી ઇશ્વર કરશે ને આપણી દાનત સારુ હશે તો આપણે આપણા ગજા પ્રમાણે એક રાજાના જેવું સુખ માની લેઈશું, સંસારી થઈશું ઇત્યાદિ. હવે મને જવા દો. (પછી રૂપવંતી જરા ગાભર ગાભર મોં ને કંગાલ ચેહેરો કરી નવનિધરાય સામું જુએ છે, તેમ નવનિધરાય રૂપવંતી સામું જોઈ નીચું જુએ છે આવી રીતે એક બીજાં કોઈ કોઈને બોલતાં નથી પાંચે કમિનિટ પછી)

રૂપવંતી—(આંખમાં આંસુ આણીને) વાર આપણી એવીજ ઇચ્છા છે? ફીક જઈ આવો.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીનો સુંદર વિવેક ભાવ અને પ્રીતિ જોઈ પોતાના જમણા હાથે ખ્યાર લાવી ખરડો ડોકાને) ફિકર ના કરો. હું મારા કહ્યા પ્રમાણે મૂળદેવને ત્યાં જમી પરવારી

રાતના આઠ વાગતાં મૂળદેવને લેઇને આરીશ કોઇ વાતે દહ-
ગીર થતું નહિ, હિમ્મત રાખવી હું તો તમને સાબાશી આપું છું
કે તમે મારી સાથે પોતાનાં અણસમગ્રુ મા આપને તથા તેવાજ
લોકોને દૂર કરી કેટલી હિમ્મત ધારી છે? કંઈજ ડરવું નહિ,
જ્યારે વહાણમાં બેસી સમુદ્ર તરી મુસાફરી કરવાને નીકળ્યા
છીએ ત્યારે રસ્તામાં હજારે હરકતો નડે પણ તે સાફ થું
પાછું ફરવું? પાછું ફરીએ તો ઊલટાં નહિ ત્રણમાં ને નહિ
તેરમાં ને નહિ છમ્પનના મેળમાં રહીએ ને વળી લોકમાં
અપકીર્તિ લેઇ દુખી થઇએ, ઇશ્વરની સ્તુતી કરવી ને એકાકીત
રાખવું ને હિમ્મત રાખવી જોયી ધારેલું કામ ફતે યાવ છે.
આવી રીતે તમને આ ટુંકા વખતમાં દાખલા આપવાના બહુ
છે પણ જો તમારા વાંચવામાં તો આવ્યું હશે કે પેલા કોલંબસ
જેણે નવી દુનિઆ શોધી કાઢી એ બિચારે હાંશીઆર અને
વિદ્યા ભણેલા પરે પણ ઉપલી બાબત જેને કહેતે તેનું કોઇ
સાચું જાને નહિ. પણ હિમ્મત ધરીને જ્યારે તે મ્હેટા સમુદ્ર
તરીને ગયો ત્યારે તેને નવી ભૂમિ માલમ પડી એ બિચારાને
રસ્તામાં ધણાં ધણાં દુઃખ પડ્યાં; ખલાસી તેને દરિઆમાં નાંખી
દેતા હતા. આખરે તે ધણે હિકમતી તથા અંચળ અને હિ-
મ્મતવાન પુરુષ જોયી એવા સંકટોમાં મૂર્ખ ખલાશીયો ને સમ-
જવી ફતે પામ્યો અને આજે તેને સધળા લોકો સંભારે છે
કે જેણે આખો મ્હેટો અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો એ શુ
નાની સૂતી વાત છે? જો એણે પોતાની હિમ્મત છોડી દીધી
હોત તો તેમાંનું કશુંએ દેખત? કંઈ નહિ, માટે હવે જોતે આ-
પણે આપણા ધારેલા કામમાં ફતે પામવાને હિમ્મત ધરવી અને
ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવી. (ઉંચું જોઇ મોટેથી) કેમ હવે મને
જવા દાહો.

રૂપવંતી—વારં જઇ આવો. (પછી નવનિવરાય જાય છે
ને રૂપવંતી બારણું બંધ કરી ઘરમાં જ્યાં નંદકોર છે ત્યાં આ.

વે છે, નંદકોર તથા રૂપવંતી જમવામાં રોકાય છે, અજીઠાં વાસણુ કુસણુ સાફ કરી પોત પોતાની પથારી કરનામાં રોકાય છે. ઘરડા દાદા કામનાથ ડોસાને રૂપવંતી વાણું કરાવી તેઓને તેમની પથારીમાં લેઈ જઈ સુવાડે છે. સાંજના આશરે છ સાડા છ નો અમલ વિચા પછી રૂપવંતી તથા નંદકોર પોત પોતાને ઠંકાણે સૂવાને જાય છે)

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્થલ—મૂળદેવનું ઘર તેમાં મૂળદેવની એક ખાનગી મેડી.

મૂળદેવ—તથા નવનિધરાય નો સંવાદ.

મૂળદેવ—(નવનિધરાયને ઘરમાં આવતા જોઈને ધીમેથી કહેછે) આલો પેલી મેડીપર હું જરાવાર પછી આવું છું.

નવનિધરાય—ઠીક વધારે વાર કરતામાં (પછી નવનિધરાય તે મેડીપર જાય છે તેમ મૂળદેવ તેના ઘરમાં કોઈ કામમાં રોકાય છે, દસેક મિનિટ થયા પછી)

મૂળદેવ—(એક ઋપાટાબંધ મેડીપર જઈ નવનિધરાય ને) કેમ ભાઈ શા સમાચાર છે. વળી તમે જલદી આવ્યા તેથી હું ધણો ખુશી થયો છું તમને ભૂખ તો લાગી હશેજ, હવે કંઈ પણ વાર નથી. રસોઈયો રસોઈ કરી રહી આપણાં કોઈ સગાં કુટુંબીને તેજાં કરવા ગયો છે, તે આવે એટલે આપણે સ્નાન કરી ફક્ત જમવાનેજ બેસીએ.

નવનિધરાય—ભાઈ તમે ફિકર ના કરો. હમણાં ખારપર બે વાગ્યા છે તમારાને મારા કરાર પ્રમાણે હું બે કલાક જલદી આવ્યો છું તેનું કારણ તમને પછીથી કહીશ.

મૂળદેવ—નારે ભાઈ ના, હમણાં કહો.

નવનિધરાય—સાંભળો તમારે અહીંથી રૂપવંતીને ધેર ગયો અને રૂપવંતી એ મને જમવા વગરેના ઘણા કાલા વાલા કર્યા પરંતુ તમારે અહીંઆં મારે જમવું જેથી ત્યાં કેમજ બે-સાય. વળી ત્યાં તેઓની જોડે કેટલીક વાત ચિન કરી. રૂપવંતી એ મને એ વિષે ઘણોજ આચરુ કર્યો પણ જમવાતો બેઠયોજ નહિ કતી?

મૂળદેવ—સહેજ કંઈ હાજરી દાખલ તો કર્યુંજ હશે એમાં શક નહિ કારણ કે રૂપવંતી ને ધેર તમે સવારના ગયેલા તે શું તમને ખાર પર બે વાગ્યાં સૂચી મોં બણી નહિ કરાવે એ એક મારા ધાર્મીમાં આવતું નથી.

નવનિધરાય—હું ત્યાં રસોઇ જમ્યો નથી ફક્ત ઉપર ઉપરથી હાજરી દાખલ કર્યું હશે, કેમ તમને ગમ્યું કે નહિ?

મૂળદેવ—વીહવાથી વડુ શું? હું ખુશી યાજીંછું પણ હવે ત્યાંથી પરવારીને આવ્યા કે કંઈ બાકી રાખ્યું છે.

નવનિધરાય—એ બધી વાત કરવાને વખત ઘણો જોઇશે માટે નીચે જવાની કેટલી વાર છે તે જોવું જોઇએ.

મૂળદેવ—પ્રથમ તમે આવ્યા ત્યારે મેં તમને કહ્યું કે રસોઇયો રસોઇ કરીને આપણાં સગાં વહાલાં ને જમવાને તેડવા ગયો છે. ને તે તેડીને આવે કે આપણે જમવાની સોઇ કરીએ.

નવનિધરાય—હા હા!! મને સાંભળું, ફિકર નહિ પણ તેટલા વખતમાં હું તમને રૂપવંતીના ધરતી વાત કરવા ધારંછું તે થશે ખરી?

મૂળદેવ—હજી એક કલાક લાગશે, શું તેટલા વખતમાં તમે મને વાત નહિ કહી શકાશે? એટલા વખતમાં તો જે ધાર્યું હોય તે થાય. બે ફિકર રહો?

નવનિધરાય—જ્યારે તમે છાતી ડોકીને કહો છો ત્યારે લો હું તમને કહુંછું તે એ કે મારે ને તેમને પ્રથમ આ

પ્રમાણે વાત ચિત્ત થઇ “રૂપવંતી ને ત્યાં ગયો રૂપવંતી એ મને સારી રીતે માન આવકાર દીધો તથા તેમણે મને જમવાને સારૂ ઘણોજ આગ્રહ કર્યો પરંતુ હું ત્યાં જમવા ખેંચ્યો નહિ. વળી અત્રેથી મારે ગામ જવાને આવતો રાજા છે એમ જાણી રૂપવંતીએ ઘણી દલગીરી ખતાવી પછી તેમણે મને જાણાવ્યું કે તમારા ગયા પછી તમે મને પત્ર લખશો કે નહિ વગરે મેં તેમને કહ્યું કે તમે કોઇ પણ વાતની ફિકર ના કરો મારા પરમ પ્રિય મિત્ર મૂળદેવને હું મારી હકિકત લખીશ તેમાં તમારી પણ ભક્ષામણુ લખીશ. વળી તેમણે મને પૂછ્યું કે આપણે જે વાત કરવા ધારેલી છે તે મૂળદેવ જાણે છે કે નહિ તો મેં તેમને કહ્યું કે મૂળદેવ થોડું ઘણું જાણે છે અને તેઓ જાણુશે તેની જરા ફિકર નથી. એટલી વાત થયા પછી મને રૂપવંતીએ કહ્યું કે તમે મૂળદેવને ત્યાં જમવા જાઓ છો તેની ના નહિ પણ તમે તેમને ઘેરથી પરવારી મૂળદેવને સાથે તેડીને આવજો આ” પ્રમાણે વાત ચિત્ત થઇ હતી.

મૂળદેવ—તમારી સાથે મારે આવવાનું વારે ધડીએ થું પ્રયોજન છે?

નવનિર્ધરાય—ભાઇરે એતો એમ છે કે મારા ગયા પછી રૂપવંતીને મારી ખમર કંઇ વારંવાર મળે, અગર તેઓ કદાપિ પેલી (પુનર લગ્ન કરવાની) વાતમાં કંઇ પૂછવું પડે માટે તમે તેઓને ઘેર જતા આવતા છો તેથી તેઓની તમે સંભાળ લો ઇત્યાદિ તમે મને તેનો જખાપ લખો ને હું તમને તેનો ઉત્તર લખું તે તમે રૂપવંતીને કાંને નાંખો. આ પ્રમાણે એઓ મારી સાથે પુનર લગ્ન કરવાને નક્કી કોલવચન થયેલાં છે માટે રખેને તેઓને ઘેર તેમની બેન નંદકારને પેલા છોટમ ચાકર તેમજ વખતે શહેરીનાં કોઈ પણ માણસને કાને વાત વાપે ઉડી અગર ઉપલાં માણસથી જાહેર થઇ તો રૂપવંતીને તેનાં મા ખાપ તરફથી ધણી હરકત પડે અને ધારેલા કામને હરકત ન થાય માટે તેમને

વચમાં નાંખ્યા છે. તમે મારા ઇસ્ટ મિત્ર છો સુધારાના સાથી છો માટે આજ રાજ તમારા આગળ પૂરે પૂરે પડદો ફેંકી દેવા તમારો હિત છે. અને તમે જમી પરવારી મારી સાથે ત્યાં આવશો, કેમ તમને ગમ્યું કે નહિ ?

મૂળદેવ—એમ કહેને ત્યારે કે પોતાની જ ગરજ છે.

નવનિધરાય—હું તો તમારો મિત્ર એટલે તમે ગમે તેમ માની લો પરંતુ રૂપવંતીની ખાતર એક માટા પર્માર્થ પરો-પકારનું કામ છે.

મૂળદેવ—ધણુ સારું. પણ તમે બંને જણાં પુનઃ લગ્ન કરશો તેની ના નહિ હું ખુશી છું પરંતુ તે ક્યારે ને ક્યાં વગરની જોગવાઈ કરી રાખી છે ?

નવનિધરાય—હા જોગવાઈ કરી રાખી છે, અને તે હું તમને પત્ર દ્વારા સમાચાર લખીશ તો પણ આ તમને તેમાંનું કેટલુંક જણાવું છું તે એકે હમાણું વૈશાખ માસ જાય છે. ઉજળું કઠીબંધ પૂરે થયો, કાર્તિક માસમાં શુકલ તીર્થની યાત્રા આવે છે ત્યાં એક મારા રજપુત મિત્રને ઘેર ઠાઠ રચ્યો છે. તેટલા વખતમાં તમારે કાનેથી કોઈને કાને વાત ન જાય તથા રૂપવંતી ને હિમ્મત આપવા તેમજ હું તમને તે વિષે જો જો બિનાનો પત્ર લખ્યું તે તે હકિકત તમારે રૂપવંતીને જણાવી; તેના ઉત્તર લેઈ મને તમારે તસદી લેઈ મહેરબાનીની રાહ મને તમારે કાગળ લખવાને ચૂકવું નહિ.

મૂળદેવ—ધણું સારું પ્રિય.

નવનિધરાય—વારું કંઈ એ વિષે તમારે મને પૂછવું છે. ખાતરું તમે તથા હું બંને જણા તેઓને ત્યાં જઈશું ત્યારે તેઓને હિમ્મત આપવા તથા તેઓને સારું લાગે અને કોઈ વાતથી આગળ ન રાખે વગરની એકાદ સુંદર કવિતા બનાવી જઈ તેઓની રૂબરૂ વાંચી આપી હોય તો ધણું સારું; કેમ તમને એ વાત ગળે ઉતરે છે.

મૂળદેવ—તમારી વાતને હું ટેકો આપું છું પણ મને તો કવિતા બનાવતાં નથી આવડતી માટે જો તમે મને બનાવીને એક કાગળમાં લખી આપો તો આપણે જ્યારે ત્યાં જઈએ ત્યારે તેઓની રૂબરૂ વાંચી સંભળાવાય.

નવનિધરાય—ઠીક છે, મને થોડો કાગળ ને સુખડપેન આપશો.

મૂળદેવ—હા પ્રિય. (એટલે મૂળદેવ નવનિધરાયને લાવી ને આપે છે) તમે લખો જમવાને અડધો કલાક વાર છે. હું ધારું છું કે તેટલા વખતમાં તમે બનાવી તૈયાર કરશો.

નવનિધરાય—ઠીક છે, પ્રભુને આશરે છીએ. હાલમાં તમે મારી પાસે બેસો છો કે નીચે જાઓ છો.

મૂળદેવ—હું નીચે જમવાની સોંધ કરવા જઈ છું. નિતાનું એવું કામ છે કે કોઈ પરાધુ આદમી પાસે હોય તો કવિતા બરાબર થાય નહિ.

નવનિધરાય—વારં બાઈ ખરું છે. (એટલે મૂળદેવ નીચે જાય છે ને નવનિધરાય કાગળ તથા સુખડપેન લેઈ કવિતા બનાવે છે. અરધો કલાક થયા પછી)

મૂળદેવ—(નીચેથી આવી નવનિધરાયને) કેમ બાઈ તમે તમારું કામ પૂરું કર્યું.

નવનિધરાય—હાજી લો તૈયાર છે વાંચો. (એટલે)

મૂળદેવ—કંઈ નહિ હમણું તમારી પાસે રાખો પણ લાવો જોડે (હાથમાં કવિતાનો કાગળ લેઈ મનમાં વાંચીને) ધણી સરસ ને જુગતે જુગતી કવિતા બનાવી છે ચાલો હું મારી પાસે રાખું છું તમે નીચે ચાલો જમવાને બેસીએ.

નવનિધરાય—(માથું હલાવીને) ચાલો ત્યારે (એટલે બન્ને જણાઓ નીચે જમવા જાય છે.) જમી પરવારી રાતના આશરે પોણાઆઠ વાગ્યાના સુમારમાં બન્ને જણાઓ રૂપવંતીને ઘેર જાય છે)

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રથજી—રૂપનાથ કામનાથનું ઘર તેમાં રૂપવંતીની
ખાતગી મેડી.

રૂપવંતી—નવનિધરાય—મૂળદેવ—એ ત્રણે જાણુનો સંવાદ.

રૂપવંતી—(રાજ માર્ગપર પોતાની ખાતગી મેડીએ ડોકું કાઢી ખેંઠલાં છે તેઓ નવનિધરાય ને તથા મૂળદેવને વેગળેથી આવતા જોઈ ઝટ ઝટ ઘદરો ઉતરી નીચેનું ખારણું ઝાલી પડછ મેર ઉભાં રહેછે ને નવનિધરાય તથા મૂળદેવને છેક ખારણા પાસે આવતા દેખી) આવો સાહેબ પધારો. (એટલે બન્ને જાણા ઘરમાં પેસેઁ રૂપવંતી ખારણું દેછે ને પછી ત્રણે જાણાં મેડીપર ચઢે છે. પછી)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) કેમ મિત્રજ ઠોકાણે છે કે નહિ? વળી તમને અમારા તરફથી વારે વારે તસદી લેવી પડે છે એ સાચું નહિ. હવે જે તે આપણી વાત પૂરી તો થયેલી છે. પરંતુ આ મૂળદેવને તમારી રૂપરૂ લાગ્યો છું હવે તેઓને તમારે જેમનું પૂછી લેવું હોય તેમનું પૂછી લો.

રૂપવંતી—વારું સાહેબ. (એટલે રૂપવંતી પાણી આરા ઉપરથી પાણીનો ગટ તથા પાન સોપારી ઘલાયચી વગરની સુંદર રકાબી લાવી નવનિધરાયને મૂળદેવની નજીક મૂકેછે એટલે)

નવનિધરાય—વારે ઘડીએ તમે તસદી ના લો. તમે જાણો છો તો ખરાં, તમારા વિવેક આગળ અમે જાંખા પડીએ છીએ તેમજ તમારો વિવેક અમે આગ્રહ ખેહદ છે.

રૂપવંતી—મારાથી તમ સરખું કંઈ પણ થયું નથી. તમે સારા માણસ છો તે જાહેથી વધારીને મિઠાશ કરો છો.

નવનિધરાય—એમ તે હોય, જે દેખીતું ને જાણીતું છે તે તમારી અમારી રૂપરૂ છે કંઈ છાનું નથી.

૨૨૪ . આજવિધવા રૂપવંતી દુઃખ દર્શક.

રૂપવંતી—કેમ તમે બન્ને જણા જમી પરવારીને આવ્યા કતી?
નવનિધરાય—હા.

રૂપવંતી—(મૂળદેવને) સાહેબ આપને તસદી તો પડશે પણ
તમારે બન્ને વાસ્તે ખીડી કરો.

મૂળદેવ—શા સારું બન્નેને વાસ્તે? ને તમે કોરાંને ને
કોરાં કે?

રૂપવંતી—હું તો સદા કોરીજ છું.

મૂળદેવ—(હશીને) કોરામાંથી લીલાં થવાનો વખત હવે
નજીક આવે છે.

રૂપવંતી—વારું સાહેબ. આપની જેવી મરજી તમારી
નજરમાં જેમનું આવે તેમનું ખરૂં.

મૂળદેવ—તમારા અમારા ત્રણેમાંથી કોઈ ખોટું કહી
શકશે વારું?

રૂપવંતી—(એ સાંભળી નીચું જુએ છે ને)

મૂળદેવ—(પોતાના ધનવામાંથી કાઢીને) લો આ કાગળ.

રૂપવંતી—શેનો કાગળ છે. લાવો (એટલે મૂળદેવ તેમને
કાગળ આપે છે, રૂપવંતી દીવા નજીક જઈ જુએ છે ને) મને
ઉકેલવો મુસ્કેલ પડશે સખખ સુખડપેનશી લખેલા છે.

મૂળદેવ—જરા નજર ઠરાવીને વાંચોને.

રૂપવંતી—(નવનિધરાય ને) લો સાહેબ આપજ વાંચવાને
તસદી લેશો. જોઈ તો ખરી કે એમાં શું છે? (એટલે)

નવનિધરાય—(મૂળદેવને) જરા તમેજ વાંચી સંભળાવોને.

મૂળદેવ—તમારી બન્નેની એમજ મરજી છે તો લો હું વાં-
ચું પણ મને આ પાનની ખડી કરી લેવા દો.

નવનિધરાય—ધણું સારું. (એટલે મૂળદેવ પાનની ખડી
કરે છે. પાનની ખીડી કરીને)

મૂળદેવ—(રૂપવંતીને) હા આ પાનની બીડી ને રકાબી.

રૂપવંતી—સૌને આપો ન.

મૂળદેવ—એમ કેમ થાય પોતજ આપો. (ઐટલે)

રૂપવંતી—(મલકતે મૂળે પેલી સુંદર રકાબીમાંથી પોતાના કામળ હાથથી પાનની બીડી લેઈ પ્રથમ નવનિધરાયના સામું જોઈને) હો સાહેબ (ઐટલે)

નવનિધરાય—લાવો.

રૂપવંતી—(મૂળદેવને) હો સાહેબ. (ઐટલે મૂળદેવ પાનની બીડી લેછે ને)

મૂળદેવ—આ ત્રીજી રહી તે તમે આઓ.

રૂપવંતી—એકદમ મારાથી કેમ ખવાય (મૂળદેવને આપના આણસારામાં) આ તમારા ભાઈ ને તમે પેહેલા આઓ તો હું આજી.

મૂળદેવ—(નવનિધરાય સામું જોઈને) ચાલો આપણે આઓ (ઐટલે બન્ને જણા પેલી પાનની બીડીયો ખાયછે તેમ દુરતજ રૂપવંતી પણ ખાય છે પછી)

નવનિધરાય—(રૂપવંતીને) કેમ હવે ખુશી થયાં.

રૂપવંતી—તમે ખુશી તો હું સદાએ ખુશી તમે દુખી તો હું સદાએ અધિક દુઃખી.

નવનિધરાય—(મૂળદેવને) હવે પેલું રૂપવંતીને વાંચી સંભળાવશો.

મૂળદેવ—હા ભાઈ હો વાંચુ. (ઐટલે મૂળદેવ નીચે પ્રમાણે વાંચે છે)

રામ જોડેણી આશાવરી

સહા—આખો શિઆળો કેમ રાત જાગે,

બુજને અરે ધર ખાવારે ધાએ, ટેક.

- બલી હારી છે રૂપવંતી સ્ત્રી તમને,
 પૂરણ ભાવે કર્યા ખુશી અમને ટેક.
 ધન્ય ધન્ય હિમ્મત તારી કહું છું,
 વેહેમીલા લોકોથી દૂર રહું છું.
 ધન્ય ધન્ય દુઃખ ધણું વેઠ્યું છે પણ,
 પ્રેમ મગનમાં રહેા હવે બે જાણ. બલી ૧
 વિવેક સુંદર ભાવ તમારો,
 તેની આગળ નહિ કાંઈ અમારો.
 ગુણ રૂપમાં નવ ખામી જરા છે,
 વારી જાઉં એક એકથી ખરા છે. બલી ૨
 શોધી વળયા કાંઈ ખોડ તમારી,
 દીઠી હશે તમે કોઈ અમારી,
 કરના સો ડરના નહિ દુનિઆમાં,
 નીકળશો તમે ઘર ખૂણીયામાં. બલી ૩
 લીલા પ્રભુની ન નજરે ને દેખી,
 સંભારશો હવે તે સૌ પેખી,
 સ્ત્રી તો ખરાં પણ છો મદ માણસ.
 આભૂ વિષે ઉત્તમ પામ્યાં આનસ. બલી ૪
 ધણા દિવસનું કેદ ખાનું છૂટ્યું,
 ખોડું રાડું ક્યું માયું તે ફૂટ્યું,
 નર નારી થઈ સંસારમાં રહેશે,
 નાના પ્રકારના સુખ લાવ લેશે. બલી ૫
 દુઃખ સાગર માંહેથી નીકળશો,
 બોલ્યાં મુખે વેણ ને તે પળશો,
 નવનિધરાય છે પ્રાણ અમારા,
 રૂપવંતી? તે હવે યાશે તમારા. બલી ૬

હિલની વાતો હવે તમનેજ કહેશે,

બહાર બહારની મુજને કહી રહેશે,

કપટી નથી તમે જે જાણમાં કોઇ,

ન્યાળો ન્યાળી પ્રીત બાંધી છે સૌ નાઇ. બલી ૭

મારા સરીખું કોઇ કામ કહેશે,

રાત દિવસ ભલા ચેનમાં રહેશે,

મા બાપનું ઘર આપ્પર મૂકવું,

નકી કર્યું જે તે નહિ મૂકવું. બલી ૮

પાક દાનતથી નો ધાર્યું હશે તો,

ધાર્યું હશે મનનું જડશે તો,

ધંધર બાપી સધળે રહ્યો છે,

જેવાં ને કર્મ તે વારે થયો છે. બલી ૯

ચોડું કહ્યું ઘણું કરી કહું જાણો,

અમારા તરફની ફિકર ન આણો,

જીવતા સૂચી અમે છીએ તમારા,

અધિક છે નવનિધરાય તમારા. બલી ૧૦

(એટલે)

રૂપવંતી—આહ!! શું તમે એક નાના ખાખોચીયાને એક સરોવર બનાવી દીધું છે. તમારા સરખું મારાથી કંઈજ બન્યું નથી. વળી તમે તથા આ તમારા ભાઈ નવનિધરાય મારે ત્યાં જરા મોં ભણી સરખું કરવા ખેડયા નથી, અગાડી તમે બંને જાણે જેને હું જરા લેખામાં નહિ તેને નહિ આપવાની ઉપમાઓ આપી છે અને હજી સૂચી આપતા આવો છો. તમને બંને જાણને મારા તરફથી ઘણું દુઃખ વેઠવું પડ્યું છે. તેમજ ભૂખ તરસ અને ઉપયોગી વસ્તુતને દૂર કરી મને ધણીજ મુદ્દ કરી છે. સધળો ઠાક અણધાર્યો બની આવ્યો છે. દુઃખમાં જેકે હું આ દુનિઆમાં માણસ છું એ ખરું છે, પણ એક ખો-

બહી બદામ કરતાં પણ નીચી તેને તમે બન્ને જણાઓએ માંડ પર કૃપા કરીને જે જે વેહેમ દૂર કરાવ્યા તથા આ ચાલતા વખતને અનુસરી એક મોટો અને સમજણ ભરેલો તેમજ વિચાર કરી સુખ પામવાનો રસ્તો બતાવી એક અધાર દુઃખ પૂરીની કેદથી દૂર કરવા માટે વાસ્તે યત્ન લીધો એ મને તમારો ઉપકાર વાળવો મુશ્કેલ છે. હું અબળા નારી જેનાથી કશું નીપજ્યું નથી. પ્રભુ તમારું સદા સાચું કરે અને આ દુનિઆમાં દિધાલુપ રહેા અને મારા જેવી દુષ્ટિઆરીનાં દુઃખ છોડવો ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. (એટલે પછી)

નવનિર્ધરાય—(રૂપવંતીને) તમે મને કહ્યું હતું કે મૂળદેવને મારી રૂપર કરતો અને મને તેઓ તમારા તરફથી જોઈતી મદદ કરે માટે આ બાધ મૂળદેવ છે તેને તમારે ફરીથી પૂછી લેવું હોય તો પૂછી લો અને પછી અમને અમારે મુકામે જવાની રજા આપો. વળી ફરીથી આ બાધ મૂળદેવ દેખતાં કહું છું કે તમે મારી સાથે પુનઃ લગ્ન કરવાને બંધાઈ ચૂક્યાં છો, તેમ હું પણ તમારી સાથે તેમ કરવાને બંધાઈ ચૂક્યો છું માટે હવે તો અત્રેથી હું જઈશ. પ્રભુ આપણા ધારેલા વખતે ભેગાં કરશે ત્યારે, ત્યાર પહેલાં તમે તમારે ઠોકાણે ને અમે અમારે ઠોકાણે રૂક્ત આ બાધ મૂળદેવની મારફતે કાગળ પત્ર લખવાનો વેહેવાર રાખીશું. તેઓ તમને કોઈ કોઈ વખતે મળશે તથા તમને મારી અબ્બર પહોંચાડશે એટલુંજ નહિ પણ તમે મારે વિષે એઓને જે કાંઈ ફરમાવશો તે તુરત કરશે. (મૂળદેવ સામું ફરીને) કેમ બાધ મૂળદેવ? આ પ્રમાણે તમારે અમારા તરફની તસદી લેવી પડશે. કબૂલ થાઓ છો? (એટલે)

મૂળદેવ—હું સઘળી વાતે કબૂલ છું. હવે આપણે રજા લેઈશું.

નવનિર્ધરાય—હા. (પછી રૂપવંતીને) કેમ રૂપવંતી બાધ રજા આપો છો.

રૂપવંતી—હાજી, રળતો આપવાનીજ છે. હવે તમને હું વધારે આનાકાની કરું તેટલા સારું શું તમે મારી દયા જાણી રહી જવાના છો? મારાથી કંઈ તમને આણુધરતું વચન થયું હોય તો મને નાદાન જાણી માફ કરશો. (નવનિધરાય સામી આંખ મેળવીને) હવે તમે જશોજ કે?

નવનિધરાય—વિચાર કરો, ગયા વિના છૂટકો છે. વળી હું મારે રસ્તે થઈશ. તમારા આવતે રોજ મા આપ આવશે જેથી તમે તેની ગડબડમાં પડશો ઇત્યાદિ. આપણા ધારેલા કામમાં ફતે થવાને શી ઇશ્વરની બંદગી કરવી. હવે તમારે કંઈ કહેવું છે? જો જો કંઈ રહી જવું હોય તો સુમેથી કહો.

રૂપવંતી—નહિજ કંઈ નથી કહેવું પણ એક સહેજજ કહું છું તે પોતાના ધ્યાનમાં ઉતરે તો તે કરશો.

નવનિધરાય—ફરમાવો.

રૂપવંતી—તમે તથા અમે જોને સારું આ બે ત્રણ દિવસ મેળાપ કરી જે વાત દોહન કરી છે તે જો તમે કોઈ બીજાજ દપમાં કોઈ વાર્તા રૂપે લખી મારા જેવી દુષ્ટિઆરો અમે આપણા દેશના વેહેમી લોક જોના વાંચવામાં આવે અને તેથી જે કંઈ વિચાર થાય તેટલા સારું એક પુસ્તક રચી તથા તેને છપાવી બહાર પાડશો.

નવનિધરાય—ઠીક છે, અત્રેથી જઈને હું તે કામ આરંભવા માંડીશ અને તમારી અમારી વાત ચિત્તનું એક “સુદર ચિત્તાકર્શક” પુસ્તક જરૂરજ બહાર પાડીશ. પછી જ્યારે આપણે આપણા કામમાં તરીપાર ઉતરીશું ત્યારે વળી તેને લગતું તેજ નામનું બીજું પુસ્તક રચીશું.

• **રૂપવંતી**—ફક્ત મારે એટલુંજ જાણવું જોઈએ છીએ કે એ પુસ્તકનું નામ તમે શું આપશો તથા તેમાં આપણું બંનેની

અને આપણી સાથે જેજે માણસ વાત કરવામાં સામિલ છે તે તેનાં નામ તમે લખશો અને લેકિના વાંચવામાં આવશે તો ખરેખર ફળેત થયા વિના રહીશું નહિ.

નવનિધરાય—તે વાતથી તમે ખેંચી રહો. એટલી તો મને સમજ છે. પુસ્તક કર્તા કોઈ ખીતોજ દાખલ થશે. એટલે આપણને કંઈજ હરકત નથી. ધણું કરીને એ પુસ્તક આપણા કામથી રૂંટે થયા બાદ છપાશે.

રૂપવંતી—(મનકતે મુખે) હવે તો મને બરાબર ગળે ઉતર્યું. હવે તમે અત્રેથી તમારા ઘર તરફ સારા કામે સીધારશો તેની ના નહિ તમે મને વારે ઘડીએ યાદ આવશે. અને મને કંઈ કામ ધંધો સૂજશે નહિ તેટલા સારૂં મને કોઈ યાદ ગારી આપતા જાઓ તો મોટી મહેરબાની વળી કહું છું કે,—

ભુજંગ પ્રયાત.

અરે પ્રાણ પ્યારા સદા રહેા નિરોગી.

અરે પ્રાણ પ્યારા રહેા સુખ ભોગી,

તમે કંઈ મારા તણા હાર પ્યારા,

સદાકાળ આવાર છો નાથ મારા. ૧

કહ્યું જે મુખે પાળવું વેણ સાચું,

નહિ તેહમાં છે જરા કાંઈ કાચું.

નહિ લેશ વંકે કદી દીન દારા,

સદાકાળ આવાર છો નાથ મારા. ૨

સુધા મૃત પ્યાલો તમે આજ પાપો,

ખરે ખેં નથી કોઈને લેશ વાપો.

વિચારી વધ્યાં સર્વ મંના ઉછળા,

સદાકાળ આવાર છો નાથ મારા. ૩

અમોહ્યું કદો જો વદીછું તમોને,
તમે તે કરો માફ જાણી અમોને,
દયા જાણશો મારી ઝો પ્રાણ પ્યારા,
સદા કાળ આવાર છો નાથ મારા. ૪

(એટલે)

નવનિધરાય—(પોતાના ધનવામાંથી કાઢીને) લો આ આ-
પુંછું તે સાચવી રાખજો અને તે તમે કદી કોઈના હાથમાં
આપતાં માં ફક્ત તમારી પાસે તમારી આનગી પેટી પેટારા ધ્યા
હરકોઈ જગોએ સંભાળીને મૂકજો. (ત્યારે)

રૂપવંતી—(નવનિધરાયે આપેલી વસ્તુપર કાગળ લપેટેલા તે
ઉકેલી તે પર ખૂબ નિહાળીને) વાહ! સાદેખ આતો સાક્ષાત
પોતેજ છો ને શું? મારું તો કામ થઈ ગયું. વળી હું એને
સંભાળીને રાખીશ.

નવનિધરાય—એ છાપી (ફોટોગ્રાફ) છે હવે અમે જઈએ
છીએ. નંદકારની સાથે કજીએ કરશો નહિ. કુરસદે સારી સારી
ચોપડીઓ વાંચવી તથા ભરત ભરવામાં કે ધરનાં ધંધામાં જીવ
રાખવો. આ મારી શીખામણ ખૂબ ધ્યાન રાખી ને સાંભળજો
અને તેજ પ્રમાણે વર્તજો. હું મારે મુકામે પહોંચીશ કે પુરત
એક મૂળદેવને પત્ર લખીશ તે તમને જણાવશે.

રૂપવંતી—વાર જ વાર. (એમ કહેતામાં રૂપવંતી આંખ-
માં આંસુ લાવે છે ને બન્ને જણાએને) મેદિરબાની રાખજો
ને વહેલા વહેલા મળજો.

નવનિધરાય—(રૂપવંતીના સામું જોઈને) તથા સ્તુ. (એ-
ટલે મૂળદેવ તથા નવનિધરાય મેડીએથી ઉતરે છે પાછળ રૂપવંતી
દલગીરનાં આંસુ પાડતી ઉતરે છે. રૂપવંતી બારણું ખોલે છે અને
બન્ને જણાએને વળાવે છે, તેઓ બન્ને જણા જાય છે. પછાડી

રૂપવંતી ગાભરી થઇ થોડોક વાર બારણું ઝાલીને ડસકલેભર રૂએછે, પાંચેક મિનિટ પછી મનને શાન્ત કરી બારણે આગળો દેહ બારણું બંધ કરી બડબડતી જાપ્પણા ભર એક સાદીના આસન ઉપર સૂઇ જાયછે.)

પ્રકરણ ૧૬ મું.

૨થલ—મૂળદેવનુ ઘર તેમાં મૂળદેવની ખાનગી મેડી.

નવનિધરાય તથા મૂળદેવ, નેલખુ સિપહનો સંવાદ

(સૂતા પછી)

મૂળદેવ—(નવનિધરાયને) ભાઈ તમારું તો કામજ થઇ ગયું તમને એક દેવતી અવછરા સરખી ગુણરૂપ ભરેલી સ્ત્રી મળી. સ્ત્રી મળી, એટલુંજ નહિ પણ પોતાના મનગમતી ચીજ મળી સદા હંધર તમને બંને આ પૃથ્વી પર અખંડ રાખે.

નવનિધરાય—સધળો પ્રતાપ પ્રબુનો અને તમારો છે. તમને મારા તરફની ઘણી તસદી વેઠવી પડીછે, ક્ષમા કરજો.

મૂળદેવ—એમાં કેની તસદી લેવી છે સૌ સારું થયે પણ હવે તમારે સવારે નકીજ જવું છે ? શું આવતો રોજ નહિ રહી જાઓ ?

નવનિધરાય—નાજી તેમ કેમજ થાય મારાં માત પિતા વાટ જુએ ને વખતે તેમાંથી કોઇ પાછું ફરે. વળી તમે તેની સાથે બંધાઈ સૂડ્યા છો.

મૂળદેવ—ઠીક ત્યારે આપણે સૂઇ જાઓ.

નવનિધરાય—હાજી. (એટલે બંને જણા નિદ્રાવંશ થાય, છે, સવારના ચાર વાગ્યાનો ઘંટ સાંભળીને) ભાઈ મૂળદેવ જલદી

હોઃ; ચાર વાગી ગયા મારે હવે કૂચ કરવી જોઈએ ને ત્યાં સાત સાડાસાત વાગતાં મારા મા બાપ ભેગાં થવું જોઈએ. (પછી)

મૂળદેવ—(આંખો ચોળતા હોને) ઠીક ચાલો. દાતણ પાણી કરી લેઈએ. (દાતણ પાણી કરી રહ્યા બાદ) હું વરતનીઆને નીચે વરધી આપી આપું કે તમે નીચે ઉતરો કે તે તમારી પોટલી લેઈ તમે જ્યાં જવાના છો ત્યાં મૂકી આવે.

નવનિધરાય—ઠીક ભાઈ. (એટલે મૂળદેવ નીચે જઈ લખુ નામના વરતનીઆને નવનિધરાય સાથે જવાને તૈયાર કરે છે, તૈયાર કરાવી)

મૂળદેવ—(મીડીપર આવીને) હવે તમારી વારે વારછે. મારી મરજી એવી છે કે નાસતો પાણી કર્યા સિવાય જવું એ સારું નહિ પછી તમારી મરજી.

નવનિધરાય—ભાઈ તમે ઘણી તસદી લીધી છે, નાસ્તો પાણી કરવાનો વખત નથી.

મૂળદેવ—તમારી જેવી હમ્મણ.

નવનિધરાય—ચાલો હવે નીચે જઈએ.

મૂળદેવ—હા ચાલો. (એટલે બન્ને જણા નીચે ઉતરે છે, પાંચ વાગ્યાના સુમારમાં ચઢતે પોહોરે નવનિધરાયને પેલો વરતનીઆ આપી મૂળદેવ તેઓને વળાવે છે, થોડક ગયા પછી રસ્તામાં)

નવનિધરાય—મૂળદેવને ભાઈ મેહરબાની રાખો છો તેથી વિશેષ રાખશો અને બાલ્યું ચાલ્યું માફ કરશો.

મૂળદેવ—વાહ! તમને એટલું બધું કહેવું ઘટવું નથી. (વરતનીઆ સામું જોઈને) અહ્યા લખ્યા? (એટલે)

• લખો—હાં બાપા.

મૂળદેવ—તું સાંભળે છે કે ?

લખો—હાજી કહેને, મને શું કહેછો.

મૂળદેવ—તું આ સેઠને જ્યાં એ કહે તે ગામ બરાબર પહોંચાડી આવજો અને પાછો ગુરત ફરજો.

લખો—વાર આપા.

મૂળદેવ—તું આ ગાંસડી લે અને તારી ખાંધ લપેટ (એટલે લખો તે પોટલી મૂળદેવ પાસેથી લેછે ને પછી)

નવનિધરાય—મૂળદેવને ભાઈ હવે હું રજા લગી છું. તમે ત્યાં કોઈ કોઈ વખત ફરો. ખાઈ આવજો અને મને તેની તરફના સમાચાર લખજો બાદ હું જો પ્રમાણે લખું તે તેના ઉત્તર ગુરત આપવાને તસદી લેશો.

મૂળદેવ—ઘણું સારું. (એટલે નવનિધરાય તથા મૂળદેવ સેઠહાંડ કરેછે અને નવનિધરાય તથા પેલા લખુ સિપાઈ તેઓને રસ્તે પડેછે, થોડોક વાર થયા પછી મૂળદેવ પોતાના ઘર તરફ વળેછે.)

